CENGİZ HAN

EDEBİYAT / ROMAN

Vasili Yan

Çeviri: Rauf AKSUNGUR

Siyah Beyaz

CENGİZ HAN

Vasili Yan

Antik dünyayı roman diline dökerek anlatan Sovyet tarihsel romancılığının usta kalemi Vasili Yan'ın eserleri gerek Sovyetler Birliği'nde, gerekse bugünkü Rusya'da yüz binlerce basılıp okundu ve hâlâ basılıp okunmakta. Vasili Yan'ın romanları, tarihsel romancılığın klasikleri arasındaki yerini çoktan almış durumda.

"Bu romanın başarısının başlıca nedeni şüphesiz, onun fikrî-sanatsal önemi ile yazarının edebî ustalığındadır. Ancak hepsi bu değil. Okur, yazarın Tarih'i istisnaî sezişini, romanda tasvir ettiği dönemi mükemmelen bilişini, o dönemin yazılı anıtlarını derinden kavrayışını, Historiografya 'ya karşı özenli davranışını da şüphesiz ki takdir edecektir. Demek ki V. Yan'ın "Cengiz Han" romanı sanatsal olduğu kadar, XIII. yy. başlangıcında Orta Asya ve Doğu Avrupa'da meydana gelen muazzam olayların tarihsel gerçekliğiyle uyumlu bir tablo yarattığını onaylamak mümkündür. Vasili Yan'ın bu üçlemesi Sovyet tarihsel romancılığında gerçekten de seçkin bir yer tutmaktadır."

İ.B. GREKOV
Tarih Bilimi Doktoru

THG
0252685
DRA
2016
THG

Siyah Beyaz
KÜLTÜRPEREST
rnetteki kültür adresiniz

Cengiz Han

Vasili Yan

Çeviri: Halit Rauf Aksungur

Cengiz Han
Yazan Vasili Yan
Çeviren Halit Rauf Aksungur

© 2015, Bu kitabın tüm yayın hakları Siyah Beyaz Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz.

Yayın Yönetmeni Murat Kaplan
Sayfa Tasarımı Ayhan Aslan
Kapak Tasarımı Hüseyin Arslanbaş

1. Baskı Eylül 2015, İstanbul
ISBN 978-605-9199-05-6
Yayınevi Sertifika No 14813

Baskı ve Cilt
Gülmat Matbaacılık
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi Kat: 3 E Blok No: 4
Topkapı / İstanbul
Tel: 0212 577 79 77
Matbaa Sertifika No: 18005

Siyah Beyaz Kitap
Kayışdağı Mah. Baykal Sok.
No: 50/3 Ataşehir / İstanbul
Tel: 0216 660 10 53

www.siyahbeyazyayinlari.com
"Okuma alışkanlığınıza renk katmak için..."

www.kulturperest.com.tr
İnternetteki kültür adresiniz...

KÜLTÜRPEREST

Cengiz Han

Vasili Yan

Çeviri: Halit Rauf Aksungur

Siyah Beyaz

Vasili Yan'ın Eserlerini Çevirmeyi Neden Bir Görev Saydım?

Vasili Yan'ın eserlerini Türkçeye kazandırma iş ve görevini önüme koyup başladığım günden bu yana on yıla yakın zaman geçti. Bu arada birçok arkadaş nezdinde, bu iş ve görevi neden benimsediğim yeri geldikçe söz konusu da edilmişti. Siyah Beyaz Yayıncılığın, Vasili Yan'ın eserlerini ciddi ve profesyonel bir anlayışla programına almasıyla da yeni bir işbirliği başlatılmış oldu. Bu nedenle Siyah Beyaz Yayıncılık Yönetmeni Murat Kaplan'ın öz geçmişime dair bilgi istemesi üzerine, bu bilgilendirme işini, başlıkta ki sorunun yanıtına da katkı sağlaması dileğiyle kabullendim.

Böylece, adımın H. Rauf Aksungur olduğu tanışma fırsatı bulamadığımız okurlar tarafından da bilinir oldu. Yaşam hikâyesinde bazı ayrıntılara girdiğimizde:

2-9-1949 tarihinde Karaman-Sarıveller-Uğurlu köyünde doğduğumu, ailenin 1954 yılında Ankara'ya taşındığını, ilk ve orta öğrenimimi ister istemez başkentte tamamladığımı ve 1968 yılında da AÜZF'ye kaydolduğumu ve 12 Martla da terk ettiğimi söylemeliyim.

İlerici-demokrat ve sosyalist eğilimli aile ortamım, 1968'ler Türkiye'si ve dünyası şatlarıyla buluşunca 68 kuşağını bir ferdi olmamı zaten zorunlu kıldı ve o zorunluluğu bilince çıkardıkça da hürriyetin anlam ve özünü öğrendim. O özgürlük anlayışı ile kuşağımın yazgısını yaşamaya başladım. 12 Mart 1971 askeri darbesi ile:

Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın "Proletarya Partisi Nedir, Ne Değildir" makalesi üzerine inşa edilen, "Proletarya Partisi Davası"ndan yargılanıp, on beş ayımı, Adana ve Mamak askeri cezaevlerinde geçirdim. Böylece de Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın öğrencisi olma ve kalma yoluna koyulmuş oldum. O yol ve determinizm gereği, bu güne dek geçen sürenin uzunca bir süresini, yaşam ve sosyalizm davası adına, Suriye ve Belorusya'da geçirdim. Vasili Yan'ın Cengiz Han romanı tesadüfen Minsk'te elime geçip de okuyunca:

Antik tarih ve bizlerin öz geçmişinden bir kesit veren romandaki sahneler, Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın Tarih Tezi ile adeta bire bir örtüşüyordu. Romanın kahramanları ile birlikte Kıvıcımlı'dan öğrendiğim Antik Tarih'in gidiş kanunlarını yaşıyordum adeta. İçinden çıka geldiğimiz, daha doğrusu bir türlü çıkamadığımız Antik Tarih'in köklerindeki inatçı yaşam gücünü görüyordum. O kanunları burada söz konusu etmek olası değil, ancak şu kadarını söylemiş olma adına:

O kanunların kökleri evrimin zoruyla komünanın oluşum süreçlerine dek uzanır. Gene Kıvılcımlı'nın çözümlemesi ile Biyoloji biliminde, hücre ve sırlarının keşfi hangi anlam ve önemde ise, Toplum biliminde de komün ve sırlarının keşfi aynı önem ve anlama gelmektedir. Bu bakımla, Vasili Yan, okurlarının sadece güzel bir edebi eserle tanışmakla kalmayıp, yaşamı ve dünyayı da daha ayrıntılı kavrayacaklarına inanıyorum. Bu inançla, bu eserleri okurla buluşturmayı ciddi bir iş olarak benimseyen Siyah Beyaz Yayınevi ve yönetmeni Murat Kaplan'a edilecek teşekkürler, kılıçlarının hakkı olmaktadır.

Not:

Göçebe gelenekli yaşam tarzımın bu günlerinde, Antalya-Gazipaşa'da yaşamaktayım ve kitap çevirmenliğimin ürünleri ise:

1- Tüm Dünya Halklarının Dinleri Tarihi - Takarov
2- Makedonyalı Büyük İskender - Vasili Yan
3- Spartaküs - Vasili Yan
4- Cengiz Han- Vasili Yan
5- Ünlü Bolşevik Kadınlar
6- Batu Han - Vasili Yan
7- Sonuncu Denize Doğru - Vasili Yan (Çevirisi devam etmekte.)

Vasili Yan

Vasili Yan (1875–1954) Kiev'de doğmuş, ilk çocukluk yılları Kiev ve Petersburg'da geçmiştir. Seksen ile doksanlı yılların başında Petersburg Üniversitesi Filoloji Bölümü'nde eğitim görmüştür. Öğreniminin sona ermesiyle uyuşamadığı memurluk görevine son vermiştir. Memurluktan sonra devam eden hayatı kendi deyimiyle, *"Rusya'da sürtüp durmalardır..."* Oradan oraya dolandığı huzursuz yıllarda, balıkçı mezraları, köy, kasaba, sık ormanlar ve tozlu steplerde bulunmuştur.

İlmen Gölü kıyısında, Novgorod'da Seliger Gölü dolaylarında, Rjev ve Smolenşina köy tarikatlarında, Tatyev köyündeki A. S. Raçinskiy'in halk okulunda, kızlar için Tulska Eyalet Valiliği'nin Pazar Okulu'nda bulunmuştur.

Eski Multan'da da bulunmuş ve orada türküler ve halk rivayetleri kaydettiği, Kuznerk köyünde yaşamıştır. Her yerde yoksulluğa, cehalete ve özellikle de köylerde sık sık olan kıtlık ve kötü ürün sahnelerine, açlık ve hastalığın yol açtığı sefalete, soysuzluklara tanık olmuştur.

Ukrayna'nın çeşitli yerlerinde bulunmuş; Dinyepir'deki salların yükleri üzerinde Orşan'dan Kiev ve Ekaterinslav'a (şimdiki Dinyeperopetrevsk) kadar gitmiştir.

V. G. Yançevetskiy'in hayatının 50 yılı boyunca dönemeçler birbirini kovalar. 1899 yılı sonu ile 1900 yılı başlarında "Novaya Vremya" (Yeni Zaman) ve "Repelekiya İzvestiya" (Revelskiy Haberleri) gazetelerinin muhabiri olarak İngiltere'de geziler yapar. İngiltere'den dönmesi üzerine yanında memur olarak çalışacağı, Kafkas Bölgesi Başkanı'nın dairesinin olduğu yere, Ashabad'a (şimdiki Aşhabad) doğru yola çıkar. Bu yolculuğu için şöyle der: *"Bu yola çıkışımın, benim tüm hayatıma ve sanatıma yaptığı etki uzun süreli oldu. Böylece ben piyade olmaktan çıkıp, 'süvariye' dönüştüm..."*

O yolculuğunu, sonraları kendi kendiyle dalga geçmeden anmaz. *"Benim birincil halim mükemmel bir ata sahip olmak, ona kendi ellerimle özen göstermek onunla çöllerde, dağ vadilerinde memleket memleket gezmek idi,"* diyen V. Yan'ın, bu hayalini uzun süre ertelemesine gerek kalmamıştır.

Bir grup arkadaşıyla Hazar Bölgesini Araştırma Derneği, Şarkiyat Derneği, kent kütüphanesi ve müzesini kurmuşlardır. Bu insanlarla Türkmenistan'da öğretmenlik yapmış, sağlık hizmeti vermiş, inşaat yapmışlar; Türkmenistan'ın dilini, folklorunu, edebiyatını, sanatını, mimarisini ve Türkmen halkının eski tarihini incelemişlerdir.

V. Yan'da bu grubun içinde, Orta Asya'yı, Türkmenistan'ı ve sınır dışı ülkeleri incelemeye ve onlar hakkında kendi izlenimleri, deneme röportajları, makaleler, hikâyeler yazmaya başlamıştır. Yazdıkları hem yerel hem de Petersburg gazetesinde basılmıştır.

Pers ve Afgan sınırı boyunca Merv'de (şimdiki Marı) Hivin Hanlığı, Buhara Emirliği, Semerkent, Taşkent, Fergana, Mangışlak Yarım Adası, Hazar Petrol Sanayi ve adalara pek çok kere görevli olarak araştırmacı geziler yapmıştır. Amerikalı Jeolog Hengtinton'un araştırma gezisine katılmış, onunla birlikte İran'ı, Hindistan sınırına kadar yürüyerek geçmiştir.

Rus-Japon Savaşı, Vasili Yançevetskiy'in yaşamında yeni bir dönemeç olmuştur. Orta Asya'yı terk edip, Sen-Petersburg Telgraf Ajansı'nın (SPTA) muhabiri olarak savaşın sonuna kadar Çin ve Mançurya'da kalmıştır. Buradaki lisede (o zamanki öğrenciler arasında geleceğin Sovyet yazarları Vsyevolod Vişnevskiy, Bcyevolod Rojdestvenskiy, Yevgeniy Fyederov da vardır) Latince öğretmenliği yapmış; öğrenciler için haftalık, ucuz bir dergi olan Uçenik'i (Öğrenci) çıkarmıştır.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde, 1912-1914 yıllarında SPTA muhabiri olarak Türkiye'de, Balkanlar'da, İstanbul' da, doğrudan savaş esnasında ise Sen-Petersburg Telgraf Ajansı'nın Bükreş ve Yassah temsilcisi olarak Romanya ve Balkanlar'da bulunmuştur.

1918'de devrimle değişen Rusya'ya gazeteci olarak geri döner. Açinsk, Tuva, Minusinsk'te kalır. "Yetişkin" profesyoneller ve amatör çocuk tiyatroları için piyesler yazmayı deneyerek; halk eğitimi öğretmeni, ilkokul öğretmeni ve hatta köy yazıcısı olarak çalışır. Ardından 1928 yılında kesin olarak Moskova'ya dönmeye karar verir ve artık tüm enerjisini gazeteciliğe değil, edebiyat çalışmalarına verir.

Eserleri ve Konuları

"Piyade Notları" (1901), Vasili Yançevetskiy için *"kalem sınaması"* ise de çıraklık değildir; erken gazetecilik yayınlarında yazarlığa başlayışı hissedilir. Canlı söze, öykücül konuya, toplumsal tasvire, psikolojik tahlile, gündelik yaşam ayrıntılarına heveskar oluşu, bunların hepsi düz yazıya olan açık eğilimin belirtisidir ki bunlar eylemsel rö-

portaj için sınırlı olanaklardır. Kitap oluşturan düzyazı minyatürlerinin çoğunluğu, öykü konuları içinde boy atan anlamlı deneme taslaklarıdır.

"Açlık Kışı" adlı hikâyesinde devrim öncesi Rusya'nın kronik kötü mahsul ve genel açlık gibi bütün illeri kaplayan, yoksul mezra ve köylerde binlerce ve on binlerce insanı alıp götüren en korkunç sosyal yaralardan biri açığa vurulmaktadır. Toplumsal çelişkileri ele alış biçimini, Vasili Yan'ın tarihe bakışıyla bir aydınlanma çerçevesinde önemseyen Lenin, *"Hangi Mirası Reddediyoruz"* adlı eserinde, Vasili Yan'ın da içinde bulunduğu aydınlanmacılar grubu için şöyle bir değerlendirme yapar: *"Aydınlanmacılığın tipolojik vasfını, entelektüellerin kendilerine göre Rus tarihinin geleneklerinden kök alarak hümanistçe hamleleri ve ileri toplumsal bilinci temsil eden kısmı."*

Hikâyelerini, yıllar, on yıllar sonra bile olsa çoğu kez tekrar hatırladığı, soğumamış anıları üzerine yazmıştır.

Örnek olarak, *"Çöl Çanı"* (1906), Karakum Çölü üzerinden Hivin Hanlığı'na yolculuktan alınma ve *"Taç Gülü (Pers Dağlarında)"* (1909) temelinde Pers yolculuğu izleri bulunmaktadır.

Amerikalı Hentington ile birlikte, Afgan sınırı boyunca yaptıkları geziyi ve olayları konu alan hikayesi, *"Afgan Hayaletleri"* başlığını taşır. *"Durman (Ruh) Görüntüsü"* (1909) adlı hikayesi, Taşkent anılarının yansımasıdır.

"Altın Yılancık" (1907) öyküsü ise, gemiyle Port-Sard'dan Odesa'ya giderken vuku bulan gerçeklik üzerinedir.

Minusinck'te, Sibiryalı partizan (gerilla) Pyetör Kalistratof'un anlattıklarından yazılmış olan *"Partizan Metaneti"* (1922) adlı hikaye, iç savaşın gerçek olayı üzerine kuruludur.

Tuva'ya dair güçlü anılarının hikayesi, *"Kara-Nor Gölünün Sırrı"*nda, avcı ve balıkçıları gerçek adlarıyla anlatmıştır.

Basmaç isyanıyla mücadeleye ait savaş hikayelerini ise, *"Karakum Çölleri"*nde (1928) anlatmaktadır.

"İskit Kampından Mektup" (1928), öz geçmişe ait intiba ve anıları, asırlar öncesini sanatkarca gören ve uzak geçmişin efsane ve rivayetlerini ustaca yeniden yaratışla organik olarak kaynaştıran bir hikayedir.

"Finike Gemisi" (1930), eski Akdeniz Medeniyeti'nin çekici Tir ve Sidan Devletleriyle renklendirilmiş dünyasını, yeniden yaratmaktadır.

Nihayet yazarın anısında solup gitmeyen, İran'dan, Deşti-Lut Çölü'nün iç karartıcı peyzajını ve Maşuci göçerleriyle karşılaşmasına ait izlenimlerden doğan, *"Dağın Şeytanı"* (1944) ve *"Vatan"* (1948) yazarın sağlığında basılamamış eserleridir.

Tarihin İzleri

Tarih romancısı olarak tanınan Vasili Yan, ruh dünyasında tarihi keskince hissediş ve duygu yüküyle yaşayışının derin kaynaklarını, *"Asya'nın Mavi Uzaklıkları"* (1947-1948) adlı yol anılarının sonucunu itirafla aralar:

"Yirminci yüzyıl eşiğinde Orta Asya halklarının yarı-feodal yaşamında görmüş olduğum tablolar, uzun yıllar sonra, eski Harzem'in yok olmuş yaşam sahnelerini 'Cengiz Han' hikâyesinde canlandırmak için, hayal gücümü besledi. Buhara Emri'nin dış görünüşü, Harzem Şahı Muhammed'in karakteristik yapısını kurmaya devam etti. Hivin Hanlığı'nı, cüzamlılar adasını ziyaret, Karakum üzerinden İran'a yolculuklarda Harzem'in yaşam ve ölüm olgularını tasvir etmeye yardımcı oldular... Doğu insanının ruhunu kavramada bu geziler bana renk çeşitliliği ve izlenimler sağladı."

"Cengiz Han" romanı ve onu izleyen üçlemenin diğer kitapları "Batı Han" (1940) ve "Sonuncu Denize Doğru" (1951) eserleri için, "hayatımın başlıca emekleri" der.

Zamanın birçok yazarlarından eleştiriler ve övgüler alan Vasili Yan için V. Oskofskiy şunları söyler:

"Buradaki esas, tarih felsefenin özlü kavranışının, Vasili Yan'ın herhangi bir kitabından daha gelişkin ölçekte üçlemede ifadesini bulmasıdır. Geçmişe dair her anlatım tarihsel roman olmamakta ve her romanda destansı öyküye dönüşmemekte, ancak tarihi felsefenin fikriyatta ve üslupta belirleyici, özsel ve biçimlendirici önem edindiği eserler ve romanlar bunu hak etmekte. Tarih felsefesi, dürüstçe ve samimiyetle hikâye edilmiş bile olsa, kurguyla yetinmeyip, kişi ve halkın, halkın ve zamanın sosyal, manevi, insani kavranışı temelinde olgunlaşmakta ve yapılmaktadır. Vasili Yan'ın önceki eserlerinde yavaş yavaş kristalize olan, bilimsel ve sanatsal fikrin mantıki, bilinçli historizmine eşlik eden tarih felsefesi, 'Cengiz Han', 'Batu Han' ve 'Sonuncu Denize Doğru' üçlemesine tam ve bütünsel ifade kazandırır."

"Cengiz Han" adlı romanın ilk yazıldığı biçimini okumuş olan Gorki, Sovyet yazarlarının ilk kongresinden birkaç yıl sonra, o zamanki "Tarihsel Romanlar" serisinin yayın komitesinden, bilim doktoru İ.İ. Mints'e şöyle der: *"İşte bak, ilginç bir kitap, genel olarak benim hoşuma gitti... Tarihçi gözüyle el yazmalarını bir okuyun. Tarihe doğru yanıt veriyor mu acaba?"*

İ.İ. Mints yıllar sonra hatırlar ve; *"Derhal hoşuma gitmiş ve çabucak, iki gün içinde okumuştum. Parlak, ilham veren ve coşkun bir*

ifadeyle yazılmıştı. Onu okurken kahramanlarının dönemi anında göz önüne geliyordu. Uzak geçmiş yılların olayları.

Tarih, Marksist–Leninist anlayış bakımından aydınlanmıştı; pek çok yönden günümüzle de uyuşuyordu; hikayenin iliklerine yurtseverlik duygusu işlemişti. Sanatsal edebiyatımızda büyük bir tarihsel eksikliği gideren bir kitap olduğu, onun basılması gerektiği açıkça belli idi."

A.Fadeyev de Pravda'nın bir sayısında şunları yazar:

"Cengiz Han" romanı Sovyet edebiyatının son yıllardaki, olayları genişliğine kucaklama, malzeme zenginliği ve ustaca yetkinlik bakımından en önde gelen ve kendine özgü olaylarından biridir...

Tarih romancılığının (yazarlığının) yazın alanında apayrı bir yeri vardır. Tarihin sosyal, ahlaki, estetik eğiticiliğine dair, Maksim Gorki düşüncesini şöyle ifade eder:

"Gençlerin tarihsel olarak düşünmeyi öğrenmeleri için geçmişi bilmeleri önemlidir. Tarihsel olarak düşünmek demek, hayatı emek enerjisinin sürekli vücut bulduğu süreç, yani maddi kültür diye adlandırılan her şeyin üretimi olarak anlamak demektir... Tarihsel olarak düşünmek demek, zihni ve entelektüel kültürü, maddi yaratış çalışmasının izi ve onun zemininde ortaya çıkması ve gelişmesi olarak anlamak demektir."

Vasili Yan'ın öyküsel düzyazısı olgucu gerçekliktir. Çağdaşlıktan çok tarihselliğe eğilerek, yarım asır önce olup bitenleri capcanlı ve dosdoğru nakleder. Bunu yaparken: tarihi, sosyoloji, psikoloji, coğrafi, siyasi, entomoloji, felsefi ve çevrebilim bakımından ele alarak ince bir gözlemle ilişkiler kurmuş; açık, anlaşılır, estetik eğitici ve çekici eserler yaratmıştır. Bunu biraz daha açık örneklerle sıralayabiliriz.

Şahların tahtta kalabilmeleri için, çocuklarını saraydan çok uzaklara atama olarak gönderdiklerini; çocukların da hükümdar babalarının ölmesini ne çok istediklerini ve bu kavgalar içindeki ölümleri-öldürmeleri; savaş hazırlıklarının ve saldırı planlarının nasıl yapıldığını, saldırı haberini alan Cengiz Han'ın halkı camide toplayıp, önde gelenlerin fikrini aldığını; baskına uğrayacağını anlayan halkın, köyünü terk ederken yola dayanamayacağını anladıkları yaşlı, hasta ve çocukların, düşman eline kalmasını istemedikleri için iple bellerinden taş bağlanarak denize ya da nehre atılarak boğulduğunu; savaş esirlerinin nasıl öldürüldüğünü, sağ bırakılanlarınsa geri plandaki birçok işlerde kullanıldığını, güzel kadın esirler ise tek tek seçilerek sarayda türkü söyleyip, erkekleri eğlendirip, cinsel arzularını gidermek için kullandıklarını; savaşların halka ölüm ve açlıktan başka bir şey vermediğini, savaşmak için bir nedenlerinin olmadığını ve savaşın gereksiz olduğunu düşünen birçok

insanın, savaşa karşı olduğu halde bu düşüncesini dile getiremeyişini (şaha karşı gelemediklerini); savaşların yükünü ve acısını hep halkların çektiğini ve bu halkların kendi içlerinde birleşmenin gerekli olduğunu; birleşmezlerse sahip oldukları her şeylerini, canlarını ve topraklarını da kaybedecekleri bilincinin uyanışını; hükümdarların ellerinde bulunan esirlerin ve ganimetin bir bölümünü, istedikleri hükümdarlara göndererek, "dostluk nişanesi" göstermelerini; uzak tepelerde geceleri yanan ateşlerin, gündüzleri ise yükselen duman sütunlarının, düşman askerleri hakkında fikir vermesini; elçilerin, hükümdarlar arasındaki yaptığı casusluğu; savaşı kaybeden hükümdarların sonunu; tamahkâr toprak istilacıları, savaşlar çıkarmış; kentleri, köyleri yakıp yıkmış, yolları yok etmiş, asırlar boyunca oluşmuş kültürü tozun toprağın, kumun altında bırakmış ve geride asırlarca yeşerip ürün vermeyecek çöl vahaları bırakmış olduğunu vurgular.

Sefere çıkan hükümdarların ve beraberindeki askerlerinin konaklama yaptıkları yerlerin seçimi ve çadır yapılarını; savaş sonrasındaki dağınıklıktan faydalanan çetelerin, yakıp yıkılan kentlerin ve köylerin talan etmelerini; şahın, ülkesinin bütün bölgelerine tahsildarlar göndererek halktan zorla vergi topladığını, halkın yiyeceğine kadar her şeyini aldığını, hiç bir şeyi olmayanı dayaktan geçirdiğini; kağanın gece hayatını ve kadınlarıyla olan ilişkilerini; bilgili ve iyi yetişmiş kadınların hükümdarlara sunulduğunu; hükümdarların yüzlerce kadınla evli (birlikte olduğunu) hatta Cengiz Han'ın beş yüz tane karısı olduğuna kesinlik getirerek, kadına nasıl bir gözle bakıldığını vurgulamıştır.

Cengiz Han'ın nasıl bir yatakta rahat ettiğini ve nasıl uyuduğunu, uykudan kalkış vaktini ve o anlarda neler düşündüğünü, düşünebileceğini; Sultan Han'ın kocasına ve çocuklarına ölüm emri vererek, bir kadının da katılaşabildiğini; Türkçe lehçeler konuşan kabilelerin, halkların çoğunluğuna ve kimler (Kıpçaklar, Tacikler, Gardlar, Karakitaylılar) olduğuna dikkat çeker.

Atasözlerinin önemini, vurgusuna ve söz sırasında kullanıldığı yer ve zaman açısından düşündürür.

Zamanın önemli hastalıklarını, cüzamı anlatır. Türküleri ve türkülerin cesaret verici güzelliğini; dil çevirisi yapan (tercüman) insanı; dönemin takvimini, ayı, günü, yılı temsil eden sembolik hayvanları; kullandıkları yazı türünü; halkın ve hükümdarların giyim şeklini; çeşitli kuş, kurt ve çakal sesleri çıkartarak, haberleşme yöntemlerini; bakışların konuşmalardaki etkisini; istenirse her yerde dua edileceğini söyleyerek, inanç özgürlünün olması gerektiğini ve geçip giden zamanın ne denli

kıymetli olduğunu; Cengiz Han'ın sözlerinde vurgulamaya çalışmıştır: *"Her bir gün, benim için şimdi bir tepsi dolusu inciden daha kıymetli."*

Bütün bu ayrıntıları anlatmaya çalışırken, romanın bütün özelliklerine ve inceliklerine özen göstermiştir. Onun başarılı bir tarih romancı olması, insan psikolojisini de çözümlediğini kanıtlar aynı zamanda. Buna, "Cengiz Han" romanından sayfa 155 ve 157 den birer paragraf örnek verebiliriz.

"Sana müjde var, senin karın dün döndü ve geceyi benim yoksul evin yıkıntıları arasında geçirdi. İşte bak, tarladan geliyor...

Ve kurban karısının kırmızı elbisesini uzaktan tanıdı."

"Asla! Moğol kılıcı ile ölmek benim için daha iyi! Nasıl olur da ben nefret ettiğim, Türkmen kızı Ayçiçeğin oğlundan lütuf kabul edecek kadar küçülürüm. Soylu Kıpçak kanımdan torunlarım varken nasıl olurda ben onun himayesi altında yaşarım. Cengiz Han'a esir düşmek, onun aşağılama ve rezaletlerine katlanmak daha iyi."

YAN'IN "CENGİZ HAN" ROMANI

Ünlü Sovyet yazar Vassily Yan tarafından II. Dünya Savaşı öncesi yıllarda yazılan "Cengiz Han" Romanı, XIII. yy.'da Asya ve Avrupa'da cereyan eden ve şiddet bakımından eşi görülmemiş önemli bir tarihi olayı konu alır. Cengiz Han Romanı, Ordu yayılmacıları ile, bu yayılmacılığın kurbanı olan halkların karşı koyuşlarını anlatan eserler serisinin ilk kitabıdır. V. Yan 1939'da yazdığı "Cengiz Han Romanından sonra aynı konuyu ele aldığı "Batıy" Romanını 1942'de, üçlemenin sonuç kitabı olan "Sonuncu Denize Doğru"yu da 1955'de yazmıştır.

Yazar yapıtlarının üçünde de, ordu-devletin fetih politikasının en önemli yönlerinden biri olan Asya ve Avrupa'daki yayılmacılığı eksen alır ve bu karmaşık ve hacimli konunun tümünü belirli bir mantıkçıl gidiş içinde inceler.

V. Yan üçlü romanının ilkinde, Cengiz Han İmparatorluğu ile Alâeddin Muhammed'in Harzem Çarlığı arasındaki muazzam çelişkiye dikkat çekmektedir. Eserlerde, Orta Asya'nın en gelişkin bu iki feodal devletinin, kesin sonucu tayin edecek çatışmaya karşılıklı hazırlanışları, iç politikalarındaki çeşitli özellikleri ve uluslar arası arenada benzeşmedikleri stratejik amaçları göz önüne alınmıştır.

Dönemi çok iyi inceleyen yazar, XIII. yy. başlarındaki Harzem devletinin iç politik gelişiminin parlak tablosunu çizer. Eserde Harzem Devleti'nin karmaşık toprak ilişkileri açıklanırken, Harzemşah Muhammed'in kâh annesi Türkan Hanım'la, kâh oğlu Celalettin'le olan çelişkilerini de göstererek, devletin feodal "üst katlarındaki" politik güçlerin rekabetini anlatılır. Böylece çeşitli "etnoslar" arasındaki keskin çelişkiler de belirtilir.

Şah Muhammed (1200–1220) döneminde Harzem ülkesindeki karmaşık politik olayları araştıran yazar, bu hükümdarın büyük bir askeri güç oluşturma konusunda isteksiz davrandığını görür. Bu isteksizliğin, dış düşmana karşı oluşturacağı ordunun kendisine de karşı çıkabileceği korkusundan kaynaklandığını saptar.

Yazar, Harzem'in egemen üst tabaka içinde varlığını hissettiren Şahın düşük oğlu Celalettin'in karşıt görüşlerine işaret eder. Celalettin Babasıyla sonucu belirleyici konuşmasında, özellikle Harzem'in tehditkâr doğu komşusuna karşı güçlenmek gerektiğinde ısrar etmekte, münferit savunma önlemleri yerine, Harzem'in tüm gücünün saldırıya

hazırlanması gerektiğini belirtir. Hâkim üst tabakanın belirli kesimlerinde bu görüş benimsenmekte ise de, Harzem'in gerçek politikasını onlar belirlememektedir.

V. Yan böylece Harzem'in egemen elit'inin büyük bir tehlikede bile ülkenin askeri-politik gücünü göstermeye yeterli olmadıklarını, entrikaya gömülmüş bu feodal üst tabakanın Cengiz Han saldırılarını durduracak yapıda olmadıklarını göstermektedir. Yazar romanda sadece bu paradoksal olayı tespit etmekle kalmaz, onun doğru açıklamasını da yapar. Yazara göre, feodal yapısı içindeki Harzem gücü, Cengiz Han'ın "erken feodal" imparatorluğuna karşı koyacak seviyede değildir.

Romanda Cengiz Han'ın sonucu tayin edecek çarpışmaya hazırlanışı, feodal İmparatorluğun iç politik durumu, askeri yapı, devletin uluslar arsı arenadaki strateji ve taktiği de açıklanmaktadır.

V. Yan eserini, V. V. Bartold, B. Y. Vladimiritsva, A. Y. Yakubovsky gibi ünlü Sovyet şarkiyatçılarının eserlerine dayanarak yazar. Ona göre Cengiz Han İmparatorluğu'nun kökenini, "askeri demokrasi" döneminin kalıntılarıyla "göçebe feodalizmin" biçimlenmesidir. Yazar, Moğol göçebelerinin konaklama alanları zayıf düştüğü zaman, yeni otlaklara ve yeni topraklara sık sık nasıl ihtiyaç duyulduklarına işaret etmektedir. Moğol toplumunda "askeri-demokrasi" unsurlarının dayanıklı olduğu zamanlarda, askeri-göçebelerin ondalık sistem temelinde yarattıkları ordu, hemen hemen tüm orta çağ boyunca Asya ve Avrupa'da dengi olmayan bir güce sahipti. Bu nedenle yeni topraklar ele geçirme arzusu, sadece ihtiyaçtan değil, sırf tehditkar bir çehre kazanmak içindi de. Bu ordu Cengiz Han'ın 1206 yılında kurultaya çağırdığı, Moğol soy asilzadelerinin temsilcilerinden biri olan ve acımasızlık, kurnazlık ve yiğitlik gibi özellikleri bulunan Timuçin'e mutlak itaat göstermekteydi. Bu ordunun savaş yeteneği yalnız, göçebe savaşçılarda ortak toplumsal çıkarlarının varlığına ve sımsıkı uyulan ondalık sistemin varlığına değil, aynı zamanda Moğol askeri birliklerinin şu veya bu birimini gerekli durumlarda kendi kontrolü altına almak için Ceniz Han tarafından yeterli sayıda kişilerden kurulan muhafız alayına da dayanıyordu.

Cengiz Han Silahlı güçlerini bu tarzda organize ederek, İmparatorluğunun gerek doğusunda, gerek batısında büyük çaplı fetihler gerçekleştirme olanağı elde etti. Cengiz Han bu olanağı hemen elde etti ve beceriklice kullanmaya başladı. XIII. yy.'ın ilk çeyreğinde Çin'in hemen hemen yarısını, ikinci çeyreğinde de Orta Asya'nın gelişkin feodal devletlerinden biri olan Harzem'i fethetti.

Romanın yazarı, Cengiz Han'ın Harzem-şahlara karşı sonucu tayin edecek çarpışmaya özenle hazırlanışını hikâye ederken, Moğol yöneti-

cilerinin yalnız askeri tedbirlerini değil, aynı zamanda iç politikasını, diplomasisini, istihbaratını ve keşif faaliyetlerini de anlatmaktadır. Yazar, Harzem seferi öncesinde Cengiz Han'ın güçlü, etkili yetişkin oğullarından Cuci ve Cagatay'ı kendinden uzak tutup, daha az etkin ve dolayısıyla kendisi için daha az tehlikeli olan Ugaday ve Tuluya'yı daha yakın tutmaya çalıştığına değiniyor. Yazar Cengiz Han'ın, iki devletin askeri-politik güçlerini çarpıtan ince diplomatik oyunlar kurgulayarak Harzem-şah sarayında, kendi gücünü zayıf, Harzem'in gücünü büyük gösterdiğini ve Muhammed'e sahte barış önerisi getirerek Onu şaşırttığını belirtip, Cengiz Han'ın Ceyhun (Amudarya) kıyılarında Harzem hükümdarlığına karşı sonuç alıcı hücuma geçerken yaptığı keşif ve operasyonları tasvir etmektedir.

Romanı iki feodal devletin farklı yönlerini açıklama üzerine inşa eden yazar okuru sanki, onların arasındaki altüst edici çatışmanın kaçınılmaz sonucuna hazırlamakta ve onlara, Cengiz Han'ın kanlı seferiyle Harzem ülkesinin önemli merkezlerinin yakılıp yıkılacağını, nüfusunun büyük bir kısmının imha edileceğini ve Harzem'i hazin bir sonun beklediğini, ayrıca Cengiz Han'ın Harzemi işgal ederek, İran, Kafkasya ve Doğu Avrupa'da yapacağı fetihler için kendisine yol açtığını göstermektedir.

Cengiz Han'ın Harzem'i fethettikten sonra İran ve Kafkas topraklarında yarattığı etkiyi ve Hindistan'ı fethetmek için yaptığı hazırlıkları anlatan yazar, Ordulu fatihlerin hep batıya heveslendiklerini, özellikle de Doğu Avrupa'ya sızmak istediklerini belirtir.

1220'lerde Doğu Avrupa'da, yalnız Cengiz Han'ın yoklaştırmaları ile Volga ve Dinyeper kıyılarında Moğol komutanlarının askeri keşifleri söz konusudur. Kendi yaratıcı tarzına güvenen yazar, çatışan tarafların askeri etkinliklerini açıklar ve onların askeri-politik potansiyellerinin kıyaslamasını ve analizini yapar. Yazar Cengiz Han'ın Doğu Avrupa'ya yapacağı saldırı hazırlıklarını yeniden açıklarken, Onun istila tehlikesi ve tehdidi altında bulunan ülkelerin savunma yeteneklerinin zayıflığına da değiniyor.

Yazar, Cengiz Han'ın Asya ve Avrupa'da yapacağı fetih programına çok güvendiğini ve Doğu Avrupa'ya yapacağı seferler için özenle hazırlık yaptığını anlatır. Oysa Rus topraklarına saldırının başlayacağı yerler, Ordu devletinin batı bölümünün hakimi olan Cengiz'in büyük oğlunun elindeydi ve Cengiz Han'ın Onunla arasında çelişkiler vardı.

Romanda Moğol komutanlarının izlediği politik ve askeri taktikler görülebilmektedir. Buna göre Cengiz Han hasımlarının birleşme-

sine imkân vermeden, onları teker teker vurmaya gayret eder. Doğu Avrupa'da Alan ve Polovlar'a yönelik saldırısına da böyle başlar, onları birbirlerinden tecrit ettikten sonra önce Alanları sonra Polovları darmadağın eder. Aynı taktiği Rus topraklarında da uygulayan Cengiz Han, Feodal Rusya'nın çeşitli kınyazlıkları (Knezlik-beylik) arasındaki çelişkileri kullanmayı başararak, onların politik yakınlaşmalarını ve işbirliği yapmalarını önler.

Cengiz Han iki ünlü komutanı olan Subuday ve Cebe'ye Rus topraklarında geniş çaplı bir keşif yaptırarak, Rusya'nın mevcut politik durumunu öğrendi. Yazar Cengiz ordularının Rus topraklarındaki politik karmaşayı çok iyi anladıklarını göstermek için bu iki komutandan birini şöyle konuşturur: "Ruslarda pek çok han var. Bu hanların (kınyazların) tümü farklı göçebelerden geldiği ve aralarında köpekler gibi hırlaştığı için bunları darmadağın etmek zor değil. Onların 'kınyazlarını ok kılıfı içine toplayan biri çıkmadı, onların Cengiz Hanları da yok..."

Cengiz Han yine de Subuday ve Cebe'ye girişecekleri operasyonlarda mantıklı davranmalarını ve savaş uygulamasındaki geleneksel Ordu taktiğine bağlı kalmalarını tavsiye eder. Bu taktikte Moğol askerleri ilkönce düzensiz ve dağınık olarak kaçıyormuş taklidi yaparak düşmanı şaşırtır ve düşman saldırıya geçer, sonra tuzağa düşmüş olan düşman orduları kuşatılır.

Moğol komutanlarının Rus kınyazlarının politik dağınıklığını başarıyla kullanması, Mstislav Udaloy, Mstislav Kievskiy, Mstislav Çernigovskiy, Yuriy Vsyevolodoviç Suzdalskiy gibi kınyazların açık ve gizli rekabetlerinden yararlanması, savaş taktiğine uyarak, askerlerini geri çekiliyormuş gibi yapıp hasımlarını aldatması romanda çok iyi gösterilmektedir. Moğol komutanlarının Rus ordusunun bir kısmını aldatarak Kalka nehri kıyılarına çekip burada nasıl bozguna uğrattıkları (1223 y.) romanda ayrıntılıca anlatılmaktadır.

Yazar Rus askerlerinin Kalka nehri kenarındaki trajedilerini anlatarak okurun ilgisini, ordu fatihlerinin doğrudan doğruya Rus toprağındaki kanlı çapulunu anlatan diğer iki kitabına çekmektedir.

Biz böylece V.Yan'ın yarattığı büyük tarihcil tablonun önemli bir düşünsel içerik taşıdığını görmekteyiz. Yazar romanının bazı yönlerine ayrı ve özel bir önem vermektedir. Acımasızlık bakımından emsalsiz olan Cengiz Han fetihlerinin mekanizmasını ve bu mekanizmanın fonksiyonlarını açıklaması önem verdiği yönlerdendir. Yazar romanında, Asya ve Avrupa'daki birbirine karşıt devletlerin feodalizme uymayan gelişimlerini açıklarken bunu, tarihi sürecin meşum faktörü saymakta-

dır. O uyumsuzluk kimi durumlarda bu devletlere yönelik geniş istilalara elverişli zemin yarattı ve dış tehlikeye karşı savunma hususunda en basit bir hazırlık yapmaya bile engel oldu.

İstilanın kurbanı olan halkların zorlu kaderi ve istilacılara karşı duran teşkilatlanmaların münferit teşebbüsleri de romanın önemli konularındandır.

Romanın sonuç kısmında yazar, hem Cengiz Han'ın Ceyhun kıyılarında nasıl önemli başarılar elde ettiğini ve yayılma programını büyük bir enerji ile uygulamaya başladığını, hem de Celaleddin'in Kuzey Afganistan'da Pervan köyü civarında Moğol askerlerine karşı yürüttüğü başarılı operasyonları anlatmaktadır. Fakat gene yazar, Harzem devletinin yıkılıp dağılmasıyla ülkede, yabancı fatihlerin iktidarlarını sürdürmekte zorlandıklarını ve çok sık güçlüklerle karşılaştıklarını kaydetmek zorunda kalmaktadır.

Yazar romanın birçok sayfasını, Rus halkının çeşitli tabakalarının ülkelerini savunma çabalarına ayırmıştır. Fakat bu konuda onların başarıları da sürekli değildir.

"Cengiz Han" Romanının yukarda belirtilen bu nitelikleri, savaş öncesinde yazılan bu eserin en geniş okur çevresinde hala popülaritesini korumasının nedenini açıklamaktadır. Bu romanın başarısının başlıca nedeni şüphesiz, onun fikri-sanatsal önemi ile yazarının edebi ustalığındadır. Ancak hepsi bu değil. Okur, yazarın "tarih"i istisnai sezişini, romanda tasvir ettiği dönemi mükemmel bilişini, o dönemin yazlı anıtlarını derin kavrayışını, historiografya'ya karşı özenli davranışını şüphesiz ki takdir edecektir.

Demek ki V. Yan'ın "Cengiz Han" romanı sanatsal olduğu kadar, XIII. yy. başlangıcında Orta Asya ve Doğu Avrupa da meydana gelen muazzam olayların tarihsel gerçekliğiyle uyumlu bir tablo yarattığını onaylamak mümkündür. Yan'ın bu üçlemesi Sovyet tarihsel romancılığında gerçekten de seçkin bir yer tutmaktadır.

İ. B. GREKOV
Tarih Bilimi Doktoru

SELAM OKUR!

Kanatsız kartal gökyüzünde güçsüzdür. Atsız insan yeryüzünde zayıftır. Her olgunun kendi sebebi vardır, her sicimin başı kendi sonuna götürür. Doğru yol tutarsa gezgin berduş evrensel ovada belirlenen amaca varır, hata ve kaygısızlık ise onu tuzlak arazide ölüme sürükler.

Eğer bir insan, ateş soluyan dağın püskürmesi, açılıp serpilen köyün körelmesi, evren sahibine karşı ezilen halkın ayaklanması ya da vatan toprağında bilinmeyen ve azgın bir halkın istilası gibi olayları gözlemiş ise, tüm bu gördüklerini kağıda geçirmesi gerekir. Eğer o, hikâyenin sözlerini kamışın ucuyla dizelemek sanatını öğrenmemiş ise, tanık olduklarının torunlarına ve torunlarının torunlarına ibret olmasını istiyorsa, hatırladıklarını sağlam yapraklara yazması için tecrübeli bir yazıcıya anlatmalıdır.

Başından sarsıcı olaylar geçip de onlar hakkında susan insan, mücevherleri harmaniye'ye çıkılayıp da, ölümün soğuk eli başına değdiği zaman onları çöle gömen cimriye benzemektedir.

Fakat kamış kalemin ucunu sivriltip de, mürekkebe batırdığım zaman, kararsızlık içinde düşüncelere daldım... Halkları acımasızca katleden Cengizhan ve onun azgın askerleri hakkında gerçekliği anlatmaya benim kelimelerim ve gücüm yetecek miydi? Başlarındaki sarı sakallı egemenleri kurşun gibi geçtiğinde, azgın askerler kudurmuşçasına Maveran (Meveraünnehir) ve Harzem'in barışçıl vadilerinde binlerce parçalanmış ceset bırakarak, yorulmak bilmeyen atlarla yel gibi geçtiklerinde, her an yeni dehşetler ortaya çıktığı ve insanlar bir birlerine, "yanan köylerin dumanlarıyla kaplı gökyüzü yeniden ışıyacak mı yoksa artık dünyanın sonu mu geldi?" diye sorduklarında, kuzey steplerinde bu vahşilerin korkunç istilası olmuştur.

Cengiz han ve Moğolların istilası hakkında bildiğim ve duyduğum her şeyi yazılı olarak nakletmem için pek çok kişi beni ikna etmeye çalışmıştır. Uzun süre tereddüt geçirdimse de şimdi artık suskunluğumun hiçbir yararı olmadığını düşündüm. Yeryüzünde gündüz ve gece benzeri görülmemiş olan, özellikle tarlalarında çalışan ıstıraplı Harzem'in çilekeş halkı başta olmak üzere tüm insanların üzerinde patlayan bu büyük felaketi nakletmeye karar verdim...

Fazla uzaklara gitmeye gerek yok, benim sözüm burada kesilmektedir. Anlattıklarımın hepsinin gerçekten olup bittiğini yaşlı insanlar doğrulamaktadır.

İnatçı ve sabırlı olan başladığı işin hayırlı sonucunu görür, bilgiyi arayan onu bulur...

I. BÖLÜM

BÜYÜK HARZEMDE HER ŞEY SAKİN

Birinci Kısım

Harmaniyeli Derviş

I
ALTIN ŞAHİN

Meskûn dünyamız, didik didik olmuş, eski ve açılmış bir harmaniyeye benzemekte. Ve kıyılarını uçsuz bucaksız okyanusun yıkadığı adalardan ibarettir.

(Eski zamanların Arapça ders kitaplarından)

İlkbahar başlangıcının geç kalmış kar fırtınası, Karakum'un büyük ovasının ölü barhanları[1] üzerinden geçip gidiyordu, kumların üzerinde boy atmış, eğri büğrü seyrek çalıları rüzgâr haşince dalgalandırıyordu. Havada beyaz kar lapaları daireler çiziyordu. Yuvarlak damlı kil kulübenin yanında başıboş on deve kümelenmişti.

Kervanın kılavuzları nereye kayboldular? Deveciler ağır yükleri neden çözüp düzgünce sıralamadılar?

Tüyleri kardan beyazlamış kafalarını kaldıran develerin hüzünlü hıçkırıkları, rüzgârın ulumasına karışıyordu. Uzaktan çıngırak sesi duyulmuş, develer de başlarını o tarafa çevirmişti. Kara bir eşek ortaya çıktı. Mekke de bulunmuş seyyahların beyaz kuşağını kuşanmış, üstüne uzun bir harmaniye giymiş ve başına

1. Barhan: Çöllerde rüzgârların etkisiyle oluşan hareketli kum tepesi.

yüksek bir kalpak takmış bir derviş[2] eşeğin ardı sıra, kuyruğuna tutunmuş güçlükle yürüyordu.

— İleri, ileri! On adım daha ilerleyince sen samandan payını alacaksın. Bak dostum Bekir, kimleri görmekteyiz? Develerin durduğu yerde sahipleri dinleniyor, uşaklar ise ateşi yakmış olsalar gerek. Acaba ateşin yanında, on adamın toplandığı yerde on birincisi adam için bir avuç pirinç lapası bulunmaz mı? Hey, kim var orada? Cevap verin müminler!

Cevap veren olmadı. Kösemen devenin boynunda sallanan çıngırak boğuk boğuk çınladı. Karla kaplanmış yolcu, eşeği sürerek alçak kil duvarla çevrili yapıyı yavaş yavaş dolandı. Ustaca oyulmuş işlemeli kapı kazıkla payandalanmıştı. Kum barhanları ile çevrili kulübenin arkasındaki alanda, özenle toplanmış beyaz ve siyah taşlarıyla sessiz mezarlar sıralanmıştı.

— Bağdatlı derviş Hacı Rahim sonsuz uykuda olan sizleri, bu sakin vadinin şerefli sakinlerini selamlıyor! Kamış saçağın altına eşeği bağlayan yolcu, "Bu sessiz topluluğun bekçisi neredediır? Kulübede olabilir mi?" diye mırıldanır. İçine ekmek ufaladığı alacalı torbayı eşeğin boynuna asar.

— Yiyeceğin son kalanını sana veriyorum sadık arkadaşım. O, sana daha çok gerekli. Geceleyin donmazsak sen beni yarın daha uzaklara taşıyacaksın. Artık ben bereketli Arabistan'ın palmiyeleri altında nasılda sıcakladığımızın anılarıyla ısınacağım.

Derviş kazığı çekip kapıyı açar. Ateşin hafifçe tüttüğü kulübenin ortasında sönmüş kömürler külle kaplanmıştı. Ateş, yukarıya doğru uzanan kubbeli damın tepesindeki duman deliğiyle son buluyordu. Çömelmiş dört adam duvar dibinde oturuyorlardı.

---

2. Derviş- 'fakir' anlamında Farsça bir kelimedir. Dervişler başlarındaki pir ya da şeyh gibi kıdemlileri ile cemaatlerde bir araya gelip, kendine özgü kastlar oluşturuyorlardı. Dervişler kasten bir sürü kaba yama ile kaplı özel harmaniyiler giyerler ve kuşak yerine gönüllü yoksulluk anlamında bellerine ip doluyorlardı. Önceleri dervişler arasında felsefi sorunlarla ilgilenen seçkin şair ve bilginler bulunmakta idi. Dervişler sonradan soysuzlaşarak büyü ve dualarla hastaları tedavi eden, falcılık, şarlatanlık ve tılsım ticareti ile uğraşan, halkın körlüğünü ve cehaletini sömüren asalaklar haline gelmişlerdir.

— Barış, mutluluk ve ferahlık! Der derviş. Ona cevap vermezler. O bir adım daha atar. Oturanların hareketsizliği, suskunluğu ve solgunluğu onu hızla kapıya geri çekilmeye ve dışarı sıvışmaya zorlar.

— Hacı Rahim senin homurdanmaman gerek. Dört tane ceset kendilerini kefenleyecek olanı bekliyor. Sen yoksul ve aç da olsan henüz güçlüsün ve evrenin sonsuz yollarında sürtebilirsin... Sahibini kaybetmiş bütün bir kervanın yanı başında. Ben eğer istemiş olsaydım, zengin yüklerle yüklü bu develerin sahibi olabilirdim. Fakat gerçeğin arayıcısına, dervişe, hiçbir şey lazım değil, garip hayvancıklara acımak gerek.

Derviş develeri dolanıp iplerini çözer, hayvanları yan yana sıralayıp diz çöktürür. Yüklerin arasındaki arpa torbasını bularak ondan her devenin önüne birkaç avuç serper.

Şayet birisi Hacı Rahim hayatı boyunca hayırlı bir iş yaptı mı diye sorsa bu develer ona kopa halinde şöyle derlerdi: "Soğuk fırtına da derviş bizi doyurduğu için donmaktan kurtulduk."

Tüm gece boyunca Derviş, bacaklarını toparlayarak uyuklayan eşeğe sırtını dayayarak yattı. Sabahleyin rüzgâr bulutları dağıtmış ve doğuda güneş belirmişti.

Mezarlardan süzülen pembe ışıkları görünce derviş sıçrayıp kalktı.

— Yola Bekir, daha uzaklara gideceğiz!

Geriye kalan arpanın torbasını eşeğe yükleyen derviş, kulübeye göz atar. Duvar dibinde oturmuş dört adamın olduğu yerde şimdi sadece bir kişi kalmış. Kestane rengi açık gözlerini kırpmadan donuk donuk bakıyordu.

— Diğer ölüler nereye kayboldular? Yoksa onlar mezarlarına mı çekilip yattılar? Hayır, Hacı Rahim burada kalmak istemiyor: O daha uzağa, pek çok akraba insanın bulunduğu yere, bilgelerin taze süt ve bal gibi sohbetinin aktığı yere Harzem şehrine gidecek.

Derviş hırıltılı bir sesle "Bana yardım et mümin!" diye mırıldandı, oturan adamın dalgalı sakalı kımıldadı.

— Sen kimsin?

— Mahmut...

— Sen Harzem'den misin?

— Altın şahin bende...

Mümin ölürken şahinini düşünmektedir, derviş hayrete düşer.

— Vay be! Al biraz su iç!

Yaralı su kabağından güçlükle birkaç yudum içer. Çevrede dolanan gözleri dervişin üzerinde sabitlenir.

— Beni kötü yaraladılar... Kara-Konçar'ın[3] haydutları. Yol arkadaşlarımdan üçünü acı son bekliyormuş. Haydutlardan biri kapıyı kilitledi ve biz çıkamadık... Eğer sen mümin felakette terk edersen, bu cinayetten de kötüdür, böyle der "asil kitap..."[4]

Dişleri hummalı titremeyle birbirine çarpıyordu, dervişe uzanan eli güçsüzce yere düştü ve yaralı yan tarafına devrildi.

Hacı Rahim yaralının yün elbisesini çözüp açtı, göğsündeki yara kararmış kan sızdırıyordu.

— Kanı durdurmak gerek, ona ne sarmalı?

Yanı başında ustaca dürülmüş dolgun çalma[5] duruyordu, derviş onu çözüp açar, çalmanın ince tülbendinden düşen oval, altın tableti yerden alır. Tabletin üzerine kanatlarını açmış bir kartal incelikle işlenmiş ve patikada koşuşan karıncalara benzeyen harflerden yazılar oyulmuştu.

Derviş düşünmeye ve hastaya daha dikkatli bakmaya başladı kendi kendine mırıldandı:

— Gelecek büyük sarsıntıların alevli yankıları var bu adamda. İşte canlanan ölünün sırrının saklı olduğu yer. Bu büyük tatar kağanının[6] paytszasını,[7] bu altın şahini saklamalı. Güçlenip aklı

3. Kara-Konçar: Kara kılıç

4. Asil kitap 'mashari şerif' Müslümanların Kuran diye adlandırdığı Müslüman dininin kurucusu arap Muhammed'in (570-632) yazdığı öğreti ile mitolojik efsanelerin derlemesi.

5. Çalma: Müslümanların ustaca kafalarına sardıkları ince uzun kumaş (sarık).

6. Kağan: "hanlar hanı", Moğol ve tatarlarda hükümdar.

7. Paytsza: Cengiz Han emrinin işlenmiş olduğu, metal ya da tahtadan tablet; paytsza Moğol memleketlerinde serbest geçiş için izin belgesi niteliğinde idi. Paytsza büyük haklar sağlıyordu: yerel iktidarlar paytsza sahiplerine at, kılavuz ve yiyecek vermeli; gerekli yardımları sağlamalıydılar.

başına gelince bunu kendisine geri veririm. Ve derviş altın tableti geniş kuşağının kıvrımları arasına saklar.

Derviş uzun süre uğraşıp hastanın yaralı göğsünü çalmanın ince tülbendiyle sardıktan sonra kulübeden çıkıp develerden birini kaldırarak kapıya getirir, diz çöktürüp hastayı tüylü hörgüçler arasına oturtur ve kıl iplerle bağlar.

Barhanlar üzerinde güneş yükseldiği zaman, derviş güçlükle fark edilen step patikasının yumuşayan karlarında yürür, onun ardından da tırnaklarını tıkırdatarak eşek, eşeğin ardından uygun adımlarla yüksek iki hörgüçlü deve yürür. Deve üzerinde bağlı hasta ise çaresizce sallanmaktadır.

— İleri Bekir! Az sonra Gurganc'a[8] bir kucak kuru yoncanın seni beklediği yere varacağız. Buralar tehlikeli. Tepelerin ardından Kara Konçar'ın haydutları fırlayıp çıkar ve senin sahibini köle yapar, senin de kara derini yüzerler.

***

8. Gurganc (veya Urgenç): Amuderya nehrinin aşağılarında yer alan, sonraları Moğollarca yakılıp yıkılmış olan Harzem'in başkenti.

II
GÖÇEBE YURDUNDA

Harzemşah tahtının varisi Muhammet'in oğlu Celalettin Mengburnu, Karakum kumlarında avlanıyor, iki yüz atılgan yiğit seçme atlı da genç hana eşlik ediyordu. Onlar şahın emriyle, Harzem'in sınırları dışına çıkıp saklanmasın diye Celalettin'i izliyorlardı. Yiğitler ceyranları[9] ve vahşi eşekleri, uşakların önceden tepesi beyaz kara çadırlar kurarak ava katılanlar için ziyafet hazırladıkları sıralı tepelere doğru sürmeye çalışıyorlar ve stepte yarım daire halinde ilerliyorlardı.

Bahar ilk seyrek çiçekleri kumasala serpiştiriyor ve göz kamaştıran güneşin altında kar kümeleri hızla eriyordu. Avın üçüncü günü gökyüzü aniden karardı, kuzeyden, Kıpçak steplerinden,[10] soğuk rüzgâr esmeye ve kar fırtınası ortalığı kaplamaya başladı.

Celalettin kara yağız rahvan atında yaralı erkek ceylanı izlerken yol arkadaşlarından uzaklaşır. Ceylanın keçi gibi topalladığını ve kulaklarını dikip etrafına bakındığını görür. Ganimet artık yakındı, fakat ceylan eğri boynuzlarını silkeleyip, stepte yeniden uçar gibi koşmaya başlar. İnatçı ve öfkeli han, ötede bir görünüp bir kaybolan, dikilmiş kara kuyruğu gözden kaçırmadan ter içindeki aygırında dörtnal gider.

Ve nihayet ceylan okla vurulup eğerin arkasına bağlanır. Bu arada fırtına güçlenmiş, kar patikayı örtmüştü. Celalettin yolu

---

9. Ceyran: ceylan antilop'un bir türüdür.

10. Kıpçak stepi: Çok sayıda Türk kökenli göçebe halktan oluşan kıpçakların yerleşik olduğu, Dınyeper'den doğuda Semireç'e kadar uzanan muazzam topraklar. Rus vakayinamelerinde Kıpçaklar "polovets" diye adlandırılmakta, batı da ise "Kumanlar" denilmektedir. Macaristan'da, XIII. yy. da Moğol-Tatar istilasından kaçmış olan polovetslerin torunlarının yerleştiği Büyük Kumaniya ve Küçük Kumaniya bölgeleri bulunmaktadır.

şaşırdığını ve fırtına birkaç gün sürecek olursa mahvolacağını anlar. Atı dizginlerinden çekerek rüzgâra karşı sürer. Gece bastırmaya başlayınca takati kesilen han çulu açıp atın üstüne örter ve yarı karla kaplanmış olarak geceyi geçirir.

Güneş doğmuş, rüzgâr dinmiştir. Kar erimeye ve barhanlar arasından derecikler akmaya başlamıştır. Uzakları gözüyle tarayan Celalettin, deniz kadar tekdüze ovanın ortasındaki, çalı çırpı ve kemikten yığılma işaret kulesi şeklindeki tepeciğin farkına vararak yolunu o tarafa doğrultur. Kum tepecikleri arasındaki killi vadiye, is pas içindeki dört yoksul yurt tutmuşlardı.

Azgın köpeklerin ürümeleri üzerine yaşlı göçebe Türkmen dışarı çıkmıştı. Omuzlarına atılı keçi derisi gocuğunu tutarak vakarla atlıya yaklaşan Türkmen, misafirperverce atın dizginine dokundu.

Gördüğü pahalı elbiselerden, kalın koyu kırmızı ipek şalvardan ve hele hele ancak sultanların binebileceği azametli kara yağız aygırdan şaşkına dönen ihtiyar

— Şayet evim sana aşırı yoksul gelmiyorsa buyur geç, muhterem bey-yiğit! Der.

— Selam! Sende arpa var mı? Fiyatını iki misli öderim.

— Çölde ekmek paradan değerlidir, fakat seyrek gelen misafirler için, istediği her şey bulunur. Senin atın arpa yerine, seçilmiş buğdayla doyurulacaktır.

Yakındaki barınaktan, kadınların buğday öğütmekte oldukları el değirmenin gürültüsü geliyordu.

— Hey siz oradakiler, şu atı alın!

Ayaklarına kadar siyah-kırmızı elbiseler giymiş, göğüslerinde şıngırdayan gümüş süsleri ve sikkeleriyle iki kız çocuğu başlarına tülbent bürünerek barınaktan koşuştular. Dizginlerinin iki yanından tutarak atı götürdüler.

Han barınağa girer. İçersi sıcaktır. Ortada çıralı köklerin ateşi yanmaktadır. Duvar dibinde keçenin üzerinde sırt üstü biri yatmaktadır. Siyah sakalları, donuk kansız yüzü ve göğsünde toparlanmış kolları çok yakınlardaki ölümden söz ediyorlardı. Bu

cansız vücuttaki fasılalı soluklar, yaşamın umutsuz mücadelesini gösteriyordu.

Hastanın ayakucunda hacı[11] alameti olan, beyaz sargılı yüksek kalpak giymiş sakallı derviş oturmaktaydı. Yarı çıplak vücudunu örten geniş harmaniyede pek çok yama göze çarpıyordu.

— Selamun aleykum! Der Celalettin ve hastanın yanı başına, keçenin üstüne kendini bırakır. Gözlerine kadar kapalı cariye kadın emekleyerek yaklaşıp, hanın sırılsıklam olmuş ıslak yeşil çizmelerini çıkarır. Celalettin eğri kılıçlı deri kemerini çözer ve yanı başına koyar.

— Sen kimsin? diye sorar dervişe, "elbiselerine bakılırsa sen uzak ülkeler görmüş gibisin?"

— Ben âlemi dolanıyorum ve yalan denizinin ortasındaki gerçeğin adalarını arıyorum...

— Memleketin neresi ve nereye gidiyorsun?

— Adım Hacı Rahim, Bağdat da okuduğum için bana ayrıca Bağdatlı da derler. En yetkin, iyiliksever ve bilgili insanlar benim öğretmenlerim oldular. Pek çok ilim öğrendim, Arapça, Türkçe, Farsça ve eski Pehlevi dilinde yazılmış pek çok menkıbeleri yeniden okudum. Sonuçta, gençlik günlerimin izinde, kederden ve ağır günahlardan başka bir şey görmedim.

Celalettin şüpheyle kaşlarını çattı:

— Nereye gidiyorsun, niçin gidiyorsun?

— Ben beş denizin arasında uzanan bu yeryüzünün düz tepsisi üzerinde yürüyor, kentleri, vahaları ve çölleri ziyaret ediyor, zapt edilemez sevdanın aleviyle tutuşan insanları arıyorum. Olağandışını görmek ve gerçek kahramanlarla müminlerin önünde eğilmek istiyorum. Şu anda ben, rivayetlere göre Harzem'in ve tüm dünyanın en güzel ve en zengin şehrine, bilgileriyle ışıldayan bilge kişileri, güzel sanat örnekleriyle kentleri süsleyen sanat ustalarını bulabileceğim yere, Gurganc'a gidiyorum.

---

11. Hacı: Suudi Arabistan'ın Mekke kentinde bulunan, Müslümanların kutsal sayıp, önünde eğildikleri tapınç anıtının bulunduğu yeri ziyaret eden kişi.

— Sen kahramanlıklarını kılıçlarının ucuyla savaş alanlarına yazan kahramanları mı arıyorsun? der Celalettin ve düşüncelere dalar, sonra, "sen, delikanlıların ve genç kızların türküler yakması için gözü kara yiğitler cenge atılırken, ya da yaşlılar mezara son adımlarını atarken tekrarlamaları için yiğitlerin kahramanlıklarını alevli satırlarla tasvir edebilir misin?" diye sorar.

Derviş Ona şiirle cevap verir:

Rudegi[12] *türküleriyle zenginse, şanlı ise,*
Ben de en güzelinden çok sözler biliyorum.
Kör, tüm dünyayı şiirlerle fethetti,
Bense step ateşinin muhataplarına türküler söylerim.

— Ev sahibi hanın vurduğu ceylanı temizleyip barınağa getirir.

— Sana akşam yemeği hazırlamaları için, etin bir kısmını kadınlara vere mi?

— Herkese ikram edin, hepsini alın! Ben beyin doncıbaşısı değil, kendim beyim ve bey oğluyum, avı birine teslim etmem gerekmez der, Celalettin. Dar hançeri kınından çıkarıp ceylanın nazik sırt etinden birkaç parça keser ve çubuğa dizip ateşin közleri üzerinde kızartmaya başlar.

— Ev sahibi ceylan gövdesini kadınlara teslim eder; kendisi de misafirin yanına oturur. Saklını sıvazlayarak, nazikâne sorularını sıralar.

— Sağlığın nasıl? Takatli misin? Isındın mı? Anan baban sağı mıdırlar?

Han geleneğe uyarak, aynı sorulardan birkaçını sorduktan sonra şöyle der:

— Benim sözlerim kırgınlık vermesin, bu otak kimin ve ben nerede bulunmaktayım?

---

12. Rudegi: IX. yy.'ın Buhara doğumlu en büyük şairi.

— Bu barınak benim, Nessa[13] kentine giden büyük kervan yoluna bir günlük mesafededir. Bana gelince, koca stepte kaybolmuş herkesin Korkut-Çoban[14] diye çağırdığı basit bir göçebeyim.

Köpek, barınak duvarının ardında hırlayarak ürümeye başlar. Bağırtı, hıçkırık ve ağlamalar duyulur. Atların ayak sesleri yaklaşmış ve kesilmiştir.

***

13. Nessa: Şimdiki Aşkabat yakınlarında bulunan bir zamanların güçlü antik kalesi olup sonraları Moğollar tarafından yıkılır ve kumlar altında kalır.
14. Korkut-Çoban: pastuh (çobanın Rusça karşılığı)

III
STEP YİĞİDİ

İhtiyar ayağa kalkıp, dışarı çıkar. Konuşanların sesi güçlükle duyulabiliyordu.

— O buraya niçin gelmiş? Atlı kısık sesle fısıldamaktadır, "yoksa onun ecel vakti mi geldi?"

— Hepsi üç kişi, misafirimdirler.

— Onların ak alınlarına Allah'ın hangi cezası yazılı göstereceğim.

— Sen onlara dokunmaya cüret etmeyesin yanındaki bu beş esir nereden?

— Bunlar deneyimli ustalardır, bakırcı ve silahçıdırlar. Bunlar kervanla beraber gidiyorlardı. Ben de o kervanın "sakalını tıraşlamaya" niyetleniyordum, fakat şanlı bir bey için ceylanları kovalayan iki yüz yiğidi, şeytan bir yerlerden alıp getirdi. Develeri bırakmak gerekti, kervancılar kaçıştılar, bense sadece bu beş ustayı yakalayabildim. Bunları şimdi iyi bir fiyata satabileceğim Merv'e götürmekteyim.

— Allah yardımcın olsun!

Ev sahibi yeni misafiriyle barınağa girer.

Yabancı, dik omuzlu, uzun boylu ve ince belli bir gençtir ve yan böğründe, yeşil sahtiyan kınında uzun bir kılıç (konçar) asılıdır. İnce yüksek topuklu deve derisinden sarı çizmeleri, koyun postundan yapılmış yuvarlak şapkası ve siyah çapanı[15] onun Türkmen olduğunu göstermektedir. Çıkık elmacık kemikleri ve karalı esmer yüzü de yine bunu doğrulamaktadır.

15. Çapan: üst giysi, kaftan.

— Ateşe doğru geç, buyur otur! diyerek ev sahibi içeri davet eder. Ama konuk, kendini kilime oturmaz, kapı ağzında ayakta durmaya devam eder. Gözleri açılarak genişler ve baykuşun gözü gibi yuvarlaklaşır.

— Kimsin sen? Diye gözlerini yukarı kaldırmadan sorar Celalettin.

— Stepliyim...

— Sürüyle mi göçersin yoksa başka işle mi uğraşırsın?

— Ben kervan tüccarlarının sakalını tıraşlamaktayım...

Step geleneğine göre bu cevap kabalıktı. Tanış olmayanlar ateş çevresinde iken, yoksul elbiseliler de dâhil herkes eşitleşir ve sağlık, sürülerin durumu, yolların mesafesi gibi konular üzerinde fikir alış verişi yapılır. Belli ki Türkmen kavga aramaktadır. Celalettin bakışını yukarı dikip geri çeker, ağız köşesi nerdeyse titreyecek gibidir. Ünlü bir han, çölün basit göçebesi ile ağız dalaşına mı girecekti? Türkmen, kısa bir suskunluğun ardından,

— Ev sahibinin dediğine göre sen Gurganca yolunu aramaktaymışsın? sana kılavuzluk edebilirim der.

Celalettin cesurdu, ama atı yorgundu, misafirperverlik geleneğine göre burada güvenlik altındaydı. Yola çıkarsa bu Türkmen, az önce kendisinin ceylan avladığı gibi onu avlayacaktı. Han cevap verir:

— Ben Gurganca'ya şimdi gitmeyeceğim.

— Kim bu inleyen, hüzünlü dünyamızdan ayrılmakta olan?

— Eşkıyalarca yaralanmış, der derviş. Bu, çılgın Kara-Konçar'ın işi olmalı, o çöl parsının hiç kimseye acımadığı söylenir.

— Başkalarının Kara-Konçarı soymadığını mı düşünüyorsun sen?

Derviş cevap verir:

— Gurbet rüzgârıyla stepte oradan oraya gazel gibi sürüklenen ben ne düşünebilirim?

— Kara-Konçar'a ulaşılamaz, O kurak tuzlakta yaşar, kumula dalan kertenkele gibi ya da kamışlar arasına kayıp giden yılan gibi ele geçmez. Ona hiç kimse ulaşamaz, o ise her yere sızar.

Çubukta kızaran eti döndüren Celalettin,

— Eşkıyalıkla uğraşan, kendisine şanlı bir son hazırlar. Onun başı herkesten daha yukarılarda, Gurganca duvarındaki kazığa geçirilmiştir, der umursamazca.

— Kara-Konçar gecenin gölgesidir, caniye ulaşandır, Kara-Konçar intikam hançeri, öfke mızrağı ve öç kılıcıdır. Kara-Konçar şimdi tek başınadır, onun ne oğlu, ne de kardeşi var. Gün gelip de ölüp düştüğü zaman Onun yurdu ıssızlaşacak. Hoş mudur bu? diye devam eder Türkmen.

— Bu kederdir, der Celalettin

— Kara-Konçar'ın daha önce aksakallı babası, yiğit kardeşleri ve narin kız kardeşleri vardı. Fakat şah Muhammed'e yüz at gerekli olunca Kıpçak savaşçılarıyla obamıza gelip, yüz at yerine en iyisinden üç yüz aygır aldı. Bazı göçebeler bir iki yerde burnu büyük Kıpçak hanını soymuş diyerek kadınların gümüş süslerini topladı. Şahın sarayında üç yüz kadın olmasına rağmen, bizim en iyi kızımızı, yüz tane yiğidin kendisi için tartıştığı Gül-Cemal'imizi kaçırdı ve "üç yüz birinci karım" diyerek sarayında zorla ala koydu. Hoş mudur bu?

Celalettin sakince:

— Bu da kederdir, fakat yüz yiğit obadan en iyi kızın kaçırılmasına göz yummuş ve ona göğüs germemişler. İşte bu da hoş değil, der.

— O gün yiğitlerimiz obada değillerdi. Kıpçaklar kurnazdır, bize saldıracakları zamanı iyi ayırt ederler.

— Şimdi benim soruma cevap ver yiğit, der Celalettin, "babanın, erkek ve kız kardeşlerinin olduğunu söylemiştin, şimdi onlar, niçin yoklar?"

— Şahın cellâtları aksakallı babamı yakaladılar, Gurganç meydanında ayağından başlayarak yavaş yavaş doğradılar. Erkek kardeşlerim doğuya, batıya kaçıştılar. Kız kardeşlerimi Kıpçak süvarileri yakalayıp kaçırdılar.

— Bu hiç hoş değil, der Celalettin.

— Koca gök kubbenin altında ben şimdi hangi yad ellerde dolanayım? Şimdiden sonra bana yapacak ne kaldı?

Celalettin hararetle konuşmaya başlar:

— Eğer parlak kılıç senin elinde öz oymağını savunmak için ışıldarsa, eğer kervan yollarındaki eğlencelerden başka yiğitlik etmek ve yeşil bayrağımıza dayanak olmak istersen Gurganca'ya, bana gel. Şanlı ismin nasıl kazanılacağını ben sana öğretirim.

Türkmen öfkeyle elini dudaklarına sürterek Ona cevap verir:

— Kulak ver, bey-yiğit, ben Gurganca'ya geldiğimde ispiyoncular ve şahın casusları çakallar gibi benim izimde koşuşurlar, ancak ben onlara teslim olmam ve dövüşerek ölürüm. Peki, buna gerek var mı?

— Öyle olmayacak, Gurganca'nın batı giriş kapısına geldiğin zaman yüksek kavak ağaçlı bahçeyi görürsün. "Bu Tilliyalı bahçesi mi?" diye kapıcılardan sorar, "beni ona götürün!" der ve şu belgeyi gösterirsin, der Celalettin.

Celalettin safran rengi kaftanın iç ceplerinden geçiş kâğıdını bulur, orta parmağındaki altın yüzüğü çıkarır, yüzüğün mührünü sıcak dalın isiyle karartır, kâğıdın köşesini de tükürükle ıslatıp mühürü bastırır. Zarif harflerle yazılı isim kâğıda geçer. Kâğıdı dürerek ortasından katlayıp dizinde düzeltir ve Türkmen'e verir. O da kâğıdı alınca, dudak ve alnına dokundurup, kemerine takılı bakır kav tabakasına saklar:

— Sözüne inanıyorum bey-yiğit, geleceğim, sen selametle kal! Der ve kapı perdesinin ardından kaybolur gider.

Ev sahibi sessizce onu ardından izler. Barakanın karşısında, büyük bakır kazanın kaynadığı ateşin yanında pırtılar içinde, yaralı bereli, bitkin beş esir eriyen karlardan ıslanan toprakta oturuyorlardı. Hepsinin elleri sırtlarından bağlanmış, boyunlarına da ucu kıl kemende bağlı ilmik geçirilmişti. Esirlerin yanında eğri boyunlu, gümüş tasmalı, dizgini eğer kayışına sıkıca bağlı yüksek kır at duruyordu. Esirleri tutan kemendin ucu da eğer kayışına dolanmıştı.

Türkmen ata biner.

— İleri, kocabaş zındıklar! Adam gibi yürümezseniz, sizi doğrar leşinizi yolda bırakırım.

Beş esir ayağa kalkıp, birbiri ardınca sürüklenerek yürür. Türkmen kamçıyı şaklatır ve hepsi çabucak tepenin ardından kaybolur. Ev sahibi barınağa döner.

— Muhterem konuk, uzakta yönü bu yana olan yüz kadar yiğit belirdi.

— Harzem şahın bu yiğitleri bilirim, beni arıyorlar. Benim şimdi konuştuğum adam kimdi?

Ev sahibi, Türkmen'in hemen şimdi döneceği korkusuyla, fısıldayarak devam eder:

— O Karakum'un parsı, kervan yollarının belası, ünlü eşkıya Kara-Konçar'dır, onu Allah yargılasın!

***

IV
HAKÇA YARGILAYAN HÂKİM

Göçebede mola verdikten sonra Hacı Rahim, kalabalık Harzem'in köy ve kentlerinin bulunduğu Ceyhun'un[16] aşağılarındaki vahaya doğru, çölün dar patikasında iki gün yürür. Eşek yavaşça adımlıyor, üstüne henüz tamamen kendine gelememiş hasta tüccarın bindiği deve de uygun adımla onun ardından yürüyordu. Derviş, Harzem camilerinin renkli kubbelerinin belireceği zamanı gözlerken, uzaklara göz atıyor, Arap ve Fars türküleri söylüyordu.

Kum barhanları arasındaki dar patika üçüncü gün, taşlı tepeye doğru yükselen geniş yola dönüşür. Bahçeler, korular, yeşermiş evleklerle kaplı tarlalar ve boydan boya çiçeklenmiş ova uzanmaktadır. Her tarafta, ağaçlar arasında düz damlı kulübeler, siyah kümeler halindeki islenmiş göçebe çadırları ve köşelerindeki kulecikleriyle kaleye benzeyen zengin Kıpçak beylerinin çiftlikleri görünmeye başlar. Bazı yerlerde mızrak gibi dikilen sivri minarelerin hemen yanı başlarında, rengarenk çinileriyle cami kubbeleri parlamaktadır. Sularla kaplı sürülmüş tarlaların evlekleri büyük aynalar gibi ışıldamakta, yarı çıplak, üstü başı lime lime, ayakları prangalı insanlar da o tarlalarda yürümektedir.

Tepeye gelince derviş duraklar ve fısıldar gibi:.

— İşte cennet olmak için yaratılan dünya, fakat burası cefanın ve gözyaşının vadisi oldu. On beş yıl önce, korkudan nefes nefese suçlu gibi sağıma soluma bakına bakına buradan kaçmıştım. Güneşten kavrulmuş siyah dervişin, yüce imamın[17] lanetle-

16. *Ceyhun: Amuderya nehrinin XIII. yy. daki adı.*
17. *İmam: Müslüman camisinin din görevlisi.*

diği o genç adam olduğunu şimdi kim bilebilir? İleri Bekir! Biz az sonra Müslüman hükümdarların en güçlüsü, fakat en zalimi Harzem-şah Muhammed'in hüküm sürdüğü yerde, başkentlerin başkenti, dünyanın tüm kentlerinin en zengini Gurganca'nın kapısında geceleyeceğiz.

Derviş yeniden yürümeye başlar. Yollarda, koca boynuzlu öküzlere koşulu iki tekerlekli arabalara, yaya yolculara, süslü atlara binili zarif süvarilere ve cılız eşeklerin üzerinde güneşte kavrulmuş köylülere gittikçe daha çok rastlıyor. Her taraftan inek böğürtüleri, koyun kuzu melemeleri ve sürücülerin bağırtıları duyuluyordu.

Vardıkları ilk köyde, uzun beyaz sopalı insanlar dervişin etrafını sararlar.

— Sen neyin nesisin? Çıkar gözetmeyen bir dervişsen, yanında bu devenin ne işi var? Hâkim'e[18] gidelim, o sana ölüm cezanı okuyacaktır.

Dervişi yüksek kil duvarlarla çevrili saraya götürürler. Geniş halılar döşeli terasta cüppesi çizgili, zayıf yaşlı adam bağdaş kurmuş oturuyordu. Kar beyazı sarığı, özenle taranmış aksakalları, sert ve içe işleyen bakışı ve hareketlerindeki yavaşlıktan dolayı Ona yaklaşan herkes ürküyor, yere eğiliyordu. Elindeki kamış kalemle, emir bekleyen kambur, genç kâtip de yanında oturuyordu. Hakim sorar:

— Kimsin sen?

— Ben, Bağdat'ın aziz şeyhlerinin[19] öğrencisi, muhterem anamın günahkâr oğlu, Bağdatlı Hacı Rahim adında biriyim. Ben ince uzun bir yolda yürümekte, soğuk kasvetli mezarda gizli müminlerin ayak izlerini özenle aramaktayım.

İhtiyar, kuşkulu kuşkulu kaşlarını çatar ve gözlerini dervişe diker.

— Peki devede ki bu hasta kim? O neden halsiz? O mümin mi, Müslüman mı, yoksa başka dinden mi? Bana, Onu senin ya-

---

18. Hâkim: Bölgesel yönetici. İlk basamakta ki kanun uygulayıcı bilgin.

19. Şeyh: Müslüman dininde cemaat başkanı.

ralayıp soyduğunu, varını yoğunu satıp savdığını söylemekteler! Doğru mudur bu?

Derviş ellerini göğe doğru kaldırır:

Her şeyi gören gökyüzü, benim tek koruyucum sensin! Yalan dolan ve dedikodudan başka soluğu olmayan dedikoduculara şaşmaktayım! Benim çaba ve hüznümden onlar ne anlar!

Hâkim pek çok anlama gelir tarzda işaret parmağını yukarı kaldırıp, fısıldar.

— Bu hasta hakkında bildiğin doğruyu bana anlat.

Bunun üzerine derviş, soyulan kervanla karşılaşmasını ve yaralıyı kurtarma çabalarını anlatır.

İhtiyar elini gümüşi sakalında dolaştırarak:

— Bu yaralı adam eli güneşe kadar uzanan çok büyük bir kişi olmasın? Hastaya ben kendim bakacağım diye söylenerek ayakkabılarını çıplak ayaklarına geçirip terastan iner ve deveye doğru yürür. Birbirinin sesini bastırmaya çabalayan köy sakinleri deveyi kuşatmışlardı.

— Bu hasta adamı biz tanıyoruz. Bu, Gurgancalı zengin tüccar, Mahmut Yalvaç'tır. İşte bak deveye, onun damgası dağlanmış. Mahmut Yalvaç'ın üç tane iki yüz develik kervanı Tebriz'e, Bulgar'a ve kutsal Bağdat'a kadar giderler.

Hâkim, ahaliyi dinlerken susuyor ve dudaklarını ısırıyordu. Kararını çalımlı çalımlı açıklarken de, kâtip kaydediyordu.

"Bilen ve itimada şayan kişilerin ifadelerine göre hasta, Gurganca'nın en saygın tüccarı Mahmut Yalvaçtır. Ben de, onun ihtimamla deveden indirilmesini, benim evimde yatırılmasını ve onu şifalı bitkilerle iyileştirmesi için eczacı-tabibin çağrılmasını buyuruyorum. Yaralı mümine, ihtimamıyla hayır işlemiş olan derviş yoluna devam edebilir, kurtarılan tüccarın da ona ödül vermesi gerekir. Deve, dervişe ait olamayacağından, sahibi iyileşinceye kadar bende kalacaktır.

— Kaydettin mi? Hâkim kâtibe dönerek sorar.

O ise fısıldar gibidir:

— Efendim hakikati söyledi.

Hakim ekler:

— Bilgin derviş, benim kıt gelirimin bir dirhemini[20] al.

Hacı Rahim, bakır parayı alarak alnına sürüp dudaklarına götürdükten sonra, onu kapalı avucunda tutarak şöyle der:

— Adil karar veren, senin hikmetin yücedir. Sen beni, hastaya, deveye ve binmeyeceğim için doyurmama gerek olmayan eşeğe ihtimam göstermekten kurtardın. Ben ise, körün tahta kupasına cömert elden kayan, hafif mangıra benzeyen, ölümlülerin en değersiziyim. Şayet cömertliğin, sakalının gümüşi gibi saf ise, bu bakır mangır altın dinara dönecektir.

Hacı Rahim avucunu açar, altın mangır (dinar) parlamaktadır.

— Muhterem başkan, sana hakikati söylüyorum, senin ayağını bastığın topraklar, hiçbir zaman kıtlık görmeyecektir.

Hacı Rahim avucunu tekrar yumar ve hareketsizce durur. Hâkim ve tüm çevreleyenler, ağızları açılmış, sessizce kah birbirlerine kah dervişin sıkılı yumruğuna bakıyorlardı.

— Ben ona siyah bakır dirhem verdim. Onu çok iyi hatırlıyorum. Fakat siz hepiniz onun elinde az önce altın dinar gördünüz, der Hakim. Her zaman kuruntulu ihtiyar, hiç kimsenin beklemediği çabuklukla, dervişe atılır ve onun elini yakalayarak

— Geri ver altın dinarı! Sen onunla mahkeme masraflarını ödemelisin.

Hacı Rahim avucunu açınca, Hakim madeni parayı kapar, fakat mangır yeniden bakır dirheme dönmüştür. Çalımlı hâkim şişinerek, törensel tarzda terasa çıkar.

Hacı Rahim eşeğin yanına varır, torbasını alarak omzuna atar ve sağına soluna bakmadan, Gurganca'ya doğru yola koyulur. Derviş yola koyulur koyulmaz, sesinin var gücüyle nakaratını haykırır.

— Ya-hu-u! Ya-hak! La ilahi illa-hu-u![21]

***

20. Dirhem: değeri yaklaşık 20 kapeyk olan gümüş mangır, siyah bakır dirhem: yaklaşık iki kapeyktir. Dinar: yaklaşık 10 ruble değerinde altın mangırdır.

21. Dervişlerin bu mutat, Arapça nidanın anlamı: "Evet, o adil olandır, ondan başka, Allah yoktur!"

V
İÇERLEK KÜÇÜK KAPI

Hacı Rahim Gurganca'nın boş ara sokağındaki yüksek kil duvara dayanmış, düşünmektedir. "Her şey, yıllar öncesindeki gibi kalmış, kaysı ve dut ağaçları arasındaki düz damları ile kulübeler, firuzi gökyüzünde dönen beyaz güvercin sürüleri, onların üstünde daha yükseklerde uçuşan boz çaylakların dokunaklı inleyişlerle hep aynı... Yine tıpkı eskisi gibi duvarların üstüne akasyaların çiçekli beyaz dalları sarkmış ve içerlek küçük kapı o dalların altına saklanmış. Aşınmış gri tahtalara ustalıkla oyulmuş desenler hala fark edilmektedir. Bir zamanlar bu küçük kapıdan pembe elbiseler ve portakal rengi örtüler içinde bir kız çıkardı. O kız şimdi neredeydi, nasıldır?"

Küçük kapı açılır ve uzun pembe elbise içinde, safran örtüye bürülü yeni yetme genç kız dışarı çıkar. Elinde bir kürek tutmaktadır. Hafifçe çıkık elmacık kemikleri, birazcık çarpık gözleri, elbise şeklinde bağlanmış safran renkli başörtüsü... anlayan için kızın Türk aşiretinden olduğunu anlatmaktadır. O kız şarkı mırıldanarak, bahçesine giden arığın ağzını temizleyince su, kil duvarın dibine açılan delikten tarafa döner.

Kız aniden hızla doğrulur ve esmer küçük elini gözlerine siper ederek, sokağın sonuna doğru bakar.[22] Orada birisi, makamdan makama atlayarak türkü söylemektedir.

Gece bastırır uyku gözlerden kaçar,
Tan atana kadar yaldızlı ufku seyreylerim.
Genç ayı boynuz gibi görürsem,
Onun orak gibi kaşlarını anarım.
O nasibim değil mi? Boynuzum değil mi?
Gelecek günlerin bulmacasını çözmek isterim.

22. Çekmen: Şık erkek elbisesi (kaftan, pelerin)

Koyu yeşil, çekmenli alaca kuşağını sıkıca kuşanmış olan süvari sokağın derinliğinde görünür, koyun postu şapkasını sağ kaşının üstüne eğmiş, oynak doru aygırın üstünde ağır ağır gelmektedir. Süvari kamçıyı şaklatıp atı dörtnala kaldırır, kızın dengine gelir gelmez atı durdurur. Kız küreği fırlatır ve kapıyı hızla çarparak bahçeye koşar. Süvari şapkasını enseye doğru devirerek, atı sokakta yavaş yavaş gezdirir.

Küçük kapı yavaşça aralanır ve kız yeniden görünür. Etrafına ürkekçe bakınarak küreği yerden hemen alır ve yine gözden kaybolur.

Kavurucu sıcakta kararmış, beyaz sarıklı, sakallı hacı, sivri uçlu bir kalpak giyip, sanki kör gibi asasını vura vura yolu geçip gelir. Küçük kapıyı tutan pembe bez parçayı etrafına bakınarak usulca çıkarır ve çatala yerleştirir. Şöyle mırıldanır:

— Evet, burada her şey eskisi gibi kalmış, sadece ağacın dalları biraz daha yükselmiş ve sıklaşmış, kapı da aynı, yalnız biraz kararıp eskimiş. On altı yıl önce aşık olduğum kız orada durana benziyordu, fakat bu o değil. Yıllar önce şurada kaysı sepetiyle duran, kendisi de kaysı gibi tatlı o güzel esmer kız nerede?! Her şey aynı kalmış, tıpkı eskiden olduğu gibi oradaki kulenin üstünde dönüp duran aynı şahinler. Yalnız kendisi eski Hacı Rahim değil...

Derviş asayla kapıyı çalar, eski, küçük karaağaç[23] kapının ardından yaşlılara özgü öksürük sesi duyulur. Beyaz çalmalı kuru ve kamburlaşmış ihtiyar eşikte görünür.

— Ya hu-u! Ya-hak! Diyerek derviş yine ilahiye başlar.

İhtiyar, kumaş kuşağının kıvrımları arasını yoklar, sulu kızarmış gözleriyle eski deri cüzdanı görüp çıkarır, kansız balmumu rengi parmakları ile içini karıştırır ve siyah incecik mangırı ayırıp çıkarır. Mangırı alnına ve dudağına bastırır ve yüksek sesle:

— Aleykum selam! Bu evde kim yaşamakta? Biricik duamı kimin için edebilirim? Diye seslenir.

---

23. Karaağaç: Orta Asya'da çok yaygın olan, yoğun dallarıyla gölge yapan iri ağaçlardır. Onlardan kendine özgü sağlamlıkta geniş tahtalar elde edilmektedir.

— Bu evde ben oturuyorum, fakat bu ev benim değil, demirci Kara-Maksum'a ait. Onun büyük pazar yerindeki demirhane ve silah atölyesini herkes bilir. O inanç hizmetçilerine bahşiş vermekten kaçınmaz.

— Nasıl oldu da kader seni mucize gösteren bir kişi yaptı?

— "Mucize gösteren" diyerek, beni yüksek sözle adlandırma. Ben şah vakayinamecisi ihtiyar Mirza-Yusuf'um ve ben ancak şiir satırları ekleyebilirim:

Ben ömrümü yük öküzü gibi geçirdim,
Çocuklarımın kölesi, ailemin esiri oldum.
Benim olanı parmaklarımla damlatırım,
Yoksul evim ve binlerce bela!
Beladan çıkmaya umut yok![24]

— Hayır, hayır! Sen gerçekten mucize yarattın, der derviş. "Sen siyah dirhem feda ettin, sadaka soylu yüreğinden geldiği için, o dirhem saf altından yarım dinar haline dönüştü.

İhtiyar, yazı kabartılarıyla kaplı altın dinarın bulunduğu, dervişin tavuk pençesine benzeyen kara avucuna doğru eğilir.

— Ben kutsal kitapların söz konusu ettiği mucizeyi bu yaşıma kadar hiçbir zaman görmemiştim. Derviş, sen ya mucize gösterme yeteneğindesin, ya da pazarycrindeki sihirbaz gibi yarı kör ihtiyarla alay etmektesin.

— Fakat sen dinarı sınayabilirsin, uşağını pazara gönder, sana kebap,[25] haşlama erişte, bal ve tatlı kavun alıp sepeti doldursun. Hatta belki sen o zaman, Bağdat gibi çok uzaktan buraya gelen yoksul yolcuya da bu bolluktan ayırırsın?

— Demek sen meşhur Bağdat'tan geliyorsun öyle mi? Buyur içeri de, orada gördüklerini bana anlat, ben de senin şaşırtıcı dinarını sınayayım.

***

24. Kesai'nin şiirinden (IX. yy.)

25. Kebap: ufak ufak doğranıp, şişte kızartılan et.

VI
ŞAH VAKAYINAMECİSİ

...Evlerimiz arasındaki yolun uzunluğuna
ve korkunçluğuna rağmen o bana gelirdi.
(İbn-Hazm, XI. yy.)

Ayaklarındaki sararmış yosunlu çizmeleri sürüyerek, ihtiyar bahçeden geçer ve terasa çıkar.

— Yolcu, benim ardımdan gel!

Derviş ihtiyarın ardından tabanı kerpiç döşemeli, boydan boya halılar serilmiş odaya girer. Duvar oyuğundaki raflarda iki gümüş kupa ve cam Irak vazosu duruyordu. Süslü kirişlerin örgüsü ile ustaca yapılmış oda kubbesinin ortasında, dumana yol olması için delik açılmıştı. Odanın orta yerinde, kare biçimli çukurdaki kömür dolu mangaldan duman tütüyordu. Arkada duvar boyunca, tenekeyle kaplı üç sandık duruyor ve içlerinde sarı deri ile ciltlenmiş büyük kitaplar görünüyordu.

Derviş asasını ve diğer eşyalarını kapının önüne koyar, ayakkabılarını çıkararak, ihtiyara yaklaşır ve dizlerinin üstüne kendini bırakır. İhtiyar çınlayan sesiyle bağırır:

— Bent-Zankica! Mavi sarıklı ve ayaklarına dek uzayan çizgili gömlek giymiş oğlan çocuğu içeri girer. Ellerini göbeğinde çaprazlayarak, eğilip emri bekler.

— Şu altın dinarı al ve onu yaşlı Saklab'a verirken şunları söyle: "Saklab dede, pazarda Hintlilerin durduğu sıraya gidersin, onlar gümüş, altın ve mangır kutularıyla alış veriş yaparlar, topaç ve oyun kemikleri alış verişi yaparlar. Onların içinde en gümüşi sakallısını seçer ve şu mangırın değerini sorup, bunun tam gra-

majlı altın dinar olup olmadığını öğrenirsin. Şayet alış verişçi Hintli dinarda sahte olmadığını söylerse onu gümüş dinarlarla değişirsin. Gümüşü alınca yolcuların yemek yeyip eğlendikleri sıraya varsın ve oradan, şu muhterem gerçek arayıcısı yaşlının sana söyleyeceklerini satın alırsın.

Oğlan çocuğu dervişe doğru dönerek

— Uşağın neler satın alması gerek? diye sorar.

O da çocuğa bakar. Onun zarif yüz hatları şaşırtıcı biçimde tanış gibidir. Acaba O Onu nerede görmüş olabilir? Derviş şöyle cevaplar:

— Uşak sepeti alsın ve uzun yıllar görmediği kardeşine neler satın almak istiyorsa onları satın alsın. Varsın uşak kendi seçsin.

İhtiyar işaretle çocuğu yanına çağırarak, kulağına seslenir.

— Saklab pazardan dönünce buraya her zaman ki hırpani kıyafetinde gelmesin, benim eski pelerinimi giyinip gelsin. Ona dinarı teslim edince sen, kalyamı[26] hokka ve kâğıdı kap buraya dön, sen onun söyleyeceklerini kaydedeceksin.

Çocuk kaybolduktan az sonra kâğıt ve yazı takımı ile geri döner.

— Söyle bana, yolcu, ilk önce adını, nere doğumlu olduğunu; sonra da ünlü Bağdat'a yolunun nasıl düştüğünü anlat.

— Bana Hacı Rahim Bağdatlı derler. Benim doğum yerim ise Basra'ya yakın küçük bir köydür. Ben senin tüm sorularını cevaplamaya hazırım, fakat daha önce, yüreğimi bunaltan başka bir konuya değinmeme izin ver.

— Pekâlâ, konuş, der ihtiyar.

— Ben Bağdat'ta büyük Medresede[27] ünlü bilginlerde öğrenim gördüm. Benimle birlikte bu bilgi meşalelerinde ışık arayan öğrenciler arsında, devamlı kederli ve suskun, ihtiraslı gayretiyle ayırt edilen bir genç vardı. Ben ona "seyyahlık asasını" alıp "gurbet kuşağını" kuşanmak ve ünlü Gurganca'ya, asil Buhara'ya, şahane Samarkent'e doğru yola çıkmak istediğimi söyleyince, bu

26. Kalyam: divit yerine kullanılan, ucu sivriltilmiş kamış.

27. Medrese: ruhani yüksek eğitim kurumu.

delikanlı bana şunları söyledi: "Hacı Rahim Bağdatlı, şayet senin yolun Harzem şahlarının zengin kenti Gurganca'ya düşerse, pazardan, batı giriş kapısına doğru giden ana yolu kesen üçüncü sokakta ki, demirci ve silah tüccarı Kara-Maksum'un evini bulur, muhterem ana babamın sağ olup olmadıklarını öğrenirsin. Onlara Bağdat'ta ne yaptığımı, her şeyi anlatırsın, Bağdat'a döndüğün zaman da onlar hakkında öğrendiklerini bana söylersin dedi." Ben ona söz vererek yola çıktım, fakat önceden kestirilemeyen rüzgâr ve hayat sınavındaki tehlikeler beni evrenin çeşitli yönlerine fırlattı. Ben Hindistan güneşinin yakıcı ışınları altında yürüdüm, Tatarya'nın[28] uzak çöllerinden geçtim, Çinlilerin ülkesini tatar baskınlarından koruyan, büyük sete kadar vardım; homurdanan okyanusun kıyılarını ziyaret ettim, sarp karlı Tyan-Şan dağlarından aştım, Müslümanları[29] her yerde buldum. Ben Nihayet Gurganca'ya, Bağdatlı arkadaşımın söylediği bu sokağa düşünceye kadar uzun yıllar geçti. Ben evi de, kar beyazı akasya ağacının altındaki küçük kapıyı da buldum. Burada, şu bahçede oturmuş, Gurganca'dan on beş yıl önce ayrılmış o genci muhtemelen tanıyorsundur? Nihayet ben seninle, mucize sahibi biriyle sohbet ediyorum.

İhtiyar kuru bir ses tonuyla sorar.

— O gencin adı neydi?

— O yüksek bilgi sarayında Ona, Abu-Cafer el-Harzemi (Harzemli) denirdi.

— O zavallının adını ağzına almaya sen nasıl cesaret edersin! diye bağırır yaşlı Mirza (katip) ve dudaklarına köpük dolarak, "Sen onun ne büyük bir günahkar olduğunu biliyor musun? Gencecik yaşına rağmen, o kendini de ana babasını da utanca boğdu, tüm hısımlarını, az kaldı bela girdabına atacaktı." Der.

---

28. Tatarya: bugünkü Moğolistan ve Batı Çin'in toprakları, tasvir edilen dönemlerde, genel adları tatar olan Türk köken li göçebe aşiretlerin yerleşik olduğu toprakların adıdır.

29. Orta Asya asıllı (Müslümanlar) Sogdlar ve onların sonra ki torunları Tacikler en eski zamanlardan beri, mükemmel zanaatkârlar ve becerikli tacirler olarak Orta Asya'dan Çin'e kadar büyük ticaret yolu boyunca yayılmışlardı, her yerde onla rın ticaret ve zanaatla uğraşan köyleri vardı.

— Fakat o çok genç değil miydi? O ne yapmış olabilir, birilerini mi öldürdü ya da ünlü bir beye suikasta mı kalkıştı?

— Üzülerek söylemeli ki, bu Abu Cafer gençlik yıllarından beri büyük yetenekleri ve çalışkanlığıyla dikkat çekiyordu. Okumayı, zarif ve güzel yazı yazmayı biliyor, yüce Kuran kitabının derin anlamını kavramaya çabalıyordu. Diğer öğrencilerle birlikte bizim en iyi öğretmenlerimizde öğrenim görüyordu ve herkesten daha başarılıydı. Firdevsi'yi, Pudegi'yi ve Abu-Sait'i taklit ederek başarıyla şiirler yazmaya başladı. Şiirlerini, başkalarını eğitmek için değil, safdilleri uyarmak için yazıyordu.

İhtiyar fısıltıyla devam eder:

— Bu bedbaht genç, başıbozuk davranmaya başladı. Kendisini, diğer saf dinleyicileri de şaşırtacak biçimde kır sakallı ulema[30] ve imamlarla tartışacak güçte görüyordu. Nihayet imam Onu: "sen cennetin yoluna değil de, ateşten cehennem çukuruna yürüyorsun" diye uyarınca Abu-Cafer ona küstahça şu cevabı verdi: "Sen benden uzak dur ve beni cennete çağırma! Sen vaaz edince ben Ha Muhammed'in camisine, ha İsa'nın[31] çan çalınan manastırına, ha da Musa'nın sinagoguna gitmişim hepsi bir değil mi diye düşünüyorum. Ben her yerde Allah'ı aradım, ama hiçbir yerde bulamadım, Allah yok, Onu, Onun adıyla ticaret yapanlar uydurdular. Benim ışığım, benim yol göstericim Abu-Ali İbn-Sina dır."[32]

O zaman kutsal imamlar Abu Cafer'i lanetlediler ve tutuklanmasını emrettiler. Zehirli ve soysuz şiirlerini okuyup yazamasın diye o zaman iki elini şehir meydanında kesecceklerdi. Fakat O yılan çabukluğuyla gözden kayboldu. İlkin, Babasının merhamet edip suçlu oğlunu bir yerlerde sakladığını düşündüler. Harzem

30. Ulema: İlahiyat eğitimi verilen kurumlardaki Müslüman öğretmen.

31. İsa: Hristos

32. Abu-Ali İbn-Sina: Buhara doğumlu IX. yy.'ın önde gelen bilgini. Onun adına Avrupa da Avitsenna derler. İnançsız ve aklın özgürlüğünü talep ediyor diyerek, öldüğü yer olan Isfahan'daki hapishaneye atılır. O doğal bilimler, tıp, eski kimya üzerine pek çok kitap bıraktı ve Müslüman doğuda aklın özgürlüğünü, en atılgan savunanlardan biri idi. Latinceye çevrilen onun tıp ansiklopedisi "Kanon", orta çağda Avrupalı doktorların başlıca rehberi idi.

şah olayı imamlardan öğrenince, babasını yakalayıp tahtakurusu zindanına[33] atmalarını ve "ebediyen ve ölünceye dek" yazılı zinciri boynuna geçirmelerini emretti. Şayet babası ölecek olursa, Abu-Cafer kendisi dönünceye kadar, onun yerine en yakın akrabalarından birini koymalarını emretti.

— Babası bu güne kadar hapishanede mi? Diye sorar derviş. Onun açılıp genişleyen gözleri alev alev yanmaya, yüzü ise ölü gibi kül rengine dönmeye başlar.

— Babası bodrumun rutubetine, karanlığına, kene ve tahtakurularının dehşetine dayanamayıp öldü. Onun ölümü üzerine Harzem şahın emrini yerine getiren gardiyanlar, küçük oğlu Tugan'ı yakaladılar ve aynı zinciri boynuna geçirip, aynı bodruma attılar.

— Bu nasıl cinayet! Diye fısıldar derviş.

İhtiyar devam eder:

— Çocuğa, Tugan'a çok acıyorum. Çünkü ben Ona çok özen göstermiştim. Onun, bozulmuş ağabeyinin izinden gitmemesi için Onu aydınlatmaya çalışırdım. Tugan okuma ve yazmayı benden öğreniyordu, fakat sanatkârlık ve askeri oyunlar Ona daha çekici geliyordu. Ben de onu, mükemmel silahın nasıl hazırlandığını iyi bilen Kara-Maksum'a çırak verdim. Tugan tutuklanınca Onun yerini küçük öksüz, köle kızı Bent-Zankica'ı aldım. Okuma, yazma, çeşitli şiir ve türküleri bellemede çok yetenekli. Yıllar geçtikçe gözlerim körelmekte, önümde her şey çatallanmakta ve ben bir yerine üç ay görmekteyim. Bent-Zankica benim yardımcım, kâtibim oldu. O benim sohbetlerimi kaydediyor ve kitaplarımı tekrar yazıyor. İşte o elinde kalem, senin önünde oturuyor.

Derviş mavi çalmalı yazıcının, az önce elinde kürek küçük kapıdan çıkan kız olduğunu ancak şimdi anlar.

Derviş ona ısrarla bakar ve on altı yaşında iken burada, aynı yerde gördüğü diğer kızı sormaya cesaret edemeyip gözlerini indirir. Heyecanından kurtulmaya çalışarak yüksek sesle söze başlar:

33. Zindan: yeraltı hapisanesi

— Yani sen, mucize gösteren değil misin? Okuma ve yazmanın inceliklerini kıza sen öğrettin, kız artık bundan sonra başına doladığı turbanın düğümünü tıpkı mirzaların[34] hava attığı tarzda bağlayabilir. Ben senin evindeki herkesin, tamamen bilimle kaygılandığını görüyorum.

İhtiyar parmaklarını birbirine geçirir ve gözlerini dikerek dervişe bakar.

— Şimdi biraz da sen kendini anlat. Daha uzun süre gurbet ellerde dolaşmak niyetinde misin?

Saçı başı dağınık Derviş, başını sallar ve alev alev yanan siyah gözlerini ihtiyara diker.

— Beni çölden kovan babam çıplak, acıdan gözyaşları kurumuş bebeği için göğsünde süt olmayan anam muhtaç, cellâdın kılıcı önündeki hocam korku içinde. Fakat ben gene de içimdeki "üzülme derviş, sen daima kendine uyanı yaptın" diyen sesi dinliyorum.

Yaşlı mirza başını sallar:

— Sen bilgilerle süslenmişsin, her mahkeme ya da bölge idarecisi seni kâtip olarak istekle yanına alır. Ben dahi hemen şimdi seni, kitapların yeniden yazılması için, yazıcı olarak şah kütüphanesine alabilirim. Orada, adlarını dahi hiç kimsenin bilmediği, bir tek nüshası kalan çok seyrek kitaplar var, insanlığın onları kaybetmemesi için tekrar yazılmaları gerekiyor. Sen neden yollarda dolanıp duracaksın? Gurbet gurbet gezmeler, ayaklarının altındaki toz, çamur ve taşlar yoksa bunlar seni çekip durmaktalar mı?

Derviş boğuk bir sesle konuşur.

— "Sen barınağını alacalı kilimlerle neden süslemezsin?" derler bana, fakat "kahramanların çağrı nidaları duyulduğunda, türkücülerin türküleri neye yarar/ At kavgaya kanatlandığında açılan güller arasında ben nasıl yatabilirim?"[35]

---

34. [Mirza: (Kimi Türk toplulukların da ve İran'da kullanılan bir soyluluk unvanı.) bu açılama Rusça-Türkçe sözlükten alındı.]

35. İbrahim Montesar'ın şiirlerinden (X. Yy.)

İhtiyar şaşkınlık içinde donar kalır.

— Ee... sen hangi savaşlardan söz ediyorsun? Tüm Müslümanların içindeki en güçlü, şahane sultanı kim tehdit edebilir? Yabancı savaş kamplarının ateşi, sadece o savaşmak isteyince alev alır...

— Tehlikeli ateş doğudan hareket halinde ve o her şeyi yakıp kül etmekte.

İhtiyar başını sallar:

— Oo... hayır! Harzem-şah kılcı kınında durdukça Maveraünnehir vadilerinde ve tüm Harzem hükümdarlığında her şey sakin olacak.

Belindeki kayışa tutturulmuş yaşlı esir ayağındaki ağır zincirlerle sessizce odaya girer. Çok dinar vererek satın aldığı çeşitli yiyecekle dolu sepeti getirir.

Uzun boylu ihtiyarın bitkin bedeninde kısa, çizgili pelerin atılı idi. Kırlaşmış uzun saçları omuzlarına kadar dökülmüştü. Kilime serdiği ipek örtünün üzerine, o pideleri, bademli böreklerleri koyar, bal, fıstık, badem, kuru üzüm, şekerlenmiş kavun dilimi ve diğer tatlılarla dolu tabakları yayar.

— Bu yaşlı esirle konuşmaya izin verir misin?

— Konuş muhterem yolcu.

— Sen nere doğumlusun baba? Diye sorar derviş esire.

— Uzaklardan, Rus topraklarındanım. Burada adına İtil denilen büyük Volga nehrinin kıyısında babamla birlikte yaşardım. Civardaki komşu yiğitler, henüz küçük çocukken beni ve bizimle birlikte suzdal knyazını yakaladılar. Bizde knyaz tıpkı sizdeki bey ya da han gibidir. Knyazlarımız kendi aralarında savaşırlar, yenen yenilenin erkelerini, yaşlı kadınlarını, genç kızlarını ve çocuklarını esir alır, sonra hepsini koyun gibi yabancı ellere satar. Knaz hem beni, hem kız kardeşimi Bulgar tüccarlarına bu şekilde sattı, onlar da beni Kam nehri kıyısındaki ticaret kenti Biyar'a götürdüler. Tüm esirlerle birlikte beni çölden buraya, Gurganca'ya sürüklediler. Kız kardeşimi nereye sattıklarını bilmiyorum. Bu anlattıklarım uzun zaman önce oldu. Görüyorsun saçlarım yaşlı

keçininki gibi beyaz örgüler halinde sarkıyor. Ben nehrin yüksek uçurumunu, doğduğum kışlağı özlüyorum. Türkmence ve Farsça konuşmayı öğrendim. Bizim gruptan başka esirler olmasaydı ana dilimi tamamen unuturdum. Arada bir pazarda hemşerilerle karşılaşır, laflaşırız. Onların pek çoğu bura da halkalı zincirleriyle yürürler.

— Adın ne senin? diye sordu derviş.

— Bana burada Saklab diyorlar, bizden esirler ise çoktan beri: "dede Slavka" diye seslenirler. Cüretkâr konuştuğum için beni bağışlayın. İhtiyar dervişin önünde yere kadar eğilir, senin uzak memleketlerde dolaştığını ve azizler gibi, bakır dirhemleri altın dinarlara çevirdiğini duydum. Öyleyse sahibimden beni satın almak senin için çocuk oyuncağı sayılır. Beni, satın alırsan sana sadakatle ve dürüstçe hizmet ederim. Belki sen bizim Rusya taraflarına gider beni de yanında götürürsün.

Suratı asılan köle sahibi:

— Benim köleyi baştan mı çıkarmak istiyorsun? der.

— Köle almak benim neyime, ben kendim yoksul biriyim, eğer cömert bir el verirse bir avuç buğdayla beslenmekteyim, der derviş.

Saklab iç çekerek:

— Her halde burada, yad ellerde vermemiz gerekecek bu kelleyi, diye homurdanır ve: "Lütfen bizim dostarhan'a[36] buyurun!" Diye sözüne devam eder. Kilime yavaşça basarak, bakır leğeni ve içi su dolu işlemeli ibriği getirir.

Mirza-Yusuf ve derviş tasta ellerini yıkayıp, oyalı peşkirle kurulayarak sessizce yemeğe başlarlar. Derviş bütün yemeklerden tattıktan sonara, nazik sözlerle şükranlarını ifade eder ve ayrılmasına izin verilmesini rica eder.

Bomboş sokaktaki ağacın gölgesinde uzun süre durur ve küçük kapıdan yana bakarak:

"Bir zamanlar saf ihtiyarın bana kamış diviti tutmayı, ilk harfleri ve yazmayı öğrettiği bu evi görmek bir daha bana nasip

36. Dostarhan: İkram. Keza— yerde verilen ziyafet için serilen zarif sofra altı

olmayacak. Ona harcadığım biricik altın dinarıma acımıyorum, ancak onunla beraber olmak ve onun dost ve samimi sesini duymak çok hoşt, şimdi yeniden yol göründü!" diye iç çekti.

Mirza-Yusuf tuhaf misafirin ardından, kaybolduğu kapıya uzun süre bakar. Bent-Zankica içeri gelir ve söze başlar.

— Merhametli dedem Mirza-Yusuf! Bu Bağdatlı derviş Hacı Rahim'in, bizim kaçıp giden serbest düşünceli Abu-Cafer'inkine çok benzeyen fikri, benim yüreğimde yılancık gibi kıvranıyor, ancak onun yüzünü sakal kaplamış, yakıcı sıcaklardan kararmış, o eski çocuğu tanımak sana zor geliyor...

— Sus, yoksa evimize belalar yağacak! Ben acaba, aziz imamların lanetlediği, Allahsızla konuşur muydum? Bu gelip geçen misafir hakkında, bana bir daha hiç söz etme. Biz öyle bir zamanda yaşıyoruz ki, şerrin kulağı her çatlağa dayanmış, ağızlarımızın ne fısıldadığına kulak veriyor. Biz gece gündüz şairin, "Sadece susuş daha güçlüdür/ Geriye kalan her şey zayıflıktır!" [37] Sözünü hep akılda tutacağız.

— Dostların önünde de mi susacağız? "Dostlardan başka herkesin önünde ağzını kapat" dememiş miydi yoksa büyük şair? Tüm hayat boyu susmak, asla! Ölmek daha iyi, ancak türkülerle ve neşeli şakalarla!

— Sesini kes! Kes sesini! Diye bağırır ihtiyar, "aman yarabbi, yardım et bana! Ben çaresizim! Gece uzuyor, büyük Harzem-şah öyküsü hala sona ermedi. Ben ondan hala şanlı kahramanlıklar beklemekteyim, ancak sadece idamlar görüyorum, büyük işler hiç görünmüyor. Ben altın güvenin uçtuğu, zehirli akrebin dolaştığı yerde kahramanın, içi boş, taş put haline gelmesinden korkuyorum. Allah'ım, benden yana bak ve bana ışık ver!...

***

37. Abu Sait'in şiirlerinden. (XI. yy.)

İkinci Kısım

Harzem'in Güçlü Ve Azgın Şahı

I
SARAYDA SABAH

Hükümdarlara hizmetin iki yönü var:
Biri ekmek umudu, diğeri de can korkusudur.
(Saadi, XIII. yy.)

Sabahın alaca karanlığında, üç yaşlı imam Gurganca'nın dar sokağında yürürler. Önlerinde yağlı kâğıttan donuk fenerle uşak yürür. İhtiyarlar geniş elbiselerinin uzun eteklerini toparlayıp, suyun şarıldayarak aktığı kanaldan sıçrayarak karşı yakaya geçerler. Karanlıkta imamların burnuna, kapalı tezgâhlardan biber, zencefil kokuları, raflarından sert boya kokuları, at koşumları, semerler ve çizme depolarının bulunduğu saraçların önünden geçerken de keskin deri kokuları geliyordu. Meydanda kaba bir ses onları durdurur:

— Durun! Hangi hacetle gecc yoldasınız?

— Biz büyük caminin imamlarıyız, büyük azizin lütfüyle ruhani kişiler olarak, sabah duası için acele olarak padişah sarayına gidiyoruz.

— Selametle, geçin!

Üç imam sarayın yüksek kapısına yaklaşır ve beklerler. Kapıyı çalmak, hem faydasız hem de tahkir edici. Kapılar kendiliğinden biraz aralanır, içerden karanlıkta birkaç süvari çıkar ve meydandan uçar gibi dörtnal geçerler. Bu ulaklar, "İnançlı ve ba-

siretli adalet savunucusu büyük Azizin" talimatıyla kendisinden başka kimsenin bilmediği yönlere doğru gitmekteler.

İhtiyarlar taştan taşa sıçraya sıçraya, büyük su birikintisini geçip avlu kapısına varırlar. Şahın askerleri geniş avlunun her yönünde gidip gelmektedir. İki nöbetçi gelen din hizmetçilerini tanır ve yol vermek için kenara çekilirler. Üç ihtiyar birkaç kapıcıyı geride bırakarak yürürler. Uykulu bekçiler demir anahtarları şıngırdatarak ağır avlu kapılarını açarlar.

Kanatlı kapı nihayet görünür. Onun iki yanında mızraklara dayanmış, demir zırhlı ve miğferli iki asker put gibi durmaktaydı.

Yaklaşan uşak fitili is tutmuş, kil lambayı yukarı kaldırarak haber verir:

— İnanç koruyucusu henüz daha çıkmadı.

— Biz bekleriz diye cevap veren üç ihtiyar, ayakkabılarını çıkarıp halının üzerinde adımlarlar ve bakır tokalı, deri ciltli büyük kitapların olduğu yerde diz çöküp önlerindeki kitapları açarlar.

— Dün dört asi, küçük yaştaki oğullarını rehin olarak hana gönderdiler. Şah ziyafet verdi. On iki koyun kızarttılar, der imamlardan biri. İkinci imam:

— Bakalım o bugün neyi düşünecek? diye fısıldar. Üçüncü imam da iç çekerek:

— Onunla tartışmadan her şeyde ona razı olmak gerek, der.

Harzem-şahı Muhammet uykusunda bir rüya görür. Stepte bir tepede durmuştur, gözünün alabildiğine, çevresine binlerce ve binlerce insan toplanmıştır. Gökyüzü günbatımının bronz ışınlarıyla parıldarken, hala göz kamaştıran güneş tek düze ovada hızla batmaktadır.

— Yaşasın, ömrü uzun olsun padişahın! farklı farklı saftan bağırtılar, çağırtılar yükselmektedir. İnsanlar yavaşça bellerini eğmekte, yüzleri de beyaz çalmaların gerisinde gizlenmektedir.

Tümü hükümdarın önünde diz çökmüş huzursuz kalabalığın, Harzem denizi[38] dalgalarına benzeyen cübbeleri görünmektedir sadece.

---

38. Aral Denizi XII. yy. da Harzem Denizi diye adlandırılıyordu.

— Yaşasın padişah! Uzakta ki bağırtıların yankısı duyulmaktadır ve birden herkes sessizliğe bürünür. Güneş gizlenmekte ve step alaca karanlığın loşluğuna, sessizliğine gömülmektedir. Solmakta olan ışıkta padişah, bükülmüş bellerin tepenin yokuşunu tırmanarak, ona doğru nasıl süründüklerini görür.

— Yeter, geriye! Diye şah emir verir. Ancak, portakal rengi kuşaklar bağlanmış çizgili cübbeler içindeki pek çok bükülü bel her taraftan yaklaşmaktadır. Herkes göğsünde sanki keskin bir bıçak saklamış gibi gelmekteydi şaha. İnsanlar hükümdarlarını kesmek istemekteler. Şah ileri atılır ve en yakında bulunanı tekmeler, cüppesi dalgalanarak yükselir ve kuş gibi uçup gider, fakat altında kimse yoktur. Şah tekmeyle diğer halatlara da girişir, ancak onların altları da boştur.

Fakat biri var onların arasında! Şanlı harzem-şahlar soyunun mutluluk ve ululuğu için çarpan benim yüreğime gizlice yaklaşıp bıçağı saplamak için saklandı.

— Yeter! Şah emrediyor size, çekilin! Kısık, belli belirsiz çıkan ses hafifçe duyulur ve herkes kaybolur. Çöl gibi, bozkır gibi sessiz step çepeçevre yayılmıştır. Donuklaşmış gökyüzünde tırmak parçası gibi sert ot sapları. Şah şimdi çölde yapayalnız, atsız. Onu kesecek olan kişi çok yakınlarda burada bir yerlerde, boz tepelerden birinin ardına, morarmış bir çukura gizlendi... Herkes onun ölümünü istiyor. Acaba kim o?

Kalabalığın bağırtıları uzaklarda yankılanmakta:

— Yaşasın Celal ed-Din! Harzem- şahın varisi ve yiğit oğlu Celal ed-Dine şan olsun!

"Beni unutup, artık onlar oğlumun elini öpmeye mi hazırlar? Buna son vermek gerek, yeter! Yolumda duran Bağdat halifesi, yahut oğlum bile olsa ezerim! Yeter!..."

Hala yarı uykuda olan şah, yakınlardan bir hışırtı duyar, yüzüne soğuk bir şeyin değdiğini hisseder. Korku ve hayata ihtiraslı tutkunluğu tüm gücünü gerip Onu yerinden sıçratır. Şah gözlerini açar ve şaşkınlıkla odanın karanlık köşelerine bakar.

Duvardaki büyük ocaktan[39] korlanmış kömürlerin sıcaklığı geliyordu. Ocağın başında da dün akşam getirdikleri yabani step kızı oturuyordu. Kız korku içinde ellerini siper ederek kenara çekilir.

— Kimsin sen?

— Allah büyük! Ben çölden Türkmen kızı Gül-Cemal'im. Dün akşam seni buraya koltuklayarak getirdiler, sen de yatar yatmaz uykuya daldın. Ölü gibiydin, uyurken öyle korkulu horlayıp inledin ki, senden korktum. Bu durum seni gece cinlerinin boğması idi. Onlar karanlıkta obanın üstünde uçarlar ve yüreğinde adam öldürme hissi olana ıstırap vermek için yukarıdaki delikten içeri girerler

— Yaa! Senin elinde ki ne öyle? Şah Onun küçük ellerini kavrar.

— Ellerim acıyor! Bırak beni!

— Elinde olanı göster!

— Ben elimde hiçbir şey yok. İstersen sana gülü seven bülbül üzerine, bizim step türkümüzü söyleyeyim, ya da sana aynada Çinli prensesi gören, pers sultanın masalını anlatayım?

— Ne gül, ne de prenses hakkında masala gerek var... Aha, işte! hançer kınını buldum. Sen padişahına neden bıçakla geldin?

— Bırak beni! Yaşlılar, "atı dövme, dost kaybedersin" diye öğütler. Gül-Cemal kıvrılarak kaçar, "vay ulan, boğacaksın beni! Senden korkuyorum!"

Alçak kanatlı kapıya sıçradığında, kulaklarını kabartmış iki hizmetçi kadınla burun buruna gelir.

Şah, güçlükle soluyarak ocağa yaklaştığında, öküzünki gibi pörtlek gözlerinde kızıl ateşçikler titreşiyordu. Kamış sopa ile bakır tasa vurur. Kanatlı kapıdan keçi sakallı yaşlı uşak görünür ve şahın önünde elleri üzerine kapanır.

— Akşam bu kızı halıdan odaya koyun. Vekil ve büyük vezir[40] buradalar mı?

39. XII. yy. da Orta Asya'da sobayı bilmiyorlar ve ateşi ya tavanda tahliye deliği olan oda ortasında ya da duvardaki ocakta yakıyorlardı.

40. Vekil: saray denetçisi; büyük vezir (veya vezir): Devlet bürokrasisinin ve tüm memurların başı.

— En büyük nur herkes seni bekliyor, keza "haberlerin efendisi"[41] ve üç de imam.

— Ya han Celalettin henüz gelmedi mi?

— Tahtın dayanağı henüz yoklar.

— Bekleye dursunlar. Sakalımı boyaması için berberi, sırtımı ovması için de tellağı çağır bana havuzlu odaya gelsinler.

— Harzem- şah komşu odaya geçer. Kızarmış sulu gözlü, buruşuk ve kambur yaşlı uşak yastıkları ve pamuk yorganları toplamaya ve katlayıp duvardaki göze yerleştirmeye başlar. Halıda bir şey parıldar. İhtiyar eğilir ve yerden fildişi saplı bileğilinmiş hançeri alır.

— Bu Türkmen bıçağı, ah bu Türkmenler! Zehirli karakurt örümceğinin sokması gibi. Onların öfkesinden sakınmak gerek. Bunu vekile teslim mi etmeli yoksa saklamalı mı? Bana acele ettiren mi var? Şah ferah ipek şalvarın sicimlerini gererek bağlar, çizgili eşarbı da iri göbeğine sıkıca dolayınca gümüş kınlı bıçağı kuşağına sokar ve simli kumaşla kaplı uzun samur kürkü omzuna atar. Ustaca kıvrılmış beyaz çalmayı şah duvardaki gözden itinayla çıkarır ve alışkın jestle onu yarı kırlaşmış uzun kıvırcık saçlarına oturtur.

Şah soluğunu tutarak kapının yanında bıçağın soğuk sapına yapışır ve etrafa kulak kabartır.

"Daima tedbirli ve herhangi bir saldırıyı def etmeye hazır olmalı. Karanlıkta, sarayın dolambaçlı geçitlerinde, lanetli düşman, Bağdat halifesinin gönderdiği bir İzmailit[42] eli aniden darbe indirebilir!"

— Burada mısın sen vekil? Diye fısıltı ile sorar.

— Ben çoktandır hükümdarımı bekliyorum.

Şah tahta sürgüyü kenara iter ve kapıyı aralar. İki yağlı kandilin soluk ışığıyla aydınlanmış yere doğru bükülmüş beller, yüksek unvan sahibi, hısım akraba yakın figürler durmaktaydılar.

---

41. "Haberlerin efendisi" : Devlet postasının başı.

42. İzmailitler: XII. yy. da çok güçlü olan sonraları Moğollarca dağıtılan acımasız, caniyane Şii mezhebi.

Gece boyunca soğumuş, sert ayakkabıları çıplak ayaklarına geçiren Muhammed bir sonraki odaya geçer. Orada uşaklar bekliyorlardı. Biri kil kandili tutuyor, diğeri gümüş leğeni, üçüncüsü eğri, dar ümüklü ibriği tutuyordu. Onlar sarnıcın yanında, taş döşemede suyun deliğe aktığı yerde, şahın abdest almasına yardım ettiler. Dördüncü uşak uzun ipek işlemeli havluyu Şahın uzanan ellerine bırakır ve Onun tombul ayaklarına desenli yün çorapları giydirir.

Harzem-şah giyinmekle meşgul iken vekil son haberleri bildirir:

— Avlu çok soğuk, beyaz kırağı her şeyi örttü, saraya üç imam geldi ve hükümdarı beklemekteler. Keza gardiyan başı Cihan- Pehlivanı da hükümdarı beklemekte. Dün akşam Bulgar'dan, Bulgar sahtiyanı çizme denkleri ve yüzlerce Rus esiri ile üç yüz develi büyük bir kervan geldi. Nerdeyse hemen her gün susam yağlı darı lapasıyla doyuruldukları halde yaklaşık iki yüz köle öldü. Bundan önce gönderilen kervan Türkmen eşkıyaları tarafından soyuldu, soygun muhtemelen Kara-Konçarın işi.

— Türkmen göçerlerini darmadağın edeceğim, fakat benim huzurumu esas, Bağdatlı hacılar kaçırıyor. Bağdat'tan Araplar-dervişler görünmüyorlar mı? Onların hepsi Bağdat halifesinin hafiyesidir ve bana kötülük peşindedirler.

— Hangi insan döküntüleri, inancın yüce savunucusuna kötülük düşünebilir?

— Öylesi Müslümanlar da var!

Şah giyinmesini bitirince her zamanki yoluna, ilk başta koridorlara sonra burmalı taş merdivene yönelir. Vekil ve hadım ağası önden yürüyüp kapıyı ardına dek açarlar. Şah sarayın taş kulesinin tepesine çıkar.

***

II
BÜYÜK İSKENDERE "NUBA"[43]

Düz meydanda, yer yer mazgallı duvar boyunca, yirmi yedi genç han Gur, Gazna, Balah, Bamiyan, Termez ve diğer bölge hâkimlerinin oğulları, yarım daire olmuş duruyorlardı. Onların derebeyi han babaları, isyan kılıcını kaldırmayı akıllarından geçirmesin diye, şah bu gençleri ve çocukları sarayında sıkı gözetim altında tutuyordu. Bu gençlerin hepsinin elinde davul ya da çıngıraklı tefler vardı.

Aynı yerde uzun trompetler, obualar ve bakır zillerle çalgıcılar da bulunmakta, Harzem ordusu başbuğlarından birkaçı ise kenarda durmaktaydı.

Şahın görünmesiyle birlikte hep birden bağırmaya başlarlar.

İnancın koruyucusu, put pereselerin korkusu, yenilmez padişah uzun yıllar yaşasın!

Somurtkan bakışlarla şah herkes üzerinde göz gezdirir.

— Peki, Timur-Melik nerede?

— Ben buradayım hükümdarım

Uzun boylu, hep neşeli Timur-Melik seferlerde Muhammed'in değişmez refakatçisiydi. Şahın iki çocuğundan biri Kıpçak hanın kızı olan son karısından küçük oğlu, diğeri Celalettin. Onun Türkmen kızından oğlu olan Şahın torunu öne çıkar. Timur-Melik çocukları şahın yanına oturtur. Şah oğluna yanaşarak şefkatle yanağını makaslar. Torununa ise sertçe sorar.

— Han Celalettin nerede?

---

43. Nuba: Mekodonyalı Aleksandr'ın gösterişli, müzikli törenidir (askeri serenat) ki, o çevre hükümdarların saraylarında Harzem-şahı Muhammed tarafından adet edilmişti.

— Babam şahinleri alıp ava gitti der çocuk, kara gözleri beyaz çalmanın altından kuşkulu kuşkulu bakıyordu.

— Timur-Melik! Celalettin Hanı arayıp bulmaları için süvarileri üç yönde yola çıkart. Türkmenler kervanlara baskına devam ediyorlar, oğluma da saldırabilirler.

— Dediğin gibi yapılacak mübarek han!

Sanki buluttanmışçasına, yukarıdan çocuğunkine benzer ince ses çınlar:

— Uyanık kalan bahtiyardır, uyumayan mutludur!

Tıpkı göğe kaldırılan bir mum gibi yükselen minarenin en tepesi, uzak dağların ardından görünen güneşin pembe ışınlarıyla ışıldamaya başlar. Kentin tüm binaları hala sisli alaca karanlığa gömülü idi.

Genç hanların kıdemlisi davulu Harzem-şaha verir. Muhammet haykırır:

— Şan olsun Büyük İskender'e[44]! Şan olsun dünya Fatihine! Ceyhun ve Zeravşan[45] kıyılarına kadar tüm İran'ı geçen İskender bizim için örnektir, o bizim öğretmenimizdir! Onu şanlandıralım, Yüksek sesli "nuba"yı üç kez çalalım.

Tefler ve davullar gürlemeye, bakır ziller çınlamaya başlar. Uzun borular boğuk boğuk kükrer, mızıkalar ciyak ciyak bağırır. Atak mekodonyalının şerefine herkes elindeki aletin çınlama ve gümbürtülerini üç kez yükseltir. Herkes sustuğu sırada, sarayın yüksek kulelerinde belli belirsiz uğultu hala yankılanırken Timur-Melik haykırır.

— Büyük Rumeliliyi[46] Çifte boynuzlu İskender'i, biz gerektiği gibi şanlandırdık. Allah cennetlik etsin! Ancak o genç yaşında yapacaklarının sadece yarısını gerçekleştirdi. Şimdi bizim yeni İskender'imiz, büyük savaşçı-Muhammed, komutan-Muhammed, Harzem'in büyük imparatorluğunu yaratan-Muhammed'imiz var. İslam ülkelerinin güçlü hükümdarının,

44. Büyük İskender: Mekodonyalı Aleksandır.

45. Zeravşan: Gissar sırtından doğup Semerkant'ın güneyine kadar akan "Altın nehir. Semerkant ve Buhara ekinleri onun suyu ile sulanmaktadır.

46. Rumelili (rumi): Grek

Muhammed-Alâeddin'in hükümranlığını uzatsın Allah! Büyük şahımızın şerefine "nuba"yı üç kez icra eyleyelim! Sessizlik içindeki havada tefler, ziller, davullar yeniden gürlemeye ve uzun borular azgınca kükremeye başlar.

Sert, tehditkâr ve dalgın haliyle Muhammed geniş omuzlarını dikleştirmiş, mazgalda dikiliyor ve sanki onun kar beyazı çalmasının altında yüce düşünceler dolanıyordu.

— Selamet sizlere! Gidin! der, Harzem-şah. Elini göbek üstüne bağlayan herkes, kısa çevik adımlarla sırası geldikçe ona yaklaşıp, kürkünün eteğine dudağını dokundurup geri çekiliyor ve karanlık merdiven aralığında kayboluyordu.

Oradan en sonra, iki çocuğun elinden tutarak Timur-Melik ayrılır.

— Dada[47] bana ceylanın canlısını getirmeye söz verdi, der şahın torunu. Padişah da bana av parsı hediye edecek, seni ve ceylanını yesin diye, yılan yavrusu!...

Mazgal çıkıntılarına Şah dirseklerini dayar. Aşağıda düz damlar düzensizce kümelenmişlerdi. Saray, büyük bir binaya geçitlerle bağlantılı, pek çok alçak yapıdan meydana gelmişti. Şişkin bekçi kuleleriyle eski duvar da onu kuşatmıştı. Ağaran gökyüzüyle mızraklı kımıltısız nöbetçiler açıkça fark edilmeye başlar.

Şah, üzerlerinde duman tüten düz damlı kulübeleriyle uyanmakta olan kente uzun süre bakar. Şah gözlerini, yaşlı yüksek kavağın altındaki çadırın ağardığı yerde bulunan saraycıklardan birine diker. Sabahleyin kaçan saray hareminin yeni incisi esmer Türkmen Gül-Cemal orada saklanmıştı. Sarayın sıkıcı rahatlığı ile uyuşmak istemeyen Gül-Cemal, hareme yerleşmek istemez, stepte nasıl alışmışsa o şekilde, duman kokuları içinde, sade Türkmen kadınları gibi yaşamak istemiş ve kendisine bir çadır talep etmişti. O nasıl davranması gerektiğini bilmiyor, dolayısıyla Ana-sultan Türkan-Hatun'un ona kin gütmesi boşuna değil!

— Kibirli kız, Efendisine el kaldırır ha! Bakalım, benim sevgili pars halı odaya, ona varınca nasıl kıvranacak ve ciyak ciyak bağıracak!...

---

47. Dada: Şefkat katılan "baba" sözcüğü

Aşağıda, kulenin dibinden bağırtılar duyulur, sözcükler sabah sessizliğinde açık ve pürüzsüz yayılır:

— Kulak verin, inanç sahipleri! Şah-Muhammed İslam yasalarından caydı ve zındık Alici-şafi tarikatını kabul etti. O pers zındıklarına şefkat gösteriyor, putperest-kıpçakları etrafına topluyor. Onun babası, şah Tekeş, şerefli bir Türkmen idi, Muhammed ise Türkmenlere tükürüyor. Ona inanmayın!

— Orada kim uluyor, vekil ne olup bittiğine sen niçin bakmıyorsun?

Vekil şahın önünde yere doğru eğilir, tıpkı af diler gibidir:

— Kule bodrumunda bağıran bu derviş, şeyh Meceddin'dir. Ne pranga, ne de hapishane karanlığı ürkütüyor onu. Ona senin anan, büyük bilge Türkan-Hatun lütufkâr davranıyor, fakat O, kendi padişahına karşı arsızca sözler sarf ediyor. Dün kentin bütün dervişleri alanda toplandı ve bu aptal şeyh Meceddin'i bodrumdan kurtarmak için topluca hapishaneye gitmeye yemin ettiler.

Muhammed vekili omuzlarından sarsar.

— Salaklar! Çabuk bu asiyi cellât başı Cihan-Pehlivan'ın kuvvetli ellerine havale ettiğimi söyle. Aptal dervişler koşup onu kurtarmaya varmadan önce oraya ulaşsın.

Harzem şah kuleden iner ve kabul odasına geçer. Duvarları kırmızı çuha ile kaplı odada beyaz sakallı üç imam padişahı beklemektedir. Şah kapı ağzında ayakkabılarını çıkarıp odanın ortasına geçer ve kendini kilimin üzerine bırakır. Ayaklarını da, döşemedeki sıcak kömürlü mangalın ısı bacasını örten pamuklu ipek yorganın altına sokar.

— Hocam, buyurun, oturun!

Kilimin kıyısına diz çökmüş olan üç imam, Arapça şükran ifadeleri fısıldayarak yaklaşır ve ayaklarını, tıpkı onun gibi yorgan altına gizleyerek yanına otururlar.

— Hadi konuşun, der şah. İslam dünyasının en güçlü hâkimi olan ben, Bağdat halifesinin bana tabi olmasını talep ederken haklı mıyım? Açıklayın! Ve halife bana itaat etmezse, ne yapmam gerektiğini de açıklayın.

İmamlar yanlarında getirdikleri büyük eski kitabı açarlar ve sıra ile kuran metinlerini, heceleri uzata uzata yüksek sesle okumaya başlarlar. Harzem-şahı Muhammed'in yer yüzünde Allah'tan sonra en yüksek iktidar olduğunu kanıtlayarak, onun daima haklı olduğunu ve her emrinin, her sözünün aziz olduğunu....

Oda karanlıktı, tavanın hemen altında, duvardaki yuvarlak, parmaklıklı pencereden zayıf bir ışık sızmakta, bronz şamdanlıktaki yağ kandilden de titrek bir ışık yayılmaktadır. İmamlar metinlere bakmadan, heceleri uzata uzata Arapça ifadeleri okurlar.

Şahın ardında, şah yiyeceklerinin baş düzenleyicisi, mağrur "sofra kurucu" durmakta ve kilimin üstünde sessizce, sağa sola kayan hizmetçilere tek sözcükle ya da kaş göz işaretiyle emirler verir. İkinci mertebedeki "sunucu" aşçı başından gümüş kabı alır. Kapıda şahın teveccühünü bekleyen, yığılmış yüksek unvanlı kişilerin yüzleri görünmektedir.

Burnu gümüş halkalı siyah köle yorgan üstüne alçak geniş masayı oturtur. "Sofra kurucu" çevik bir hareketle ipek örtüyü, dostarhanı masaya yayar. "Sunucu" sıcak çay, baharatlandırılmış tuz, koyun yağı fincanlarını, gümüş tepside şahın önüne bırakır. Kavurma ile pişirilmiş incecik pide tabaklarını ve eritilmiş tereyağı, kaymak, bal kâselerini sofraya koyar

İmamların konuşmalarını dinlerken Şah, birbiri ardına fincan fincan çay içip, pidelerden yer. Sıcak mangal ve çay ile ısınan padişah, zamanında yerleştirilen yastıklara dirsekleri ile yaslanır ve horlamaya başlar. Bu, ulema imamların açıklamalarından hükümdarın hoşnut kaldığına işaretti. Herkes sessizce çekilir. Dostarhanlı masa ortadan kalkar, yüksek unvanlı kişiler ve uşaklar görünmez olur. Sadece siyah köle, İslam dünyası büyük hükümdarının uyanacağı zamanı bekleyerek, kapı yanında, topukları üstüne oturur.

***

III
GAZAP BEYİ

Gurganca'nın, ana meydanındaki şah sarayının yanı başında bulunan yüksek, kasvetli "ebediyen unutulma kulesini" herkes bilir.

Demir kaplamalı, alçak kapıda büyük bir kilit asılı. Anahtarı da, hemen oracıktaki merdivene oturup, kısa paslanmış mızrağı kerpiç duvara dayayan bekçinin boynunda sallanmakta. Bekçinin önünde, yerde duran halı parçasında, gelip geçenlerin sadaka olarak bıraktıkları tahta çanakta ekşimiş süt, çörek, bir demet soğan ve bir avuç bakır para bulunmakta... Bekçi de ara sıra, daha cömert olanların kuleye yaklaşıp, mahkûmlarla konuşmalarına izin vermektedir.

Kulenin altında, birkaç parmaklıklı yuvarlak delik kararır. Bodrumdan boğuk bağırtılar işitilir. Gelip geçenlerin adımları duyulduğunda, bodrumdaki bağırtılar artar ve mahkumun havayı tutan kemikli elleri deliklerden dışarı uzanır. Solgun mavi bir bez parçası ile başını çevreleyen sade bir obalı, kocaman kar beyazı çalmasıyla bir molla, mangırı bekçiye fırlatıp, duvar deliğine sessizce yaklaşır ve parmaklıklar arasından uzanan ince kirli ellere ekmek parçaları bırakır. O anda, bağırtılar kuvvetlenir ve pencereye yanaşmayanlar için beddualar duyulur.

— Işıktan mahrum olanlara yaklaşın!

— Eski bir gömlek bağışlayın!

— Uf! Ah! Sen gözüme bastın!

Sokak tarafından kalabalığın uğultusu gelir. Yüksek kalpaklı, uzun asalı dervişler koro halinde dualar okuyarak yürümekte, meraklıları da onların ardından koşmaktadır. Dervişler hapis-

hanenin kapısına doğru fırlayıp, taş ve sopalarla vurarak kilidi kırmaya çalışırlar. Birkaç derviş bodrumun hava deliğinden içeri göz atıp, bağırırlar:

— Bağdatlı şeyh Necmettin! Sağ mısın sen! Biz inancın ve gerçeğin çilekeşini, seni methe geldik! Seni şimdi kurtaracağız!

Derinden, yerin altından, yeknesak sesler işitilir ve herkes kulak kabartarak susar.

Halkı ezen, zalim hanların Allah belasını versin! Halifeye kılıç kaldıranı gazap yıldırımları çarpsın! Tüm cellâtların ve soyguncuların Allah canını alsın!

Dervişlerin kenara ittiği bekçi saraya koşar. Orada Kıpçak süvarileri dörtnala kalkmışlardır bile. Süvariler bağırarak meydanda kaçışan kalabalığı ve dervişleri kamçıyla kovalar.

Yukarıda, mazgallar arasında, sarayın giriş kapısı üzerinde birkaç kişi görünür. Portakal rengi çizgili cübbe giymiş, uzun boylu biri önde durmaktadır. Diğerleri, susarak ellerini göbeklerine kavuşturmuş, hürmetle onun emirlerini beklemektedir. Sarayın giriş kapısı üzerinde Harzem şah göründüğü zaman, bu kötüye alamettir, biri idam edilecek demektir.

Omuzlarına kadar çemrenmiş mavi gömlekli, kırmızı desen işlemeli geniş sarı şalvarlar giymiş, iri kıyım, adaleli şahın cellâtları avlu kapısından ikişer ikişer çıkarlar. Ayak direyen kalabalığı kenara itip, büyük horasan kılıçlarını omuzlarına atarak alanın etrafına zincir halinde dizilirler. En arkadan uzun boylu, ince, hafifçe kamburlaşmış cellât başı, kollarını yanlara doğru yaymış ünlü zalim "gazap beyi" Mahmut-Cihan ("cihan pehlivanı") gelir. Cüppesi geniş kemerle sıkılmış, sarı güderi şalvarın içine sokulmuş ve omzunda kanlı torba asılıydı. Torbada, şaha götürmekte olduğu en mağrur idamlının başı vardı.

Meydanın ortasında bulunan dikdörtgen biçimli hendeğin üstünde, kirişli dört sütunla yükselmiş darağacının karaltısı görünmektedir. Şangırdayan zincirlerle bağlı yarı çıplak iki köle, büyük söğüt sepeti sürükleyerek getirirler ve darağacının yanına koyarlar.

Bekçi demir kaplamalı alçak kapıyı açar. Cellât başı, birkaç yardımcısı ile birlikte yeraltına iner. Oradan ortalığa yayılan kudurmuş çığlıkların yerini, derin bir sessizlik alır. Cellâtlar bodurumdan on beş mahkum çıkarır. Onların sağ ayakları, ortak bir zincire bukağılıdır.

Çamura bulanmış, zar zor örten yırtık pırtılar içinde, uzun tutukluluk süresinde uzamış karmakarışık saçlı birbirine tutunmuş hükümlüler, parlak güneşte gözlerini kısıp, ayaklarını güçlükle sürüyerek alandan geçirilir. Hapishane kapısı şangırtıyla kapanır. Ağır kilit yeniden asılır ve yerin altından sürekli bağırtı işitilir.

Bekçi prangalı idam mahkûmlarının etrafını adımlar. Onlardan biri, çalı gibi dolaşık saçlı çökkün ihtiyar sendeler ve yanındakilerden ikisini de kendisiyle beraber çekerek yuvarlanır. Onları darbeleyerek kaldırıp, idam yerine sürerler ve darağacında diz çöktürerek eğerler. Cellâtlardan biri mahkûmu saçlarından tutarken candar başı kılıcı iki eliyle tutup tek vuruşla kafayı koparır ve onu suskun kalabalığa göstererek sepete atar.

Kalabalıktakiler, "o kafa mahpus dervişlerden Bağdatlı şeyh Necmeddin'in mi?" diye sorar. Açlık ve hastalıktan bitkinleşmiş mahpusların hepsi birbirlerine benzer. On dördüncü kafa uçtuğunda alanın tümünde feryatlar yükselir.

— Padişah konuşuyor! Padişah emrediyor!

Herkes, sarayın avlu kapısının üstündeki alandan tarafa döner. Yukarıda dikilen Harzem şah, alacalı mendilini sallamaktadır. Bu şahın "İdamı durdurduğu ve mahpusu affettiği!" anlamına gelmektedir.

Kırmızı paçavra ile uzun kılıcı silen, cellât başı yüksek sesle: "demirciye götürün!" der. On beşinci mahkûm, Mirza-Yusuf'un yetiştirdiği Tugandır. Henüz ne olup bittiğini anlamayan çocuk, genişleyen gözlerle bakınır.

Cellât çocuğu saraydan yana çevirip, yere doğru eğer ve "yüksek merhameti için padişaha yakar!" der. Hazır durumda olan demirci, Tugan'ın ayağındaki zinciri kırmaya başlar.

— Dur! Sen nereye! Daha henüz bitirmedim! diye haykırır demirci, fakat artık idamlık zincirine bağlı olmadığını gören Tugan, darağacından kalabalık içine sıçrar. Ardı sıra bağırtılar gelse de Tugan, yığılmış kentlileri yarıp, hızla uzaklara kaçmak ister.

Hapishanenin yanındaki meydan boşalır. Bekçi paslı mızrağa yaslanarak kapıda dikilir.

Uzun eşarpla gözlerine dek bürülü kız, duvar boyunca süzülür, kulenin aşağısına açılan deliğe yaklaşır ve sakına sakına bağırır.

— Tugan! Silahçı Tugan!

Bitkin eller deliğe uzanır, hırıltılı ses cevaplar:

— Senin Tugan başını kaybetti artık! Yiyeceği bize ver, biz onu dua ile yad ederiz.

Kız başını hava deliğine dayar ve umutsuzca bağırmaya başlar.

— Tugan, ses ver, sağ mısın sen?

Yer altından yeni çığlık duyulur:

— Getirdiğini bize ver! Senin Tugan'ına artık bir şey gerekmiyor! O şimdi cennet bahçesinde peygamberle birlikte pilavın tadını çıkarıyor...

Kız hava deliğine uzanan ellere ekmek ve kavunu bırakır ve bekçiye yaklaşır.

— Söyle bana, Nazar bobo,[48] doğru mu Tugan çocuğun öldüğü?

— Galiba öldü. Diğerleri ile birlikte onu da idama götürdüler ya! Diyerek, bekçi eliyle meydanı gösterir.

Yaşlı bir derviş yaklaşır, bekçinin eline biraz mangır sıkıştırır ve kulağına fısıldar:

— İdamlıklar arasında, aziz şeyhimiz Bağdatlı Necmettin niye yoktu? İdam ertelendi mi yoka harzem-şah onu af mı etti? Beline dolalı kuşağın kıvrımları arasına bekçi, parayı sokuştururken mırıldanır:

---

48. Bobo: dedecik

Beddualarından ötürü hükümdar ona çok öfkelendi ve dervişler onu kurtarmadan acele idamını emretti.

— Fakat o hala sağ mı?

— Hayır! Yerin altından mahkumları çıkarırlarken, cellat başı Cihan-Pehlivan oraya indi ve aziz şeyhi kendisi boğdu...

***

IV
DİKİLİ GÖLGE

Karşılaştığınız kişiyi hayırlı sözle sevindirmek için acele edin:
Belki bir daha karşılaşmak nasip olmayacak.
(Doğulu atasözü)

Kalabalıktan sıyrılan Tugan, kil duvarların aralıksız uzayıp gittiği ıssız bir sokakta bulur kendini. Sokak onu kanalın kıyısına götürür.

Yüksek dolgulu kıyıların arasından bulanık, kara bir su akmaktadır. Çalı çırpı, saman denkleri yüklü ve kümelenmiş koyunlarla uzun hantal kayıklar sessizce seyreyliyordu.

"Böyle bir kayıkta uzağa, yaban ele mi gitmeli? Fakat böylesine kirli, yaralarla kaplı, yarısı çürümüş gömlekle beni oraya kim bırakır!"

Şu demir halkayı sökmeye o izin vermesi için gene benim sahibim Kara-Maksum'a dönmem gerek.

Tugan, her iki kıyısında da tezgâhların uzandığı ve satıcıların kilimle örtülü çıkıntılar üstüne oturduğu, uzun sokaktan süzülerek geçmeye başlar. Mallar, açık kapı kanatlarına asılı ve duvar boylarındaki raflarda dizilidir.

Üstü çinko örtülü sokak alacakaranlıktır. Göz kamaştıran güneşin yatık ışınları açık bulduğu yerden içeri düşerek, kâh pembe ve yeşil ipek işlemeli çizme çiftini, kâh üstünde kurandan yazı bulunan gümüş kakmalı demir kalkanı, kâh tacirlerin koyun postundan dikilme kulaklıklı şapka giymiş göçerlerin önünde, ya da alacalı bulacalı elbiseler giymiş kadın grupların önünde açıp sergiledikleri cizgi cizgi kumaşları aydınlatmakta.

Sahip Kara-Maksum'un demirhanesi, Demirciler sırasının en uç kıyısında. Her yandan çekiç takırtısı, demir saç gıcırtısı gelmekte. Burada demirciler eğri kılıçlar, kısa bıçaklar, mızrak uçları daha nice nice silah işlemekte.

Deri önlüklü, sadece şalvar giymiş Fars ve Rus esirler, çalışıyordu. Kimisi örselerin üzerine eğilmiş, bakır kaplara çekiçlerle ustalıkla desenler işliyor, kimisi demirin akkorlaşan kısımlarını hırıltıyla soluyarak, ağır balyozlarla dövüyordu. Kuruma bulanmış çocuklar körüğün yanında durup, ocakta ki kömürlere hava basıyor, tahta kovalarla suya koşuyorlardı.

Kırmızıya boyanmış, ucu beyaz sakallı, şişman ve geniş omuzlu sahip, Kara-Maksum, kilim parçası örtülü kil sundurmaya oturmuş çalışanlara talimat ve gelip geçenlerin de selamına cevap veriyordu. Yakınındaki iki köle, biri (kaçmaya yeltendiği için) alnına damga vurulmuş genç, diğeri is içindeki kayıtsız yüzü ile ihtiyar, demir tel demetini küçük çekiçlerle muntazaman dövüyorlardı. Onlar en pahalı işi çıkarmakta için kılıç demirini kızdırmadan, köşelerine "soğuk usulle" meşhur desen Şam çeliği "cauharı" işliyorlardı.

— Sen buraya niye geldin? Gerisin geri dön! diye bağırır sahip Hapishanede yatmış kürek mahkûmu birini, atölyeme alacağımı düşünmüyorsundur?

— İzin ver de çekici alıp, demir halkayı koparayım...

— Senin suçlu ellerinle, çekiçlerimi kirletmen için mi? Seni maşa ile yakmadan çek git buradan!

Hak etmediği hakaret nedeniyle öfkeyle dolu Tugan oradan uzaklaşır, gözünün kestiği her yere gitmeye hazırdır. Şaşkın bakışlarını duvarda oturan dervişe diker. Saçağın çinkoları arasından süzülen güneş ışığı, dervişin her renkten yama dolu cüppesini aydınlatır.

Derviş, sessizce kutsal vecizeler mırıldanarak, mavi, kırmızımsı ve yeşil yamalar üstüne büyük bir iğne ile pembe yama dikiyordu.

Tugan kırgınlık ve yeisten sarsılarak dikilir, dervişin dizinin üstüne düşen kara gölgesi kıpırdar durur.

— Görüyorsun çocuk, der derviş, "ben cüppeme yeni yama dikiyordum, yamanın üzerine senin gölgen düştü. Yama ile birlikte senin gölgeni de diktim. Şimdi sen sıkıca bağlandın bana, gölge gibi benimle gideceksin.

Çocuk dervişe doğru atılır ve onun yanına oturur.

— Sen gerçek mi söylüyorsun, yoksa alay mı ediyorsun? Sana hizmet eder, söylediğin her emri yaparım, yalnız beni kendinden uzaklaştırma!

Derviş kafayı sallar:

— Bu burnu büyük sahibin seni nasıl kovduğunu duydum. Niye hüzünleniyorsun? Yoksa dünya daraldı mı? Benim rehberim ol! Buradan, birlikte soylu Buhara'ya gidelim. Seni kovdukları yerde asla kalma, temiz bir görüşler seni çağıranlara git. Şimdi sen derviş cüppesine bağlısın, senin gurbet elleri dolaşma zamanın başladı. Ardım sıra yürü kardeşim!

Derviş asayı vura vura ileriye yürür, onun ardından da bir deri bir kemik Tugan topallayarak sürüklenir. Birkaç demirciyi arkada bırakınca derviş yolun köşesinde durur. Orada ki, meydanda is pas içinde, deriyle kaplanmış canlı bir iskelete benzeyen gezgin bir demirci el körüğünün etrafında kımıldayıp durmaktadır. İncecik kolları bildiği usulde, çekiç ve kıskaçla, küçük seyyar örs üstünde çalışıyor ve hazırladığı küçük kara çiviler, düzenlice, bir biri ardına ve çabucak içi su dolu tahta çanağa düşüyordu.

— Ey, muhterem usta[49]! Çocuğu yaralamadan, sen şu demir halkayı sökebilir misin?

— Bana iki kara dirhem verirsen hallederim, der halkaya doğru eğilen demirci. Padişah, hapishanelerde zincire demirin en iyisini ve en sağlamını koyuyor. Bana ayrıca bir de gümüş dirhem verirsen, sana ayrıca bu demirden çok iyi bir bıçak hazırlarım.

Derviş, kuşağından keseyi çıkartır ve ihtiyara gümüş mangırı gösterir.

— Senin dediğin gibi olsun... halkadaki "ömür boyu ve ölene dek" yazısını görüyor musun? Öyle bir bıçak yap ki, bu yazı onda kalsın.

— Senin öyle bir bıçağın olacak, ihtiyar homurdanır ve Tugan'ı yürütür, ayağını örsün üstüne koy!.. O fısıltıyla ekler: "ömür boyu ve ölene dek" şaha da, cellatlarına da .....

***

49. Usta: (Yazar burada kelimenin Rusça karşılığını "master" yazmış)

V
CÖERTLİK

Derviş Hacı-Rahim asayı vura vura Gurganca'nın büyük merkezi pazarının dar sokaklarından geçer. Sokaklarda pırıl pırıl parlatılmış, ustaca işlenmiş desenlerle süslü bakır kap kacaklar, leğenlerin, tepsilerin ve kupaların dizildiği sıralar vardır. Kil tasların, tabakların, fincanların ve mumlar için oymalı bakır fenerlerin sıralandığı yerler vardır. Beyaz, mavi, ince Çin işi ve billur gibi çınlayan Irak camından kapların dizildiği saflar vardır.

Şifalı, güzel kokulu reçinelere ayrılan sıralar mis gibi kokuyorlardı. Orada Tangus ravendi, Hint yağı, gül yağı, sabun tozu "gasil," tuzlak otlarından öğütülmüş aynı zamanda hem deri, hem diş eti, hem de mide için şifa satılıyordu. Banyolarda kullanılan rayiha ile karılmış değerli toprağı, kılları anında temizleyen Fars kilini, kafaya sürünce saçları güçlendiren Buhara yağını, Tibet miski'ni, Hint amberi'ni ve uyuşturucu haşiş topakları burada bulmak mümkündü.

Gürültülü bir sel gibi pazara akan rengarenk kalabalığı yararak geçen Hacı Rahim, sanki sadaka beklermiş gibi her tezgâhın önünde duruyor, birini aradığı için her satıcıya dikkatle bakıyordu.

O kumaşların ve çuhaların sergilendiği tezgâhlara vardığında, bağdaş kurup oturan kibirli tüccarlar kendisine önce bakır mangır, ardından da laf atıyorlardı:

— Selametle yoluna git!

Tüccarlar, gümüşi ipek kumaş "simçuj"a ya da kudretlilerin ve ünlü beylerin giydiği pahalı altuni parçaya, dervişin kara elinin değmesinden korkuyorlardı.

Hacı Rahim sokakta, aradığı kişiye benzeyen adamı görür. Adamın sağında solunda ipek yastıklarla diğer tüccarların ortasında oturmakta. Çökkün kara gözlü, Semer kent kâğıdı gibi

beyaz zayıf yüzü onun hastalık geçirdiğini söylüyor. Etrafına oturmuş tüccarlar, ona ayrı bir hürmetle davranıyor ve sürekli bademli börekler, balla kaynatılmış tatlılar, ceviz ve fıstık ikram ediyorlardı. Tüccar parlak-gri yün elbise ve çizgili, ipek türbanlıdır. Elinde ise, çay dolu mavi Çin fincanı vardı. Sağlık getiren, büyük bir firuze onun işaret parmağında göveriyordu.

Derviş dükkânın yanı başında durur. Tüccarlar onun tasına sadaka olarak birkaç mangır bırakır, ancak derviş susarak dikilmeye devam eder.

— Selametle geç git! der tüccarlar. Sana verildi ya...

Hasta tüccar, nihayet ona bakışını çevirir. Siyah gözleri şaşkınlıkla açılır.

— Benden bir istediğin mi var? der o.

Senin güçlü bir adam olduğunu ve cihanı kervanlarla dolaşırken, ömründe çök şeyler gördüğünü söylüyorlar. der Hacı Rahim. Benim bir soruma cevap veremez misin?

— Şayet sen kutsal kitapları açıklamamı istiyorsan, benden daha çok bilen bilginler, ulema ve aziz imamlar var, ben bir tüccarım, yalnız hesap yapmayı ve çuha ölçmeyi bilirim.

— Aziz derviş, kâfi! Selametle geç git artık! Tüccar bağırmaya başlar. Bizde var olandan sana bıraktık ya... Onlar keşkül,[50] bademli börek ve ceviz bırakırlar.

— Hayır, cevabını bekliyorum muhterem tüccar, çünkü sorum seninle ilgili olacak.

— Konuş!

— Eğer seninle, tasayı ve ağır yollar paylaşan, birlikte açlık çeken, hararete, kar tipisine katlanan güvenilir bir sadık arkadaşın olsaydı sen onu kıymetli sayar mıydın?

— Başka nasıl sayılır? der tüccar. Konuş devam et.

O zaman derviş, herkese hitap ederek konuşur:

— Çevreniz aydınlık, sabahınız sevinçli, içtiğiniz tatlı olsun!

— Bir zamanlar zengin, güler yüzlü, hoşnutlukla dolu olan, mutlu bir evi, çiçek açan bahçesi, her zaman ziyafet fincanına sa-

50. Keşkül: genellikle Hindistan cevizinden yapılma, kayık tipli sadaka tası.

hip olan adamı görün. Fakat ben, kızgın kaderin kamçılarını, belanın saldırılarını, kıskançlığın kindar kıvılcımlarını kendimden uzak tutamadım. Ve kara felaketlerin kamçısı, elim boşalıncaya, avlu dağılıncaya, bahçe kuruyuncaya, dostlar dağılıncaya dek kovaladı beni. Ve her şey değişti. Ben tasaya doydum, midem açlıktan kurudu, beyazlaşan yüzüme pembe uyku düşmedi. Fakat bende bir arkadaş kaldı. Gurbet elleri dolaşırken, dağ boğazları benim acılı barınağım, taşlar döşeğim olduğunda ve çıplak ayağım dikenli çalıya bastığında o beni terk etmedi. Arkadaşım ünlü Bağdat kentini, dua edenlerin kutsal yuvasını, Mekke'yi benimle geçti. O her zaman benim güçlüklerimi hafifletti, torbamı taşıdı ve soğuk gece de ısıttı. Fakat kaderin saadet günü ağırdan alıp, gelmedi. Harzem'in zengin ovasına ulaştığım zaman, ani kasırga beni arkadaşımdan ayırdı ve ben şimdi hem ebedi kardeş yoksunuyum, hem de konaklama yerim yok.

— Hasta tüccar sorar:

— Seni arkadaşından niçin ayırdılar? Şayet o peygamberin memleketinde bulundu ise kutsal yer ziyaretçisi hacı olduğunun delili olarak beyaz kuşağı takınabilir, o zaman onu da, seni de gücendirmeye kim cesaret edebilir?

— Ayrılığın sebebi tüccarın biridir.

— Onun kim olduğunu bana söyle.

— Ben bahtsızların en sonuncusu da olsam, gene de daha bahtsız birini, eşkıyaların yaralayıp attığı, çaresiz tüccarı yolda buldum, yarasını sardım, Gurganca'ya kadar götürdüm ve yapabileceklerimi yaptım. Onun için altın kartalı sakladım.

Dikkatle dinleyen tüccar irkilir ve dervişin sözünü keser:

— Devam etme! Tüccara ne olduğunu, biz hepimiz biliyoruz. İşte o tüccar senin karşında. Sana şükran borcumu ödemek için uzun zamandır seni aramak istiyordum. Fakat senin arkadaşım dediğin kim? Ben belki, onu musibet zindanından çıkarabilirim?

— Arkadaşımı yalnız sen, bana döndürebilirsin. O beyaz kuşak takınmasını ve hacı adını almasını bilmiyor, çünkü şeytandaki gibi onda da kuyruk takılı. O benim eşeğimdir. Senin iyileş-

mek için yanında kaldığın, cimri bölge hâkimi eşeğimi elimden aldı. Şayet arkadaşa kavuşmak için bana yardım edersen, arzu ettiğim her şey yerine gelmiş olacak.

— Sen eşeğini alacaksın. Ben onu hâkimden satın aldım ve o burada avluda. Duyuyor musun, anıran ve seni selamlayan o değil mi? Fakat bu kadarı yetmez. Sen şimdi bu dükkânda canın ne isterse seçip alabilirsin: en iyi elbiseleri de, sahtiyan çizmeleri de, kumaşları da, ihtiyacın ne ise, hepsini seç al.

— Ben dervişim! Benim kaba yün cüppem var ve o bana yetmekte. Fakat sen benim tamamen çıplak gölgemi giydiresin diye, senin cömertliğinin eteğini tutacağım. Gölge her yerde beni izliyor, zayıf düşmüş bedenini örtmek için hiçbir şeyi yok.

Tüccarlar gülüşmeye başlar:

— Sen hep şaka yapıyorsun derviş! Senin gölgeni giydirmek de nasıl olurmuş?

— Evet, işte o, sizin karşınızda dikiliyor! Derviş duvara yaslanmış olan, yoksul çocuk Tugan'ı eliyle gösterir. Hasta tüccar, ellerini çırpar, yaklaşan uşağa seslenerek:

— Gassan, bu çocuğu hazır elbiselerin satıldığı dükkâna götür ve onu uzak yola çıkan yolcuyu nasıl giydiriyorsan öyle giydir, der.

— Ona her şey verilecek mi?

— Sen onu giydirirsin "sor-ta-pay" (tepeden-tırnağa) ve her şeyi verirsin: çekmen, gömlek, şalvar, çorap, çizme, kayış ve türban. Sen ise, muhterem "cihan-geşt" (cihan-gezer) bu akşam bana buyur gel. Gassan evi nasıl bulacağını sana anlatır.

Uşak dervişi ve mahcubiyet içinde ki Tuganı çeşitli erkek, kadın ve çocuk elbiselerinin asılı olduğu dükkâna götürür. Uşak Gassan seçmeleri için her şeyin en iyisini gösterdi ise de, derviş yalnızca, yol için sağlam ve uygun olanı işaret etti. Tugan Gurganca sakinlerinin çocukları gibi giyinik ve başı mavi çalma dolalı olarak dükkândan çıktığında, Gassan dervişe deri cüzdanı teslim ederek konuşur:

— Sahibim, muhterem Mahmut-Yalvaç senin yolda hiçbir şeye ihtiyaç çekmemen için keza bu beş altın dinarı teslim etme-

mi emretti. Bundan başka sahibimin avlusunda eşeğin semeriyle seni beklemektedir. Sen onu her an alabilirsin. Muhtemelen sen benim sahibime büyük bir hizmette bulundun. Onun cömert oluşu seyrektir.

Hacı Rahim akşamleyin, tüccar Mahmut Yalvaç'ı ziyaret eder. O, Onu büyük bir bahçenin ortasında gözlerden yitik güzel bir çardakta bekler. Altuni çaylarını içtikten ve uşaklar uzaklaştıktan sonra tüccar fısıltıyla sorar.

— Sen hangi altın kartal hakkında konuşuyordun bu gün?

Derviş kuşağının kıvrımları arasından kartal oymalı altın sikkeyi çıkarır ve Mahmut Yalvaç'a verir. O da coşkuyla kapar ve onu koynuna sokar:

— Benim sözümü aklında tut, ne olursa olsun, hatta kıyamet dahi kopsa, benden haberin olursa, evime cesaretle gelebilirsin. Ben sana her zaman yardım ederim. Gurganca'da ne yapacaksın sen?

— Ben yarın buradan Buhara'ya gidiyorum. Burada haklı mı haksız mı olduğunu, kimin eline düşeceğini bilmeden, başın üstünde daima kılıcın sallandığı yerde kalmaktan korkuyorum. En iyisi gezgin asası ve uzak yollar benim için.

***

VI
SULTAN TÜRKAN-HATUN'UN KOMPLOSU

Türkan-Hatun gibi akıllı bir kadının yönetimi altında (Kıpçak) askeri aristokrasinin etkisi, tahtın otoritesini hızla sarstı. Kıpçaklar, işgal ettikleri toprakları, hatta orada kurtarıcı niteliğinde ortaya çıksalar dahi, hiçbir engel görmeden tahrip ediyorlar ve hükümdarlarının adını ahalinin kin nesnesi yapabiliyorlardı.

(Akademisyen V. Bartold)

Avlu kapısı Ark'ın[51] kanatları açılır ve beyaz koyun postu şapkalı, kırmızı kaftanlı, altın gibi ışıldayan eğri kılıçlarıyla, süvariler besili aygırların üstünde çıkmaya başlar.

Işıldayan elmaslar dikili, beyaz ipek türbanı giymiş Harzem şahı, iriyarı ve azametli Muhammed, gösterişli altın koşumlu, geniş göğüslü doru atta somurtarak oturuyordu. Kıymetli taşlarla süslü Şahın koyu kırmızı simli kumaştan cüppesi, kuşağı ve kılıcı güneşte göz kamaştırarak ışıldıyordu.

Harzem hükümdarını ardından iki genç süvari izler. Esmer bir babayiğit gümüş tasmalı kuzgun Türkmen aygırında ustaca oturuyordu. O şahın varisi Türkmen oğlu Celaleddindir. Onun yanı sıra da ince, ince örülmüş uzun siyah yelcli, alaca rahvanda, simli kumaştan cüppe giymiş çocuk, Kıpçak bey kızından şahın en genç ve sevgili oğlu gidiyordu.

Peşlerinden de, al şilteler örtülü oynak atlarda Harzem'in kibirli yüksek unvan sahipleri gelir.

---

51. Ark: renkli çinilerle süslenmiş, saraya törensel girişte kullanılan yüksek takdır [kemerdir.]

Şahın bin kişilik refakatçisi, ikiye ayrılır. Bir kısmı, meraklı kalabalıkları kamçılarla dağıtarak pazarın ana yolunda önden ilerler, diğer kısmı da alayın sonundan gelir. Karşılaşılan herkes, başını yere kadar eğerek diz çöker. Onların, büyük İslam ülkesinin hükümdarını yakından seyretmeye hakları yoktu. Uzun deri trompların sarsıcı boğuk uğultusunu ve davulların gümbürtüsünü işiten tüccarlar, aceleyle dükkânlarından halılar çıkarıp, çamura, şahın izleyeceği yola sererler.

Şah Muhammed sadakat çığlıklarına ve övgülere alışkındı. Onun umursamaz bakışları, doru atının toynaklarına doğru eğilen, pek çok kişinin çizgili sırtında gezindi, durdu. Onun şişkin yüzünde herhangi bir ifade bulup okumak mümkün değildi. Büyük kara sakalını, özellikle çalmanın aklığı parlakça netleştiriyordu.

Şah annesi Türkan-Hatun'un çıkacağı saray kapısı önünde, ok geçirtmeyen ünlü Harzem zırhlarını takmış, başlıklarını burun köklerine kadar indirmiş, ellerinde oklar ve uzun esnek mızraklarla seçme Kıpçak askerleri, yolun iki tarafında dikiliyorlardı.

— Yaşasın ve hüküm sürsün yenilmez şah Muhammed! Askerlerin haykırışları, kalabalığın da iştirakiyle gürler, sokaklardan insanlar üşüşür ve damlara, kil duvarlara tırmanırlar.

Kıpçak askerlerinin olağan olmayan aşırı çokluğu ve kendisinin tüm korumalarından birkaç kat fazla olmaları Muhammed'i hayrete düşürür. Onları niye topladılar? Bunda bir tuzak yok mu? Geç olmadan geriye mi dönmeli? Hayır, şüphelenmeye neden yok! Olur mu, öz anne kendi oğluna kapan kurar mı? Yoksa o babası, şah Tekeş'in ölümünden sonra, kendisininkine denk iktidar gücünü annesine bırakmadı mı? Yoksa ana soyundan Kıpçak askerler, Kanglalar onun tüm seferlerine katılmadılar ve obaya dönerken babalarının hayal bile etmediği, bol ganimetlerle dönmediler mi? İleri!

Muhammed giriş kapısı önünde bindiği atı kamçılar ve iki sıçrayışta avluya uçar gibi girer.

Bayramlık cüppe giymiş Kıpçak yaşlıları atın dizginlerini tutar. Harzem şah, eyerden kadife serili küçük yola atlar. Sütun-

ları ince oymalı merdivenden, geçirdiği yıllara rağmen dimdik ve güçlü terasa çıkar ve bel bükenleri geride bırakarak, sarayın odalarına dalar. Burnu altın halkalı zenci önünde dikilir.

— Sultanlar sultanı seni karşılamaya geliyor, selam senin azametine! Zenci perdeyi aralar ve yüksek sesle bağırır:

— Dünya ulusu! İnancın koruyucusu! İslam'ın kılıcı!

Şah ileriye doğru birkaç adım atar. Cilalanmış tahta duvarlı ve pencereleri parmaklıklı odanın loşluğunda, altuni simli kumaşlı küçük bir figür ışıldıyordu. Her iki yanında, yarım daire olmuş, dizleri üstünde en ünlü yirmi Kıpçak hanı kımıltısız duruyordu. Muhammed ellerini göğsünde çaprazlayıp eğilir, mini adımcıklarla annesine hızla yaklaşır ve fısıldar:

— Selam, Türkan-Hatun, erdem ışığı, adalet örneği!

Simli kumaşın kıvrımları kıpırdanır. Devekuşu tüyünden yuvarlak türban, sultanla nerdeyse yere değer, sonra yeniden doğrulur.

— Yoksul, mutsuz dul, annen cihanın yüce hâkimini selamlar. Yanı başıma oturarak bana şeref ve sevinç verir.

Muhammed doğrulur, gözlerini kaldırır ve koyu pudra ve alla kaplanmış yüzü ve kırmızı kıvılcımların titreştiği kara gözleri görür. Türkan-Hatun ayaklarını altına toplayarak, tepsiye benzer, sekiz ayar altından tahtta oturuyordu; Muhammed, ülkenin hâkimi olarak, annesinin yanına oturması gerekti, ancak tahtta yer yoktu. Tamamı onun simli eteğince kaplanmıştı, şah yanı başında kilime kendinin bırakır. Harzem şahın kendinden daha aşağı oturduğunu Kıpçaklarına göstermeyi arzulayan, Türkan-Hatun'un beklediği tam da bu idi.

Muhammed, avuçlarını kaldırıp dua eder ve parmaklarının ucunu sakalında gezdirir. Oturanların hepsi duayı fısıldayarak tekrarlar.

Türkan-Hatun, yapmacıklı, nazik ses tonuyla konuşmaya başladığında, simli kumaş yığını düzenlice kımıldıyor, türbandaki tüyler titriyordu.

Azametli, sevgili oğlum, önemli olayları birlikte yargılamak için seni çağırdım. Onlar, Bizim şanlı Harzem şahlar soyunun

mutluluğu ile selameti ve sana sadık Kıpçak hanlarının kaderine ilişkindir. Tahtımızı, iktidarımızı ve dostlarımızı gözetmek gerek!

Oda sessizdi. Parmaklı pencerelerin aralıklarından, yalnızca dışarıdaki bağırtıların münferit gürültüsü, "yaşasın Harzem şah!" sesleri duyuluyordu.

— Seni diliyorum, hikmet sahibi anam benim!

— Güya, senin uzak ülkelere yeni seferlere hazırlandığına dair söylentiler, benim mütevazı barınağıma kadar ulaştı. Sen, tekrar o muhteşem atınla savaş ovalarında eseceksin. Fakat en kudretlinin "Kader kitabında" yazılı alın yazısını, vaktinden daha önce kim okuyabilir? Şayet sen hak inancının çilekeşi olarak, dövüş alanında şehit düşersen ve doğrudan cennet bahçelerine yel gibi uçarsan, burada senin kudretli elin olmayacağı için –Allah korusun!-- kargaşalıklar çıkabilir. Gururlu torun Celaleddin, Türkmenlerle fısıldanmayı tercih edip, bizim hepimizi, Kıpçakları kesmeye hazırlandığından, Harzem ülkesini yönetmeye Celaleddin yerine, vakit varken başkasını atamayı, düşünmeye gerek yok mu?

— Elmas gibi kıymetli! Akıllıca sözler! diye haykırır Kıpçak hanları.

Bunun üzerine Sultan konuşmaya devam eder:

— Senin en çok sevdiğin karın Kıpçak sultanından doğan genç oğlun Kutbeddin Özlek Şahı tahtın varisi göstermeni, senin ve bizim hepimiz için tehlike olan Celaleddin'i ise, en ücra topraklara tayin etmeni istiyoruz. Bu kararı, bize akraba olan Kıpçak halkının, şu gördüğün en ünlü hanlarına danışarak aldım ve tüm Kıpçak halkının ortak ricası olarak sana aktarmaya karar verdim.

Muhammed Şahın ne diyeceğini beklerken, herkes sessizliğe gömülür. O da susarak, ipek gibi sakalının lülesini düşünceli düşünceli titreyen parmağına dolar.

— Şayet sen reddedersen, tüm Kıpçaklar Harzem'den derhal kendi steplerine dönecekler, ben de sonuncu yoksul gibi, onlarla birlikte gurbet ellerine düşeceğim...

Muhammed'in hala tereddüt ettiğini gören Sultan kafasını çevirir. Arkasında malikânesini yöneten, güzelliğini övdüğü eski

gülyam (kıdemli uşak) genç Muhammed Bin-Salih dikiliyordu. Uşak Onun küçük el jestini anlar, odadan çıkar ve aynı anda, simli kumaştan cüppe giymiş yedi yaşındaki çocuğu, elinden tutarak döner.

— İşte sizin ve tahtın yeni varisi! Diye amirane, keskin ses tonuyla haykırır Türkan-Hatun. Harzem-şah'ın Onu tahtın varisi olarak görmeye razı olduğunu Kıpçak hanlarına, beylerine, askerlerine ve halkına duyuruyorum.

Bütün hanlar sıçrayarak çocuğu kapıp, birkaç kez havaya kaldırırlar.

— Yaşasın, var olsun! Kandaşımız Kıpçak sultan!

Muhammed kalkarak, oğlunu ellerine alır ve onu babaannesi Türkan-Hatun'un yanına oturtur.

— Dinleyin, beyler, der Muhammed. Gördüğünüz gibi, arzunuzu yerine getirdim. Şimdi siz de benim irademi yerine getirin. Benim eski düşmanım Bağdat halifesi, Nasır bana karşı tekrar dolaplar çevirmeye ve iktidarım altındaki halkları ayaklandırmak için kışkırtmaya başladı. Şerir Nasır devrilinceye dek Harzem'de rahatlık bulunmayacak. O vakit bizim tayin ettiğimiz ve bize sadık kutsal kişi halife olacak. Bu nedenle ben halifenin askerlerini dağıtıncaya dek ve sivri mızrağımı Bağdat'ın kutsal toprağına saplayıncaya dek durmayacağım.

Kıpçakların kıdemlisi, gözleri az görür, kırlaşmış keçi sakallı, kurumuş ihtiyar söz alır:

— Biz hepimiz tek kişi gibi, senin kudretli elin nereyi gösterirse oraya atlarımızı süreceğiz. Fakat bizim ilk önce, obalarımızı rahatlatmamız ve endişeye düşmüş akrabalarımıza yardım etmemiz gerek. Kıpçak stepinden dörtnal ulaklar geldi. Diyorlar ki: güya kutsal İslam inancını duymamış meçhul insanlar, vahşi putperestler, toraklarımızı doğudan istila etmeye başlamış. Onlar sürüleri, devleri ve yük arabalarıyla ortaya çıkıyorlarmış. Meralarımızı tutmuşlar, obalarımızı yerlerinden sürüyorlarmış. Stepimize yetişip bu putperestleri kırmamız, sürülerini almamız, kadın ve çocuklarını askerlerimize esir olarak dağıtmamız gerek.

— Askerleri stepimize gönder! diye haykırır Kıpçak hanları.

Kâtip-Mirza elinde kalemle Harzem-şaha yaklaşıp, yazıyla dolu kâğıt yaprağı uzatarak önünde diz çöker.

— Bu neyin nesi? diye sorar Muhammed.

— En sevgili küçük oğlun Kutbeddin Özlek-şaha verasetin teslimine dair en yüksek ferman. Onun yaşı yetkinleşinceye dek onun babaannesi, senin annen Türkan-Hatun, Harzem'in hükümdariçesi ve genç varisin vasisi olacaktır. Varislerin eğitmeni ve Harzem'in büyük veziri olarak sultanın malikhanesinin yöneticisi Muhammed Bin-Salih tayin edilmiştir.

— Sen, benim yüce oğlum Muhammed, yenilmez Harzem-şah, biz yönettiğimiz sürece askerlerle tüm cihanda seferler yapabilir, kiminle istersen savaşabilirsin. der Türkan-hatun.

Muhammed fermanı okumadan imzalar ve kamış diviti annesine teslim eder. O kalemi alır ve büyük harflerle özenle yazar:

"Türkan-hatun: Cihanın sahibesi
Tüm dünya kadınlarının sultanı"

Şah-Muhammed yaşlı oğlu Celaleddin'i arayarak, etrafına bakınır. Onunla göz göze gelmekten korkar. Ancak O ortalıkta görünmüyordu. Vekil Harzem-şahın kulağına fısıldar.

— Han Celaleddin bu kadar Kıpçak askerini görünce:

"Ben Kıpçak mezbahasına gidecek koyun değilim" dedi ve yönünü çevirip yel gibi uçtu gitti.

***

VII
HAREM ESİRİ

Harzem-şah'ın üç yüz karısının "morallerini yüksek tutma" gibi zor bir gaile vekilin omuzlarındadır. Ayrıca, onların davranışlarını izlemek ve kaygı verici uçarılık alametlerinin vukuunda, durumu Harzem sahibinin kendisine duyurmak da onun vazifesi sayılıyordu.

Vekil, Türkmen stepinden getirilen kızın düşüncelerini, iç çekişlerini ve gözyaşlarını açıklama emrini Muhammed şahtan alınca, kadın cilvesinin kurnazca oyunlarını çözmede tecrübeli, falcı kadın İlan-Topç'ı ("yılan-Derisi") çağırır. O büyücü, sihirbaz ve hem neşeli hem de korkunç masalların masalcısıdır.

Vekilin bulanık sözlerini dinleyen, "Yılan-Derisi" üç sorunun onu rahatsız ettiğini anlar: stepte genç Gül-Cemal'in iç çektiği atılgan yiğit var mı yok mu, özgürlüğü seven Türkmenlerle gizli görüşmeler yapıyor mu yapmıyor mu, geceyi şahın yanında geçirdiği sırada Onda hançer var mı idi yok mu idi?

Yılan Derisi avucunu uzatarak, "Tamam anladım," der.

Vekil ona birkaç mangır bırakır.

— Fakat ben mangırlar arasında hiç altın göremiyorum.

— Önemli haberler getir, altını da alırsın.

Kulaklarındaki büyük gümüş halkalarla, zayıf ve esmer, yaşlı falcı kadın, haremin yeni incisinin sarayına küçük kapıdan girer ve duraklar. Süzülmüş kara gözlerini yüksek duvarlarla çevrili, minik sarayda gezdirir. Adet olduğu üzere, diğer şah karılarının saraylarında olduğu gibi, bir yanda açık kanatlı beş kapıdan çıkılan terası ile, penceresiz uzun bina yer alıyordu. Avlunun ortasından akan arık, yuvarlak havuza su taşıyordu. Kıyılarında, gür güllerin açtığı iki çiçeklik vardı. En dipteki duvar kıyısında, dallı

budaklı, uzun deli kavağın altında, beyaz keçe ve renkli urganlarla kaplı, zarif Türkmen otağı, tek başına duruyordu.

İlan-Topç çizgili cüppesine çeki düzen vererek, havuza doğru yönelir. Cüsseli sayılmayan, esmerimsi, siyah gözleri uzunca kız, taş basamakta oturmuş, mavi Kaşgar tasından kaynatılmış pirinç taneciklerini alıp, alıp gümüş renkli sazanlara atıyordu. İlan-Topç taş döşemeye kapanır ve koyu kırmızı gömleğin ucunu öperek, hafif melodik sesle konuşmaya başlar:

— Selam sana, "gülüşü çiçek gibi," seyrine doyum olmayan, bırak da aydınlık ellerini öpeyim, gölgene değeyim!

Falcı kadın kızın yanına oturur. Nezaket, hayranlık ve pohpohlayıcı sözcükler, nakarat seli olarak kesilmeden dökülürken kendi kendine, "padişah bunun nesini sevdi? Kaysı gibi küçücük, esmer, şah hareminin diğer güzellerindeki tombulluk ve cüsse bunda yok. Hükümdarımızın kaprisine gerçekten diyecek yok" diye düşünüyordu.

— Şimdi stepte ne konuşuyorlardır? Diyerek Gül-Cemal Onun sözünü keser.

— Çok olmadı, geçenlerde bir step hanı, âşık olduğu kıza hasretini dindireyim diye bana deve gönderdi. Orada herkes seni hatırlayıp, "ne mutlu Ona" diyorlarmış. "Harzem şah, bizim Türkmen güzelini bütün karılarından daha çok seviyor, Onun bütün parmaklarına, mavi kıvılcımlar saçan taşlı yüzükler taktı, Pers halılı beyaz otağa oturttu, Ona her gün, kendi mutfağından, içi fıstıkla doldurulmuş, kızartılmış sülün ve ördekler gönderiyor" diyorlarmış.

— Ben padişah karısıyım, fakat üç yüz birinci karısıyım! Bana göre sıradan bir yiğidin karısı olmak çok daha iyi, benim istediğim bu. Stepte bana imreniyorlar, fakat ben Karakum'dan akpelinin, süpürge otu kokularını taşıyan rüzgârı özlüyorum. Burada ise şah mutfağının sürekli dumanından başım ağrıyor. Şayet ben, bu kül rengi duvardan, nöbetçileri ile bekçi kulübelerinden ve yaşlı kavak ağacından başka bir şey görmüyorsam; beyaz otak benim neyime gerek? Bir keresinde ben, stepin uzak göğünü gör-

mek için, ağaç tepesine çıkmak istedim; fakat harem ağaları beni çekip indirdiler, sonra da salıncağın ipini bile kestiler. Sen bunun mutluluk olduğunu söyleyebilir misin?

— Şayet bende, sende olanın yüzde biri olsaydı, ben mutlu olurdum. Bana hiç kimsenin fıstıklı ördek verdiği yok!

— Kızlar! Gül-Cemal bağırır, "sofrayı hazırlayın, hanım sen de benim falıma bak."

İki köle kadın beyaz otağa koşarak gelir. Kafasında, gümüş mangırlar dikili kırmızı şeritle, yaşlı Türkmen yaklaşır ve kendini yere bırakır. Sabit bakışla falcı kadını izler.

"Yılan Derisi" safran renkli mendili, taş döşemeye serer ve kırmızı keseden bir avuç, beyaz ve siyah bakla serper. İnce kemik çubuğu, serptiği baklaların çevresinde dolandırarak, göçebe Luli[52] kabilesi dili ile anlaşılmaz sözcükler söyler. Işıldayan kara gözlerini genişleterek ve gövermiş gözakını gezdire, gezdire kısık bir fısıltıyla anlatmaya başlar:

— Eski insanların bana öğrettiklerine göre, şu baklaların bana şunları söylüyor: Stepte bir atlı var, gençliğine rağmen deneyimli bir bahadır. Kaplanla da karşılaşsa ok atmaktan korkmuyor. On eşkıya ile karşılaşsa yine de onlara ilk O saldırıyor ve hepsini kırıyor. Bu atlı sana yangın, gecleri uyuyamıyor, şarkıcı-Bahşa'nın sevda türkülerinin hepsini dinliyor ve göğe bakıyor... Falcının gözleri, şu yıldızlar gibi konuşur. "Gördüğüm senin iç çekişin mi? Yoksa ben doğruyu konuşmuyor muyum?"

Gül- Cemal irkilir. Gömleğine dikili altın ve gümüş mangırlar çınlar. Mangırlardan birini tutup koparmak ister, fakat mangır kopmaz.

— Ene-can makası getir!

İlan-Topç, yapmacıktan sokularak fısıldar.

— Ya senin beyaz saplı küçük bıçağın nerede? Step kızı olarak sen onu daima kuşağında taşırdın.

Gül-Cemal'in yüzünden kaygılı gölgeler gelip geçer. Yaşlı Türkmen ağır, ağır kalkar ve otaktan, kilim kumaştaki iplikleri tı-

52. Luli: Afganistan'ın göçebe kabilelerinden biri.

raşlamada kullanılan büyük makası getirir. Gül-Cemal gömleğinden incecik altın pulu keser ve onu tutan esmer avucunu yumar.

— Sen şimdi özlem çeken atlıya dair masal düzdün. Peki, onun adını niye söylemiyorsun?

— Baklalar bunu bana bildirmiyor. Akılsız aşığın adını, yalnızca senin yüreğin fısıldayacak.

— Kıpçaklar beni buraya, padişahın haremine zorla getirdiler, ben stepte iken pek çok atlı benim için iddialaştılar. Fakat yaşlılar biz kızlara yüreğimizin kimin peşinden gittiğini hiç soruyorlar mı?

— Bu alacakarga her şeyi birbirine karıştırdı, yaşlı Türkmen öfkeli, öfkeli söze girer. Padişah karısının kalbinde sadece bir tek isim olabilir, Rüstem[53] gibi mükemmel ve İskender gibi atak cesur Hazem-şah'ın, hükümdarımız Muhammed'in ismi. Ve saraydaki her kadın, sadece onun için yaşar ve sadece onu düşünür. Bu cilveli karıyı dinleme, Gül-Cemal!

Kocaman beyaz çalmalı, şişman harem ağası küçük avlu kapısından girer ve falcı kadını işaretle yanına çağırır. O tüm gücüyle koşarak harem bekçisine gider ve onunla fısıldaşır. Döndüğünde, döşemeye kapanır ve Gül-Cemal'in elbisesinin kenarına parmakları ile dokunarak konuşur:

— Benim gibi işe yaramayanı bağışla. Şimdi tahtın yeni varisi olan prens Özlek-şah'ın annesi fal için beni çağırdı. Rahatça oturmaya vaktim yok... Falcı aldığı altın mangırı tekrar öper ve harem ağasını izleyerek, avlu kapısından kaybolur.

***

53. Rüstem: İran halk efsanesinin kahramanı

VIII
"KEDERİN ULĞI" SEVİNÇ GETİREBİLİR

Harzem-şah en kuytu odalardan birinde devlet işleri ile uğraşmaktadır. "Duvarların kulağı olur", fakat halılarla kaplı, kuyuya benzeyen, yalnız damındaki delikten geceleyin yıldızın ışıldadığı bu penceresiz odanın kulağı olamaz. Şah burada cellât başı ile göz göze sohbet etmeye veya kendini özleyen bir sürü karısının yeni oyunlarını saray vekilinden dinlemeye çekinmez. Şah emirlerini fısıldayarak, burada verir: cümbüş âleminde, hükümdarı hakkında küstahça sözler sarf eden, ihtiyatsız hanın gizlice boğulması, ya da uzun zamandır altın mangırlardan haracını getirmeyen, yaşlı cimri beyin malikânesine yüzü maskeli süvariler yollanması... Halılı odada Şah gizli sohbetler yaptıktan sonra, alacakaranlıkta alabildiğine yüksek kuleden umutsuz çığlıkla meçhul birisi düşmüş ve taşlarda parçalanmıştır. Yarım aylı gökyüzünün loş ışığında cellâtlar Şahın istemediği insanları kıvırıp çuvallara tıkarak defalarca Ceyhun'un azgın karanlık sularına atmışlardır. Sonraları da geniş, engin nehir üstünde türküler yayılır:

Baharda, bahçelerinde bülbüller öter
Çiçekliklerinden al güller sarkar.

Kürekçiler de nakarata katılır:

Ey güzeller güzeli Harzem

Muhammed o akşam, asık suratla suskun oturur, saray vekili ise ona hangi kişilerin, oğlu Celaleddin Hanı ziyaret ettiğini rapor eder:

— Uzun bacaklı şahane aygırlarda üç Türkmen geldi. Onlardan biri şalla örterek yüzünü saklıyordu. Onun genç, düzgün yapılı ve gözlerinin şahinin gözü gibi keskin olduğu fark ediliyordu.

— Pekâlâ, onu niçin tutuklamadın?

— Atılgan Türkmen babayiğitlerinden oluşan dört tane onarlı ekip yakınlardaki korulukta Onu beklediler. Gene de pazarda, genellikle Türkmenlerin uğradığı Merdan'ın çayhanesinde benim adamım Kara-Konçar adının defalarca geçtiğini duymuş.

— Kara-Konçar, kervanların baş belası!

— Tamamen doğru, hazret[54]. Fakat, varis han için, var saymak mümkün mü ki?..

— O artık varis değil.

— Şahın ağzı ile konuşan Allah! Sıradan bir beyin bile, kervan yollarının eşkıyası ile sohbet edecek kadar küçüleceğini varsaymak dahi zor ...

— Kaygılarla dolu günümüzde ne işitilmez!

— Efendimiz, bir yolu bulunamaz mı ki, Celaleddin uzaklara, mesela kutsal Mekke'ye peygamberin mezarını ziyarete gitse, onun Türkmenlerle fısıldaşması kesilmez mi?

— Ben onu, Hindistan sınırındaki sapa Gazne'nin yönetimine tayin etmiştim. Fakat O orada asi hanları kendi etrafında toplayıp, onları Çin'e sefere gitmeye ikna edecektir. Sonrasında ise Harzem bıçakla yarılan karpuz gibi dağılacaktır. Hayır, Celaleddin'i benim daima göz altında tutabilmem için bırak burada kalsın.

— Hikmetli karar!

— Kuyruk sallayan vekil, sen yine de kulak kabart! Şayet ben, eşkıya Kara- Konçar'ın kendi obasına gelir gibi Gurganca'ya sebestçe geldiğini duyarsam, şişmiş gözlerinle senin kafan, Celaleddin'in sarayı karşısında kazığa geçirilecek...

— Allah, bizi bunlardan korusun! Kapıya doğru çekilen vezir, mırıldanır.

İhtiyar harem ağası içeri girer.

---

54. Hazret: hükümdar, kral, çar, padişah; efendimiz

— En azametlinin emrine uyarak, Gül-Cemal Hatun senin odana geldi ve emirlerini bekliyor.

Şah istemeye, istemeye kalkmış gibidir.

— Sen, getir onu buraya, halılı odaya...

Koridora çıkan şah, belini bükerek dar kapıdan geçer ve helezonik merdivenden çıkmaya başlar. Hücre gibi küçük odadaki daracık pencerenin nakışlı tahta parmaklıklarına başını yaslar ve kanlı odada ne olup bittiğini gözlemeye başlar.

Bükük belli ve geniş kalçalı, kaşmir şalına bürünmüş, ihtiyar köse harem ağası, oymalarla süslü kapıyı açar. Elinde, dört mumun yanmakta olduğu bir gümüş şamdanlık tutmaktadır.

O, alacalı kumaşa bürünmüş, minik figüre göz atınca acıyarak iç çeker.

— Haydi, az daha gidelim! İnceeik ses tonuyla cıvıldar gibidir.

Ağır perdeyi aralar ve şamdanlığı yukarı kaldırır. Gül-Cemal, tıpkı yukardan darbe bekliyormuşçasına, eğilerek, sine, sine yürür, kapıda ayakkabılarını bırakır ve içeriye doğru iki adım atar.

Kırmızı Buhara halıları ile kaplı dar oda, kutu gibi görünmekte. Yüksek tavan da, karanlığa gömülmüş gibi.

Harem ağası çıkar. Anahtar kapıda çınlayarak döner. Parmaklıkları ağdalı nakışlar dolu, duvarın yukarısındaki yarı yuvarlak pencere ışık almaktadır. Harem ağası muhtemelen oraya mum koydu. Karşı duvarda, nakışlı pencerenin tıpkısı kararmaktadır. Oradan, acaba birisi gözetliyor mu dur?

Gül-Cemal, kanlı oda denilen bir yer hakkında saray dedikoduları duymuştu. Harem kadınları, sadakatsizliği açığa çıkan kadınları, orada güya cellât Cihan Pehlivan'ın boğduğunu, Harzem-şah'ın ise, duvarın yukarısındaki küçük nakışlı pencereden gözetlediğini anlatmışlardı. Düştüğüm oda, yoksa o oda mı?

Gül-Cemal odayı dolaşmaya başlar. Döşemede, genellikle dua ederken kullanılan, birkaç küçük halı vardı. "Ölüme mahkûm kadınları, geceleyin saraydan taşırlarken, muhtemelen, böyle halılara sarıyorlardır."

Her hışırtıdan ürkerek, kulakları kirişte Gül-Cemal, renkli ipek minderleri köşeye atar ve kendini onların üzerine bırakır.

Kapıdan sarkan halı, birden kımıldamaya başlar ve onun altından vahşi bir kafa görünür. Alaca karanlığın loşluğunda, yuvarlak gözlerden yeşil kıvılcımlar saçılır.

Gül-Cemal sıçrar ve duvara yaslanır. Siyah benekli, sarı canavar, odaya sessizce kayar ve kafasını pençelerine koyup uzanır. Kıvırdığı uzun kuyruğu ile döşemeyi döver.

"Pars! İnsan avlayan pars! Fakat O yine de Türkmen kızı mücadelesiz teslim olmaz!" diye düşünür. Ve diz çökmüş olan Gül-Cemal halıya kıyısından yapışır. Pars hırlayarak, sürünerek yaklaşır.

— Vay-anam! İmdaaaat! Bağırmaya başlar Gül-Cemal ve halıyı yukarı kaldırır. Vahşinin güçlü sıçrayışı onu yere devirir. O halının altına saklanarak büzüşür. Pars pençeleriyle vurarak, kalın kumaşı parçalamaya çalışır.

— Yardım ediiin! Son günüm geldi! Diyerek bağırır. O, Kapının kuvvetle çalındığını ve tartışma sesleri işitir. İnsanların bağırtıları ve vahşinin hırlayışı artar... Sonra gürültü kesilir... Biri halıyı kaldırıp atar...

Siyah koyun postundan şapka giymiş, şakağından çenesine kadar avurdu berelenmiş, uzun boylu, zayıf bir yiğit, halının kıyısına kılıcını (konçarı) silerek, kızın yanına dikilir. Yiğidin yenine yapışan ihtiyar harem ağası, onu dışarı çekmeye çabalar.

— Sen buraya, yasaklı odaya girmeye nasıl cesaret ettin? Sen şimdi ne halt ettin? Padişahın sevgili parsını nasıl kesersin? Hükümdar seni kazığa oturtur!

— Kes sesini, sakalsız köse! Yoksa senin de kafanı uçururum.

Gül-Cemal ayağa kalkar, fakat güçsüzlükten yeniden minderlere düşer. Odanın ortasına uzanmış pars, pençeleriyle sanki kendi kesik kafasını tutmaktadır. Onun bedeni bir kez daha seğirir.

— Hatun sen sağ mı sın?

— Ya sen, kahraman yiğit, yaran şiddetli mi?

— Eee, boş ver! Yüzdeki enine yara askerin süsüdür.

Muhafız başı Timur-Melik koşarak odaya gelir. Kapının ağzına birkaç asker yığışır.

— Kimsin sen? Saraya nasıl sızdın? Nöbetçileri kırmaya nasıl cesaret edersin? Silahını teslim et!

— Ya sen kimsin? Muhafız başı Timur-Melik değil misin? Onun için son derece önemli bir konudan dolayı benim Harzem-şahı görmem gerek. Semer kent'ten kötü haberler var!

— Bu küstah adam kim? Otoriter bir ses gürler. Avucunu hançerin sapına koymuş, Harzem-şah geniş adımlarla kanlı odaya girer.

Elini göğsüne koyup hafifçe eğilen yiğit

— Selam sana, yüce şah! Der ve sonra keskince doğrulur, "sen burada dalga geçmekle meşgulsün ve step kedisi ile zayıf kadınları korkutuyorsun, cihanda ise önemli olaylar cereyan ediyor. Kervan yolunda ben Semer kent'ten bir ulakla karşılaştım. Ben Onu yere devirene dek O, koşturmaktan atını çatlatmış da, yaya koşmaya devam ediyordu. Onun vurgulu, vurgulu deli gibi söylemeye çalıştığı şu: "Semer kent'te ayaklanma var, bütün Kıpçaklar öldürülüp kasap dükkânlarındaki koyun gövdesi gibi ağaçlara asılıyorlar." Ayaklananların başında Semer kent'i yöneten, senin damat Osman Sultan varmış. Osman senin kızı da kesmek istemiş, fakat O yüz atlı ile kaleye kapanıp savunmaya geçmiş, gece, gündüz savunmada imiş. İşte şu mektup, senin kızından...

Harzem-şah yiğidin elinde ki kırmızı paketi kaparcasına alır ve hançerin ucu ile açar.

— Ben, onlara ayaklanmayı gösteririm! Bulanık ışıkta mektubu okumaya çalışarak, homurdanır. "Semer kent her zaman asilerin yuvası idi. Dinle, Timur-Melik! Kıpçak müfrezelerini acele çağırın! Ben Semer kent'e hareket ediyorum. Orada, Allahın yeryüzündeki gölgesine el kaldırmaya cesaret edenlerin hepsini asmak için kavak ağaçları ve urgan yetmez. Bu kadını beyaz otağına götürün ve ona hekim çağırın... Yiğit adın ne senin?"

— Eh, sormaya değmez! Yüce çölde, öylesine küçük atlılardan biriyim!

— Sen bana "kara haber" getirdin, eski adetlere göre benim "acı haber ulağını" ölüme teslim etmem gerek. Fakat sen bundan başka, benim sevgili parsımı doğradın. Seni nasıl cezalandırmalıyım bilemiyorum...

— Ben biliyorum efendimiz! Yüksek sesle söyler Timur-melik, "İzin ver bana söyleyeyim."

— Konuş, atılgan cesur Timur-Melik ve onu benim adıma bu küstah yiğide bildir.

— Savaş meselelerinde, bir günü, hatta bir saati bile kaçırmak zaferi kaçırmak demektir. Yiğit çok büyük gayret gösterdi ve senin azizliğine uygun, önemli bir mektup getirdi. Onda senin kızının sağ olduğu ve düşmanların saldırılarını tıpkı bir asker gibi, kahramanca püskürttüğü anlatılıyor. Yüce padişahım, sen şimdi Semer kent'e yel gibi uçar ve cesur atılgan kızını ölümden kurtarmaya yetişirsin. Böylesi hizmetinden dolayı, şah onun suçlarını on kere on bağışlar. Ölen parsın yerine, Harzem-şah başka, daha yırtıcı pars bulur, işte şu, umutsuzca atılgan yiğide ve onun beraberinde getirdiği yüz Türkmen süvarisine ise görev verir. Onlar senin şahsi, muhafız müfrezene katılır.

Ne yapacağını şaşıran Harzem-şah, elmas yüzüklü parmağına siyah sakalından lüle dolayarak dikiliyordu.

— Şah yolundan dönmez, Harzem-şah iki türlü söz konuşmaz! Vakarla söyler yiğit, "Türkmen kızını nere götürmemi emredersin?"

Yiğit eğilir ve yatmış olan Gül-Cemal'i özenle kaldırır. Boyu uzun, kaşı çatık, zayıf yiğit eşikte bir an durur ve Harzem-şaha dönerek, tıpkı kendi dengine konuşur gibi:

— Selam sana Kara-Konçar'dan, senin kervanlarının korkulu rüyasından! Ve gururla yoluna devam eder.

Şah, ona öfkelenecek mi yoksa teşekkür mü edeceğini bilemeden, Timur-Melik'e bakar. Timur-Melik kahkaha ile güler.

— Nasıl da öyle, atılgan babayiğit! Sen ise efendimiz, hala Türkmenlere güven olmaz diyorsun. Böylesi atlılarla sen tüm cihanı fethedersin.

Birkaç gün geçer. Gecenin alaca karanlığında, yarım ayın ince hilali minarenin üstünde asılı gibi durduğu sırada, birkaç sessiz gölge sarayın önünden kayarak sokağa geçer ve yaşlı kavağın dallarının duvarın üstüne sarktığı yerde dururlar.

Duvarın tepesine çengelli ince bir merdiven geçirilmişti. Bir gölge yukarı tırmanır. Beyaz otağın üstünde duman tütmekte ve aralıklarından ışık sızmaktadır. Baykuş sesine, otaktan sarınıp bürünmüş bir kadın çıkar.

Karanlıkta sözcükler duyuluyordu:

— Bütün Türkmenler kardeştir! Selam! Gül-Cemal Hatun sağlıklı mı?

— Ben Onun hizmetindeyim. Biz acılıyız! Harzem-şah ayaklanan Semer kent'i yatıştırmak için askerlerini alıp gideli üç gün oldu. Sarayı şimdi, azgın kocakarı, han anası Türkan Hatun'un gözleri izliyor. O bizim "Gülen çiçeğimizi" sarayın taş kulesine götürmelerini emretti ve bekçileri iki katına çıkarıp "Gül-Cemal ölünceye dek kulede kalacak" dedi.

— Sen ona ulaşırsın. İşte bir altın dinar harem ağası için, iki tane de bekçi için. Gül-Cemal Hatun'a söyle ki: O han-anasına, şehir dışındaki büyük yolda bulunan, aziz şeyhin mezarında dua etmek istediğini söylesin. Türkan Hatun Onun dua etmesini reddedemez. O şehirden çıktığı zaman, Kara-Konçar ne gerekiyorsa yapacak.

Gölge duvar tepesine yenide tırmanır ve karanlıkta kaybolur.

Hizmetçi kadın mırıldanır:

— Dünyada Türkan Hatundan daha şer ve kurnaz kişi yok! Şayet O birinin başını yemek isterse, onunla kim baş edebilir?

***

IX
ESKİ VARİSİN BAHÇESİNDE

Şu atım, işte şu da silahım,
Onlar benim için, bahçedeki ziyafettir.
(İbaragim Monteser, X. yy.)

Timur-Melik pek çok çarpışmaya girip çıkmış tecrübeli bir askerdir. O tehlikelerden korkmuyordu. Düşmanın eğri kılıcı defalarca üstünde vınlamış, mızrağı kalkanını delmiş, okları zırhına saplanmış, pars Onu cırmalamış, kaplan ardına düşmüş, ölüm gözlerine kara bulutlar indirerek üstünde dalgalanmıştı. Onu artık ne korkutabilirdi? Bu nedenle Harzem-şah'ın öfkesinden çekinmeden, şehir dışındaki Tillyalı bahçesinin sahibi, tahtın eski varisi, Harzem-şah oğlu Celaleddin'i ziyaret için yola çıkar.

O genç hanı, gür ağaçlıklı bahçenin derinliğinde bulur. Düşüncelere dalmış halde, bir halının üstünde tek başına oturmakta olan Celaleddin, külfetsizce kalkar ve misafire doğru yaklaşır.

— Selam sana, yiğit, atılgan Timur-Melik! Ben kendime birkaç arkadaş davet etmiştim, fakat onların çoğu hastalık nedeniyle gelemeyeceklerini bildirip, "üzüntülerini" ilettiler. Elbette benim hiçbir zaman görmemin gerekmediği, çok uzaktaki Gazne'nin düşük hükümdarını, Stepten sadece üç göçebe ve sen Timur-Melik ziyaret etmekten korkmadınız.

— Şahın iradesi kutsaldır, der Timur-Melik, kendisini halıya bırakarak.

— Yoksa ben mi suçluyum diye düşünceli, düşünceli devam eder Celaleddin. Türkmen'den doğduğum için bütün Kıpçaklar Kıpçağın varisi mi olmak istiyor? Varsın Kıpçak olsun, yeter ki babam bana basit bir atlı olarak, sürekli çarpışmaların olduğu sınıra gitmeme izin versin. Ben, sıcak kanlı atı, eğri kılıcı,

bir de step rüzgârını seviyorum, türkü ve ihtiyarların masallarını dinleyerek halıda yuvarlanmak istemiyorum.

— Fakat savaşın kendisi bizim çevremizde, der Timur-Melik. Kıpçak beyleri Harzem-şah'tan, askerleriyle birlikte onların stepine hareket etmesini rica ediyorlar. Oraya doğudan meçhul bir halk gelmiş, toprağımızı çekip alıyorlar, en iyi meralardan Kıpçak sürülerini kaçırtıyorlarmış...

— Babamın Kıpçakların tümünü Harzem'den kovması ve ülkeyi onlar olmadan yönetmesi daha iyi olurdu. Celaleddin dikkatini şu konuya çevirir: Kıpçaklar hanım evladı kesilip, şımardılar, en kritik anda Babama ihanet ettiler.

— Sen niye böyle düşünüyorsun? diye sorar Timur-Melik.

— Şah Harzem halkına güvenmeyip de, iktidarın ve düzenin savunmasını yabancılara teslim ederse, koyunların korunma ve kırpılmasını step kurduna emanet eden sahibe benzer. O zaman da ne yün, ne de koyun kalacak, hatta kendisi de kurtlara yem olacaktır.

Celaleddin kenarda dikilen gulyam'a kaş-göz işareti yapınca, gulyam yaklaşır ve eğilir.

— Biz, çok sayıda misafir için sofra hazırlamıştık, ancak onlar yok. Yola çık ve bekle, evin önünden geçen herkesi soruştur. Onların arasında ruhumu eğlendirecek olanları bulursan buraya getir, karşıma da sevgili aygırlarımı koyarsın, eğer davetli misafirler gelmez ise, ben de atlarıma ve yolun yoksullarına ikram ederim.

— Beni sen çağırdın, ben de buradayım! Sakin bir ses işitilir, büyük koyun postu şapka giymiş, uzun boylu ince bir Türkmen, bahçe fundalığından çıkar gelir ve elini göğsüne koyarak eğilir.

— Çöl parsı, Kara-Konçar, seni gördüğüme memnun oldum, şöyle geç ve bizimle otur.

— Harzem'in doğu sınırındaki kaleden, yanında beş atlı ile posta başı Ali-Can, Kervan yolunda dörtnal gelir. O sadece atları doyurmak için, çok kısa molalar vermişti. Ali-Can, sıra dışı esiri ni sağ salim Gurganca'ya kadar götürememekten korkuyordu.

Karşılarına çıkan yolcular durup, hangi tehlikeli eşkıyayı yakaladığını sormuşlar. Süvariler bağlı esirin yüzüne bakarak, Onun yanında dörtnal gitmeye kalkışmışlar, fakat Ali-Can yaklaşanlara kamçıyı şaklatmış meraklılar da kaçışmışlardı. Geçit veren iki yerinden kanalı geçmişler, sırıklardan kurulu sallantılı köprüyü aşmışlar. Gurganca'nın cami ve minarelerinin mavi çinileri uzakta, kavaklar arasında ışıldamaya başlamıştı. Beyaz koşumlu kara yağız atlarda binili, koyu kırmızı kaftanlı altı süvari kavşakta Ali-Can'ın yolunu keser.

— Atlılar, durun! Çekilin, yoldan! diye bağırır Ali-Can, "önemli bir sorun nedeniyle divanı-arza[55] gidenleri inancın koruyucusu adına, yoldan alıkoymayın."

— Tamam işte, bize sizin gibiler gerekli. Harzem-şahın oğlu Celaleddin yoldan dönmenizi ve hemen şimdi onun bahçesine varmanızı emrediyor.

— Bizim, hiçbir yerde durmadan dosdoğru Gurganca'ya, başkanımız Timur-Melik'e gitmemiz gerekiyor.

Süvariler, Ali-Can'ın atının dizginlerini sıkıca tutuyorlardı.

— Timur-Melik'in kendisi şimdi burada, bahçede beyle beraber oturuyor, ikisi beraber türkü dinliyorlar. Atı döndür! Sana söylüyorlar! Niçin inat ediyorsun? Senin esir gebermez, Celaleddin de sana kürk hediye eder, pilavla doyurur, bir avuç gümüş dirhem verir. Bey'in pilavı, hem de nasıl pilav! Sen pilavın böylesinin, bir daha, hiçbir yerde tadına bakamazsın!..

Ali-Can, koyun kavurmasının hoş kokusunu hisseder ve atlılara bağırır:

— Durun! Şu malikâneye dönün. Burada biraz keyfimize bakalım!

Bağlı esirleriyle atlılar, yoldan saparlar, yüksek kapıdaki asık suratlı nöbetçileri geçerek, birinci avluya girerler. Bulanık alacakaranlıkta, aynı hizada sıralanmış altı ocağın, kıpkırmızı, yükselen ateşi alev alev yanıyordu. Onların çevresinde, kızıl elbiseli kadınlar dolanıp duruyordu. Ateşin kırmızı ışığında, onlar da alev sanılırdı.

---

55. Divanı arz: devlete müracaat odası.

Süvariler atlardan inip atları sütunlara bağlar. Esir eyerde kalır, Onun atı sahiplerinin birer kucak saman verdiği diğer atlara uzanıyor, ayaklarıyla yeri dövüyor ve başını sallayarak hayır diyordu. Koşuşan kadınlar esirdeki alışıldık dışı görünüşe şaşkınlıkla bakarak onu, çevrelerler.

Esir kıl urganla atına bağlanmıştı. Kırmızı şeritler dikili yeni, mavi uzun elbisesi, kenarları yukarı kıvrık düz keçe şapkası onun yabancı bir kabileden olduğunu söylüyordu. Şakaklarına düğümlenmiş iki siyah kemik, çifte camız boynuzu gibi omuzlarına sarkıyordu. Bir noktaya dikili hareketsiz, çarpık gözlerinin vahşi bir görünümü vardı. Kalabalıkta fısıldanmalar başlar:

— Evet, bu ölmüş!

— Hayır, daha nefes alıyor. Bütün putperestler dokuz canlıdır.

— Ardımdan gel! Der Ali-Can uşağa, "şu maymunu da kendinle beraber götür."

Ali-Can, üstünde esir bağlı atı çözerek, koyu-yeşil yaprakları ışık sızdırmayan, yüksek karaağaçlarla genç kaysı ağaçlarının sıralandığı gölgeli bahçedeki yoldan dikkatlice götürür.

Hızla akan suyu ile dereyi andıran ark küçük kulübenin çevresinde kıvrılıyordu. Kulübenin karşısında altısı kara yağız, altısı altuni bal renginde, kılları parıldayan ipek gibi, yeleleri taranmış ve kırmızı kurdelelerle örülü on iki aygır duruyordu. Aygırın her biri zincirle kısa direklere bağlı idi. İki seyis bakır tepsilerle aygırların etrafında dolanıyorlar, onlara elden ince kavun dilimleri yediriyorlardı.

Ali-Can, gözleri çakmak çakmak, boyunları kuğununki gibi, atların güzelliği, karşısında öylesine şaşırır ki, yaşlı karaağacın altında oturan bir grup insanın, anında farkına bile varamaz.

Pers halısı örtülü çimenliğe gümüş kap kacak ve Irak camından vazolar konmuştu. Çeşitli renklerdeki şekerli bisküviler,[56] şekerlemeler, taze ve kurutulmuş meyveler ve diğer tatlılar alacalı

56. O zamanlar ya Mısır ya da Hindistan kamışından hazırlanan şeker çok değerli olup lüks sayılmakta idi.

bulacalı görünüyordu. Birkaç kişi orada yarım daire olmuş oturuyordu. Hindistan çalmalı ve siyah çekmenli ayrı oturan esmer bir gence herkes, sahibe olduğu gibi saygılı davranıyordu. Çimenliğin çevresinde birkaç çalgıcı bütün güçleriyle çabalıyordu. Sersemletici müziğin acayip sesleri bahçeyi dolduruyor, çalgıcıların bazısı yaylı teller tıngırdatıyor, bazısı kaval çalıyor, ellerinde tef iki kişi de topuklarını fasılasız vura vura dans ediyordu.

— Gelubsen, gelubsen![57] Der esmer genç ve bir hamlede sıçrayıp kalkar. Onun ardından, oturanların hepsi ayağa kalkar. O hareketsiz esire yaklaşır. Ali-Can Onun Şah oğlu Celaleddin olduğunu anlar.

— Onu sen mi yakaladın? Neredc buldun Onu?

— Onu Otrar yakınlarında stepte karşıladım. Amma da sağlam, amma da kaslı ha; güçlükle baş ettim!

— O kim? Hangi kabileden? Ne anlatıyor?

— Cevap vermek istemiyor. Susuyor.

— Yüzüne baksana, canı çıkıyor! Ölüyor!

— Bilmiyorum, asil han! Onu Harzem-şahın gözleri önüne sağlam getirmek için, bütün gücümle dörtnal geldim.

— Doludizgin gelişinle onun canını çıkarmışsın. Onu konuşturmak gerek.

Celaleddin avuçlarını çırpar çırpmaz, uşak görünür.

— . Eczacı hekim Zaban'ı çağırın, bütün şişeleri ve ilaçlarıyla birlikte çabuk gelsin, "Adam ölüyor" deyin.

— Hemen şimdi, Han'ım!

— Esir canlanmaya başlar. Gözleri genişler, açılan ağzından belirsiz sözcükler dökülür ve iplerden kurtulmaya çalışarak bağırmaya başlar.

— Bu ne bağırıyor? Diye sorar Celaleddin.

— Ali-Can açıklar:

— O, senin atlara bakıp, hayranlığını belirtiyor: "İyi atlar! Güzel Atlar! Fakat olar burada kalmayacak. Onların hepsi, yenilmez Cengiz hanın yılkısına geçecek. Senin atlarına yalnız o binecek." Diyor.

---

57. Gelubsen, gelubsen: yaklaş, yaklaş (beri gel, beri gel!)

— Bu putperestin sözlerini sen nereden biliyorsun?

— Daha önceleri ben kervanlarla Çine gidiyor, tatar obalarını ziyaret ediyordum. Onların dilinde konuşmayı ben orada öğrendim.

— Kimin nesiymiş öyle yenilmeyen Cengiz han? O niçin yenilmezmiş? Bu putperest öyle küstahça konuşmaya nasıl cesaret ediyor? Timur-Melik kızar, "Sadece Harzem-şah Muhammed, bütün halkların hükümdarı yenilmezdir, O böyle konuşursa, ben bu esiri doğrarım."

— Bırak ne istiyorsa konuşsun, Celaleddin Onun sözünü keser, "biz Ondan, bu yenilmeyen tatar başbuğu hakkında bildiklerinin hepsini ağzından alalım."

Bahçenin koruluğundan ince bir ses duyulur, sözcükleri çabuk çabuk söyleyerek birisi hızla yaklaşır.

— Müminler hükümdarının en asil ve en cesur oğlu, ışıldayan kılıcın ve dünyanın en güzel atlarının sahibi Celaleddin'in mertliğiyle Allah bütün Müslümanları süslesin ve onun kılıcı, bütün İslam düşmanlarının başı üstüne, gürleyerek ceza yağdırsın!..

Ellerinde deri çanta ve büyük kil şişe ile kocaman çalmalı, uzun sakallı ufacık bir adam, bahçe yolundan hızla gelir. Beline asılı çeşitli bakır takımlar, makaslar ve kapaklı şişeler onun her hareketinde şangırdıyordu. O Celaleddin'e yaklaşarak yere dek eğilir.

— Eczacı hekim Zaban! Sen bırak bu lafları, sen şu hasta adama bak ve bilgilerinin tüm hikmeti ve şişelerindeki ilaçların hepsi onu iyileştirsin. Onun canlanması için uğraş.

— Ben senin hizmetçin, senin kölenim. Han'ımdan ne duyarsam onu yerine getiririm!..

Ufak tefek eczacı hekim işine başlar. Uşaklar esiri çözer ve attan indirirler. Aralanmış bacakları eyerdeki şekilde kazıklaşmıştı ve güçlükle ayakta duruyordu. Hizmetçiler yabancıya tiksinti ile dokunarak ve dualar fısıldayarak eczacı hekimin işaretlerine göre elbisesini çıkarıp, serili keçenin üzerine yatırırlar. Esir gözleri belermiş ve kendinden geçmiş halde uysalca yatar.

Eczacı hekim tılsımlı yakarışlar söyleyerek, hastanın göğsüne berrak bir yağ dökmeye ve kuruyan yarayı kaplamış, pirinç tanesi gibi kurtçukları kemik kaşıkla kazımaya başlar.

— Kurtlanmış!.. Fakat kutsal kitap der ki: "Allah ne kadar hastalık yarattı ise, o hastalıkları iyileştirmek için de, o kadar hikmet sahibi ve ilaç yarattı."

Eczacı hekim kanayan yaralara yağlanmış pamuk koyar ve yaralının bütün vücudunun bezlerle sarılmasını emreder.

— Ah en asil Han, ah hükümdar'ım! Der Celaleddin'e hitaben, "ben en bilgin Arap doktoru, çıkıkları düzelten, ölümü kovalayan, Rum kadın Hipokrat'ın kitaplarını okumu, göz hastalıkları[58] ve göz lekesini giderme uzmanı, Kaddah'ım." Ben senin hem kölen hem de hizmetçinim ve senin merhametine tabiyim. İlaç hazırlayabilmem için, bir kupa eski şarap vermelerini emret. Benim tedavimden sonra, hasta konuşmaya başlar ve bir iki gün konuşur, bundan sonra ölmesi ya da iyileşmesi Allahın iradesi olacak...

Şarabı alan eczacı hekim, onu çeşitli tozlarla karıştırıp kocakarı ilacı yaparak kâh kendisi içiyor, kâh gözlerini açmış, konuşmaya başlayan hastaya içiriyordu.

Yüzü coşkuyla alevlenen esir, önce biraz türkü söyler ve anlaşılmaz sözler bağırır, sonra tıpkı şiir söyler gibi ahenkli, ölçülü sözle konuşmaya başlar. Ali-Can dikkatle dinler ve tercüme eder.

Tutuşan gözlerini uzaklara diken esir, "Benim memleketim güzel ve sevinç kaynağıdır, ondan daha iyisi yok. Pembe sıradağlar arasında, bir uçtan bir uça otuz üç kumlu ova yayılır. Dolu dizgin gidişleriyle ünlü atlar onların çevresinde dörtnal gidemez. Yüksek, bereket saçan otlarda, vahşi hayvanlar homurdana homurdana yürürler, antilobun yetmiş çeşidi uçar gibi geçer, kuşlar seslerini çınlata çınlata öter. Firuze mavisi gökte, beyaz kuğular ve kazlar uçar durur... Memleketimin steplerinde herkese yer var, yalnız benim yoksul obama yok. Güçlü kabileler, cimri han-

58. "O zamanlar Arap bilginleri tıpta çok ileriydiler. Tüm orta çağ boyunca Avrupalı hekimler göz sağlığı ile ilgili Arapların kine denk bir tek yorum yayınlamadılar. Sadece VIII. yy. başlangıcında Arapça eserlere yaslanarak başlayan ilerleme fark edilmekte." (Akademisyen İ. Y. Kraçkovskiy)

larıyla, şimdi yabancı besili at yılkılarının, öküz ve koyun sürülerinin dolaştığı yerdeki, yeşil meralarımızı zorla aldılar. Benim yoksul ve zayıf obam için, sadece kırma taşlı.....ve kayalık vadiler kaldı. Orada sürüler soldu, kurudu, atlar eridi ve zayıflıktan yalpalıyorlar. Bütün bunların suçu, aç gözlü hanlarda ve tüm cihanı soymak için, diğer ülkelere Moğol halkını sevk eden, kızıl sakallı, baş kağan yenilmez Cengiz handadır..."

— Hangi Cengiz Han'ı sayıklıyor O? Der Celaleddin.

Ali-Can soruyu tercüme eder. Esir haykırır:

— Cengiz Han'ı, Timuçin'i kim bilmez. Ben ondan ayrıldım. O, karşısında dikilmeye cesaret edene, kölece bel eğmeyene acımaz. Boyun eğmeyenden öç alır, onunla herhangi bir anda mücadeleye girenleri takip eder ve yeni doğmuş bebeğine kadar onun bütün soyunu kırar.

— Peki, sen kimsin? Cengiz hana karşı böyle cesaretle nasıl konuşursun?

— Ben özgür, mergen[59] Gürkan-Bahadır'ım. Ben kendi kendimin hanı, kendi kendimin nukeriyim.[60] O kızıl sakallı kağan en güzel kızları zorla kaçırıp kendine köle yaptığı için, tüm yeryüzünde kendi kağanlık iradesinin dışında hiçbir iradeye tahammül etmediği için, bu suratı ekşimiş ihtiyar, babamın ve kardeşlerimin belini kırmak istedi. Bu nedenle ben, Cengiz Han'ın ordusunu terk ettim. Ben cihanın sonuna dek, yalnız vahşi hayvanların ve tıpkı onlar gibi özgür avcıların yaşadığı yerlere gideceğim, orada, kindar Cengiz Han'ın nukerlerinin ulaşamadığı yerde yaşayacağım.

— Peki, şimdi nerede Cengiz Han? O neye hazırlanıyor? Diye sorar Celaleddin.

— Cengiz Han hükümdarlığı şimdi, bendin güçlükle zapt ettiği su dolu göle benziyor. Cengiz Han tetikte hazır, onun askerleri ise, hepsi kılıçları biledi, batı ülkelerini istila etmek için sadece onun emrini bekliyor. Onlar sizin topraklarınızı talan etmek için doludizgin buralara gelecek.

---

59. Mergen: Avcı

60. Nuker: Hana kişisel muhafızlık eden asker.

— Bırakalım bu babayiğit burada bizimle yaşasın, der Timur-Melik. O bir Türkmen'le evlenir, korkusuz Kara-Konçar'ın obasında kendi çadırını kurar ve özgür bir mergen olarak Karakum'da dolaşır.

— Fakat kim bu Cengiz Han dedikler? Diye sorar Celaleddin, "Bu sözler beni rahatsız ediyor. Ona dair her şeyi öğrenmek gerek."

Timur-Melik ayağa kalkarak, "bağışla beni aziz Han," der, "benim şimdi bu esirle birlikte, divanı-arz'a gitmem gerek. Bu haddini bilmez Cengiz Han'a dair her şeyi bunun ağzından alırım."

— Beni de bağışla aziz Han, der Ali-Can, "benim atlılar, senin nefis sofranda karınlarını iyice doyurdular, atlar da bol bol yemlendiler. Keyif çatan, ruhumuz şimdi sevinçle dolu. Bizim de yola devam etmemize ve şu melun putperesti Gurganca'ya, kale'ye götürmemize izin ver."

— Hoş, peki! Diye cevap verir, Celaleddin, "Gulyam, atlıya yeni koyun kürkü ver."

Ali-Can, iyice eğilir ve şöyle der:

— Kuşa uçuş, konuklara selam, ev sahibine hürmet, atlılara da yol!

***

Üçüncü Kısım

İrgiz Nehrindeki Çarpışma

I
KIPÇAK STEPİNE SEFER

Afrosiab haykırır: "Ben sefere gidiyorum!
Atımın kuyruğunu kınalayın!"[61]
(Eski pers türküsünden)

Öfke ile dolu Harzem-şahı Muhammed Gurganca'dan Semer kent'e doludizgin gelir. O, damadı Osman'dan ve şahlarına karşı kılıç kaldırmaya cesaret eden kent sakinlerinden acımasızca öç almaya kararlıdır. İtaatsizlik gösteren herkesi, hatta yabancıları bile en son bebeğine kadar kıracağını ilan eden Muhammed şehri kuşatır. Dar sokakları kütüklerle kapatan semer kentliler, uzun süre dövüşürler, nihayet Osman han, kenti bağışlaması dileğiyle Harzem-şaha görünür. Osman tamamen boyun eğişini ifade eden, elinde kılıç ve kefen için bir parça beyaz bez tutarak Muhammed'in huzuruna çıkar, keza elindeki kılıçla cezalandırılmaya hazır olduğunu söylemiş oluyordu. Harzem-şah, Osman'ı huzurunda yere kapaklanmış görünce yumuşar ve onu bağışlamaya razı olur. Şehir şaha teslim olduğu zaman, asilerin kuşattığı kalede kahramanca direnen kızı Sultan-Han döner. O kocasını bağışlamak istemez ve öldürülmesini talep eder. Osman idam edilir. Çocuklarıyla birlikte Onun bütün akrabaları kılıçtan

61. Henna (Kına): Doğuda avuç içini, ağaran sakalı, seferlerde ise atın kuyruğunu boyadıkları, kırmızı boya.

geçirilir, öyle ki Semer kent hâkimi, köklü Karahanidler[62] soyu ortadan kalkar.

Harzem-şah ile birlikte gelen Kıpçak hanları, Semerkent ahalisini gaddarca tepeleyip on binden fazla sakini yok ettiler. Onlar şehirde talan ve kıyımı daha da sürdüreceklerdi, fakat acımasız, ancak ihtiyatlı olan şah-anası Türkan-Hatun müdahale ederek Kıpçak hanlarını katliamı durdurmaya ikna eder.

Bundan sonra Semerkent Harzem-şah'ın başkenti olur. O burada büyük bir saray yapımını başlatır.

Kıpçak hanları Harzem-şah'tan, askerleri kendi steplerine sevk ederek, doğu çöllerinden gelip Kıpçak obalarını sıkıştıran Tatar kabilesi "Merkitleri"[63] dağıtmasını talep ederler. Şah devlet gailelerini ve saray inşaatını bahane eder. O zaman annesi Türkan-Hatun aynı rica ile ona şöyle hitap eder.

Keskin bakışları ile stepin uzaklarını tarayarak, kayalıkların zirvesindeki ulaşılamaz yuvada çırılçıplak yavrularını yaşlı dişi kartal nasıl koruyorsa, kadınların en tedbirlisi Türkan-Hatun da hiç hissettirmeden şah tahtını, sürekli hoşnutsuz ahalinin tehlikeli isyanlarından, sinsi hanların ihanet ve hainliklerinden ve gizli suikastlarından öyle koruyordu. O, Gurganca'daki kasvetli ulaşılmaz sarayından, tehlike anında kendisine sadık Kıpçak müfrezelerini, yenilmez Harzem-şahın oğlunun ululuğuna el kaldırmaya cesaret eden herkesi parçalamaları için gönderdi. Bu nedenle Harzem-şah, ihtiyatlı annesinin çağırısına kulak vermek zorundaydı.

Bir sonraki yılın bahar başlarında, Muhammed Gurganca'ya gelir ve oradan, atlı büyük bir ordunun başında sefere çıkar. On gün içinde kentten on müfreze çıkar. Her müfrezede altı bin sü-

---

62. Karahanidler: Orta Asya'yı Türk kabileleri istila ettikleri ve Sırderya ile Amuderya arsındaki işlenir topraklara sahip oldukları zaman, X.yy.da Semerkent'te hüküm süren sülale. Karahanidler sülalesinin saltanatı dönemi, Maverangar için kültürel ilerleme ve han zulümleri dönemidir ki bunların neticesi olarak halk dalgalanmaları defalarca alevlendi. (Akademisyen V. Bartold)

63. Tatarlar: Cengiz hanın zapt ettiği Türk kökenli pek çok kabilenin ortak adı. Merkitler: Bu kabilelerden birinin adıdır.

vari bulunuyordu. Yedekteki yük vurulu atlar arpa, buğday, pirinç, et ve kımız dolu tulumlar taşıyordu.

Harzem-şah savaşın şatafatını, sefere çağıran, savaş davullarının uğultu ve gümbürtüsünü, savaş trompetlerinin boğuk feryadını seviyordu. On binlik süvari kolunun önünde, geniş göğüslü doru at al renge boyanmış kuyruğunu çırparak dörtnal gidiyordu. Atta altın koşumlar parıldıyor, doğaçtan renkli taşlar ışık saçıyor ve ayaklarındaki gümüş çıngıraklar çınlıyordu. Elmas iplikleri ile sarılmış kar beyazı türbanlı, kara sakallı süvarisi ile doru atı Harzem'de kim tanımaz ki!

Bu süvari, İslam'ı koruyan, inancın öncüsü, putperestlerin korkusu, Peygamber torunu, halifenin ta kendisine, Bağdatlı Nasır'a iradesinin ve öfkesinin yıldırımlarını gönderdi. Yenilmez cihan fatihi, Rum İskender'in uğramadığı yerlere, çöllere kadar, kendi hükümdarlığının sınırlarını aşan, Harzem-şahı Alâeddin Muhammed'dir bu süvari.

Askerler on günlük yol uzunluğunca yayılmıştı. Birkaç bin atlı her kafile, mola yerinde kuyulardaki bütün suları içip tüketiyorlardı. Orada su yeniden, ancak bir gün sora birikmiş oluyordu.

İlk müfrezedeki keşif kolu dörtnala kalkar. Harzem-şah ise ikinci müfrezede gelmektedir. Çadırlar, kazanlar ve şah mutfağından bol erzak yüklü, hızla yürüyen deveter de onunla gidiyordu.

En arkadaki onuncu müfreze de, Türkmenlerle beraber daima huzursuz ve dik başlı, şahın taht varisliğinden düşen oğlu Celaleddin geliyordu. Türkmenler, küstahlıklarını ve cimriliklerini bağışlamadıkları için Kıpçaklarla araları açıktı. Türkmenler akşamları geniş çemberler halinde ateşler yakıp etrafında askeri oyunlar düzenliyorlardı. Halka olup savaş türküleri söyleyerek ve başları üzerinde ışıldayan eğri kılıçlar sallayarak kıvrıla kıvrıla dönüyorlardı.

Yol, Harzem denizi kıyısınca devam ediyordu. Ceyhun[64] nehrini aşan müfrezeler Sarı-Çaganak körfezine varırlar. Şah burada

64. Ceyhun: Sırdarya nehrinin XIII. yy. daki adı.

mola verir. İleriye keşfe gönderilenlerden haber beklerken kendisi de bu arada, av şahinleriyle firuze rengi denizin kıyısı boyunca dolaşıyor ve avlanmış ördek, turna demetleriyle mola yerine dönüyordu.

Keşfe gidenler, kuzeye doğru, İriz nehrinin aşağılarında, Çelkar gölüne döküldüğü yerde Merkit yılkılarının fark edildiği haberini verir. Harzem-şah bütün müfrezeler yaklaşana dek bekler ve onların başkanlarını müzakereye çağırıp, saldırı planını açıklar. Askerlerin tümü üç parça halinde gidecektir. Şahın kendisi, son kesin vuruş görevini yerine getirecek olan, ortadaki müfrezede bulunacaktır. Sol kanada Kıpçak han Turgay başkanlık edecek, sağ kanadı ise Harzem-şah oğlu Celaleddin yönlendirecektir. Muhammed dik kafalı ve kendine güvenli oğlunun savaşta kendini nasıl göstereceğini de merak ediyordu.

Şahın annesi Türkan-Hatun'dan rulo tipinde bir zarf getiren ulak, Gurganca'dan mola yerine doludizgin gelir. Vekil ve Mirza şahın ardı sıra Onun çadırına kadar giderler. Muhammed rulo şeklindeki zarfı hançerle yarar. İçinden koyu kırmızı renkte ipekten ufak bir kese çıkar. Harzem-şah keseyi alnına ve dudağına dokundurarak açar. Ondan da, katlanmış dar kâğıda büyük harflerle yazılmış mektup çıkar.

"İnancın ve adaletin en aziz, en mübarek savunucusu Alâeddin Muhammed'e, Harzem-Şahına, Allah senin hükümdarlığını korusun! Selam!

Tüm camilerdeki bütün imamlar, en yüksekteki yaratıcıya, her şey üzerinde iktidar sahibine, senin hükümdarlığını sürdürmesi ve düşmanların üzerinde zafer bağışlaması için, her gün beş kez dua ediyorlar. İnşallah öyle olacak!

Pazarda, Bağdat halifesinin gönderdiği bir dervişi yakaladılar. Bu derviş, saf ve salaklara güya, Perslerin günah nedir bilmeyen inançlarını benimsediği için, Allah'ın sevgili şahımızı cezalandırdığını, kanıt olarak

da Harzem'e putperest halk Yecücler ve Mecücler'in[65] *rüzgâr gibi gelmekte olduklarını ve hükümdarlığımızı yıkacaklarını söylemiş. Cellât başı Cihan-Pehlivan geveze dervişi yakaladı ve kızgın demirle işkenceden sonra, dilini kopartarak, onu pazaryerindeki meydanda astı.*

Bu idamı görünce binlerce kişi yıldı. Gerisi sağlık, selamet. Sükûnet ve refah senin devletinde daim olsun!

Türkan-Hatun
Tüm dünya kadınlarının hanımefendisi."

Müfrezeler sabah erkenden, hızlandırılmış adımlarla harekete geçer ve iki günlük yürüyüşle İrgiz nehrine varırlar.

Step taze bahar filizleri ile yeşermişti. Ovanın genellikle yanık ve ölü kumulunda, sarı ve leylaki kırlangıçlar ve kırmızı laleler neşe ile serpilmişlerdi. Güneş kâh göz kamaştıran ışınları ile ısıtıyor, kâh yağmur bulutları arkasına saklanıyordu.

Irgız nehri hala incelmiş, yumuşak buzla kaplı idi. Buzun üstüne taşmış su, karanlık sel çukurları ve buzluklar arsındaki boşluklar askerleri karşı kıyıya geçirtmiyordu.

Harzem-şah müfrezelere yamaçlı vadilerde ki kamışlar arkasında saklanarak beklemelerini emretti, aksi halde, Merkitler onları fark edebilir ve step ovasının derinliklerine çekilebilirdi.

Askerler ateş yakmadan iki gün dinlendiler. İkinci gece gökyüzünde bilinmez bir ışık belirdi. Gökyüzü, akkor kömürler gibi kıpkırmızı kesilmiş, karanlığa bürünmek istemiyor, yıldızlar görünmüyordu. Sanki akşamın gün batımı kızıllığı sabahın şafak vaktine dek[66] devam ediyordu. Askerlere eşlik eden, Şeyhül-İslam[67] bunu, Harzem-şahı Muhammedi bekleyen büyük şanın ışığını, Allahın duyuruşuna delalet diye açıklıyordu.

65. Yecücler ve Mecücler: Doğu masallarında karşılaşılan meçhul bir halkın adı.

66. Kuzey feerine benzeyen, bu atmosfer olayı, o zamanların tüm vakayı namelerinde söz konusu edilmektedir.

67. Şeyhül-İslam: Müslüman ruhbanlarının başı.

Nehir buzlardan kurtulduğu zaman, keşifçiler geçit yerini bulur ve müfrezelerin hepsi karşı kıyıya geçer.

Yer yer tepeciklerle kaplı, çöl stepi sessizce ve gizemli bir biçimde uzayıp gitmektedir. Müfrezeler, güçlükle fark edilen patikalarda, yollarını bularak doğuya doğru yürür. Artık yakında başlayacak savaşa, hazırlanarak, saflarını daha da sıkılaştırır.

Kaya silsileleri arasındaki vadilerden birinde, siyah çadırlar görünür. Çadırlar sanki kaçış esnasında alelacele terk edilmiş gibidirler. Keçeler, kadın elbiseleri ve eski kilimler yol boyunca yerlerde sürünmekte. Kulakları üzerinde iki siyah saç örgüsü ve gözleri dar sarı yüzlü bir adam aynı yerde yatmaktadır. Ayaklarına kadar uzun, solmuş mavi elbisesi delik deşikti. Biraz daha ötede, devrilmiş iki tekerli kağnı, yan yatmıştı.

Tepelere tırmanmış olan keşifçiler, işaretlerle yön gösterirler. Askerler de yarım daire yaparak dönerler.

Süvariler tırısa kalkar ve atları bir daha durdurur, karşılarında sanki her tarafına siyah paçavralar ekilmiş gibi bir ova uzanmaktadır. Eyerlenmiş süvarisiz bir at da ovada dolaşıp durmaktadır.

— Çarpışma alanı! der savaşçılar. Allah'ın yardımıyla onların hayatı ilelebet sona ermiş.

— Acaba onların sonunun gelmesine yardım eden kim? Ganimetimizi elimizden çekip alan kim? Onların sürüleri, atları, develeri neredeler?

Müfrezeler cesetlerin yayılmış olduğu tarladan yollarına devam ederler. Kılıçtan geçmiş, oklarla, mızraklarla delik cesetler uzaktan paçavra gibi görünmüşlerdi. Onlar tek tek ya da onlarcası bir arada yatmaktadır. Bazılarının elbise ve ayakkabıları soyulmuştu.

Süvarilerin kimi düşürülmüş kılıç, kimi de yuvarlak kalkan ya da mızrak toplayarak tarlaya dağılırlar.

Kara sakalının lülesini parmağına dolayan Harzem-şah atının üstünde tarlayı düşünceli düşünceli dolaşır. Onun yakınları, aralarında sessizce konuşurlar.

Buradaki çarpışma inatçı olmuş. Birkaç bin Merkit'i yere sermişler. Onların hiçbirine acımamış, yaralıların da işini bitirmişler...

Süvarinin biri doludizgin gelir ve bağırır:

— Canlı bir Merkit buldum, konuşabiliyor.

Harzem-şah atını dörtnala kaldırır, erkânı da arkası sıra şaha kalkar.

Merkit, bir tepenin eteğinde oturuyordu. Yanına çömelmiş Kıpçaklar onu sorguluyorlardı. Merkit'in tıraşlı kafası alnından ensesine dek kan içindeydi.

Harzem-şah atını durdurur.

— Ne anlatıyor O, hangi kabiledenmiş, onları kim kılıçtan geçirmiş?

Merkit inleyip sızlanarak, anlatmaya başlar:

"Halkımız büyük bir halktı, artık o yok! Bize Merkitler denirdi. Hanımız Tuktu handı... O, oğlu ünlü avcı Holtu-hanla birlikte koşar, oku ondan daha şaşmaz, daha uzağa kimse atamazdı." Hanın ikisi de sıradan savaşçılara konuşarak "Kızıl sakallı Cengiz hanın öfkesinden bizimle birlikte siz de kaçın. O, Merkitler kabilesini kökünden yok etmek istiyor... Batıda, tuzlu gölün arkasında, ta denize kadar Kıpçak stepleri uzanıyor, orada bizim için de yer bulunur. Orada öküzlerimizle pek çok ot ve sık kamışlıklar göreceğiz, sürülerimiz orada tekrar semizleşir ve çoğalır. Kıpçaklar bize merhamet etmeyi reddetmez ve onlarla aynı kazandan yememize, aynı tulumdan içmemize izin verirler..." dedi. Biz başka ne yapabilirdik? Arkamızda ölüm, önümüzde özgürlük ve sevinç vardı. Arkamızdan burunlarını izlerimize dayamış iki av köpeği iz sürüyorlar. Cubuday-bahadır ve Tohuçar-noyan[68] dedikleri, bu av köpeklerini kızıl sakallının büyük oğlu Cuci-han üzerimize saldı... Kaçabildiğimiz kadar hızlı kaçıyorduk... Biz atlarımızın izlerinin taşlı gobilerde ve kırmızı kumlarda kaybolmasını istiyorduk. Fakat atlar açlıktan zayıfladı, tırnakları çat-

68. Cubuday-bahadır ve Tohuçar-noyan: Bilahare Kalka'daki çarpışmaya katılacak olan önde gelen Moğol komutanlar.

ladı, onların eski tırısları kalmadı... Moğollar[69] bize kudurmuş gibi saldırdı, yirmi bin Moğol süvarisi üzerimize çöktüğü zaman, bizim sığınabilecek yerimiz yoktu. İrgiz nehri taşmış, üzerinde buzlar yüzüyor, atlar kabarmış toprağa saplanıyordu... Büyük Merkit halkı artık yok! Onların kimisi, Moğolların kıyımı sonucu bu tarlaya düştü, kimisini de esir olarak sürüp götürdüler... Boz Cengiz-han sarı otağında, keçelerden dağa oturmuş, gülüyordur! Merkitlerin eski ünü yok oldu! Merkitler soyundan yalnız bir dişi hain, han kızı güzel Kulan sağ kaldı! Cengiz-han onu sonuncu karısı yaptı.

Kıpçaklar bağırmaya başlar:

— Bizi bu eşkıyalara götür! Biz onların hakkından geliriz! Onlar uzakta değildir! Onlar öküzleri ve esirleri hızla sürüp götüremez. Onlardan savaş ganimetimizi alalım...

— Biz onlara çabucak yetişiriz! der Harzem-şah ve borazancılara, arazide dağılarak, kılıçlanmış Merkitler'in elbiselerini soyan süvarileri çağırmalarını emreder.

***

69. Moğollar: Cengiz-hana bağlı olan Türk kabilesi.

II
ESRARENGİZ BİR KABİLE İLE ÇARPIŞMA

Pederi Zal'ın Rüstem bahadıra "düşmanı önemsiz ve aciz saymak olmaz" dediğini biliyor musun sen?
(Eski pers türküsünden)

Askerler bütün gece yürürler. Atları doyurmak için sadece iki kısa mola yaptılar.

Sabaha karşı step sise bürünür. Münferit müfrezeler bir birini kaybeder. Keşifçileri tarafından hüzünlü seslerle kurt ve çakal ulumalarını taklit ederek, işaretleşirler.

Esmeye başlayan rüzgâr parçalanan sis tabakasını kovalar. Gökyüzünün altın sarısına boyanmış ufkunda, tepelerin sırtları görünmeye başlar. Onların altlarında sayısız ateşin közleri ışıldamakta ve süvari gruplar, develer ve kocaman yüksek tekerlekli yüklü kağnılar gittikçe daha net belirir.

Bu meçhul kabilenin kampıdır. Harzem-şahın askerlerinin yaklaşmakta olduğu orada da fark edilir. Dağılan sis parçalarının arsından otuz süvari görünür. Onlar, onar kişilik münferit üçlü olarak hareket ediyorlardı. Güneşin ilk eğik ışıkları onların mavi uzun elbiselerini, demir zırhlarını ve demir miğferlerini aydınlatır. Onlar ufak yapılı, kalın bacaklı, uzun yeleli atlara binmişlerdi. Öndeki on kişinin arsında, yüksek Türkmen aygırına binmiş, sarı renk işlemeli koyu kırmızı kürklü ve beyaz türbanlı, aksakallı bir Müslüman ve yanında, elinde ucu beyaz atkuyruklu mızrakla süvari vardır.

— Selam sizlere, ben de Müslüman'ım! diye bağırır ihtiyar, "Beni başkomutanınızla konuşturun, Allah onu korusun!"

— Bizim askeriyemizde komutan pek çoktur, başkanlık eden ise bir kişi, cihan fırtınası, İslam kılıcı, Harzem-şah Alâeddin Muhammed'dir.

İhtiyar attan iner. Elini göğsüne koyup hafifçe eğilerek, etrafını zarif sessiz hanların çevirdiği muhteşem atı ile göze çarpan Harzem-şaha yaklaşır.

— Moğol askerlerinin efendisi, yüce noyan,[70] doğu ülkelerinin sahibi Cengiz Han'ın oğlu Cuci Han, batı ülkelerinin sahibi güçlü Aleaddin Muhammed'i selamlamayı, onun tercümanı olan bana emretti, Allah senin hükümdarlığını yüz yirmi yıl sürdürsün. O sana: selam! diyor.

— Selam! Cevap verir şah.

— Han Cuci soruyor: Şahın cesur ordusu, niçin bütün gece böyle acele ederek, Moğol askerlerinin izini sürüyor?

İhtiyar cevap bekler, fakat şah siyah sakallarını düzelterek, tehditkâr bakışla gözlerini Moğol elçisine diker ve susar.

— Babası yenilmez Cengiz Han'ın komutanları Subiday ve Tohuçar'a, hanın iradesinden kaçan isyancı Merkitler'i cezalandırma emri verdiğini ve onların kökünü kazıdıktan sonra Moğol askerlerinin, kendi steplerine geri döneceklerini de söylememi emretti Cuci Han.

İhtiyar, şahın soğukkanlı, sert yüzüne bakışını ayırmadan birkaç saniye sustuktan sonra devam eder:

— Keçe çadırlarda yaşayan ve tüm halkların efendisi olan Cengiz Han bizim hepimize, eğer Müslüman askerlerle karşılaşırsak onlara dostça davranmamızı emretti. Cuci Han, dostluk nişanesi olarak ulu şahın askerlerine, köle olarak ele geçirilen Merkit esirlerinin ve ganimetin bir kısmını vermeyi teklif ediyor.

Şah, o an atına kamçıyı şaklatır. Muhammed'in güçlü eli ile zapt edilen, doru at oynamaya başlar ve sarayın vakayinamecisi Mirza Yusuf, şahın kahramanlıklarını, çarpışmalarını ve öz deyişlerini kaydettiği sefer defterine şahın sarf ettiği ünlü sözü anında kaydeder:

— Başkanına şunları söyle: "şayet Cengiz Han sana benimle çarpışmanı emretmedi ise bile, Allah bana sizin askerlerinize saldırmamı emrediyor! Sizi, putperest paganları yok ederek, ben her şeye kadir Allahın şefkatine layık olmak istiyorum!.."

---

70. Noyan: Kınyaz, bey

Şaşkınlaşan tercüman, Harzem şahın sözlerini ölçüp biçerken donar kalır, fakat Muhammed artık atını, acele ile savaş düzeni almakta olan askerlere doğru çevirmiştir.

Tercüman Moğol askerlerine döner, atına biner ve Moğol grubunun tümü kendi askerlerinden tarafa gitmeye başlar. Onlar yavaş yavaş birkaç adım gittikten sonra, atın yelelerine eğilerek, kamp yerlerine doğru şaha kalkarlar.

Çarpışma hararetlenir.

İhtiyar zar zor Moğol kampına geldiğinde, birkaç müfreze Harzem şah ordusunu karşılamak üzere oradan yavaş yavaş ayrılmış ve yumuşak meyilli tepelere gelmiş duruyorlardı.

Harzem şah hanlara emrini verir.

— Ordu sağ kanat, sol kanat ve orta olmak üzere üç parçaya ayrılacak. Her iki kanat, oradan hiç kimse sıvışamasın diye Moğolların kampını saracak. Benim bulunduğum orta cenah da yedek güç olacak. Nerede destek ve kesin vuruş gerekirse ben oraya hareket ederim. Düşman bizim üzerimize doğrudan doğruya atılmayacaktır. Şayet üzerimize atılırlarsa daha da iyi olur, çünkü balçıklı, tuzlu bataklığa saplanıp kalacaktır.

Şah tepenin zirvesine çıkar, step savaşın başlayacağı yer önünde uzanıp gidiyordu. Şah attan iner ve kendini kilime bırakır. Sofracı ipek işlemeli örtüyü serer, börekli, kuru üzümlü, kurutulmuş kavunlu tepsileri önlerine koyar, kupalara kımız doldurarak, savaşı öğrenmeleri için, seferde Harzem şaha eşlik edecek olan genç hanlara dağıtır.

Üzerleri erzak yüklü ayağına çabuk develere diz çöktürülür. Harzem şahın, seferle yıpranan gücünü sağlamak için sofracı uşaklarla beraber, altın kupaları, kapları ve en nefis yemekleri çıkarır.

Sağ kanada Harzem-şahın sevmediği oğlu Celaleddin kumanda ediyordu. Kara yağız aygır Onu kumul tepenin zirvesine doludizgin götürür. Genç Han ufak elini, güneşe karşı dar kara gözlerine siper ederek, savaş alanına göz gezdirir.

— Kara Konçar'ı çağır! O atlıya bağırır.

Kırmızı kaftanlı tıknaz genç Türkmen, tepeden dörtnal iner ve siyah koyun postu şapkalı, siyah cüppeli kuru dal gibi süvari ile birlikte döner. Kara Konçar Celaleddin'e yaklaşır ve ona doğru eğilip, onun söylediklerini dikkatle dinler. Han yapılacak çarpışmanın planını açıklarken, Kara Konçar'ın şahin yüzü hiçbir heyecan belirtisi göstermiyor, sadece baykuşunki gibi koyu kahverengi gözlerinde neşeli kıvılcımlar parlıyordu.

— Şu tuzlağı görüyor musun? diyerek konuşur Celaleddin, bizim başarımız da, ölümümüz de orada. Tatar pek o kadar çok değil, biz üç kat daha çoğuz, fakat mesele sayıda değil, savaşçılarıma güvenebilir miyim? Ölen Merkit'in ağzından Moğolların hepsinin yirmi bin olduğunu öğrendim. Demek ki, eğer yarısı bizim kanada düşse, bu demektir ki sadece on bin kişi olacak. Bizde ise sadece Türkmenler altı bin kişi, Karataylılar da beş bin kişi. Fakat Karataylılar, ihtiyaçlarından ve açlıklarından dolayı padişaha boyun eğdiler. Onlar, sefere savaşmak için değil, yabancı ateşlerde ellerini ısıtmak için yöneldiler. Ben onları ok atıcılar olarak ileriye süreceğim. Onlar, Tatarların atlı maraba katarına biran önce ulaşmak için istekle gideceklerdir. Fakat o Merkit Tatarları, "kudurmuş kaplanlar" diye adlandırdı. Çarpışmada Tatarlar elbette Karataylıları siperlerden söküp atacak ve bize saldıracaktır. Biz onları burada tam gazapla karşılayıp, yanlarından vurarak balçıklı tuzlağa kovalamamız gerek. Onlar orada bataklığa saplanır, biz de onları kırarız. Ondan sonra biz babamı kurtarmaya atılalım. Padişahın bu gün tatlı huzurunu ve kızarmış ördekleri unutması gerekecek... Hey atlılar, Türkmen hanlarına dörtnal gidin ve bugün onları savaşa Karakum parsı Kara-Konçar'ın götüreceğini söyleyin.

Altı atlı tepelere yayılmış olan Türkmen müfrezelerinin en uçlarına doğru doludizgin gider. Askerler Kara-Konçar adını duyduğu zaman, herkes hoplamaya ve nara atmaya başlar. Horasan ve Astrabad'ın korkusu, Kara-Konçar adını kim duymadı ki! Uzun bacaklı boz ata binen, Karakum ovasının korkusuz ve ele geçmez atlısı, suskun kara süvariden kimsenin kuşkusu yoktu.

Kara-Konçar, Türkmenlere uçar gibi varıp, birkaç bin süvari çağırır ve savaş planını kısaca özetledikten sora üç bin süvariyi, saklanarak Tatarları beklemeleri gereken tepelerin arkasındaki yere götürür.

Celaleddin kara yağız aygırında Karataylılara doğru ok gibi uçar. Onlar geniş keçe kaftanlarını giymiş, tüylü, küçük atlarında kısa mızrakları ile düzensiz kalabalık halinde bekliyorlardı.

— Babayiğit Karataylılar! Diye haykırır Celaleddin. Siz dağ parslarısınız, savaşların en kahramanı sizsiniz! İşte karşınızda, korkak serserilerin kampı. Onlar gece hırsızları gibi, bizim zengin ganimetimizi aşırdılar. O ganimet sadece bize, bu stepin sahiplerine aittir. Onlara saldırın ve kamptan istediğiniz her şeyi alın.

Karataylılar kımıldanırlar ve Tatar kampına doğru dörtnal harekete geçerler. Üzerlerinde toz savruluyor, süvariler tırısı hızlandırdıkça, vahşi çığlıklar kesintisiz ulumaya dönüşerek artıyordu.

Harzem-şahı Muhammed samur kürkünün eteğini kıvırarak halıya rahatça oturur ve sağlam beyaz dişleri ile yaban ördeğinin bacağını kemirir. Şah erkânından, küçük halıda padişahın karşısında oturma şerefine haiz olan biricik kişi Şeyhül-islam da diğer bacağı kemirir. Hatta onun bütün seferlerine katılan, "kılıcının sapı ve huzurunun kalkanı" şahın sevdiği Timur-Melik bile elini göbeğine kavuşturup, ayakta dikiliyor ve Muhammed'e zafer bağışlasın diye Allah'a devamlı dua etmek için şaha eşlik etmekte olan beyaz sakallı ruhban başı ile Muhammed'in derin sohbetini dinliyordu.

Harzem-şah stepte münferit müfrezeler halinde toplanmış olan hasmından tarafa arada bir bakarak şakalar yapar. Süvarilerin münferit kısımlar arasında nasıl hızlı hızlı yel gibi gelip gittikleri ve onların yuvarlak metal kalkanlarının nasıl ışıldadığı sabahın sakin havasında bariz bir şekilde görülüyordu.

Bir grup Moğol babayiğidi öne fırlar. Onlar Kıpçak atlıları ile çarpışır... Işıldayan kılıçlar havalanıp havalanıp iniyor. Savaşçının biri yere düşer, eyeri karnına kayan at, hantal sıçramalarla çifteler savurarak stepte dört döner.

Sonra hücum başlar. Atlı birkaç Kıpçak müfrezesi sarı ovada doludizgin gider.

Şah elindeki ördeği koyar ve bağırır:

— Beyler, hücum! Allah yardımcınız olsun!

Şahın emri üzerine, Kıpçak müfrezeleri, Moğolları kuşatmak için, kıvrılan bir kol gibi genişlemeye başlarlar, fakat Moğollar daralan halkadan sıyrılmaya kalkışmazlar.

Moğolların ilk müfrezesi kamptan ayrılır. Yüzer kişilik saflar halinde, sıkışık düzende bin kişilik süvari birliği, demir ve deri zırhlarla kaplı, tüylü, ufak atlarda hasımlarına doğru atılır. Stepte genişçe yayılmış olan, Kıpçakların düzensiz, sallantılı hattını, onların mutlaka yarması gerekmekteydi.

— Khu-khu-khu-khu! Moğolların vahşi çığlıkları duyulur.

İkinci bin kişilik birlik, Kamptan kopar ve Stepte tozu dumana katar. Çelik miğferler, metal kalkanlar ve eğri kılıçlar, güneşin parlak ışıltısı ile tutuşmuştur.

Şah, Moğol askerlerinin ana kütlesinden "müfreze ardına müfrezenin" nasıl koptuğunu ve hırıltılı "khu!" çığlıkları ile zapt edilemezce ileri atıldığını tepenin zirvesinden görmektedir.

Kıpçaklar telaşla sağa sola koşmaya başlar. Moğol araba katarını talan etmek için, uçtaki müfreze yönünü kampa çevirir. Fakat kamptan bin kişilik birliklerden biri daha derhal ayrılıp, gene kolayca ve düzenlice Kıpçaklara karşı atılır ve onların önünü keser ve iki müfreze birbirine girer.

Savaş alanı toz bulutuna bürünür. Münferit Kıpçak süvarileri oradan kopmaya ve atlarının yelesine kapanarak doludizgin stepe doğru kaçmaya başlar.

— Böylesini, ben hiçbir zaman görmemiştim! Şah ayağa kalkarak haykırır, endişe içinde gözlerini uzaklara dikerek, parmağına sakalının ucunu dolamaktadır.

Bir biri ardından dört Moğol müfrezesi düzenli saflar halinde, yayılmış Şah askerlerin ortasında Muhammed ve erkânının da bulunduğu tepeye doğru yönelir. Moğolların "khu-khu-khu!" haykırışlarının çığlıkları gittikçe daha yakından duyulmaya başlar.

Bu çığı kim durdurabilir? Muhammed etrafına bakınır. Timur-Melik artık yanında değildir. O atına atlamış çarpışmadan yana rüzgâr gibi gidiyordu.

En iyi ve en deneyimli Kıpçak müfrezeleri Moğolları karşılamak için atılır. Karşılarındakiler sadece birkaç saniye duralıyor ve Muhammed'in durduğu tepeye doğru kendilerine geçit aralamak için yeniden hızla atılıyordu.

— Atlar! Diye haykırmaya başlar Muhammed, "Atlar!" Ve kendisini duymalarını beklemeden, iki seyisin kırmızı kuyruklu aygırı dizginlerinden tuttukları yere, tepenin eteğine doğru çabucak koşar.

Şah ona atlar ve ok gibi stepe fırlar. Yakınları da, silah takımlarını, koşumlarını ve teflerini şangırdatarak, onun peşine takılır. Bakır kap kacak, altın kupalar ve sağa sola serpilmiş tatlılarla, buruşmuş halı, tepede kalmış, rüzgâr, alacalı ipek sofra altının kıyısını dalgalandırmaktadır. Şahın yakınlarından yalnız bir kişi kaçmaya fırsat bulamaz. O da, beyaz sakallı Şeyhül-islamdır. Bütün erkân dörtnala Muhammed'in peşine düştüğünde, o attan düşer. İmam tepeye döner, halıyı düzeltir ve kendini dizleri üzerine bırakır. O kar beyazı sarığının kıvrımlarını yoklayıp, oval, altın nişaneyi çıkarır. Moğollar dörtnala tepeye geldiklerinde, başkanlardan üçü ve yaşlı tercüman, zirveye çıkar. Bunlardan biri dar kara sakallı, siyah gözlü, asık suratlı genç, ikincisi yaşlı, sağ kolu bükük, şişman ve göbekli bir Moğol dur. Gözlerinden birinin kırpık, diğerinin ise pörtlek olmasına neden olan kararmış kızıl yaranın ortadan çaprazladığı yüzü ile tüm çevreyi alıcı gözle süzer. Üçüncüsü ise, tamamen çelik zırh takımı ile kaplı, uzun boylu ve ince dal gibi Cengiz hanın büyük oğlu Cuçi dir. Onlar daha Çin savaşlarında "Tek göz Subutay Bahadır" ve "İnce Tohuçar-noyan" diye ünlenmiş iki komutandır. İmam, yere kadar eğilip kalkarak, duaya yoğunlaşmış vaziyette durmaya devam eder. "O Allah hizmetçisidir" der tercüman. İmam kalkar, elini göğsüne koyar ve belini bükerek, küçük adımcıklarla Moğollardan birine yaklaşır.

— Ben üç yıldır Cihanın efendisi Cengiz hanın sadık hizmetçisiyim diyerek uysalca konuşur ve Moğol'a altın nişaneyi uzatır. "Ben her ay kervanlarla, Çin'e giden büyük yoldaki Moğol postasının birinci başkanına mektuplar gönderdim. Beni şimdi Moğol ordusunun hizmetine almanızı rica ediyorum, artık ben Harzem'e dönmek istemiyorum..."

Tercüman imamın sözlerinin çevirir. Cuçi-han karşısındakini küçümseyerek altın nişaneyi alır...

Süvarilerin stepte her yönde dörtnala kalktığı yeri dikkatle gözetlerken, akdoğan kabartmalı küçük nişaneyi fark eder ve

— Hayır! Hükümdarının yüreğinde ısındığın sürece sen bize gereklisin. İtimadını kazandığın şahına geri git ve bize yeniden sadık mektuplar gönder diyerek altın nişaneyi Şeyhül-islama geri verir. Ve Moğollar imamı olduğu yerde, unutur. Çarpışma tepeye doğru yaklaşmaktadır. Sol kanattaki Celaleddin'in Türkmenleri, Moğolların bir kısmını kırar, geri kalanlarını da bataklığa doğru sıkıştırarak mevzilerinden söker atar.

Moğol başkanlarının üçü de tepeden doludizgin iner.

Savaş akşama kadar devam eder. Sol kanada, tekrar tekrar atılan Türkmen ve Karataylılar Moğollara hücumu sürdürür ve münferit müfrezeler halinde dövüşür. Moğollar, kâh dağılıp sağa sola atılarak kaçıyor, kâh atlarını aniden döndürüp, sonra yeniden kaçışa başlamak için, peşlerindeki Türkmenlere hızla saldırıyordu. Alaca karanlığın çökmesi ile Moğollar bir anda kamplarına geri çekilirler.

Harzem-şah tepeye geri döner ve kaygı verici geceyi orada geçirir, çevresinde, Kıpçak askerleri kementle bağlı atlarının yanında yatar.

Uzakta gökyüzü Moğol ateşlerini yansıtarak kıpkızıl alevlerle dalgalanır. Tüm gece boyunca ateşlerden alev saçılır. "Moğollar sabah savaşına hazırlanıyor" der Kıpçaklar. Stepin dört bir bucağından iniltiler ve yardım isteyen bağırtılar işitiliyordu. Kıpçak askerlerinin yarısı bu çarpışmada ya yaralanmış ya da ölü yatıyordu.

Kıpçaklar Celaleddin Harzem-şaha koşarlar:

— Moğolların ordumuza hiçbir şey yapamayacakları şu an geri çekilmek, kendi şanımızı öldürmektir. Onlar şimdi kampta güçlerini toparlıyorlar, hemen şimdi, bu gece aniden hücum baskını yaparak onları yok etmemiz gerek.

— Ben çarpışmayı sabah sürdüreceğim der, samur kürküne bürünen Muhammed.

Güneşin eğri ışıkları stepte koşuşmaya ve tepelerden uzun gölgeler uzanmaya başladığında, yeniden üç kısım halinde düzene giren Harzem-şah askerleri, Moğollara doğru harekete geçer.

Fakat dumanlı ateşlerin arkasındaki Moğol kampı, bomboştu. Orada bir tek bile Moğol askeri görünmüyordu. Yalnız, vahşice kılıçtan geçirilen Merkitlerin cesetleri yerlerde sürünüyor ve ayrıca birkaç deve de topallayıp duruyordu.

Moğolların ardından gönderilen Türkmen müfrezesi akşama doğru geri döner.

— Moğollar doğuya doğru öylesine hızlı kaçıyorlardı ki, biz uzaktan sadece hızla hareket eden toz bulutunu gördük.

— Onlar çok iyi asker, onlar gibisini ben bugüne kadar hiç görmedim! der Harzem-şah ve askerlerine atları geri çevirmelerini emreder.

— Bunlar öncü keşif koluydu der Celaleddin şaha. Onlar muazzam bir ordu ile geri dönecekler. Biz şimdi onların ardından gidip onları izlemeli ve neye hazırlandıklarını açığa çıkarmalıyız ve kendimiz çar çabuk savaşa hazırlanmalıyız...

— Sen tecrübesiz bir genç gibi değerlendiriyorsun diye cevap verir Muhammed. Moğollar bana saldırmaya bir daha cesaret edemeyecektir!...

***

Dördüncü Kısım

Sınırdaki Düşmanlar

I
AKINA HAZIR MOĞOL ASKERLERİ

Bu hükümdar aşırı acımasızlığı,
keskin aklı ve zaferleri ile farklıdır.
(Pers masalından)

Kara İrtış'ın yukarılarında, yeşil stepin ortasındaki yalnız bir tepenin eteğinde sarı, ipek bir otak kuruludur. Cengiz Han, onu Çin imparatorunun elinden almıştı. Otağın arkasında, beyaz keçe ile kaplı iki büyük Moğol çadırı kuruludur. Çadırlardan birinde Moğolların öldürdüğü Merkit Han'ın kızı Cengiz Han'ın son karısı genç Kulan, küçük oğlu Kulkan ile oturmaktadır. Diğer çadıra da yedi Çinli hizmetçi köle yerleştirilmiştir.

Otağın önündeki meydanda, taşlardan örülmüş sunak yerlerinde ateş yanmaktadır. Büyük kağanı selamlamaya gelen herkesin bu ateşler arasından geçmesi gerekmektedir. Şamanlar bu hareketi, "canice düşüncelerden ateşle arınılır ve caninin çevresinde görünmeden uçuşan, felaket ve hastalık getiren kötü cinler ateşle kovulur." diye açıklamaktadır.

Uçları sivri keçe külahlı ve beyaz geniş cüppeli yaşlı baş şaman Beki ve dört genç şaman, avuçları ile büyük teflere vurarak ve çıngırakları sallayarak sunak yerlerinin etrafında dolanır. Onlar ulumalar, arasında dualar haykırır ve ateşe de çıralı dallar ve kuru hoş kokulu çiçekler atarlar.

Otağın bir yanında altın kazığa bağlı, Seter adlı beyaz bir aygır durur. Onun gözleri ateşli ve siyah derisi gümüşi renginde tüylüdür. O at eyerin ne olduğunu hiçbir zaman öğrenmedi ve ona hiçbir kişi binmedi. Cengiz hanın seferleri sırasında, şaman yorumlarına göre bu kar beyazı atın üstünde, Moğol askerlerinin koruyucusu ve onları zafere götüren görünmez güçlü savaş tanrısı Sulde giderdi.

Otağın diğer yanında devamlı eyerli, geniş göğüslü, ayakları ve kuyruğu siyah, sırtı boyunca da siyah kemerli Cengiz Han'ın sevgili savaş atı, vahşi step atlarının torunu bağlıdır.

Seter'in yanında, dürülmüş beyaz renkli Cengiz Han sancağı ile uzun bambu sırık dikili idi.

Tepenin çevresinde devriye kolu olarak yerleştirilen zırhlı ve demir miğferli muhafızlar, turgaudlar hiçbir canlı yaratığı büyük kağanın otağına yaklaştırmıyordu. Sadece "paytsza" denilen kaplan kafası kabartmalı ayrı özel altın nişaneye sahip olanlar, sarı ipek otaklı tepeye yaklaşmak için nöbetçilerin, turgaudların pusu yerlerinden geçebilirdi.

Az ötede, stepte geniş bir halka halinde siyah Tatar obaları ve boz yünden Tangut otağları serpiliydi. Burası Cengiz Han'ın şahsi kuryeni,[71] bin kişilik seçkin muhafızların, beyaz atlı süvarilerin durak yeridir. Bu muhafızlara sadece, ünlü hanların oğullarından, kağanın seçtiği en zihni çevik ve sadık olanlar, müfreze başkanı olarak tayin edilenler katılabiliyordu.

Daha uzaklarda, sık ormanlarla kaplı dağlara kadar uzayıp giden, diğer kuryenler yayılmıştır. Stepte kuryenler arasında develer ve tüyleri çeşit çeşit at yılkıları otlar. At bakıcıları, ayrı yılkıların atları birbirine karışmasın veya taylı kısrak sürülerine yaklaşmasın diye, hey nidaları ile kement sallayarak doludizgin koşturur ve gözetler.

Müslüman topraklarına yönelmeden önce Moğolların sahibi Buhara'ya, Harzem-şahı Muhammed'e zengin hediyelerle elçi

71. Kuryen: Moğolca kelime "kuryen" merkezde göçebe başkanının çadırıyla çadırlar çevresi anlamındadır.

heyeti gönderir. Heyetin başına da kendisine sadık, daha önceleri Orta Asya'dan Çin'e kervanlar göndermiş olan, Gurgancalı zengin Müslüman tüccar Mahmut Yalvaç'ı tayin eder. Ona batı ülkelerinde neler yapılmakta olduğunu, askeriyelerin durumunu, Harzem şahın savaşa hazırlanıp hazırlamadığını, araştırıp öğrenme görevi verilmişti. Cengiz Han oraya, aynı zamanda, pek çok gizli hafiyelerini de göndermişti.

***

II
DOĞUNUN SAHİBİNDEN ELÇİ HEYETİ

Onların elbiselerinin kıvrımları arasında hala
uzak ülkelerin çiçeklerinin güzel kokusu var.
(Pers masallarından)

Yağmalanan Semer kent Harzem'in son şahının geçici başkenti olmuştu. Özgürlük sever Semer kentliler üzerindeki zaferinin anıtı olarak Muhammed, orada yüksek bir cami yaptırdı ve büyük bir sarayın inşaatını da başlattı. Kendisine sadık Kıpçak askerleri ile Harzem-şahlar Hükümdarlığı'nın sınırlarını cihanın sonuna kadar genişletecek, karanlığın başladığı yer olan sonuncu denize[72] kadar varacak, çifte boynuzlu İskender kadar büyük bir fatih saymaya devam ediyordu o kendisini. Muhammed'e bütün Müslümanların başı unvanını vermeyi kabul etmeyen Bağdat halifesi Nasır'ı kendisinin başlıca tehlikeli düşmanı sayıyordu. Öncelikle Nasırı bozguna uğrattıktan ve Bağdat'ın ana camisinin karşısındaki kutsal toprağa mızrağın ucunu sapladıktan sonra, zenginliği ile ünlü uzaklardaki Çin'i zapt etmek için atların yönünü çevirmek ve doğuya hareket etmek gerekli idi.

Muhammed büyük bir ordu toplar. Yeşil bayrağı açarak, İran üzerinden Arap Halifeliği'nin başkenti Bağdat'a yönelir.

Ancak, kışlık elbiseleri olmayan şah ordusunun öncü kesimi, kar tipilerinin estiği İran dağlarında telef olur. O gücünü kaybettiği için günahkâr Kürtler tarafından kırıma uğratılır. Bu felaket Muhammed'i durdurur ve Halife ile savaşın gerekliliği konusunda kuşkulanmaya başlar. "Bu Allah'ın öfkesi olmasın?" diye düşünür ve "ülke ülke dolaşma asasını" geçici olarak koyduğu yer olan Buhara'ya döner.

---

72. O zamanlar yeryüzü sınırsız denizlerle çevrili ada sanılıyordu.

Tavşan 1219 yılının son baharında buraya, Moğolların büyük kağanı Cengiz Han'dan, Tatarlardan, Çinlilerden ve doğuda yerleşik diğer halklardan büyük elçi heyetleri gelir. Harzem-şahın yeniden Tatarlarla meşgul olması gerekir.

Cengiz Han'ın elçileri, her yıl Harzem'den Asya'nın çeşitli köşelerine kervanlar götüren zengin üç Müslüman tüccarlarının alacalı step atlarıyla şah sarayının yüksek kapısına gelir. Soyları bakımından Gurganca, Buhara ve Otrar[73] gibi büyük kentlerden olan bu tüccarlar uzun zamandır Cengiz Han'ın hizmetinde bulunmaktadır. Böylesi zengin tüccarlar, genellikle ticaret kumpanyaları kurarlar ve ticarette şansını denemek isteyen iştirakçilerden para kabul ederler. Ticaret sözleşmelerine göre, muazzam tutardaki paraların ödenmesi konusunda onların emirleri gerek uzak doğuda, gerekse batının öbür ucunda ve her yerde gecikmeksizin yerine getirilir. Onlarda ödemeler, hükümdarlar hazinelerine vergilerin gidişinden daha hızlı yürümektedir.

Harzem-şah'ın hediyeleri yüzlerce deve ve bir de iki uzun tüylü Orta Asya öküzünün koşulu olduğu, ışıl, ışıl boyanmış kağnıda getirilir. Halk sokakta, kent dışındaki elçi heyetlerine tahsis edilen saraydan, şahın avlu kapısına kadar yoğun kalabalıklar halinde durur. Bu tüccarların Çin ipeğinden aynı tip cüppeler giyen zarif uşakları develerden yükleri indirir, onları çözer ve olağan dışı, nadir hediyeleri sarayın kabul salonuna taşır.

Hediyeler arsında görülmemiş renklerde, kıymetli maden külçeleri, gergedan boynuzu, misk dolu keseler, kırmızı ve pembe mercanlar, yeşimden oyma fincanlar, nefritler, beyaz deve yününden dokunma, sadece hanların giydiği değerli materyal "targu" parçası, altın işlemeli ipek materyaller, örümcek ağı gibi ince ve şeffaf kumaş parçaları, nihayet deveboynu büyüklüğündeki

73. Otrar kenti: Moğolların saldırısına kadar, Orta Asya'nın en büyük kentlerinden biri idi. Sonra o yeniden inşa edildi ve onun adına Orta Asya tarihinde rastlanmakta, fakat o daha önceki nüfusuna ve zenginliğine tekrar ulaşamadı. Şimdi o muazzam, toprak tabya ve tepelik halinde ki onun altında yavaş yavaş sönen şehrin yıkıntıları gömülü. Bu yıkıntılar Taşkent demiryolunun Timur-Orenburg durağının yakınlarında bulunmaktadır.

Çin dağlarından gelen muazzam altın parçası... Bu altın, uzun tüylü Orta Asya öküzlerinin koşulu olduğu kağnıda getirilir.

Harzem-şah, Karahanidler soyunun sonuncusu, Osman'ın eski tahtında oturarak elçileri kabul eder. Kendisini çevreleyen mahiyeti gibi simli kumaştan elbise giyen şah, düşünceli düşünceli ve yarı kapalı göz kapakları ile lakaytça oturur. Etrafta toplanmış olanların başları üstündeki bakışı uzaklarda dolaşmaktadır. Tahtın yanında büyük vezir durmakta, devletin diğer yüksek unvan sahipleri de toplaşmıştı.

Yere kadar eğilen üç elçi, diz çöker ve geliş nedenlerini anlatır. Kıdemli elçi, uzun boylu ve şişman Mahmut Yalvaç söze başlar:

— Bütün Moğolların efendisi yüce Cengiz Han dostluk, barış ve hayırlı komşuluk düğümlerini atmak için olağanüstü elçilik heyetimizi size gönderdi. Yüce kağan Harzem-şaha hediyeler ve selamlarını gönderip, bizi şu sözlerini ifade etmekle görevlendirdi. Mahmut Yalvaç diğer elçiye, mavi mum mührü beyaz sicimle desteklenmiş parşömen yaprağı verir.

İkinci elçi Buharalı Ali Hoca onu okumaya başlar:

"Ben, ne senin yüksek derecedeki sanına dair, ne de güçlü hükümdarlığının muazzam büyüklüğüne dair bilgilerden mahrumum. Cihan devletlerinin büyük kısmında, senin şahlığının ululuğuna hürmet edildiğinden haberdarım. Harzem-şah, bu nedenle ben seninle dostluk bağını sağlamlaştırmayı görevim sayıyorum, zira sen benim için en sevgili oğlum[74] kadar kıymetlisin..."

— Oğlum mu? Sen ne dedin, oğlum mu dedin? Kendine gelen şah bağırır, avucunu belindeki hançerin kemik sapına koyar ve eğilerek gözlerini konuşana diker.

"...Keza sen de biliyorsun ki..." elçi istifini hiç bozmadan devam eder, "kuzeydeki esas başkentini işgal ederek, Çin hükümdarlığını fethettim, keza senin mülklerinin yanı başındaki toprak paçasını da ilhak ettim..."

---

74. O zamanların doğulu anlayışına göre bir devletin hükümdarı, ancak kendisine vasal bağımlılığı ile tabi olan diğer hükümdarı oğlum diye adlandırabilirdi.

Şah kafasını sallar ve elmas yüzüklü parmağına siyah sakalının lülesini dolamaya başlar.

"...Sen herhangi bir kişiden daha iyi biliyorsun ki, bana ait olan topaklar yenilmez askerlerimin kamp yeri olmaktadır ve topraklarını gümüş madeni ocakları ile doludur. Benim engin topraklarım her çeşit ürünü bol bol üretmektedir. Bu nedenle ganimet elde etmek amacıyla sınırlarımın dışına yönelmeye benim hiçbir ihtiyacım yok. Yüce şah, şayet sen her birimizin kendi arazisinde diğer tarafın tüccarlarına serbest geçiş hakkı vermesini faydalı kabul edersen, bu bizim her ikimiz için de yararlı olur ve ikimiz de bundan büyük hoşnutluk buluruz."

Elçinin üçü de susarak Müslüman batı ülkelerinin efendisinin, doğu göçebelerinin sahibinin mektubuna vereceği cevabı bekler. Harzem–şah hareketsizce oturmaya devam eder, büyük vezire bakarak, altın halkalarla süslü elini tembelce sallar.

Büyük vezir Cengiz hanın mesajını törenle alır. Ve gözlerini Muhammed'e kaldırır, o ise tıpkı yapışkan sineği kovalar gibi tekrar elini sallar. O vakit vezir, eğilerek, kıdemli elçi Mahmut Yalvaç'a yavaşça söyler:

— Ey yüce şahsiyet, kabul sona ermiştir. Erteleyemeyeceği ricacıları kabul etmek için padişah şimdi yüksek şefkatini başkalarına gösterecek.

Üç vezir kalkar ve sırtlarını dönmeden hürmetle giriş kapısı arkasında kaybolup, kabul salonunun diğerine geçerler. Vezir burada elçilere yetişir ve Mahmut Yalvaç'a fısıldar:

— Gece yarısı beni bekle!

***

III
ŞAHIN ELÇİ İLE GECE SOHBETİ

Güçlüyüm deme,
daha güçlüye çatarsın.
Kurnazım deme,
daha kurnaza çatarsın.
(Kırgız atasözü)

Mahmut Yalvaç'ın Moğol elçilerinin kaldığı yer olan kent dışındaki saraydan çıkmasına suskun bir uşak yardımcı olur. Yaşlı çınarın altında yüksek atlar beklemektedir. Mahmut Yalvaç ay ışığında süvariler arasındaki büyük veziri tanır.

— Ardım sıra beni takip et, der vezir, ata bin.

Karanlık sokakları ile sessizliğe gömülmüş olan Buhara'yı baştan sona geçer ve demir kapılı yüksek duvarın yanında dururlar. Kapı işarete uygun olarak vurulması üzerine sessizce açılır. Ay ışığında gümüşten dökme gibi görünen, zırhlı ve miğferli asık suratlı bir asker, orada durmaktadır. Mahmut Yalvaç veziri izleyerek, havuzlarında kuğuların uyukladığı, su üstündeki çardaklarda kadın fısıldaşmalarının duyulduğu bahçeyi geçer.

Alacalı bulacalı çardağın terasına çıkar. Ağır perdelerin arkasında, desenli kumaşlarla kaplı küçük bir oda görünür. Kalın mumlar yüksek gümüş şamdanlıklarda alevleri titreşerek yanmaktadır. Muhammed kaşmir şalından çizgili cüppesini giymiş, ipek minderde oturmaktadır.

Misafirin selamını işitince şah,

— Şöyle yakına otur! Benim için önemli olan konular üzerinde seninle baş başa konuşmak istiyorum. Sen benim uyruklarımdan, aslen Harzemli ve benim Gurganca kentimdensin öyle değil mi? Sen herhangi bir günahkâr değil, mümin bir Müslümansın ve şimdi sen ruhen, aklen ve amelen, tamamen Müslü-

manların yanında olduğunu, İslam düşmanlarına satılmadığını, bana kanıtlamalısın.

— Bunların hepsi doğru padişahım! Ben aslen Gurgancalıyım. Muhammed'in ayakları dibine diz çökerek cevap verir Mahmut Yalvaç, "Ben haşmetli şah sözlerini hürmetle ve çekingenlikle dinliyorum ve tüm hayatımca İslam topraklarının hükümdarına hizmet etmekten onur duyarım."

— Şayet sen benim tüm sorularıma doğru cevap verirsen, seni cömertçe mükâfatlandırırım. İşte vaadimin yerine getirileceğinin garantisi. Şah altın halkadan büyük bir inciyi koparır ve onu elçiye uzatır. "Fakat aklında tutmalısın ki, sen şayet yalancı ve hain çıkarsan yarın artık güneş göremezsin."

— Ne yapmam gerekiyor? Ben itaat edeceğim padişahım!

— Ben Tatar kağanı Cengiz Han hakkındaki her şeyi senin kanalından bilmek istiyorum. Ben senin ondaki gözüm, kulağım olmanı istiyorum. Ben senin Cengiz Han'ın ne düşündüğünü, nereye sefere hazırlandığını derhal haber veren mektuplarını güvenilir bir adamla bana göndermeni istiyorum. Sen bütün bunları yerine getireceğine yemin et.

— Allah şahittir ki padişahım, ben sana hizmet ediyorum ve edeceğim! der Mahmut Yalvaç ve elini sakallarına sürer.

— Cengiz Han'a dair bildiğin her şeyi, Onun nerede ortaya çıktığını, hangi savaşları yaptığını, bütün Tatarların nasıl hükümdarı olduğunu benim vakayinamecim Mirza Yusuf'a anlatmak için sen burada bir gün daha geçireceksin.

— Bunları anlatırım ben, devletlûm!

— Cengiz Han güya, artık kudretli Çin'in efendisi olduğunu, hatta onun başkentini işgal ettiğini iddia ediyor. Gerçekten öyle mi, yoksa bütün bunlar boş böbürlenme mi?

— Yemin ederim ki bunlar gerçeğin ta kendisi! diye cevap verir Mahmut. Böylesiine büyük önemi bir konu gizli kalamaz. Hükümdarım bütün bunların doğru olduğuna yakında ikna olursun.

— Bir an öyle olduğunu varsayalım, der Şah. Fakat sen benim hükümdarlık alanımın muazzam genişliğini ve askerlerimin

ne kadar çok olduğunu biliyor musun? Bu palavracı putperest hayvan bakıcısı nasıl oluyor da beni, bütün Müslümanların efendisini, kendi oğlu olarak adlandırmaya cesaret ediyor? Şah elçiyi omuzlarından, güçlü parmakları ilc tutar ve yiyecek gibi bakarak kendine doğru asılır. Söyle şimdi, onun ordusunun ne kadar güçlü olduğunu?

Mahmut Harzem-şahın sözlerindeki gizli gazabı hisseder. Onun öfke ile cezalandırmasından korkar ve elini göğsünde çaprazlayarak hürmetkâr bir boyun eğişle cevap verir:

Senin haddi hesabı olmayan muzaffer askerlerine kıyas, Cengiz Han'ın ordusu gecenin karanlığındaki duman dalgasından daha fazla bir şey değil!..

— Doğru! diye bağırır Şah ve elçiyi itekler. Askerlerim, hem sayısız hem de yenilmez! Bunu bütün cihan bilir, bunu sen de iyi anlamışsın... Tatar padişahına cevabi mektubumu sen bir gün sonra alırsın. Ticaretteki tüm kolaylıkları ve avantajları, gerek malların alım ve satımı, gerekse Müslüman topraklarından serbest geçişi ile ilgili olsun hepsini ben, sana ve Moğol yoldaşlarına sağlayacağım. Şimdi sen benim vekilimle git, o seni vakayinamecim yaşlı Mirza Yusuf'un yaşadığı yer olan yuvarlak odaya götürür.

Harzem-şah lütufkârlıkla başını sallar ve ellerini birkaç kez çırpar.

***

IV
ELÇİNİN CENGİZ HANA DAİR ANLATTIKLARI

Hiç kimsenin ardından, kötüleyici konuşma.
Zira toprak onların hepsini ona bildirir.
(Doğu atasözü)

Vekil Moğol elçisine kendisini izlemesini söyleyerek, onu sarayın eğri ve karmaşık geçitlerinden yüksek kubbeli yuvarlak odaya götürür. Duvar diplerinde demir kaplamalı siyah sandıklar duruyor. Raflardaki dar gözeneklerde de tozlanmış kâğıt röleler.

Şah kütüphanesine vardığında Mahmut Yalvaç, biraz sakinleşir. O nemli bir bodruma düşeceğini ve işkence ile sorgulanacağını sanıyordu.

Aksakallı ve kızarmış gözleri sulu, zayıf, kambur bir ihtiyar halıda oturmakta. Yanı başında da kâğıt desteleri üzerine eğilmiş, şirin, nazik yüzlü, kıza benzeyen genç bir kâtip var.

Vekil, acil zorunluluklardan bahsederek ayrılır.

Ustaca dolanmış sarığı ve kırmızı ipek cüppesi ile uzun boylu, iri kıyım elçi girişte yeşil ayakkabılarını çıkarıp, selamlama sözcükleri ile ayağa kalkan, ihtiyara yavaş yavaş yaklaşır. Onun buyur demesinden sonra elçi dizleri üstüne çöker. Her ikisi de dualar fısıldayıp, avuçlarını sakalları üzerinde gezdirirler ve birbirleriyle hal hatır soruları değiş tokuş ederler.

Elçi konuşmaya başlar:

— Yüce padişah, Tatar hükümdarı hakkında bildiğim her şeyi sana anlatmamı emretti. Ben onda genellikle, tercüman olarak bulunurum, şu anda ise elçilik görevini yerine getirmekteyim.

— Muhterem ve ender misafirimiz, ben seni en büyük dikkatle dinliyorum. Yüce padişahım bana da aynı şeyi, vatanımız için yararlı bilgileri senden öğrenmemi ve işittiklerimin hepsini, sarayın gizli vakayinamesine kaydetmemi emretti.

Mahmut-Yalvaç gözlerini indirir ve bir müddet sessiz kalarak düşünceye dalar. "Söyleyeceklerimin hepi birkaç gün sonra bütün saray dedikoducularına malum olacak. Önemli hiçbir şey söylemesem öfkelenecek olan Şah tarafındaki tehlikeden ve bu geceki sohbeti duyacak olan büyük Tatar kağanı tarafındaki tehlikeden nasıl kaçınmalı? Cengiz Han'ın hafiyeleri artık her yere sızdılar..."

Elçi, hüzünlü ve kaygılı bir yüz ifadesi ile sol eline dolalı sedef tespihi çekmeye başlar.

— Benim anlatacaklarımın birçoğu alışılmışların tümünden o kadar uzak ki, onları akıl kabul etmeyecektir, diyerek söze başlar. "Bu hikâyelerin doğruluğuna çoğu kez ben kendim de inanmıyorum... Fakat ben 'bunların hepsi yalan' dahi desem, sen gene de 'o yalanlar nelerdir?' diyerek, onları bilmek isteyeceksin. Bu nedenle ben duyduklarımı anlatacağım. İnsanların hepsi yanılırlar. Şayet herhangi bir kişi kusursuzluğa eriştiğini iddia ederse onunla konuşulacak bir şey yoktur."

Mahmut-Yalvaç duraklar ve kaşını kaldırıp, genç kâtibin sözlerini ne kadar hızlı yazdığına bakarak şaşkınlıkla Onu izler. Kamış divit kâğıt yapraklar üzerinde zorlanmadan koşmakta ve kelimeler bir biri ardına, güzel Arap harfleri ile düzgün satırlar halinde dizilmektedir.

— Bu delikanlı her şeyi niçin yazıyor? Ben daha henüz, Tatar hakkında konuşmaya hiç başlamadım ki!

— Bu delikanlı değil, diyerek cevap verir vakayinameci Mirza-Yusuf, Bu genç kız Bent-Zankica'dır. Benim gözlerim sönmeye, ellerim titremeye başlayınca bana kız torunum yardım etmekte. O tıpkı bir Arap hattat gibi kolay ve güzel yazmakta. Fakat ben bu kızın uzun süre benim yardımcım olarak kalacağından emin değilim. Artık o "kara gözlerin sevincine" ve "yanaktaki bene" dair türküler bestelemekte, bu nedenle onun yakında beni terk etmesinden korkuyorum. O zaman benim ellerimi göğsüme çaprazlayıp 'kutsal taşa'[75] yüzümü dayamam gerek.

75. "Kutsal taş": Müslümanların dini merkezi Mekke de korunan, güya o mucizevi güce sahip olduğundan ziyaretçileri (hacılar) tarafından ihtiram gösterilen, büyük siyah gök taşı.

— Ben seni bırakmam dedeciğim! der O, gözlerini kaldırmadan ve yazmaya devam ederek.

İhtiyar yeniden elçiye döner:

— Padişah senin söyleyeceğin her şey için, bilmemizde yararlı olan önemli her şey için sana büyük mükâfat vaat etti. Kaygısızlığımız yüzünden İslam ülkesi şayet güçlü düşmanların birden bire saldırısına uğrarsa çok yazık olur! Sen de bizim hepimiz gibi mümin değil misin? Sen bize zamanlıca, önceden haber verebilir misin? Çok büyük mükâfat bekliyor seni...

— Bana hiçbir şey gerekmez! der elçi iç çekerek. Cihanda, gurbet ellerde gezerken benim çektiğim bütün zahmetler için, ahir günün mahkemesinde dirilen müminler safında uyanayım diye temiz inançlıların benim için edecekleri dualar mükâfatım olsun!

Kızın ağız çevresinde alaylı bir gülümseme belirir ve kaybolur. O, elçinin besili bedenini ve altın yüzüklü ellerini şüpheci bakışlarla süzer. Elçi her kelimeyi iyice düşünerek susar.

— Evet, öyle olsun! der yaşlı vakayinameci onaylayıcı tonla.

Uzun kırlaşmış saçlı zayıf köle hizmetçi, gümüş tepsi ile çeşitli tatlılar getirir ve misafirin önüne kor. Kil kupadan da, gümüş fincana koyu kırmızı şarap döker.

— Tadına bak, saray mahzeninden eski şarap, der vakayinameci. Bizim için önemi olan ilk bilmemiz gerekenler: Moğol ve Tatar denilen halk kimdir, nedir? Nerede Yaşarlar? Kaç kişidirler? Askerleri nasıldır? Dünyanın alev göbeğinden sinsi iblisin[76] fırlatıp attığı, tıpkı korkunç yecüc mecücler gibi sınırlarımızda aniden ortaya çıkmaktadır.

Elçi anlatmaya başlar:

— Moğollar da Tatarlar da steplidirler, onlar doğudaki uzak memleketlerde yan yana yaşarlar, yerleşik hayata yatkın değiller. Onların engin toprakları bol otlu ve az sulak ıssız yerler olduğundan at, koyun ve deve gibi az su isteyip çok ot yiyen hayvanlar için uygundur.

---

76. İblis: Kuranda zikredilen: kötülük, sinsilik ve karanlığın ruhu.

— Vakayinameci elçinin sözünü keser:

— Bizce önemli olan bilgi, onların bizim için tehlikeli olup olmadığı, askerlerinin ne kadar olduğudur.

— Şayet ben Moğolların ve Tatarların komşuları için, korkunç yecüc mecüclerden daha az tehlikeli olduklarını söylersem, İslam'a ihanet eden rezil bir yalancı olurum...

— Bizi Allah korusun! diye bağırır yaşlı Mirza-Yusuf.

— Onlar doğuştan savaşçı, her kabile bir diğerine karşı yüz yıldır bir birlerine düşmanlık güdüyor... Bu gün herhangi bir Tatar hanının binlerce atı, muazzam koyun sürüleri, karıları ve çocukları aç olduğu için daima hoşnutsuz, daima aç yüzlerce yarı çıplak çobanı vardır... Han çobanlarının tahammülünün kalmadığını ve onların vahşi hayvanlar gibi böğürmekte olduklarını gördüğünde onlara, "komşu kabilelerle savaşmaya gidelim! Tok ve zengin olarak döneriz!" diye emreder ve Han kendi çobanları ile sefere çıkar... Katliam bazen, hanın boynuna kasnak takıp sürüleri ve çobanları ile birlikte, kelle başına dört dirhemden satılması ile sona ermekte, satılanları ise üçüncü komşu kabile ya da, köle stokçusu tüccarlar satın almaktadır...

— Sen bütün bunları ne için anlatıyorsun? der serzenişle vakayinameci. Bizim için önemli olan kölelere ya da diğer böylesi ufak tefek şeylere dair bilgiler değil, Tatar hanının ordusu, silahları, sayları, savaşçılarının niteliği hakkındaki bilgilerdir!

Elçi acele etmeden şaraptan bir yudum alır.

— Dağa ulaşmak için diyerek yeniden söze başlar, bazen, evvela karşımıza çıkan ırmakları, gölleri ve tuzlakları dolanmak gerekir...

— Muhterem misafir, bize evvela tuzlakları değil, Tatar padişahını anlat.

— Harzem-şahın mahzenindeki şarap mükemmel ve aromalı imiş! İstifini bozmadan devam eder Mahmut Yalvaç. Hayatının sonuna kadar kedersiz saltanat sürmesini diliyorum onun... Cengâver Tatar hanları arasında, Timuçin adında biri, çarpışmalardaki başarısı, düşmanlarına acımasızlığı, yandaşlarına cö-

mertliği ve baskınlardaki atılganlığı ile ayrıca, seçkinleşir. Bu Timuçin Han, evveliyatında epeyce felaket görmüş. Timuçin'in geçliğinde köle olmak zorunda kaldığı ve boynundaki kasnakla, düşman kabilenin demircisinde en ağır işlerde çalıştığı anlatılır.[77] Fakat o kendi zinciri ile bekçiyi öldürüp, diğer hanlar üzerinde iktidar olma çabası ile savaşlarda uzun yıllar geçirmiş... En asil hanlar isteklerini, Timuçin'in yerine getireceği umudu ile onu büyük kağan olarak ilan ettikleri ve "ihtiram gösterilen beyaz keçede" yükselttiklerinde, o artık elli yaşındadır... Fakat Timuçin herkesi kendi iradesine tabi kılar ve "gökyüzünün yolladığı" anlamına gelen "Cengiz Han" adını kendine yeni ad olarak seçer. Kendisine boyun eğmeyen kabileleri talan eder ve köleleştirir, başkanlarını da canlı canlı kazanlarda kaynatır...

— Bu nasıl dehşet! diye bağırır vakayinameci. Fakat sen Tatarların büyük hükümdarlarının askerleri hakkında konuşmuyor, korkunç masallar anlatıyorsun!

Elçi bir fincan şarabı daha sonuna dek içer, vakayinameci ise artık ona endişeyle bakmaya başlar. "Sarayın şarabı serttir... Elçi Harzem-şah'a gerekli olan her şeyi anlatmayı becerebilir mi yoksa sızar mı?" Yaşlı zayıf uşaksa gümüş fincana yeniden şarap doldurur.

— Ben özellikle askerler hakkında konuşuyorum, sakince itiraz eder elçi. Cengiz Han'ın büyük kağan olarak ilan edildiği günden bu yana, önceleri birbirine düşmanlık güden bütün Tatarlar onun birlik halindeki, itaatkâr ordusu oldu. Güvenmediği asilzade hanları reddederek, Tatarları bizzat kendisi binerlik, yüzerlik ve onarlık olarak böldü ve onların üzerinde kendisinin binerlik, yüzerlik ve onarlıklarını yetkili kıldı. Keza O, hiçbir göçebenin diğer bir göçebe ile düşmanlık güdemeyeceğini, talan edemeyeceğini, kandıramayacağını, bu suçlardan herhangi birini işleyecek olanı da bir tek cezaya, "ölüme!" çarpılacağına dair yeni yasayı ulakları ile duyurdu.

---

77. Cengiz Han gençliğinde yoksul olarak, zaruret içinde yaşar, komşu kabile tarafından köle tutulur ve üç yıl süreyle ağır kölelik şartlarında yaşar.

— Peki, Cengiz Han'ın yasası Tatar kabilesinden olmayan diğer insanları talan etmeye ve kandırmaya izin veriyor mu?

— Şüphesiz! der elçi, hatta Tatar kabilesinden olmayan diğer insanları talan etmek, soymak veya öldürmek onlarda özgün yiğitlik sayılmaktadır...

— Anlıyorum, diye fısıldar vakayinameci. Peki sıradan hayvan bakıcıları ne diyor? Onların açlıkları azaldı mı?

Cengiz Han ona tabi olan kabilelerin, cihanda gökyüzünün seçtiği biricik halkı teşkil ettiklerini, onların bundan böyle adlarının "muzaffer" anlamına gelen "Moğollar" olduğunu ilan etti... Yeryüzündeki, geriye kalan halkların hepsinin Moğol kölesi olması gerekiyor. Ona boyun eğmeyen kabileleri Cengiz Han yeryüzü ovasından zararlı yabani otlar gibi temizlemekte, sadece Moğollar hayatta kalmaktadır.

— Bu, Tatar Kağanı'nın bizim sınırımıza, müminlerin ona boyun eğmesi talebiyle geldiği anlamına mı gelmektedir?.. Fakat bizim padişahımızın da kutsal, yeşil, İslam bayrağı altında aslanlar gibi çarpışan muazzam bir ordu ve cesur savaşçıları var. Böylesine yiğit Müslüman ordusu ve Harzem-şah Alaaddin Muhammed gibi, böylesine ünlü bir komutanın, basit hayvan bakıcılarının, akılsız hanına boyun eğeceğini düşünmek... fakat bu çılgınlık, bu çocuk masalı değil midir! Peygamberin kutsal gölgesi bizim ordumuzun üstünde süzülmekte ve onu zaferlere götürmekte!

— Elçi tombul ellerini iri göbeğinin üstüne yerleştirip, içini çeker ve gözlerini kapatır. Anlatacaklarıma uydurma ve masal diyeceğini, ben sana daha önceden söylemiştim!

— Hayır, hayır, muhterem misafir! Konuşmaya devam et! Konuştukların her ne kadar, fazlası ile olağan dışı ve inanılmazsa da, ben hepsini dinliyorum.

Elçi doğrulur. Kız onun gözlerindeki, zekâ ve dinçlik alevlerini fark eder, fakat o sanki bitkinleşmiş gibi gözlerini kapar ve gevşek gevşek devam eder:

— Tatar kağanı hanların cimriliğinin azalmadığını, basit çobanların ihtiyaç ve açlıklarının arttığını, Tatar halkının daha

önceleri karşılıklı kısır çatışmalarla harcadığı gücü biriktirmiş olduğunu görür... Bu nedenle, basit hayvan bakıcıları kendi hanlarına karşı çıkmaması için, Cengiz Han bu birikmiş gücü başka yöne çevirmeye karar verir... O en asil hanları Kurultay'a (Sovyet'e) çağırır ve onlara şöyle der: "Yakında sizlerin önünde büyük bir sefer olacak. Siz savaştan altın takılar içinde, at yılkılarını, büyük baş sürülerini, en mahir köle kalabalıklarını sürerek döneceksiniz. Ben en yoksul çobanları iyice doyuracak, onların karınlarına değerli ipekliler dolayacak, her birine birkaç esir vereceğim... Biz en zengin ülkeyi zapt edeceğiz ve siz hepiniz öyle zengin döneceksiniz ki, ganimetleri obalarınıza taşımak için, size yük hayvanı yetmeyecek." Baharda step yemyeşil otlak haline geldiğinde Cengiz Han, atlı aç ordusunu eski zengin Çin'e sevk eder... O karşısına çıkan Çin askerlerini darmadağın eder, ülkede fırtına gibi eser, binlerce Çin kentini toz ve dumana döndürür. Üç yıl sonra Çin'in yarısını savaşlarla ele geçirdikten sonra ancak, ağır yüklü ölçüsüz ganimetle stepteki kendi obalarına döner...

— Allah bizi bundan korusun! diye fısıldar vakayinameci.

— Sana söylediklerimin hepsi, sana gene masal gibi geliyordur, hâlbuki bunların hepsi doğru!

— Lütfen söyle muhterem Mahmut Yalvaç, bu olağan dışı komutan Cengiz Han'ın dış görünüşü nasıl?

— O uzun boylu ve artık yaşı altmışı geçmiş de olsa hala çok güçlüdür. Ağır adımları ve hantal üslubu ayıya, kurnazlığı tilkiye, kini yılana, atılganlığı parsa, yorulmazlığı deveye, ödüllendirmek istediklerine karşı cömertliği ise kendi yavrularını okşayan yırtıcı kaplana benzer. Onun alnı yüksek, sakalı uzun ve dar, kırpmadığı sarıgözleri kedininki gibidir. Bütün hanlar ve sıradan savaşçılar, yangından ve gök gürültüsünden ziyade Ondan korkarlar. Şayet O on askerine bin kişilik, düşmana saldırmayı emretse, onlar yeneceklerine inandıklarından, hiç düşünmeden atılırlar. Cengiz Han daima zafer kazanmakta...

— Ben bir hayli yaşadım, diye söze girer vakayinameci, pek çok ünlü yiğit komutan gördüm, fakat senin tasvir ettiğin

gibisi bana hiç rast gelmedi, sözlerin masala çok benziyor... Şayet açıklayabilirsen her çobanı zenginleştirmiş olan Tatar kağanı, şimdi birden bire kendi vatanından bu denli uzakta, bizim sınırımızda niçin belirdiğini açıkla bana?

Elçi fincandaki şarabın hepsini içip, gözlerini yeniden kapar ve şiddetle sallanır. Vakayinameci yeniden doldurmaya kalkan, uşağı, sertçe göz atarak durdurur. Fakat elçi gözlerini açar ve gümüş fincanı boş görünce, uşağa işaret eder, o da koyu kırmızı şarabı tekrar silme doldurur.

— Ben böyle çok içiyorum diye şaşma! Ne sen muhterem Mirza Yusuf, ne de senin genç yardımcın bir damla bile içmediniz, demek ki üç kişinin yerine benim tek başıma içmem gerekiyor. Mahmut fincanı ellerinde tutup, hafifçe sallanarak, devam eder:

— Büyük kağan kendi obalarında üç yıl dinlendi. Ordusunun yarısını Çin'de, halkın hala yurdunu savunmaya devam ettiği yerde bıraktı. Ordunun ikinci yarısını ise bizzat kendisi çöllerden ve dağlardan batıya getirdi...

Vakayinameci elleri ile kulaklarını kapar ve inlemeye başlar.

— Dehşet içime doğuyor!..

Elçi devam eder:

— Hanların cimriliği ve basit göçerlerin açlığı aşırı derecede. Savaşçılar, hanların en iyi ganimetleri kendilerine ayırdıklarından, yoksullara döküntülerin kaldığından şikâyetçi idiler. O zaman Cengiz Han onlar tekrar birbirlerini ve hanlarını kırmaya başlamasınlar diye savaşçıları biraz daha uzağa götürmeye karar verir...

— Tatar ordusunun büyüklüğü şimdi ne kadar?

Elçi uykulu, uyuşuk bir ses tonu ile cevaplar:

— Cengiz Han batıya on bir tümen sevk etti. Her bir tümende on bin atlı Tatar var. Her süvari beraberinde yedek bir at daha götürdüğü için hepsi ikişer atlıdır...

— Demek Tatar kağanının süvarisinin hepsi yüz on bin kişi mi? diye bağırır vakayinameci. Bizim padişahımızın savaşçıları ise dört kez daha çok!.. Şayet o kutsal savaşı yükseltirse, bizim

bütün kabilelerimiz, yani İslam'ın muazzam ordusu tamamen baş edilemez olacaktır!

— Yoksa ben Harzem-şah Alaaddin Muhammed'e aynı şekilde, Onun ululuğunu söylemedim mi? Tatar ordusu padişah Muhammed'in ordusu karşısında (O yüz yirmi yıl yaşasın!) hiç fark etmez karanlık gecedeki duman akıntısı gibidir!.. Batıya sefer esnasında stepteki bütün serserilerin Tatar ordusuna katılmış olmaları da bir gerçek. Uygurlular, Altaylılar, Kırgızlar, Karatay-lılar hepsi katıldı ve Cengiz'in Tatar ordusu hızla arttı ve kabardı... bu masal değil!

Elçi eli ile halıya dayanarak, sallanır ve uzanır. Kız onun başı altına yeşil sahtiyan yastığı yerleştirir ve yaşlı Mirza Yusuf'un kulağına fısıldar:

— O kurnaz tilki! O gerçeği anlatmak istemiyor...

— Elçiler böyledir! Açık yürekli elçiyi nerede bulacaksın?

Vekil gelir. Uyuyan elçiyi nc yapmak gerektiğini bilcmeden, hepsi uzun süre sessizce oturup bekler.

Mahmut Yalvaç aniden gözlerini açar ve özür mırıldanarak hızla kalkar:

— Sarhoş kafa ile size neler anlattığımı ben kendim hatırlamıyorum! Siz bütün bunları boşuna kaydettiniz! O kayıtları yakın!..

Vekil elçiyi, geçitleri dar karanlık sarayda gerisin geri, yüksek atların beklediği yer olan ıssız kapıya götürür. Atlılar sallanan Mahmut Yalvaç'ı eyere güçlükle oturturlar. Şafak öncesi alaca karanlığında süvariler, uyuyan Buhara'nın sakin sokaklarını geçerek, şahın kent dışındaki sarayına varırlar.

Tatar elçileri ertesi gün Muhammed şahın elinden cevabi mektubu alıp, gerisin geri doğuya, tüm Tatarların büyük kağanının kampına doğru yola çıkarlar.

***

V
YÜCE KAĞAN HABERLERİ DİNLER

Cengiz Han uzun boyu, sağlam vücut yapısı ile farklı idi. Kedi gibi gözleri vardı.
(XIII. yy. tarihçisi, Cuzcani)

Üç süvari Tatar obaları arsındaki patikada süratle giderken yün pelerinleri, çırpınan kartalların kanatları gibi dalgalanmakta. İki nöbetçi mızrakları çaprazlar. Süvariler toza bulanmış pelerinlerini beyaz kuma fırlatıp attan inerler.

Gelenlerden biri, çizgili kırmızı cüppesini düzelterek, haykırır:

— Kağanın adı kutlu olsun! Özgün ve önemli haberler getirdik!

En yakın çadırdan yenleri kırmızı şeritli, mavi kürk paltolar giymiş iki nuker koşarak çıkar.

— Biz, yüce kağanın elçileri olarak gittiğimiz batıdaki ülkeden geliyoruz. Geldiğimizi söyle. Ben elçi Mahmut Yalvaç'ım.

Sarı otağdaki ipek perde aralanır ve emir oradan duyulur. Otağa giden patikadaki sekiz nöbetçi bir biri ardı sıra emri tekrar eder:

— Yüce kağan emrediyor: "Gelsinler"

Gelen üç kişi ellerini göğüslerine çaprazlayıp otağa yönelir. Çinli uşak onları geçirir. Onlar kafalarını kaldırmadan içeri girerler ve halıya kendilerini bırakırlar.

— Konuş! hafif bir ses duyulur.

Mahmut yalvaç gözlerini kaldırır. Sert boz sakallı, müsamahasız kara bir yüz görür. Geniş omuzlara düşmüş, kırlaşmış saçlar iki örgüde düğümlüdür. Kocaman zümrütlü cilalanmış, siyah şapkanın altından yeşilimsi sarımtırak gözler dikkatle bakmaktadır.

— Harzem-şah Alaaddin Muhammed senin hediyelerin ve dostluk önerinden çok memnun oldu. Senin tüccarlarına her tür kolaylığı sağlamaya hevesle razı, fakat öfkelendi...

— Ona oğlum dediğim için mi?

— Sen yücesin, her zamanki gibi doğru tahmin ediyorsun. Şah öyle bir öfkeye kapıldı ki, benim başım omuzlarım üstünde güçlükle tutundu.

Kağanın gözleri büzüşür ve dar yanaklarla uzar.

— Sen başına öylesi gelir diye mi düşündün? Ve kağan şişman parmakları ile havada hat çizer.

Bu jestten herkes korkmaktadır, Cengiz han idama böyle mahkûm etmektedir.

— Ben Harzem-şahın öfkesini yatıştırdım, ondan sana selam ve mektup var.

— Onun öfkesini sen mi yatıştırdın, ne ile? Kuşku dolu ses yankılanır. Gözler kâh genişleyerek, kâh büzüşerek dikkatle bakar.

Mahmut-Yalvaç şah Muhammed tarafından kabul edilişini ve geceleyin büyük vezirin ona nasıl gelip gizli görüşmeye çağırdığını ayrıntılı olarak anlatmaya başlar. O bunları konuşurken, Cengiz Han'ın geniş avucuna, Harzem-şah'tan aldığı inciyi koyar ve Muhammed ile konuştuklarının hepsini teferruatı ile aktarır.

Mahmut Yalvaç gözlerini kaldırmadan, kağanın kendisine dikkatle bakmakta olduğunu ve onun iç dünyasındaki düşünceleri yakalamaya çalıştığını hisseder.

— Senin duyduklarının hepsi bu mu?

— Şayet ben herhangi bir şeyi unuttuysam, ben yeteneksizi bağışlayın!

Kağanın memnuniyetini gösteren, kısık sesle konuşması duyulur ve o ağır eli ile Mamut Yalvaç'ın omzuna vurur:

— Sen kurnaz bir Müslümansın Mahmut. Benim ordumun güya, kara gecenin karanlığındaki duman akıntısına bezediğini söylemen fena olmamış. Varsın şah böyle düşünsün! Akşamleyin üçünüz de bana yemeğe gelin.

Elçiler otaktan çıkar.

Geniş altın kemerle gerili, kaba keten bezinden siyah elbise içindeki, uzun boylu ve hafifçe kambur olan Kağan ayağa kalkar. Yosun tutmuş beyaz çizmeler içindeki büyük eğri ayakları ile ağır ağır adımlayarak otağın kapısına varır, perdeyi aralar ve beyaz sarıklı, çizgili cüppeli üç elçinin, toza bulanmış atlara nasıl binip de, yavaş yavaş gittiklerine bakar.

— "Büyük ceza" günü, sefere çıkış yaklaşıyor. Ben "mutlu ay gününü" bekleyeceğim.

***

VI
CENGİZHANIN HUZURSUZ GECESİ

Cengiz Han, hanım evladı Çinliler gibi ocak üstündeki dumanının çıkıp giderken ısıttığı uzun tümsekte, ya da Müslüman tüccarların alışkın olduğu kuş tüyü yataklarda uyumayı sevmez. Kağan yan böğürleri altında sert zemini hissetmekten hoşlanır ve onun için de, yaşlı Çinli uşağı sadece iyi dokunmuş kalın keçeyi ikiye katlayarak halıya serer.

Kağan genellikle yatar yatmaz uyumaya başlardı. O sık sık rüyalar görüyor ve Şamanlara ya da danışmanı bilge Çinli Elya Çu Tsaya'ya[78] bu rüyaların neyi bildirdiklerini açıklatıyor, fakat onların açıklamalarına her zaman itibar etmeyip, kendisi için neyi en uygun sayıyorsa ona göre davranıyordu. Tan yeri ağarırken uyanan kağan, sıcak samur kürkün altında yatarak, on binlerce savaşçısını ve atları, çevresinde ki ahalisinin doymak bilmez askerlerini besleyebileceği en iyi yolu, Moğolistan'da bıraktığı çocukları ile birlikte beş yüz kişi olan karılarının bakımını, dişi kölelerini ve uşaklarını düşünür. Bunlardan başka, sefere çıkmaya hazırlandığı topraklara, önceden serpiştirmiş oluğu hafiyelerinin gönderdiği haberleri düşünür; birbirini çekemeyen, kıskanan çocuklarını düşünür; ayaklarında ve mafsallarındaki ağrıları düşünür ve ölümü düşünür.

78. Çin de, başkent zapt dildiği zaman, daha önce hüküm sürmüş olan Kidanya hanedanının torunu Elya Çu-Tsaya'yı takdim ettiler. Elya Çu-Tsaya eğitimi, şiirleri, Çin yasaları ve saray seremonilerindeki bilgisi ile ünlenmişti. Batıl inançlı Cengiz Han en çok, onun astrolog oluşu ve yıldızlara bakarak geleceği önceden haber verişinden hoşlanmıştı. Cengiz Han Elya Çu- Tsaya'yı boyun eğen topraklardaki yönetim üzerine kendisinin baş danışmanı tayin etti ve Elya Çu- Tsaya Moğol İmparatorluğu'nun önde gelen adamı oldu. O özel yaşantısında kanaatkârlığı, dürüstlüğü ve Cengiz Han'ın öfkesini yatıştırabilmesi ile seçkinleşir. Elya Çu-Tsaya'nın ölümünden sonra ona ait kitapları ve astroloji aletlerinden başka hiçbir zenginliği yoktu.

Kağan üst kapağı kirpiksiz, kırpılmaz gözlerini açar ve bir noktaya diker. Otağın bezleri arasındaki deliğe doğru bakar. Gökyüzü mavileşmiş, yıldızlar artık sönmüş. Yerinden kalkan ve sonra yavaşça geri dönen nöbetçinin (nukerin) gölgesi arada bir kararmakta.

Can sıkıcı bir düşünce kağana sık sık musallat olmakta. Batıya seferin arifesinde, Cengiz Han'ın eski, şişman karısı Burte, Ona her zamanki gibi bilgece sözler söyler.

"Yüce Kağan kafasını yere kadar eğip, güçlüklc soluyarak konuşur, sen askerlerle dağların ve çöllerin arkasındaki meçhul ülkelere, diğer halklarla korkunç çarpışmalara gideceksin. Sen düşman okunun güçlü kalbini delcbileceğini, ya da yabancı savaşçının çelik miğferini parçalayabileceğini hiç düşündün mü? Şayet bundan dolayı, korkunç ve telafi edilemez bir son (aklından geçen "ölüm" kelimesini söylemeye cesaret edemez) vuku bulursa ve şayet senin yerinde, dünyada sadece kutsal adın kalırsa bizim dört oğlumuzdan hangisine, senin varisin ve cihanın hükümdarı olmasını emretmektesin? Sonra çocuklarımızın arasında savaş çıkmaması ve kardeş cinayeti olmamaması için, iradeni herkese önceden ilan etmelisin."

O güne kadar Onun yaşlılığına, artık günlerinin sayılı olabileceğine dair hiç kimse imada dahi bulunmaya cesaret etmemişti. Herkes onun yüceliğini, değişmezliğini, yerinin doldurulamazlığını ve cihanın onsuz olamayacağını iddia etmişti. Sadece biri, vefalı Burte ölüme dair konuşmaya cesaret etti...

Yoksa o gerçekten ihtiyarladı mı? Hayır, O eyersiz ata atlayabildiğini ve at hızla giderken yaban domuzunu mızrakla vurabildiğini, onu güçlü parmakları ile boğup ölüsünü elinde taşıyabildiğini gizli gizli çekemeyen herkese gösterecek. Onun zayıflığı ya da yaşlılığına dair konuşmaya cesaret eden herkesi şiddetle tepeleyecek...

Ancak bilge, cesur Burte varis konusunda konuştuğu zaman gene de haklı idi. Acaba dört oğlundan hangisini, varis olarak tayin etmeli? Hepsinden daha çok babasının ölümünü, büyük oğlu,

dizginsiz ve başına buyruk Cuci arzu ediyordur. O şimdi kırk yaşında ve herhalde hükümdarlık dizginlerini Cengiz Han'dan çekip almayı ve Onu çökkün yaşlılar obasına oturtmayı arzuluyordur. Bu nedenle O, oğlu Cuci'yi uzaklara, hükümdarlığının en sapa köşesine gönderir ve Onun yanına gizli gözcüler koyar...

İkinci oğlu Cagatay babasının ölümünden çok, kardeşi ve rakibi Cuci'nin mahvını istemekte. Şimdilik birbirlerine kin güttükçe ve karşı çıktıkça onların ikisi de tehlikeli değil. Ve O bu durumda, mülayim ve gamsız, neşeli ziyafetleri, şahinlerle ava çıkmayı, sıçramaları seven, üçüncü oğlu Ugaday'ı varis olarak ilan etmeye karar verir. O babasını içine itmek için çukur kazmaya kalkışmayacaktır. En genç oğlu Tuli Han da Cagatay gibidir. Onun ikisi de cümbüşü sevmekte, iktidar ihtirasının ateşi ile yanıp tutuşmamakta.

Bu nedenle, Cengiz Han sefere çıkarken, tahtın varisi olarak, üçüncü oğlu Ugaday'ı ilan eder. Fakat O bu kararıyla yaşlı iki oğlunu daha da hırçınlaştırır ve karanlıkta atılan zehirli okla ya da otağın perdesinden atılacak mızrakla suikast ihtimali Onu sürekli olarak tetikte olmaya zorlar...

O zamandan bu yana kırgın olan Cuci, sürekli uzakta, ordunun önünde, kendisine ayrılan tümenin başında durmaktadır. O savaşçıların sevgisini kazanmaya, seçkinleşmeye çalışmakta, ün peşinde koşmakta. O genç ve güçlüdür... Genç olmak iyi bir şey!..

Bir yandan biryana dönerek Kağan, yaşlı şişman Burta'nın sözünü sık sık hatırlar ve ölümü düşünür. O eğri boynuzlu çevik saygakların[79] koşuşturduğu stepleri ve gökyüzünde kartalların yavaşça dönüp durduğu yer olan yüksek kurganı düşünür... Böylesi kurganlarda büyük bahadırların cenazeleri yatmaktadır. Halkların en kudretli hükümdarları şimdiye dek hep öldüler, fakat Cengiz Han hepsinden daha kudretli. Acaba bu güne kadar herhangi bir kişi bu denli engin toprakları fethetti mi?. Ölüm nasıl bir şeydir? Taşı altın haline getirmeyi bilen bilgin eczacı hekimlerin, sihirbazların ve büyücülerin olduğunu söylüyorlar.

79. Saygak: Stepin yaban keçisi

Onlar aynı şekilde dokuz yüz dokuz otu kaynatarak, gençliği geri döndüren, ölümsüzlüğü veren, içki de hazırlayabilir.

Acaba O, sıradan nuker Timuçin, boynundaki kasnakla eski köle, kurultayda "göğün gönderdiği" Cengiz han olarak ilan edilmemiş mi idi? Şayet mavi gökyüzü sonsuzsa, onun gönderdiği de sonsuz olmalı. Çinli büyük danışman Elya Çu-Tsay vakit yitirmeden hemen yarın, hükümdarlığın bütün köşelerine, hikmet sahibi bilginlerin, mucize gösterme yeteneğinde olan Çinli daosların da, Tibetli sihirbazların da, Altaylı Şamanların da kağanın başkomutanlık karargâhına gecikmeden gelmeleri ve gelirken de beraberlerinde kudret, gençlik ve ölümsüzlük veren ilaçları getirmeleri için sıkı emirler göndersin. Böylesi mucizevî ilaçlar için yüce Kağan onlara, tüm cihanda henüz hiçbir hükümdarın vermediği olağanüstü bir hediye verir.

O uzun süre uyuyamaz, döner durur ve nihayet henüz dalmaya başlamıştı ki, ayağının başparmağında aniden hafif bir ağrı duyar. Bir şeyler onu şiddetle sıkmakta, fakat O endişelenmez. Çünkü O bunun, göçerlerdeki anlamı belli olağan işaret olduğunu bilmektedir. Kağan başını kaldırır, fakat karanlıkta hiçbir şey fark edemez. O bu işareti çok iyi hatırlamaktadır: Gençken kendisi de sevgili nişanlısı Burta'nın (o zamanlar step faresi gibi incecik ve atik) ayak parmağını aynı şekilde sıkmıştı. O zamanlar büyük aile olarak herkes, nişanlısının sert babası Day-Seçen'in çadırında keçeleri serip uyurlardı.

Onun ayağında oturan kim? Onu kim çağırıyor?

O elini dikkatle uzatır ve avucunun altındaki, ipek elbiseyi, büzüşmüş kadın figürünü, dar omuzları, başındaki alışkın olmadığı tarzda taranmış saçları hisseder. Kim bu? Diyerek Onu kendine doğru çeker, O ise, sessiz bir fısıltıyla ve iyi bilmediği kırık dökük bir dille konuşmaya çalışır:

— Senin Kyusyultyu'n, senin arzun Kulan Hatun, hazırlanmak, senin için ölmek, senin Ona gelmek, teselli etmek... Senin-güneşin, Kyusyultyu-ay...

Bu kendisinin "Kyusyultyu" adını verdiği, genç karısı Kulan-Hatun'un Çinli hizmetçisidir, otağa sıçan gibi sessizce süzülüp girmiş, Kulan Hatun'un Onu çağırdığını bildirmektedir.

Kağan içine keçe yerleştirilmiş, geniş çizmeleri ayağına geçirir, yanında uyuyan oğulları Ugaday ve Tula'ya dokunmamaya çalışarak, çıkışa doğru dikkatle yürür ve otaktan çıkar.

***

VII
KULAN HATUNUN ÇADIRINDA

Daha hoşu olmayan güzelleri göreceksin!
Onlarda gözler çekik ve onlar benzer
Kızgın vaşakta ki gözlere
(Moğol türküsünden)

Sakin bir gecede karlı dağlardan soğuk bir yel hafiften esmektedir. Ay kalın bulutların arkasına saklanmış, ötede beride seyrek yıldızlar donuk donuk parıldamaktadır. Çinli kız ardı sıra, açılmış yasemin kokusu bırakarak önden yürümektedir.

Yerden iki karaltı yükselir,

— Ha![80] Yürüyen kim?

— "Kara İrtiş" diye fısıldar Çinli kız.

— "Fethedilmiş cihan" Nöbetçi parolası ile cevap verir ve karaltılar uzaklaşır.

Kağan beyaz çadıra yaklaşarak düşünmektedir: "Hangi yeni acayiplikler gösterecek acaba Kyusyulyu bugün?" Komutanlarla sohbetten ayrılıp yanına gittiği zaman her seferinde Kyusyulyu kendisini değişik tarzlarda karşılamaktadır. Kâh çiçek desenli ipek elbiseler giymiş bir Çinli kızı kılığına girer, kâh samur kürk yorganın altında, ölüyor olduğuna inandırmaya çalışarak oflaya puflaya yatar ve güçlü elini küçük kalbinin üstüne koymasını rica eder, kâh Kerulen'in[81] yeşil kıyılarında ve uçsuz bucaksız çöl stepi ortasındaki göçebeye dair eski Moğol türküleri söyleyen yaşlı Moğol kadınını dinlerken başını elleri arasına alıp, gözyaşları döker.

Çinli kız beyaz çadırın giriş perdesini kaldırır ve kağan içeriye geçer. Çadırın ortasındaki ateşte step çalılarının kökleri yanmakta ve rayihalı hafif duman, lüle lüle yuvarlak halde damdaki

80. Ha: Dur.

81. Kerulen ve Onon: Cengiz hanın gençliğini kıyıların da geçirdiği, Arguna'nın kolları, "kökleri Moğolistan da olan" ana nehirler.

deliğe doğru yükselmekte. Kulan Hatun dizlerini kucaklayarak, kısık gözlerini ateşin sıçrayan parçalarına dikmiş hareketsiz oturmakta. Her zamanki ipek halıların yerinde üç alacalı basit keçe serilidir. Yola çıkmaya hazır, yük torbaları bir yanda durmakta.

Kağan girişte duraklar, kedigözlerinde neşeli kıvılcımlar parlar. "İşte Onun yeni bir acayipliği!" diye düşünür.

Kulan Hatun gözlerini açar, avuçlarını şakaklarına kadar uzatılmış kaşlarında gezdirir. Birden ayağa fırlar, başını geriye atar ve kağanın ayaklarını kucaklayarak yere kapanır.

— Yüce, yeri doldurulamaz, bütün çağların biriciği, uykunu veya düşüncelerini ya da askeri meşveretini bozduğum için, bağışla beni. Fakat ben burada daha fazla kalamam. Her taraftan, her delikten ölüm beni ve küçük oğlumu tehdit ediyor. Ben, güvenilir bir hizmetçi ile yoksullar gibi yola çıkmak ve stepte, beni hiç kimsenin bilmediği yerlerde, oradan oraya sürünmek istiyorum.

— Sen az sabret, ben senin yanına oturayım, bir fincan da Çin çayı ver, seni neyin ve kimin korkuttuğunu dinleyeyim.

Kağan ateşi dolanır ve kendini keçeye bırakır. Çadıra serili ipek halılar nereye sokuşturuldu? Daha önce duvarlarda asılı olan, kuş ve çiçeklerle bezeli perdeler nerede? Bu çadır şimdi, kırk yıl önceki basit, sıradan göçebenin çadırı gibi.

Kulan tekrar topaklanır ve kızgın sıçanınki gibi öfke dolu gözlerle kağana bakar. Küçük oğlu onun yanı başında, kıvrılmış yatmaktadır. Çıplak, kara kafalı Kulkan'ın kısaltılmış siyah saçları, kulakları üstüne iki küçük örgüde sarkmakta. O şikâyetleşen nakaratlı sesle yavaşça konuşmaya başlar:

Ben hiçbir şeyi, hiçbir korumayı umut edemem. Benim ne babam, ne de annem, tüm kardeşlerimden sadece birisi kaldı, daha önce binlerce nukeri olan O şimdi, sıradan bir nuker olarak hizmet görüyor. Kardeşim de yakında ölür.

— Onun niçin ölmesi gerekiyor?

Biz Merkitler, bahtsız kabilemiz, senin kaplan gözlü, gaddar, merhametsiz oğlun Cuci'nin nukerlerinin kılıçları ile yok oldu. O yakında buraya gelecek, ben de babamın ve tüm soyumun menfur katilini göreceğim. Ben niçin üstüme düşmeye ve beni

ezmeye hazır kayanın altında durayım? Şunların hepsi yol için hazırlandı.

Kulan ince parmaklarını gözleri üzerinde, gezdirerek akan yaşları kurular.

— Senin kardeşin Cemal-Hacı'yı benim binlik nükerlerimden altıncı yüzlüğün başkanı olarak tayin ederim. Yarın binliğimin başkanı Çağan'a bu altıncı yüzlüğün, seni de, çadırını da, küçük bahadırın Kulkan'ı da koruyacağını söylerim. Benim elimin altında korunmakta olan kim korku bilir?

Kulan gözlerini indirir ve sessiz titreyen sesle konuşur:

— Oklar senin kendini de tehdit ediyor...

— Hangi oklar? Konuş kimin okları? Kağan elini Kulan'ın omzuna koyar.

O sıyrılarak yana kayıp, dudağını ısırmaya başlar ve çevikçe sıçrayarak kenara kaçar. Onun uzun siyah örgüleri, kayıp duran yılan gibi, keçe de sağa sola savruluyordu. Kağan nihayet ayağı ile sıkıştırır ve fısıldayarak tekrarlar:

— Konuş, bana ölüm hazırlayan kim?

Kulan sırtını çadırın parmaklığına dayar.

— Yücesin, dengin yok! Hiçbir halk, hiçbir ordu senin için korkutucu değil, sen onları patlayan rüzgârın sonbahar yapraklarını sürüklediği gibi darmadağın edersin. Fakat seninle beraber aynı otakta oturan, gece gündüz seni gözleyen, gizli düşmanlarından sen korunabilir misin? Sana bir tek ben sadığım ve ışıldayan karla kaplı, kudretli, mükemmel, soylu Altay dağını sevdiğim gibi seviyorum seni. Benim tek güvencem sensin, sensiz beni, yoldaki çakıl parçası gibi fırlatıp atarlar. Acaba ben yalan mı söylüyorum? Ancak sen her şeyi görür, her şeyi anlarsın, rüzgârın sesini de, sarıasmanın inlemesini de, yılanın tıslamasını da. Sana söylediklerimin hepsi doğru değil mi?

— Her şeyi, bildiğin her şeyi anlat, diye kağan örgüleri bırakmadan kısık sesle konuşur.

Kulan'ın gözlerinde, öç alma sevincinin ham ateşi yanar.

— Obada, ateşin koruyucusunun varisinin daima hanın en küçük oğlu olması gerektiğini, step yaşlıları bilgece düşünmüş-

lerdir. Yaşlı oğullar yetkinleşmekte ve baba atının dizginini ele geçirmeye sabırsızlanmaktadır. Bu nedenle baba, düzenlerini kendileri kursunlar diye onları ayırmakta ve çadırlarını kendinden uzağa kurdurmaktadır. Genç, küçük oğul büyüyünceye dek de, baba yılkılarını sükûnetle gütmektedir. Sen hepsine bağışlarda bulundun, onların hepsine uluslar[82] ayırdın da, niçin en küçük oğlun Kulkan'ı varisin yapmayı unuttun?

Kağan örgülü saçı bırakır, uzun süre burnundan solur, nihayet konuşur:

— Ben çocuğu da, seni de gözetiyorum... Bu nedenle ben onu varisim olarak ilan etmedim. Moğollar hiçbir zaman, Merkit oğlunu sevmeye başlamayacak ve dinlemeyecektir.

Kulan dizlerine atılır:

— İşte ben, dünyadaki en iyi insanların, en başka olanını, Merkit oğlunu, göğün gönderdiği efendimi, seni sevmekten korkmuyorum, çünkü senin anan yüce Oylun, Moğol soyundan değil, benim Merkit kabilemden idi.

Cengiz Han kısık sesle konuşarak kalkar.

— Evet, sen beceriksiz bir şekilde konuştun! Bu konuyu herkes unuttu. Bırak da hatırlamasınlar... Senin sözlerini ben, yüreğime koruyacağım. Hiçbir yere gitmeye kalkışma. Halıları tekrar aç. Noyanlarımla askeri danışmalardan sonra, ben sana geleceğim, benim küçük sıçanım, arzum, Kyusyultyu'm!

Kağan ağır ağır adımlayarak çadırdan çıkar.

Kulan ayağa kalkar, kaşlarını çatarak, dalgın, dalgın uzun siyah saç örgülerini, yavaş yavaş eline dolar. Hizmetçiyi çağırır. Çinli kız, iç bölmede büzüşmüş, mışıl mışıl uyumakta. Kulan küçük ayağı ile dürterek onu uyandırır ve şöyle der:

— Kaba adam az kaldı kolumu kıracaktı!.. Halıları yeniden ser! At kılı demetini saçımın örgüsüne bir daha geçir, vahşi onu az daha kopartacaktı! Yabancı elçilere yarın büyük ziyafet verilecek. Gümüş rengi bezekli, mavi, Çin elbisemi hazırla.

***

82. Ulus: Bölge, mıntıka.

VIII
KAĞAN PARMAKLARI İLE SAYAR

Kağan, "kızgın sıçanın" kendisine söylediklerini düşünerek, kurganı sessizce dolaşır. Karaltı yeniden karşısına çıkar. Parola değişimi yapılır: "Kara İrtiş!" "Fethedilmiş cihan!" Kağan, bütün baskınlarda kendisine eşlik eden nöbetteki eski nukerini tanır.

— Ne işittin? Ne gördün?

— Orada, uzak tepelerde pek çok ateş var. Tıpkı yıldızlardan gerdanlıkmış gibi görünen ve sürüleri ile dağlara kaçan ve bu ovanın sakinleri olan onlar, bizim askerlerimizden korkuyorlar.

— Peki nukerler kendi aralarında ne konuşuyor?

— Bütün koyunları yedik tükettik, atlar otların hepsini yedi de artık kökleri ısırıyor, kılıçlar kan istiyor diye konuşuyorlar. Bu nedenle de diyorlar ki, "Yüce Kağan bizden daha bilge, o her şeyi görür, her şeyi bilir, yakında kendimizin ve atlarımızın karnı için her şeyin iki kat daha çok olduğu yer nere ise bizi oraya götürür."

— Tamam, doğru! Kağan her şeyi görür ve her şeyi bilir, herkesi düşünür. Binliğin başkanı Çağan'a şimdi hızla koş. Yanına yüzerliklerden altısını alarak hemen şimdi atlara binmelerini emrettiğimizi söyle.

— Derhal, koşarım Han'ım!

— Dur! Çağan'a parmaklarımı bükeceğimi ve onu burada, kurganda, şu su birikintisinin önünde bekleyeceğimi de söyle.

Moğol eğri bacakları ile paytak, paytak yürüyerek tepeden aşağı koşar, Kağan ise, kulaklarını dikip, ayakları üstüne kendini bırakarak kımıldamadan oturur ve karanlıktan gelen sesleri dikkatle dinler. Ve içinden saymaya başlar: "bir, iki, üç, dört..." yüze ulaştığı zaman parmağının birini büker.

Gökyüzünde ay, kâh bulutlara bürünüp, kâh karanlık göğe doğru süzülüp, yavaşça yuvarlandıkça, tepenin çevresinde geniş

halka halinde yayılmış olan nukerlerin çadırları da kâh göze batarca yakından görünmekte, kâh bulutların gölgesinde kalıp belirsiz lekeler halinde kararmaktadır.

Kağan iki yüze kadar sayıp, ikinci parmağını büktüğünde, çadırlar arsında gölgeler koşuşur ve nukerlerden birkaçı sisli stepe doğru dörtnala gider. Tüm kampı gırtlak çatlatan haykırışlar kaplar:

— Alarm!

Kağan kımıltısızca oturup, sakin sakin üçüncü, dördüncü yüzlüğü... saymaya devam eder. Uzaktan gittikçe kuvvetlenen, boğuk uğultular duyulur ve Kağan bunun binlik yılkının dörtnala kalkışı olduğunu anlar. Yılkı rüzgâr gibi yaklaşır ve tepenin eteğinde aniden durur. Keskin at teri kokusu Kağana kadar gelirken tüm kampı bir anda örten toz bulutu havalanır.

Kağan saymaya ve parmaklarını bükmeye devam eder. Yılkıdan kişnemeler ve çifte savuran atların boğuk vuruşları duyulur. Kağan hafif, boğuk sesle bağırır:

— Çağan! Oye, Çağan!

— Oye, geliyorum! Cevap, karanlıktan uzaya, uzaya gelir.

— Ben altıncı parmağı büktüm! Niye yavaşsın?

— İkisini daha bük, biz hepimiz atlara binmiş oluruz!

Ay bulutlardan tekrar sıyrılır ve Moğolların her taraftan koştuğu yeri, çadırlar arasındaki yuvarlak alanı, parlak ışığı ile aydınlatır. Birileri eyer ve ter keçelerini taşımakta, diğerleri atları kendi çadırlarına götürmekte, bazıları da önceden tayin edildikleri yerlere doludizgin gitmektedir.

Kağan saymaya devam eder. O yedinci parmağı büker ve arkasında adım sesleri duyarak kafasını oyana çevirir. İki nuker Cengiz Han'ın yelesi ve kuyruğu siyah açık don rengi, eyerlenmiş atını getirmektedir. O eliyle yeleden tutarak, eyere çıkar ve yavaşça tepenin tümseğine yönelir. Onun ardı sıra da içlerinden biri uçları titreşen bayrağı tutan yedi nuker sıralanır.

Kağanın karşısında at ve süvari kümeleri her yönde hareket halindedir. Onların hepsi kendisine ait olan yeri çarçabuk alırlar

ve Cengiz Han daha sekizinci parmağını bükmeden Onun önünde, birkaç muhafızla birlikte, binliğin başkanı Çugan'ın bulunduğu yüzer kişilik saflar, altı sıra halinde düzgünce sıralanmıştır bile.

— Çağan, buraya! Diye bağırır Cengiz Han.

Çağan tepeye uçar gibi varır ve Kağana üç adım kala durur. Sen bütün haraçların (sıradan halk, yoksul göçebeler) ve stepin uzun kuyruklu tavşanlarının toplaştığı, karşıdaki şu dağa git. Onların bütün sürülerini buraya sür getir ve elinden bir tek bile koyun kaçırtma. İleri!

Çağan atı döndürür ve hızla saftaki yerine varır.

— Ardımdan!

Müfrezeler birbiri ardı sıra ve arka arkaya yüzerlikler halinde, ay ışığında ağaran yolda harekete geçer. Kağan tepenin tümseğinde kımıltısızca durur ve sonuncu süvari uzağın alaca karanlığına gömülünceye kadar saymaya devam eder. O dokuzuncu parmağını büker.

Kibirli, palavracı Harzem şah böyle bir ordu hazırlamış mıdır? Bunu, yakında Buhara dolaylarındaki savaşta göreceğiz.

***

IX
KAYBOLAN KERVAN

Cengiz Han Müslüman elçilerine büyük bir kervan hazırlamalarını ve mal satmak istiyorlarmış gibi Harzem-şah Hükümdarlığı'na doğru yola çıkmalarını emreder. Cengiz Han, Çin'de ele geçirilen değerli ganimetlerin kendine ait olan kısmından önemlice bir miktarını da onlara verir ve onun karşılığı olacak para ile de, seçkinleşenlere hediye etmek için, olabildiğince çok kumaş almalarını emreder.

Mahmut Yalvaç kervanla pek çok mal gönderir, fakat kendisi Harzem'e gitmeyi rededer. O ve onun iki yol arkadaşı çadırlarda yatar, ahlar puflar ve Buhara'da onları zehirleyeceklerini tekrarlayıp dururlar. Kervan beş yüz develidir ve bu develerle kendine tüccar, tezgâhtar süsü veren dört yüz elli kişi yola çıkar. Cengiz Han kervan'ın başına kendi Moğol nükeri Usun'u koyar.

Tyan-Şan Dağı'nın kollarından aşan kervan Müslüman sınır kenti Otrar'a varır. "Kervanbaşı" Usun, Muhammed Şah'ın kendi eli ile imzaladığı ve mührünü bastığı, Moğol tüccarlarına "Harzem'in bütün kentlerinde serbestçe ve her tür vergiden muaf dolaşma ve ticaret yapmaya" izin verdiğine dair vesikayı kent valisine gösterir.

Otrar pazarları ile ünlü bir kenttir. Baharda ve sonbaharda buraya en ücra obalardan göçerler gelirler, koyunları, köleleri önlerine katıp, deri, yün ve çeşitli kürkleri, halıları getirip onları kumaş, çizme, silah, balta, makas, dikiş iğnesi ve toplu iğne, fincan, bakır ve kil kap kacakla değiş tokuş ederler. Bütün bunlar, Maverangar ve Harzem kentlerinde sanatkâr ustalar ve onların kölelerince imal edilip hazırlanmakta.

Gelen bu kervan Otrar pazarları için, bildiklerden, alışıldıklardan değildir. Tüccarlar, Otrarlıların hiç görmedikleri, acayip

ve pahalı şeyleri halıların üzerinde sergiler. Onlar akın akın gelirler, sanki altından dökme gibi ustaca yaldızlanmış metal mabutlara, özenle kıvrılmış asalara, nazarlıklara, vazolara, yeşim ve nefritten buhurdanlık figürlere, ince Çin porseleninden çaydanlık ve fincanlara, kınları kıymetli taşlarla bezenmiş altın saplı kılıçlara... durup durup bakarlar. Burada, kunduz ve kahverengi tilki kürkleri de var, kalın, hışırdayan ipekten, samur kürkü astarlı kadın ve erkek elbiseleri de, daha başka nadir ve pahalı nesneler de... Kalabalık alışılmadık bu kervan hakkında konuşmaktadır:

— Tatarlar tüm bu kıymetli şeyleri, Çin'de hükümdar saraylarından ele geçirdiler. Bu lüks elbiselerde herhalde, kuruyan kan lekeleri vardır. Savaşçılar talandan sağladıklarını tüccarlara öldüm fiyatına satarlar, tüccarlar ise burada onları fahiş fiyatlarla satarak vurgun vururlar.

— Bizim askerlerimiz Çin'e niçin gitmiyor? Diye fikir yürütür bazıları, böyle hazinelere biz de ulaşmış olurduk.

Şayet Tatar tüccarları, bu lüks malları yarı fiyatına teklif edeceklerse, Otrarlı tüccarlara yapacak ne kalır? Bizim mallarımıza hiç kimse bakmak dahi istemiyor.

Stepin sürü bakıcıları kafalarını hoşnutsuz, hoşnutsuz sallar:

— Bunlar kimin neyine gerek? Sadece hanlara, beylere, cüppeler de hâkimlere, yüce imamlara. Bu lüks elbiseleri satın almak için, onlar şimdi bizden yüzdükleri haracı iki katına çıkarır.

Otrar valisi Harzem sultanı Türkan-Hatun'un yeğeni İnalçik Kairhan'dır. O maiyeti ile pazarda dolaşır, Moğol kervanınca sergilenen nesnelerin yanında durur ve tüccarlardan hediyeler kabul eder, sonra kaygılanmış olarak kaleye döner ve Harzem şaha ihbar mektubu ile durumu bildirir.

"Tüccar elbisesi içinde Otrar'a gelen bu insanlar, tüccar değil, büyük ihtimalle Tatar Kağanının casusları. Onlar küstahça hareket ediyor. Aslen İndus'lu olan tüccarlardan biri bana 'han' demeden kaba bir biçimde ismimle konuşmaya kalkıştı, ben de onu kamçılattım. Geriye kalan diğer tüccarlar da, esasen ticaretle hiç alakası olmayan konularda müşterilere sorular soruyor. Halk-

tan herhangi bir kimse ile yalnız kaldıklarında ise tehdit ediyorlar: 'Ardınız sıra çok şeyler olup bittiğinden kuşkunuz olmasın. Çok yakında öyle olaylar olacak ki, siz onlara karşı mücadele edemeyeceksiniz...'"

Böylesi bir mektupla kuşkulara kapılan Harzem-şah Muhammed Otrar'daki Moğol kervanının alıkonması emrini verir. Dörtyüz elli tüccarın hepsi ve Moğol kervancı başı Usun, Kalenin bodrumunda hiçbir izsiz, tozsuz kaybolur, Moğol mallarını ise Otrar'ın genel valisi, satılması için Buhara'ya gönderir. Satıştan ele geçen paraları da Harzem-şahı Muhammed'in kendisi alır.

Tüm kervandan sadece bir hayvan bakıcısı canlı kalır. O kaçmayı ve ilk Moğol nöbetçi kulübesine ulaşmayı başarır. Orada onu tefli[83] posta atına bindirirler, o da korkunç haberle doludizgin Cengiz Han'a gider.

***

83. Cengiz han kendi hükümdarlığındaki ana yollarda Kağanın emirlerinin ulaştırılması için, atları ve ulakları daima hazır olan, posta kulübeleri kurdurur. Karşıdan gelenlerin yol vermesi için, posta atlarındaki kayışa tef takılıyordu.

X
ELÇİ BOĞULMAZ ARACI ÖLDÜRÜLMEZ

Tıpkı ayın büyümeye çalışıp büyüyemeyince yeniden orak haline geldiği gibi Tatar hükümdarı Buhara'ya, babası bir zamanlar Harzem-şah Muhammed'in babası Tekeş'in hizmetinde bulunan Emir İbn-Kefrec-Bogra'yı iki Moğol asilzadesi ile birlikte yeniden elçi olarak gönderir.

Harzem-şah elçileri kabul etmeden önce Kıpçak başbuğlarla uzun süre istişare eder. Onların tavsiyelerine uyarak, Cengiz Han'ın niyetini öğrenmek için, Moğol elçilerini kibirle ve asık suratla kabul etmeye karar verir.

Kıdemli elçi kafasını dikerek içeri girer. O artık diz bükmüyor ve vekilin talebine uygun olarak silahını girişte bırakmış da olsa, tıpkı savaşa girişecekmiş gibi dik durarak konuşur.

— Batı ülkelerinin hükümdarı! der O, "biz sana, Cengiz Han Hükümdarlığı'ndan Otrar'a gelen tüccarlarımıza bizzat kendi elinle yazıdığın ve mührünle güçlendiridiğin vesikayı verdiğini sana hatırlatmak için buradayız. O vesikada sen tüccarlarımıza serbestçe ticaret yapma izni veriyor ve herkesin onlara dostça davranmasını emrediyordun. Fakat sen onları sinsice kandırdın, onların hepsi öldürüldü ve malları talan edildi. Hainlik menfur bir olay ise, o İslam'ın başından geldiği zaman çok daha iğrenç bir hal alır.

Harzem-şah bağırmaya başlar:

— Utanmaz adam! Benimle böyle konuşmaya nasıl cesaret edersin? Benim hizmetçimin yaptığı davranışlardan dolayı beni suçlamaya nasıl cesaret edersin?

— Yüce Şah, sen Otrar genel valisinin senin emirlerine rağmen davrandığını mı iddia ediyorsun? Mükemmel! O zaman, bu

suçlu uşak İnalçik Kairhan'ı bize teslim et, yüce Hanımız nasıl olsa, kendisi Onu layık olduğu gibi cezalandırmasını bilir. Ancak sen bana "hayır" diye cevap verirsen, en yiğit yüreklerin çarpışmada olacağı ve sımsıkı fırlatılan Tatar mızraklarının hedefini bulacağı savaşa hazır ol!

Harzem-şah tehditkâr sözleri dinlerken düşünceye dalar. Sorunun o anda çözüleceğini anlayan herkes donar kalır: savaşın çıkması ya da çıkmaması! Ancak bazı mağrur Kıpçak hanları bağırmaya başlar:

Küstaha ölüm! O bizi nasıl tehdit eder! Yüce padişah, İnalçik Kair-han annenin yeğeni değil mi? Yoksa sen kâfirlerin Onu kesmesine müsaade mi edeceksin? Şu haddini bilmezi öldürmelerini emret, yoksa onun işini biz kendimiz bitireceğiz.

Bozarıp solan Harzem-şah, ölü gibi oturur, dudakları titrerken yavaşça konuşur:

— Hayır! Ben sadık hizmetçim İnalçik Kair-han'ı teslim etmem!

O zaman Kıpçak hanlarından biri, Moğol elçiye yaklaşıp sakalından tutarak, onu hançer darbesi ile keser ve yüzüne fırlatır. Elçi İbn-Kefrec-Bogra güçlü ve cesurdur. Fakat o kavgaya tutuşmayıp, sadece bağırır:

— Kutsal kitap der ki, elçi boğulmaz, aracı öldürülmez!

— Sen elçi değil, Tatar Kağanı'nın çizmesindeki tozsun! Sen Müslümansan niçin düşmanlarımıza hizmet ediyorsun? Sen bir vatan hainisin!

Kıpçak hanları da aynı anda elçiye saldırarak hançerler, beraberindeki Moğolları da kıyasıya döverler.

Onlar yara bere içinde, Harzem–şah Hükümdarlığı'nın sınırına kadar götürülür ve orada, sakalları yakılıp, atları ellerinden alınarak bırakılır.

***

XI
CENGİZHAN ÖFKELENİR.

Cengiz han gündüz otağından birkaç kez çıkarak uzaklara gözlerini diker belli ki, O bir şeyler beklemekte. Otağa döndüğünde ipek halıya kendinin bırakır ve uzun boylu, hareketlerinde ağır, zayıf, uyanık, gözleri içe işleyen, baş danışmanı Elya Çu-Tsay'ın anlattıklarını dinler.

— Atın eyerine oturarak tüm cihanı zapt etmek mümkün, fakat eyerde kalarak onu yönetmek mümkün değil. Yedekte tahıl bulundurmaya özen gösterecek, ahaliden ılımlı vergiler toplamak için vergisini ödemeyenleri ölümle cezalandıracak "yargı yerleri" düzenlemekle yükümlü başkanları her bölgeye gecikmeden atamak gerek. Böylesi "yargı yerlerinin" her birine, bilgili insanlar içinden seçilen, biri başkan diğeri onun yardımcısı olan, güvenilir iki kişiyi tayin etmek gerek. Gelirleri artırmak için, tüccarlardan gümrük vergileri, şarap, sirke, tuz, demir, altın, gümüş madenciliği, tarlaları sulamak için su kullanmı gibi haklardan vergi toplamak gerek[84].

— Senin bütün konuştukların makul, diye cevap verir Cengiz Han.

Mühür koruyucusu, Uygur İsmail Hoca mührü Kağana verir. O, çevresi altın çemberli, pembe renge boyalı, yeşim taşından kaplan figürüdür. Kağan, Elya Çu-Tsaya'nın önceden hazırladığı talimatnameye mührü basar.

Stepin üstünde rüzgârsız, yakıcı gün ortasında sıcak hava dalgaları titreşmekte. Cengiz Han'ın tüm kampı uyuklamakta ve hatta ovada dolaşıp duran atlar dahi, yılkıda toplaşmış, kafalarını düzenlice sallayıp çevrelerinde uçuşan büvelerden kurtulmaya çalışarak hareketsiz durmakta.

84. Paşid ad-Din

Uzaktan, tıpkı sinek vızıltısı gibi, ince, yeknesak, sesler duyulur. Sonra teflerin hızlı şangırtısı gittikçe belirgin bir hal alır. Cengiz Han yuvarlak yüzünü çıkışa doğru çevirir ve sarkık memesine ağır altın küpe geçirilmiş büyük kulağına başparmağını dayar.

— Ulak, fakat yalnız değil... Ve O, otaktan çıkar.

Artık toz kümesinin yolda nasıl havalandığı görülmektedir.

Üç süvari kampa doğru doludizgin gelirler, atlardan birinin paldır küldür düştüğü, süvarinin tepe taklak gittiği yere, kara çadırlara kadar dörtnala gelirler.

Nöbetçiler atların dizginlerini tutup, onları karakola çeker. Gelenlerden ikisi nöbetçilerin eşliğinde, Cengiz Han'ın olduğu yere, içinde tayların olduğu çite doğru yürürler.

Kağan beyaz kısrağın önünde çömelmiş, göz süzerek boz tayın kafası ile annesinin pembe memelerini nasıl dürtüklediğini izliyordu.

Gelenlerin ikisi çaputlara sarılı ve yara bere içindeki yüzleri de şişkindir. Onlar o denli değişiktirler ki, kafasını onlara çeviren Kağan sorar:

— Siz kimsiniz?

— Yüce kağan! Daha önce biz sizin binliğinizdendik, şimdi ise mezardan çıkmışlardan olduk. Harzem-şah bizimle eğlenmek istedi ve savaşçının onuru ve gururu olan sakallarımızın yakılmasını emretti.

— Peki, İbn-Kefrec-Bogra nerede?

— Senin emirlerini şaha dimdik söylediği için, Harzem dişi domuzuna zaman, zaman üren, köpekler onu parçaladı.

— Nasıl! Onlar benim elçimi mi parçaladılar?

Cengiz han ulumaya başlar. O hırsla yerden kum avuçlar ve başından aşağı serper. Elleri ile yaşa boğulan yüzlerini parçalar, ileriye atılır ve kocaman iri gövdeyle hantalca yolda koşmaya başlar. Eski yakınlarının hepsi arkasından koşar, bağırtılardan uyanan, telaşın nedenini bilmeyen yeni savaşçılar da peşlerine takılır.

Kağan, soluya, soluya tavlaya kadar koşar, kazığa bağlı eyersiz atı kazıktan koparıp alır, onun yelesine yapışıp sırtına abanarak Mavi Dağ yolunda rüzgâr gibi gider. Elya Çu-Tsaya ve Cengiz Han'ın oğulları da atlarına binerek hızla onun ardından gider.

Onlar dörtnala kayalık dağa varır. Kağan çamlar arasındaki tümsekte dikilir, uzaktan görünmektedir, şapkasını çıkarıp, kuşağını boynuna asar.[85] Toprak sıvadığı esmer yüzünde, iri ve parlak gözyaşları akmaktadır.

— Sonsuz gökyüzü! Sen müminleri kurtarır, suçluları da cezalandırırsın, diye bağırır kağan. Sen günah bilmez Müslümanları cezalandırırsın! Benim yürekli bagaturlarımı işitiyor musun? Müslümanlar benim, elçim Usun'u ve ticaret yapmak için giden dört yüz elli gayretli tüccarı ezdiler. Müslümanlar, onların bütün mallarını gasp ettiler ve bizimle alay ediyorlar. Onlar benim diğer elçim, yürekli İbn-Kefrec-Bogra'yı da öldürdüler. Onlar tıpkı domuz gövdesi üter gibi, diğer iki elçimin sakalını alazlayarak, atlarını ellerinden alıp, serseri gibi kovdular. Biz buna sabredecek miyiz?

— Bizi Müslümanlara götür! Diye bağırır. Tatarlar Biz onların şehirlerini kılıçtan geçirir, hepsini karıları ve çocukları ile kıyarız, onların bütün sürülerine ve atlarına el koyarız.

— Orada ayaz ve soğuk kar fırtınası olmaz, diye gür bir sesle kükremeye devam eder Cengiz han, "Orada daima yazdır, tatlı kavunlar, pamuk ve üzüm orada yetişir. Oranın çayırlarında, otlar yaz boyu üç kez büyür. Acaba, orada, böylesi bir saadet ülkesinde, Müslümanlar gibi caniler terbiyeli, terbiyeli oturabilir mi? Onların topraklarını zapt edip, kentlerini yerle bir edelim. Yıkılan kentlerin yerine arpa ekeriz, orada sağlam atlarımız otlar, yalnız, sadık kadınlarımız ve çocuklarımız için çadırlar kurulur. Siz Müslüman topraklarına yürümeye hazır mısınız?"

— Sen, yalnızca onların nerede olduğunu göster bize, biz onları kırarız! Diye haykırır Tatarlar.

---

85. Bunun Moğollardaki anlamı: "kendini tamamen göğün iradesine teslim etmek demektir."

— Ben şamanlar olmadan dahi, "mutlu ayın" ve askerleri batıya sevk etme vaktinin geldiğini görüyorum, der, yüksek sesle Cengiz han ve dönerek yavaş, yavaş dağda daha yükseğe çıkmaya başlar. Muhafızları da Onu izler ve Onun tek başına kendi düşünceleri ile baş başa kalmak istediği yerde, çevresinde halka olurlar. Dağda yokuş yukarı daha yükseğe çıkan Cengiz Han, uçurumun üstündeki meydan da bir ateş görür. Ateşin yanında bir çocuk oturmuş ve ufakça el körüğü ile üzerinde kızarmış şerit gibi demir olan kömürleri yellemektedir. Oradaki çömelmiş yaşlı Moğol ise kıskaçla, şeridi tersine dönderir ve demirci çekici ile dövmek için örs üzerinde tutar.

— Kimsin sen? Diye sorar Kağan.

— Ben Cebe-noyan'ın tümeninden demirci Hori'yim.

— Sen niçin buradasın?

— Ben oklar için çeliklenmiş iğneler hazırlıyorum. Onlar demire çarptıklarında eğilmemekte ve en sağlam zırhı bile delmektedir. Böyle karşı konulmaz oklar hazırlayarak ben sana yardım etmiş olmuyor muyum?

— Sen akıllıca konuşuyorsun, der Cengiz Han, "Peki, sen niçin burada dağda çalışıyorsun?"

— Burada dağda, kızgın alevler veren çıralı kökler kolay bulunur. Ayrıca itiraf emek gerekirse, buradan stepin uzaklarını görürüm ve bizim öz obalarımız da o tarafta...

— Sen hangi gevezeliği yapıyorsun? Buradan bizim obalarımız görünmez, onlar uzaktalar!

— Acaba, stepteki uzaklıkların hepsi aynı değil mi? Ben vatandan yana baktığımda yüreğim hafifliyor!

— Bu çocuk senin oğlun mu?

— Bir Çinli çocuktu, artık oğlum oldu. Yüce Kağan ben seninle Çin'e gitmiştim ve orada sokağa atılmış bu çocuğu seçtim. Ben onu eyerde büyüttüm, demircilikte benim yardımcım oldu.

— Senin demirhanen nerede?

— O hep benimle beraber, eyer üstünde. İşte çekiçler, demir parçası ise örs yerini tutmakta. Körüğü torbaya sokar, oğlumun da bindiği ikinci atta taşırım.

— Senin atların sağlam ve ehven midir?

— Benim atlar artık çok yaşlı, onlarla nice seferlere çıktım. Biz Buhara topraklarına vardığımız zaman, ben kendime sağlam atlar ve ayrıca birkaç çekiç dövücü köle seçeceğim...

— İyi dövüşürsen at yılkına sahip olursun.

— Ben artık nasıl savaşçı olurum ki? Ben kötü yaralandım. Savaş için artık pek uygun değilim, bıçakları, ok uçlarını çekiçlemek alıştığım işler oldu. Söyle bana yüce Kağan, burada uzun süre mi kalacağız? Bizim, Cebe-noyan'ın tümeni açlık çekiyor ve kendi atlarını yiyor, daha öteye hareket etme zamanı...

Cengiz Han hiddetle burnundan solumaya ve oflayıp puflamaya başlar: bu kötüye alamettir.

— Hayır, önce sen söyle bana demirci Hori, şayet Cebe-noyan'ın tüm tümeni ileriye gitti ise, O on iki gündür burada yoksa, sen stepte hep böyle gidecek, ona yetişmek için karşılaştığın serserilere kimin Cebe-noyan'ı görüp görmediğini mi soracaksın? Şayet nukerlerin hepsi kampın etrafında dolaşmaya başlarsa, o zaman bendeki bütün ordu dağılır gider!

— Demirci titremeye başlar ve yüz üstü toprağa kapanır.

— Buyruğumuz şudur ki: Bu demirci Hori benim binliğe götürülsün ve meydanda, onun kaşınan ayaklarına yirmi sopa vurulsun. Kendi yüzlüğünden kopmuş, serserice dolaşıp duran nukerleri yakalamak için kampın çevresine atlı devriyeler gönderilsin ve onların yüzlük ve binliklerini de bana özellikle bildirin ki onların hepisini cezalandırayım.

— Cengiz Han, büyük kemikli ayaklarına kapanan demirciyi iteler ve taşlı patikada yavaş yavaş daha yukarılara doğru çıkar ve birden duraklar.

— Ben burada seferin selameti hakkında gökyüzü ile sohbet edeceğim. Sohbetim esnasında beni hiç kimsenin rahatsız etmemesi için dağın çevresine bekçiler koyun! Kağan sonra, dağın zirvesine doğru yürümeye devam eder.

***

XII
MEKTUBU NASIL YAZMALI

Cengiz Han Moğolcadan başka dil
ve yazı yazmasını bilmiyordu.
(Akademisyen, V. Bartold)

Kağan akşama doğru otağına döner ve kıdemli başbuğlarını çağırtır. Bunlar arasında, Cengiz Han'ın gençlik yılları yoldaşlarından kamburlaşmış, saçları ağarmış, zayıflamış, sarkık yanaklı, zaferlerin şanı ile kaplı olanlar da ve basiretli kağanın öne çıkardığı, kahramanlıklara susamış ateşli, genç savaşçılar da bulunur. Her birinin, kendi sancağı altında, sefere tastamam hazır, on bin süvarisi vardır.

Hepsi yarım daire halinde sıkışarak, halıya oturur. Yalnız Cengiz Han diğerlerinden daha yükseğe, altın tahta oturur. İnci ile oynayan sarmaş dolaş "mutlu ejderhalar" şeklindeki taht arkalığı uzun kollu deniz medüzüne benzemekte, Çinli sanatkârlar tarafından ustaca işlenmiş, tahttaki koltuk altları ise, iki kızgın kaplanı yansıtmaktadır. Altın dökme olan bu koltuğu Kağan, Çin imparatoru sarayından ele geçirir ve seferlerinde beraberinde taşır.

Tahtın sağ tarafında Cengiz Han'ın iki kardeşi ve iki küçük oğlu, Ugedey ve Tuli bulunmakta, sol tarafında ise Kağanın son karısı, kıymetli gerdanlığı ve elinden dirseğine dek dizili bilezikleri ile göz kamaştıran genç Kulan Hatun oturmaktadır. Oturanların arkasındaki, Çinli hizmetçiler sessizce hareket ederek, altın kaplarda yemekler, altın fincanlarda da kımız ve kırmızı sert şarapları dağıtırlar.

Kağanın solunda, genç karısının yanında, iki elçi: biri güçlü Tangut Hükümdarı Burhan'ın[86] gönderdiği Aşaganbu, diğeri Kuzey Çin'in Tsin İmparatoruna kinli, bu nedenle de Moğollarla

86. Tangut hükümdarlığı: Kuzeybatı Çin'in bölgelerinden biri.

dostluk ve ittifak peşindeki, Güney Çin Suns İmparatorunca gönderilen, Çinli komutan Men-Hun'dur[87].

Cengiz han bu ziyafette, altın kapların ihtişamı, ikramların, içkilerin bolluğu ve çeşidi ile misafirleri şaşkınlığa uğratır. Büyük altın kaplarda, kızartılmış genç kısrak, yaban geyiği ve step eşeği etleri verilir. Bunun ardından, Çinli aşçıların hazırladığı görülmedik tatlılar gelir. Kımız, ayran, kırmızı pers şarabı, karpuz çekirdeğinden votka, atları münavebe ederek ulakların günlerce doludizgin koşturarak getirdiği nadir güney meyveleri... Bütün bunlar, yaban at yılkılarının uğradığı ve onların izinden de kaplanların yürüdüğü bu ıssız vadide sıra dışıdır. Otağın ipek perdesi ardından Çinli şarkıcıların iliklere işleyen türküleri, flüt ve kamış kavalların tiz sesleri duyulur. Tuhaf elbiseler giymiş birkaç oyuncu, stepte alageyiğin kaygısızca nasıl yayıldığını, vaşağın ona nasıl görünmeden yaklaşıp üzerine atıldığını, fakat onun kendisinin de saklanmış olan avcının oku ile nasıl öldüğünü yansıtan oyunlarını icra eder.

Cengiz Han başarılı ziyafetten memnun, tahtta bağdaş kurup oturur ve hizmetçinin karşısında diz çökerek tuttuğu, ayrı özel kaptan aldığı, kızarmış et parçasını şapırdatarak yer. Kağan en iyi et parçalarını, şefkat göstermek istediklerinin, ağzına sunar.

Ziyafet esnasında Cengiz han Tangut elçisine kıskançlıkla ve yan gözle bakar. Kağanın karısı Kulan Hatun'un yanında oturmakta olan ve Steplerde hiçbir zaman yolunu kaybetmemiş olan O, Çin'e ilk defa vardığında başkentin karmaşık dar sokakları arasında nasıl şaşırdığına dair kendi hikâyesi ile Onu güldürür. Kulan kaygısızca güler. Koyunun kürek kemiğini dişleri ile sıyıran, Cengiz Han Tangut elçisinden yana konuşur:

— Senin efendin, Hükümdar Burhan, gelecekteki yeni seferde benim sağ kolum olmaya söz vermişti. Şimdi Müslüman halkı, elçilerimi öldürdü ve ben bundan dolayı Harzem-şahı cezalandırmak için yola çıkıyorum. Şimdi Hükümdar Burha'nın

87. Men-Hun'un Moğollar ve Cengiz han hakkındaki notları günümüze kadar korunmuştur.

askerleri ile beraber burada olma ve ordumun sağ kanadında yerini alma zamanı.

Güzel Kulan Hatunla sohbete dalan, Tangut elçisi Cengiz Han'ı hafifseyerek cevaplar:

— Sefer için askerlerin yetmiyorsa kağan olma.

— Cengiz Han koyunun kürek kemiğini fırlatır, yağlı parmaklarını beyaz sahtiyan çizmelere siler, samur kürkünün eteğini dudaklarında dolandırır. Herkes sessizliğe gömülür. O, Tangut elçisine dönüp soluyarak, kısık sesle konuşur:

— Sen kendi hükümdarın adına konuşuyorsun. Sen nasıl olur da bana böyle küstahça cevap vermeye cesaret edersin? Benim hemen şimdi kudretli ordumu Tangut Hükümdarlığı'na sevk etmem çok mu zor? Fakat benim şimdiki gailem başka ve sizi, siz tangulular gibi alçakları, sinsileri şimdi darmadağın etmeyeceğim. Ancak sonsuz gökyüzü beni şayet düşman okundan korursa, yemin ederim ki, Harzem-şahı bozgun uğratıp da geri döndüğüm zaman, senin hain hükümdarına savaşla geleceğim. O zaman senin sözlerinin hesabını soracak, size kağan olup, olamadığımı göstereceğim!. Elya Çu-tsay, hemen şimdi atı getirmelerini emret ve bu Tangut eniği benim otağımdan def olsun.

Tangut elçisi, Aşaganbu, kekeleyerek cevap verir:

— Ben, gerçekten kırıcı bir şey mi söyledim?

Fakat Çinli uşaklar onu koltuk altlarından tutar ve otaktan dışarı sürükler.

Suratı asılan Cengiz Han Çin elçisi Men-hun'a çok az içtiğini, buna ceza olarak altı büyük fincan şarabı ardı ardına içmesini buyurur. Elçi uysalca içer ve tüm misafirler de o esnada, Çinlinin şerefine methiye türküleri söyler. Altıncı fincandan sonra elçi düşer ve derhal sızar. Yüzü yeniden gülen Cengiz Han neşeyle konuşur.

— İşte benim misafirim bol bol içti! Demek ki O benim dostum ve benimle tek yürek düşünüyor. Dostumu çadırına özenle götürün. Keza O sabahleyin kendi ülkesine dönebilir. Kentlerin başkanları her yerde Onu bir daha alıkoysun, Ona şarap, çay, ne arzu ederse versin. Yolda iyi müzikçilerin Ona flüt çalmaları ve

telleri tıngırdatmaları da emrimizdir. Biz Çinli dostumuzun hiçbir şeye muhtaç olmamasını diliyoruz.

Uyuyan elçiyi götürdükleri zaman Cengiz han Elya Çutsay'a döner:

— Benim elçimin katili Hazem-şah Muhammed'e mektup yazdın mı?

Büyük danışman kağanı sakince cevaplar:

— İki yiğit komutan savaşmaya niyetlendiği zaman ben gerektiği gibi yazabilir miyim? Ben sadece zapt edilen topraklar da düzenleme yapmayı bilirim ve senin emirlerinin yerine gelmesini izlemeye çalışırım. Bu nedenle mektubu senin daha tecrübeli kâtibin İsmail-Hoca Uygur yazdı.

— Nerede O?

Çok geçkin yaştaki sekreter ve kağan mührünün koruyucusu İsmail-Hoca tahta yaklaşır ve parşömen yaprağını başının üzerinde tutarak diz çöker.

— Oku!

İsmail-Hoca okumaya başlar.

— "Sonsuz gökyüzü beni tüm halkların yüce kağanı olarak yükseltti. Son yedi yıl içinde ben sıra dışı başarılar kazandım. En eski zamanlardan beri böylesi bir hükümdarlık olmadı. Efendilerin itaatsizliğinden dolayı ben onları dehşete düşürerek bozguna uğratıyorum. Benim ordum gelir gelmez uzaklardaki ülkeler de boyun eğmekte ve uysallaşmaktadır. Sen niçin ihtiramla hareket etmiyorsun? İyi düşün! Sen gerçekten benim öfkeme çarpılmak mı istiyorsun?.."

Cengiz Han ayaklarını tahttan sarkıtır, İsmail Hoca'ya atılır ve daha sonuna kadar okunmamış olan mektubu, elinden koparır alır.

— Sen bunu kime yazıyorsun? Benimle konuşmaya hakkı olan efendiye mi, yoksa sarıkulak köpeğin oğluna mı? Düşmanlarla böyle mi konuşmak gerek? Sen kendin Müslümansın, bunun içindir ki Müslüman hanın karşısında kuyruk sallıyorsun. Sen Muhammed Şah'ın benim ondan korktuğumu sanmasını mı istiyorsun?

İsmail Hoca yüzünü halıya gömerek yatar ve korkudan titrer. Kağan onu kuşağından tutup otağından sürükler ve tekmeyle kapıdan dışarı atar. Danışman Elya Çu-tsay Ona yanaşıp, sakince Onu yatıştırmaya çalışır:

— Kâtibinin ağarmış sakalına bir göz at, yıllarca verdiği hizmetleri bir hatırla. O senin çocuklarına ve torunlarına okuma yazma öğretti. Sadık bir hizmetçiyi senin böyle cezalandırmaman gerek...

Cengiz Han doğrulur.

— İsmail Hoca kölece mektuplar yazıyor, O gururla konuşmayı bilmiyor. Varsın, benim torunlarıma okuma, yazma öğretmeye devam etsin, fakat halkların hükümdarları ile konuşmaya kalkmasın. Kağan otağa döner ve ayaklarını yeniden tahtın üstüne çeker. Sağ dizini elleri ile kucaklayıp, sol ayağı üzerinde uzun süre oturur. Onun sarımsı-yeşilimsi gözleri, kâh genişler, kâh büzüşür. Diğer kâtip temiz parşömen yaprağı ile tahtın yanında belirir. Elya Çu-tsay kâtibe yazması için kamış uç verir. Cengiz Han ise öfke dolu gözlerini kısıp, sabit bir noktaya dikerek, suskunluğa gömülür. Sonra, diz çöküp dizleri üstünde bekleyen kâtibe dönerek konuşur.

— Şöyle yaz: "Sen savaş istedin, sen onu alacaksın."

Bütünüyle kendine gelen kağan, Elya Çu-tsay'ın elinde ki, mavi[88] boya ile ıslatılmış altın mührü sertçe alır ve onu mektuba basar. Parşömende izi ortaya çıkar:

Gezegenler kavşağının efendisi
Tanrı gökyüzündedir.
İlahi güç Kağan yeryüzünde,
Mühür tüm insanların efendisidir.

Konuşmayı kesip suskunluk içine giren misafirler aniden atağa kalkar, Moğol savaş çığlıkları atmaya başlar:

---

88. Kağanın mührü diğer halkların hükümdarlarına göderdiği mektupta mavi, sıradan belgelerde ise kırmızı renkli idi.

— Khu-khu-khu!

Sahibinin sesini tanıyan, otağın demirine bağlı Cengiz Han'ın sevgili atı kişner. Birkaç saniye sonra da kampın dört bir bucağındaki Moğol atları birbirlerine kişnemeye başlar.

Elya Çu-tsay parşömeni iki eliyle dikkatle alır, Cengiz Han ise keskin ve kesik kesik konuşur:.

— Mektubu gönderin! Müslüman sınırına! Gecikmeden! Ulağa koruma verin! Üç yüz süvari!.. Oturanlara dönen Kağan, yeniden şefkatle, mırıldanan sesle konuşmaya başlar:

— Artık ziyafetimizi sürdürüp sakin sakin sohbet edelim. Bizim ruhumuz yakında Müslüman kentlerinde coşacak, oralarda neşelenecceğiz. Ben artık, at terinin sisi ile kaplanan sürülü tarlaların uzayıp gidişini, ürken insanların nasıl kaçıştığını ve kementlerle yakalanan kadınların nasıl vahşice çığlık attıklarını görüyorum. Orada nehirler şu şarap gibi kırmızı akacak, isten kararan gökyüzü tutuşan köylerin dumanı ile kızaracak...

O gözlerini kısıp, başparmağını kulak arkasına dayayıp, aygırların bütün kampta devam eden kişnemelerini dinler.

Oturanlar hafif sesle konuşmayı sürdürür:

"Sefer artık yakın gibi görünüyor..." Büyük başbuğlara yakışan biçimde, birbirlerine başarılar dileyip altın fincanları yavaş yavaş devirir ve önlerinde ki büyük günlere dair sohbet ederler.

***

Beşinci Kısım

Meçhul Halkın İstilası

I
KENDİNİ KORUYAMAYAN ÖLÜYOR

Moğol istilasından sonra Habeşlerin saçı gibi,
dünyanın da düzeni kalmadı. İnsanlar kurtlara döndü.
(Saadi, XIII. yy.)

Harzem-şah Muhammed, Cengiz Han'dan altı kelimelik tehditkâr mektubu alınca, boyutlarının büyüklüğüne rağmen yeni başkenti Semerkent'in çarçabuk sağlam duvarlarla çevrilmesini emreder, duvarlar 12 fersah[89] uzunluğunda olacaktır.

Bu yılın vergisi güçlükle toplanmış olmasına rağmen, Şah devletin bütün bölgelerine, gelecekteki üç yılın vergilerini zorla toplamaları için tahsildarlar gönderir.

Şah keza ok atıcı müfrezeler vücuda getirilmesini emreder, okçuların silahları ve yedek kumanyalarını alarak, birkaç gün içinde toplanma yerlerinde olmalarını da şart koşar.

Nihayet Şah, ülkede Moğolların görüldüğü yerler olan, Seyhun'un (Sırdarya'nın) sağ kıyısından, doğusundaki Kara-kitay sınırına kadar bütün yerleşik köylerin gecikmeden yakılmasını emreder. Moğollar yakılan yerlerden geçerken kendilerine hiçbir inek, hiçbir yiyecek bulamaması için Şah, yakılan köy sakinlerinin boşaltılan bölgeden sürülmesi emrini de verir. Yakılan bölgenin kinle dolan erkekleri, Moğolların safına katılacağı yer olan Kara-kitay'a doğru kaçarlar.

---

89. Yaklaşık 84 kilometre.

Harzem'in dört bir bucağından askerler gelene dek Şah Semerkent'te kalır. O dalkavuk erkânı ile çevrili olarak, Şeyhül-islam'ın belagatli vaizlerini dinleyebileceği camileri ziyaret eder. Böylece caminin karşısındaki meydanda düzgün saflar halinde duran, çok sayıdaki Müslümanın gözünde O, özenle dua etmiş olur. Onlarla birlikte o da diz çöküp, imamın ardından duaları yüksek sesle tekrarlar. Ejderha yılı başlarında (1220) Muhammed başlıca başbuğları, soylu beyleri, yüksek san sahiplerini ve aksakallı imamları olağan üstü danışma toplantısına çağırır.

Ayaklanan Semerkent'in bastırılmasından ve Kıpçak steplerine seferden sonra ona takılan adıyla, "yeni İskender'den," "Muhammed-askerinden" herkes şevk ve umut veren, hikmetli ve cesur kararlar bekler. Sıkışık çember halinde halılara oturmuş herkes, şahı beklerken onun savaş tecrübesine ve onun elbette ki ülkeyi hızla ve zaferle beladan çıkaracağına dair konuşur.

Timur-Melik anlatır:

— Padişah bugün Semerkent'in istihkâmlarını dolaştı ve çalışmaları inceledi. Her yerden toplanıp getirilen binlerce, kırsallının ve kölenin hendekleri nasıl kazdığını uzun uzun gözlemledi. Toprak, donmuş ve küreklerin darbesi zor işliyor. Şah sinirlendi ve azarladı: "şayet siz böyle yavaş çalışırsanız, doludizgin gelen tatarlar şehrin hendeklerine sadece kamçılarını atar, hendekler de ağzına kadar dolar." Bunu işiten çalışanların yürekleri korku doldu. Onlar

— Cengiz Han'ın o kadar çok askeri olduğu gerçek mi? diye soruyordu.

Danışma salonuna Harzem-şah, renk vermez bir yüz ifadesi ile suskun girer, ayaklarını altına toplayarak altın tahta kurulur. Baş imam, "Allah padişahın yararı ve şanı için Harzem'in mübarek ve dinç topraklarını korusun" diyerek sonunu bağladığı kısa bir dua okur. Herkes avuçlarını yukarı kaldırır ve parmaklarının ucunu çenesinde gezdirir. Şah konuşur:

— Ben sizin her birinizden yardım bekliyorum. Sırası ile herkes en iyi saydığı tedbirlere işaret etsin. Bunun üzerine ilk

olarak, birçok bilimlerdeki bilgisiyle süslü, unvanı "inancın önde geleni, hükümdarlığın kalesi" olan ihtiyar büyük imam Şahabedddin Hivaki konuşur.

— Ben burada camilerdeki yüksek mimberlerden[90] daima söylemiş olduklarımı tekrar edeceğim. Peygamberin gerçek hadisi[91] (Onun adı mübarek ve şanlı olsun!) der ki: "hayatını ve mülkünü savunurken ölen çilekeştir, cahiddir." Herkesin şimdi barış telaşının loşluğundan, itaat yoluna çıkması ve kaygı müfrezelerini cesaret ve gayretin kılıcı ile kırması gerek.

— Biz hepimiz başlarımızı savaş alanına koymaya hazırız! Diye haykırır oturanlar.

— Fakat tavsiyen ne senin? Diye sorar Şah da.

— Sen büyük komutan, sen yeni İskender! Der yaşlı imam, "Sayısız askerlerinin hepsini, Seyhun Nehri'nin kıyısına senin sevk etmen ve putperest Moğolları orada, tayin edici çarpışma ile karşılaman gerek. Düşmanlar Asya çöllerindeki zorlu yollardan sonra, dinlenmeye fırsat bulamadan onlara taze kuvvetlerle sen saldırmalısın."

Muhammed gözlerini aşağı kaydırarak susar ve bir sonrakine konuşmasını emreder.

Kıpçak hanlarından biri konuşur:

— Moğolların hükümdarlığımız sınırlarından içeri girmelerine göz yumalım. Araziyi oralarda iyi bilenler olarak, biz kolayca onları yok ederiz.

Diğer Kıpçak hanları Moğolları İran içlerine bırakmamak için, Semekent ve Buhara'yı, kale duvarlarının yüksek oluşunu göz önüne alarak, kendi kaderlerine bırakmayı, yalnız suyu çok olan Ceyhun'un geçit yerlerinde savunmaya özen gösterilmesini tavsiye ederler.

Hanlardan biri:

— Ben bu kaba göçerleri iyi tanırım. Onlar ülkeden gelir geçer, talan eder fakat burada uzun süre kalmazlar. Onlar fazla

90. Mimber: Kürsü, amvon [(kiliselerde) vaiz kürsüsü]

91. Hadis: Kuran'a dahil olmayan, Muhammed peygamberin hayatı ve sözlerine dair rivayetler.

sıcağı sevmez, kendileri gibi atları da kış soğuğuna alışkındır. Moğollar bizde ev sahipliği yaptığı süre içinde, sevgili padişahımızı korumaya çalışalım, (onun hükümdarlığı yüz yirmi yıl sürsün!) Biz Hindukuş sırtlarının gerisine çekilelim ve daha öteye Gazve'ye doğru gidelim. Orada yeni büyük bir ordu toplayalım. Şayet gerekecek olursa, biz Hindistan'a kadar uzaklaşalım. Moğollar zamanla ganimete doyacaklar ve kendi steplerine geri döneceklerdir.

— Yüreksiz bir konuşma! Diye homurdanır Timur-Melik.

Muhammed kendi oğlu Celaleddin'e sorar:

— Sen ne öneriyorsun?

— Ben senin askerinim, emrini bekliyorum.

— Peki, sen Timur-Melik?

— Zaferi saldıran kazanır! Sadece savunmada kalan ise, kendini çürümenin rüzgârına terk eder diyerek cevaplar Timur-Melik, "bunun içindir ki zayıf insan, kızgın güçlü kaplana cesaretle saldırarak galip gelmekte, dağların ardına da kuyruğunu kısan, düşmanı ile yüz yüze karşılaşmaktan korkanlar gider. Sen bana niçin soruyorsun? Ben çoktandır senden, öncü atlı tatarların dolaşıp durduğu yerlere beni bırakmanı rica ediyorum. Ben, okumun hedefe doğru gidip gitmediğini, parlak kılıcımın paslanıp paslanmadığını onlarla, dövüşte sınayayım!"

— Peki, öyle olsun! Der Muhammed, "karla kaplı geçitler yakında açılır, Moğollar da dağlardan Fergan vadisne inmeye başlar. Sen kılıcını o zaman Moğolların başında sınarsın. Seni Hojent kenti askerlerinin başkanı tayin ediyorum."

Herkes gözlerini indirir ve parmak uçlarını birleştirir. Çarpışmalardaki zaptolunmazlığı gibi, açık yürekli Timur-Melik'in taşkın konuşmasına Şah'ın öfkelendiği besbellidir. O, Harzem-şah'ın belagatli söz kalabalığına hiçbir zaman dalkavukça yağ çekmemiştir. Hojent'te önemsiz bir müfreze bulunduğundan, feleğin çemberinden geçen, tecrübeli komutan Timur-Melik için önemsiz bir kalenin komutanı olmak onur verici sayılmazdı. Ancak Timur-Melik'in sözlerinde, gizli kırıcı iğnelemeler de olduğundan, Muhammed ilave eder:

— Timur-Melik sadece saldıranların mı zafer kazandığını iddia ediyor? Fakat savaşta kör yiğitlik değil, sağduyu gerek. Ben hiçbir kenti gücendirmem ve savunmasız bırakmam. Moğol ya da Tatar, koyun postuna bürünmüşlerin, bizim sıcağımıza dayanamayacaklarını ve uzun süre burada kalamayacaklarını düşünüyorum ben de. Sivil ahali için en iyi savunma kalelerimizin yıkılmaz duvarları ve...

— Ve senin kudretli elin! Senin bilgeliğin! Diye bağırır dalkavuk hanlar.

— Elbet, tarafımdan yönetilen ordu, Tatarların yolunda, tehditkâr, sarsılmaz kaya olacak, der Muhammed. Yürekli İnalçik Kair-hanın kuşatılan Otrar'da beş aydır dayandığı, böylelikle Moğol saldırısını engellediği gerçek değil mi? Ben oraya zamanında, yirmi bin Kıpçak'ı yardıma gönderdiğim için O, onların bütün hücumlarını sebatla püskürtüyor...

— Babayiğit Kair-han! Diye haykırır hanlar.

— Güvenilir, bilen insanlar benim İslam orduma kıyasla, Tatar ordusunun, kara gecenin ortasındaki duman akıntısı olduğunu söylediler. Korkacak ne var? Ben Semerkent'te gönüllüleri ve yirmi binlik, görünüşü korkunç, savaş filini saymaz isek, yüz on bin asker bırakıyorum. Buhara'da elli bin cesur yürekli var. Keza diğer bütün kentlere de yirmişer, otuzar binlik savunucu gönderdim. Her kale onları bir yıl boyunca engellese, Cengiz Han'ın tatarlarından geriye ne kalır? Ona yeni askerler katılmayacak ve onun kuvvetleri, yazın karın eridiği gibi eriyecek...

— İnşallah! İnşallah! Diye haykırır herkes.

— Bense zamanla, diyerek devam eder şah, "İran'da müminlerden yeni bir ordu toplarım. Taze güçlerle onların geriye kalanlarını, öyle bir ezerim ki, onların torunları da, torunlarının torunları da İslam topraklarına bir an bile yaklaşmaktan korkar."

— İnşallah! İnşallah! Bunlar, yenilmez komutanın gerçek, hikmetli sözleridir! Diyerek haykırır hanlar.

Divan-arz başkanı Şaha yaklaşır ve yazılı bir not uzatır. Notta, Moğolların nöbet noktaları arasından güçlükle geçen fakir

derviş, Otrar'a şahın gönderdiği, yirmi bin Kıpçak'ın ihanet ettiğini ve Moğollardan yana geçtiğini kısaca haber vermektedir. Gelen haberin iyi mi, kötü mü olduğunu sezmeye çalışarak herkes Muhammed'e bakar, O kaşlarını çatar ve mırıldanır:

— Bu günlerde yavaşlık olmaz. Sonra kalkar ve imamın duasını alıp, sarayın iç odasına çekilir.

***

II
KURBAN-KIZIK ATLI OLUR

— **H**ey, Kurban-Kızık,[92] hey, soytarı! Artık bundan böyle sen toprak deşelemeyeceksin! Harzem-şah seni yürekli askerlerine baş yapıyor. Atlı, Kurban'ın kulübesinin yamulmuş kapısını, attan inmeden kamçının sapı ile çalar.

Kurban'ın zayıf, beli bükük, bostan bahçesinde didinip duran, ihtiyar annesi, nedir başımıza gelen yeni bela? Diye bağırır.

— Kurban, dışarı gel çabuk! Gündüz ne uykusu uyuyor O? Galiba buzadan[93] sarhoş.

— Biz nerede buza düşünmek nerede! Diye sızlanır ihtiyar kadın. Kurban evvela su gelene dek, tüm gece boyu kanalda bekçilik etti, ardından kendi arazisini suladı, sonra da zamanı daha gelmeden suyu kendi tarlalarına çevirmek isteyen dört komşu ile yalnız başına kavga etti. Kurban şimdi inleye, inleye yatıyor.

İhtiyar kadının kaybolduğu kapıların ardından Kurban görünür, saçları karmakarışık, gözlerini ovuşturarak dikilir ve boz elma rengi attaki, şık giyimli, gözü pek süvariye korku ile bakmaya başlar.

— Selam sana bey-atlı! Bölge başkanının istediği ne?

— Harzem-şah seni, kılıç ve mızrakla, atlı olarak, meçhul yecüc mecüclerle savaşman için kendine talep ediyor. Boynu uzun, sırtı hafif kambur Kurban beş parmağı ile sırtını kaşır.

— Bırak benimle dalga geçmeyi bey-atlı! Ben nasıl savaşçı olurmuşum? Ben ketmen[94] ve çorba kaşığından başka elimde başka bir şey tutmasını bilmem.

92. Kızık: soytarı, maskara

93. Buza: darı ve pirinçten hazırlanan, sarhoş edici içki.

94. Ketmen: Doğuda toprağın deşilmesi için, bel yerine kullanılan, (iki ağızlı ve ağızlarından biri iki çatallı bahçe çapası --tirpidin--) büyük çapa türü.

— Artık bu senin de, benim de yargılayacağımız bir konu değil. Beni hâkim, tüm köy muhtarlarını dolaşarak, kimin atı varsa atıyla, kimin devesi varsa devesiyle bütün köylülerin toplanması için emrini duyurmaya gönderdi. İyi dinle, senin yarın kendi beyinde olman gerek, o da sizi, senin gibi gözü pek askerleri savaşa götürecek. Orda görünmeyenin kellesi gider, anladın mı?

— Dur bey-atlı, meselenin ne olduğunu anlat, ne biçim yecüc mecücler?

Fakat atlı boz aygırı kamçılar ve doludizgin uzaklaşır. Yol üzerinde, sadece yükselen toz bulutları ve sürülü tarlaya ağır ağır çökerek toza bulaması kalır.

— Kurban, oğlum, beylerin icat ettikleri ne, senden istedikleri ne? Çalışmayı bırakan yaşlı kadın eşiğe yanaşır.

— Kudurdular, galiba. Bizim sarı beygir de şimdiye kadar niye gebermedi! O zaman beni hâkime çağırmazlardı. Kurban, arık boyundaki otları dişleyen sarı aygıra yönelir. Dişi beygirin yularının ucunu, Kurbanın yarı çıplak, yalnızca, dizlerinin üstüne kadar sıvanmış şalvar giymiş küçük oğlu, tutmaktadır.

— Hey, Kurban-Kızık nedir olup biten? Komşu arazilerde çalışan köylüler bağırışarak koşuşur.

Kurban cevap vermez. Dayaktan bütün vücudu hala sızlamaktadır. O aygırı okşar, seyrelmiş yelesini düzeltir, omurgaları çıkmış sırtında elini gezdirir.

— Kızma bize Kurban! Kendin bilirsin, köpekler kemik için önce hırlaşırlar, sonra da güneşte birlikte ısındıklarını görürsün, diye konuşur komşular. Su yüzünden öz kardeşler, vahşiye dönmekte. İşte öyle Kurban, söylesene niye gelmiş bölge başkanının atlısı?

— Savaş... boğuk bir sesle söyler Kurban.

— Savaş mı!? Dördü birden tekrarlar ve donup kalırlar.

— Hangi savaş olabilir? Birisi kendine gelir. Harzem-şah dünyanın en güçlü hükümdarıdır, onun gölgesi bütün cihanı örtmektedir. Onunla savaşmaya kim cesaret edebilir?

— Peki, onlar bizden ne istiyor? Biz savaşçı değiliz ki! Ekmeği biz ekiyoruz, sonra beyler onu elimizden alıyor, hiç değilse daha fazla dokunmasınlar.

— Atlı neler söyledi.

— Herkes, dedi O, "Savaşmaya, topraklarımızı savunmaya gidecek, kimin atı ya da devesi varsa, onunla beye varması gerek."

— Ben de, karıyı ve çocukları alır, onlarla dağlara ya da bataklıklara kaçarım. Ben neyi savunacağım! Şu toprakları mı? Onlar bizim değil ki beylerin! Bırak, beyler atlıları ile onun için dövüşsün!

— Harzem şahın ücretli Kıpçaklardan ordusu var. Savaşmak onların işi. Bugüne kadar onlar bizimle, rençperlerle savaştı, onlardan bize hayat yoktu.

— İşte gene zaruret oldu da bize başvuruyorlar.

— Hey, şuraya bakın! Yeni bir bela daha geliyor!

Süvariler yolda tozu havaya savurarak hızla yaklaşır, onların ardında da yüksek tekerlekli dört kağnı gürüldemektedir. Onlar Kurban'ın küçük kerpiç evinin yanında durur. Uzun beyaz değnekli birkaç hizmetli arabadan sıçrayarak iner.

— Yaklaşın buraya! Der süvarilerden biri Kurban ve diğer köylüler eğilerek ve ellerini karınlarına çaprazlayarak yaklaşır.

— Sizi beni tanıyor olmalısınız. Ben bölgenin hasibi, vergi tahsildarıyım. Hazine başı Mustafa bütün hasiblere emir yollamış. Memleketi savaş tehdit ediyor, putperest Tatarlar, stepten üstümüze geliyor. Şayet onlar topraklarımıza sokulursa, herkesi kılıçtan geçirir, sürüleri ve ekmeğimizi elimizden alır, bizler de aç ve çıplak kalırız.

— Fakat biz böyle de aç ve çıplağız! Der Kurban'ın ihtiyar annesi.

— Düşmanlar geldiğinde ise, diye söze başlayan hasib-tahsildar devam eder, "kelleleri de kaybederiz. Demek ki beş yüz bin asker silahlandırmak ve onların her birini doyurmak için, pek çok para ve ekmeğe ihtiyaç var. Bundan dolayı şah, vergi toplamayı emretti."

— Biz bütün vergileri daha yeni ödedik.

— Siz bu yıl için ödediniz, şimdi gelecek yıl için ödeyeceksiniz. Şimdi ödenmesi gerekiyor. İlk evden başlayalım. Bu ev kimin?

— Benim, yüce başkan! Der Kurban-Kızık. Ödemek için benim hiçbir şeyim yok! Sadece bir tavuk var, oda yumurta yumurtlamıyor.

— Senin söyleyeceklerini önceden biliyorum! Sizin hepiniz böyle konuşursunuz. Hey, gençler evi iyice arayın, özellikle de ahırı. Dört atlı bahçeye geçer, ahır ve bostanı araştırır ve elleri boş dönerler. Birisi elinde tavuğu tutmaktadır.

— Ben sana iki gün süre veriyorum. Sana bu gün elli sopa vurulacak ve sen bana bir çuval buğday getirinceye kadar her gün dövecekler. Sonra da senin arazini başkasına, daha gayretli sürecek olana, yiğit askerlerimize yardım etmeyi reddetmeyecek olana verirler.

Kurban-Kazık yere kapaklanır.

— Ben şahın tüm isteklerini yerine getireceğim!.. Ben kısrağımla yecüç mecüçlerle savaşmaya gideceğim. Ben çalışacağım, köprüleri yolları tamir edeceğim, fakat çocuklarımın gözü önünde beni dövme ve olmadığı zaman ekmeği isteme! Benim dört çocuğum var, hepsi küçük, hamam böceği gibi ve bir de ihtiyar anam. Benim onları doyurmam gerek, ne ile bilmiyorum. Merhamet et yüce hasib. Ve böcek gibi böyle küçülmüş olsa da, boz aygır kendisine aç dişi köpek gibi bahtsız görünse de, o hasibin atının ayağını kucaklar ve sözlerin deki cesarete kendisi şaşar.

— Sen, görüyorum soytarı Kurban-Kızık, der tahsildar, "Sen biliyorsundur, yüce Allah sonsuz zamandaki insan basamaklarını yarattı, herkesten daha yukarı şahı, sonra beyleri, daha sonra tüccarları ve nihayet basit rençperleri koydu. Herkes kendine ait olan ne ise onu yapmalı, şah emir verir, geri kalan herkes de ona itaat eder. Irgat-rençperin ne yapması gerekir? Bey için, şah için çalışmak ve onların istediği kadar ekmeği onlara vermek. İşte öyle, bir çuval buğdayı hazırla. Neyse, bu gün seni hiç dövmeyeceğim, yarınsa derini yüzerim."

Hasib atı kamçılar ve işine devam eder.

Uzaklaşan tahsildarların tozu yatıştığı ve mahzunlaşan komşular dağıldığı zaman, Kurban-Kızık yolculuğa hazırlanmaya başlar.

O camiye mollaya ve büyük yol kavşağında dükkânı olan tüccara doğru gider. Gelip geçenlerin konuşmalarını dinler ve beyin haklı olduğu kanaatine varır, her yerde savaşa ve meçhul halka dair konuşulmaktadır. Onlar doğudan gelmektedir, muhtemelen de her zamanki göçerlerdendir, Kırgız, Kara-kitay ya da Uygur veya birkaç bereketli yıldan sonra hayvanların üreyip çoğaldığı, kırıma uğramadıkları zaman içinde çoğalıp artmış olan başka bir Tatar kabilesi.

Bu kabile askerlerinin boyunun bir buçuk insan kadar olduğuna ve onlara kılıcın, okun işlemediğine ve karşı koymanın yararsızlığına dair söylentiler her yerde alır yürür. Onlardan, tek kurtuluş çaresi kentlerin yüksek ve sağlam duvarlarının arkasına saklanmak ya da bataklıklara kaçmaktır.

Kurban düşünceli düşünceli döner. Aygıra yem için cugar saplarını ve samanı ufak ufak doğrar. Paslanmış tırpan parçasını çıkarır ve sırığını sağlamlar, mızrak tamamdır. Demirciye gider, orada şahın çağırısı üzerine Buhara'ya doğru yola çıkan pek çok köylü toplaştığından demirciye işinde yardım eder. Kurban, demircide çalışmasından dokuz bakır dinar kazanmıştır ve onunla dükkândan bir miktar koyun kırpıntısı alabilecektir.

Tüm gün beyin tarlasında çalışmış olan karısı akşamleyin eve döner. Cugardan bir tencere cıvık lapa kaynatır, koyun kavurması parçaları ile gözleme pişirir.

Akşam tüm aile, kil tasın çevresine oturup, sessizce yemeğe giriştiğinde Kurban, ailenin başı olarak ciddiyetini bozmadan, fark ettirmeden oturanların her birine bakar.

İşte kırlaşmış saç örgülü, beli bükük annesi, onun sırtındaki kambur çalışmaktan meydana geldi. O, onun parlak kara gözlü ve sağlıklı gülüşlü esmer güzeli olduğu zamanları hatırlar. Güneşin harareti altında su ile dolmuş tarlalardaki işler, ağır cugar

destelerinin ya da çalı çırpının taşınması, aralıksız çalışma onun belini büker, omuzlarını çökertir.

İşte, artık güzel, zarif yüzüne keskin hatlar çeken, kırışıklıklarla, sararıp, solmuş karısı. O, mümkün olduğunca çok kumaş dokumaya acele ederek, günler boyunca iki büklüm, yerdeki tezgâhta oturmuştur. Onun elleri sertleşmiş, parmakları ihtiyarlarınki gibi düğümlerle doludur.

Yan yana oturan dört çocuk, daha çok kaşa kapmak ve yudumlamak için acele etmekte anneleri de her birine koyun kırpıntısı parçalarından ayırmaktadır. En büyükleri Gassan artık on bir yaşındadır. O, sırf görkemli kenti görmeyi değil, babasının ince, esnek mızrakla, kılıçla, parlak yuvarlak kalkanla, azgın atta nasıl şaha kalktığını gözlemek için Onunla Buhara'ya gitmesine izin verilmesini ister.

Üç çocuk daha: büyük kız yeni yetme, o artık utangaç, utangaç eşarbına bürünmekte. Şu ikisi ise hala bebek. Birbirlerine bitişik ayakları üstüne oturmuş, avurtlarına bulaştıra, bulaştıra lapayı iştahla kaşıklıyorlar. Onların başına neler gelir?

Kurban hemen hemen tüm gece boyunca uyumaksızın, yokluğunda işleri nasıl sürdürmek gerektiğini, ekine suyun ne zaman verileceğini, tarlayı ekmeye komşuların ne zaman yardıma çağrılacağını, yardım ettikleri günler de onlara nelerin ikram edileceğini karısı ile yargılar.

— Peki, ya yecücler buraya gelecek olursa? Diye sorar karısı, "nereye kaçalım? Seninle sonra nasıl buluşuruz?"

Kurban karısını teselli eder. Meçhul düşmanların Buhara'da, İslam'ın kalbinde görünmesine müsaade edilir mi hiç? Düşmanları stepte karşılayıp ezmek için, Harzem-şah galiba, kudretli ordusunu toplayacak ve Kıpçak topraklarına sevk edecek. O zaman Kurban, çeşitli savaş ganimeti ile dolu yükü ile ikinci atı terkisine bağlayıp, tüm aile için hediyelerle iyi bir atla gelecek.

Sabah erkenden Kurban yakındaki dereye gider ve karnının altına sarkan yükten yalnız dört ayağı görünen aygırla çalı çırpı getirir. Çalıları doğrar ve duvar boyuna düzgünce yığar. O karısı

ve annesine, içine ihtiyat olarak biraz cugar ve tohumluk buğday konan, kille sıvalı ve samanla örtülü içerdeki çukura dair hiç kimse ile konuşmamalarını tekrar sıkıca tembihler. Bu bir süre yetecektir, o zamana kadar da Kurban dönecektir.

— Sen bu uzak yolu nasıl gideceksin? Karısı ve annesi sızlanır, "Sen de, ekmek de, para da yok! Sen atla beraber açlıktan bir çukurda serilir kalırsın, bizdeki cugarı al!"

— Korkacak bir şey yok! Diye cevaplar kurban, "yol atlıyı doyurur."

***

III
SAVAŞ BAŞLIYOR...

Kendi yapımı mızrağı alarak Kurban-Kızık yola koyulur. Nere yönelmesi gerektiğini öğrenmek için beyin malikânesine uğrar. Malikâne kâhyası ona bağırıp çağırarak Bey İnanç-han'ın, süvari müfrezesi ile gitmiş olduğunu söyler. Geciken herkesin, Buhara'ya giden büyük yolda ona yetişmesi gerekmektedir.

Bütün patikalarda yaya ve atlı köylü grupları, çocuk ve öteberi yüklü iki tekerlekli kağnı dizileri görünmekte. Çığlık ve gözyaşları içindeki ihtiyarlar ve kadınlar güçlükle yürür. Her istikamette araba katarları uzanıp gitmekte, kimileri şehre doğru, kimileri de tam tersine güney dağlarına doğrudur.

Bahar başlangıcıdır, güzün ekilmiş olan tahıllar yeşermiştir, güneş artık iyice ısıtmaktadır. Yollar kurumuş ve bir yerlere doğru uzaklaşan insan silsileleri üzerinde kesif toz bulutları yükselmektedir. Yerleşim yeri yakınlarında, çekiçlerin tıkırdadığı yerlerde demirciler buluşuyor, insanlar atlarını nallatma, mızrak ucu, ya da ustaca dövülmüş demir kılıç edinme çabası ile bağırıp çağrışıyor veya tartışıyorlar.

Ertesi günü akşamına doğru, Buhara yöresindeki kil duvarlar uzaktan görünmeye başladığı zaman Kurban, heybe yüklü eşeğin yanında yürüyen, kara gözlü, sakallı bir dervişe yoldaş olur. On üç yaşlarında bir çocuk ondan uzaklaşmamakta. Derviş türküler söyleyip, kâfirlere karşı harekete geçen cesur savaşçılara mutluluk ve başarı diler. Savaşçıların bazıları dervişin tasına gözleme ya da bir avuç darı bırakır.

Gece bastırdığı zaman kentin etrafında binlerce ateş ışık saçmaya başlar. Dervişi izleyen Kurban kendini, monoton "gu, gu-u, gu-u!" diye bağırtıların geldiği, alçak bir yapının yanında bulur. Bu bir han, dervişler yurdudur. İçerde dervişlerden hastalığını iyileştirmesini ya da önündeki savaşta ölümden kurtulmak için

dua etmesini rica eden pek çok insan vardır. Dervişler büyüler yapmakta, sihirli deyişler okumakta, ziyaretçilerine muskalar sunmaktadır.

Kurban çitlerin yanına kısrağını bağlayıp, ateşi dolanır, sağa sola serpilmiş samanları boz kısrak ve kara eşek için toplar. Derviş ise gözlemeleri ve demir tencerede kaynatılan un lapayı paylaşır.

"Atlıyı yol doyurur" dediğini hatırlar Kurban.

Kurban bütün geceyi uyku ile boğuşarak, dizgini eline dolayıp atın yanında geçirir. Ateşin etrafında herkes Buhara'dan daha uzaklara, Pers dağlarına veya Hindistana, meçhul putperestlerin varamayacağı yerlere gitmek istediğinden en kötürüm ve kötü atları dahi şimdi iyi paraya satın aldıklarını konuşuyorlardı.

Sabaha karşı Kurban öyle derin uyur ki, birinin dizgini çözerek, boz kısrağı götürdüğünden haberi olmaz.

— Kutsal savaşa çıkan, savaşçının atını kaçıran utanmaz hırsızı Allah'ın cezalandırdığını söylerler, der derviş. Fakat hırsız benim ihtiyar eşeği de kaçırdığından tanrı şimdilik beni de, yoksul Hacı-Rahimi de cezalandırmış oldu. Biz şimdi yüksüz olarak, mübarek Buhara'yı görmeye gidişimizle teselli olalım.

Kurban uzun mızrağını omzuna atıp, derviş ve onun genç yoldaşı ile birlikte ünlü kenti, "göklerde ışık saçan aydınlık yıldızı," "mübarek Buhara'yı" görmeye gider.

Üç yol arkadaşı "bir birinin dostluk ipine yapışarak," Buhara'ya doğru ardı arkası kesilmeyen sel gibi akan kalabalığın arasında sürüklenerek yürür.

Eski zamanlarda yapılmış, yabani otlar ve dikenlerle kaplı, yer yer yıkılmış yüksek duvarların ticaret kervanları ile İslam'ın bu kalesini dünyanın dört bir bucağına bağlayan on iki kapısı var.

İlk kapıların ağzında büyük kalabalıklar yığılıdır. Bekçiler geçenleri tek tek sorguluyor ve herkese çağırıda bulunuyorlardı:

— Kentin sağlamlaştırılması, savaşçıların beslenmesi, kılıçlar hazırlanması için bağışta bulunun! Eliniz cimrilikle büzüşmesin, cömertlik sıkılı cüzdanlarınızı çözsün!

İhtiyar bilgin ulema deri torbalarla kalabalığın içinde yürüyor ve vatan savunması için, kutsal davaya herkesin bağışta bulunmasını talep ediyordu.

Kapıların hemen arkasında alış veriş tezgâhları uzayıp gitmekte. Akla gelir her tür malla dolu küçük küçük tezgâhlar birbirlerine yapışmış gibi dizilidir. Günün zaruri ihtiyaçlarını bilen tüccarlar, yol için sağlam, ucuz kumaşların veya yolda uyku için gerekli sıkı dokunmuş keçelerin ya da bozulup kokmayan ballı simitlerin meziyetlerini sayıp dökmektedirler.

Civarlardan barınak ve savunma aramaya gelen şaşkın kaçak gruplar her yerde görünmekte.

Kentin kıyılarını iç kentten (şahristandan) ayıran, masif duvarları ikinci kapıdan geçen üç yol arkadaşı kendilerini gürültülü caddeden, cami ve medreselerin yüksek kemerleri ile çevrili sessiz meydanına yuvarlanmış bulur. Uzun yılların çaba ve mahrumiyetinden sonra, herhangi bir camide imam olmak için Arapça ilahiyat kitaplarının hikmetine erişmeyi arzulayan binlerce genç ve yaşlı cılız öğrenci o camilerde okumaktadır.

Burada, meydanda törensel tanrıya yakarışlar düzenlenir. Aksakallı yüce imamın hareketlerini izleyerek dua edenlerin safları, kutsal kitabın satırları gibi düzgün sıralar halinde hareketsiz durur. İmam diz çöküp yere eğildiğinde veya ellerini kulakları ardına koyduğunda birkaç bin mümin ardı sıra Onun hareketini tekrarlar. Meydanın taş döşemelerinde yalnız, yatıp kalkan binlerce vücudun hışırtısı rüzgâr esintisi gibi duyulur.

Dua sona erince, pembe kadife şiltesi altın rengi işlemeli, kuyruğu kırmızıya boyalı dor atı caminin yüksek merdivenlerine doğru getirirler.

Elmas ipleri ışıldayan kar beyazı sarığıyla, uzun boylu, kara sakallı Harzem-şah camiden çıkar.

Şah kalabalığa hitap eder:

— İslam'ın bütün halkları bir tek halktır. Bizim en iyi savunmamız bileğilenmiş kılıçtır. Peygamber müminler hakkında şunu haber verir, "Allah sizi yarattı, İslam askerlerini dünyanın en iyi

askeri, Müslümanları da yeryüzünde ve gökteki her şeyin efendisi tayin etti..." Müminler cihanın efendisi olmalı, bu nedenle korkulacak hiçbir şey yok! Kutsal kitap bize keza şunları da söyler: "Allah şefkatini köleye, onun gayreti kadar gösterir..." Bu nedenle siz cesaretin kılıcı ile düşmanı bozguna uğratmak için, tüm gayretinizi ortaya koymalısınız... Ruhunu peygamberin sözlerine adayan, mümin Müslümanların hışmı karşısında, herhangi bir şey ayakta kalabilir mi?! Düşmanları bulduğunuz her yerde öldürün ve onların peşine düşün! Öfkesi yüce Allah! Bize kafirler üzerinde zafer ver!..

— Öldürün kâfirleri! Kovalayın putperestleri! Diye bağırır kalabalık.

Harzem-şah kuyruğu koyu kırmızı dor ata biner ve birkaç söz daha söyler:

— Amacımız doğru öğüt vermektir ve biz onu sizlere verdik. Tyan-Şan'ın karla kaplı geçitlerinden, inmeye başlamış olan mendeburları karşılamak için Biz Semerkent'e gidiyoruz... Fakat belayı bulacaklar! Düşmanlar cesur askerlerimizin korkusuz safları karşısında ölümlerini bulacaklar... Sizleri Allaha emanet ediyoruz!

— Yaşasın Muhammed askeri! Yaşasın kâfirleri yenen Harzem-şah! Diye bağırır Şah'a ve onun zarif Kıpçak muhafızlarına yol veren kalabalık, "Bizim en iyi savunmamız yalnız sensin!"

***

IV
ASKERİ KORUYAN KILICININ KESKİNLİĞİDİR

Buhara'dan ayrılan Harzem-şah Muhammed Semerkent'e giden büyük yolda, atın yönünü aniden çevirip güneye, Kelif'e doğru sürer. O yüzüne ipek şalı bürüyüp, atı kâh tırısa, kâh dörtnala kaldırarak hiç konuşmadan gider, maiyetindekiler de ardından ayrılmadan onu izler. Karşıt yönden gelen yolcular, yolun kıyılarına, çukurluklara sıçrayarak çekilir ve yüz üstü kapanırlar. Onlar tıpkı korkunç İblis önünden kaçanlar gibi doludizgin giden binlerce süvariye şaşkınlıkla bakar.

Büyük vezir, "Hükümdarın galiba yolu şaşırdığını" padişahın oğlu Celaleddin'e boşu boşuna anlatmaya çalışır. Celaleddin ise umursamazca cevaplar:

— Bana göre hava hoş! Padişah cehennemin ateş çukuruna atlamak istiyor da olsa, ben babamı izlemiş oluyorum.

— Harzem-şah ter içindeki dor atı aniden durdurur ve ardında yüksek kavakların düzgün sıralar halinde yükseldiği bodur kuleli duvarları kamçısı ile göstererek sorar.

— Şu malikâne kiminmiş, bu neyin nesi?

— Bu Timur Melik'in av malikânesidir, burası eski bahçeleri ve ender vahşi hayvanları ile ünlüdür.

— Ben onların hepsini yakından görmek istiyorum, der Muhammed, "Peki yiğit Timur Melik'i burada niçin göremiyorum?"

— Hocent garnizonunun başına geçmesi talimatı aldığında aynı gün atını oraya doludizgin sürdü.

— İnatçı adam! Ben Ona acele etmesi emrini vermemiştim. Burada ben Onsuz sıkılırım...

— Muhafız yüzlüğü konuklanmayı hazırlamak için hızla öne geçer. Kızgın atın gemini sıkıca tutan Muhammed ağır adımlarla malikâneye yönelir. Ağır kapılar açılır. Uşaklar bahçe-

de koşuşur. Anahtarları şangırdatarak uzun terasa giden kapıları açarlar. Köleler kucak kucak kuru saman ve arpa torbaları taşır. Atlılar çarçabuk en yakın köylere gider ve beğendikleri koyunlar terkilerinde döner. Sefer aşçıları ateşleri yakıp öğle yemeğini hazırlamaya başlar. Şah duvara dayanan el merdiveninden, bahçe duvarındaki zarif çardağa çıkar. Onun ardı sırada, Celaleddin ve malikânenin sofra başı da çıkar. Yapraklarını henüz açmamış olan bahçe çardaktan görünmektedir. Birkaç yaban keçisi güneşlenerek çayırlarda yatmakta, yanlarındaki kocaman boynuzlu dağ tekesi de kulaklarını dikmiş, durmaktadır.

— Orada, ötede bahçenin derinliğinde, yavruları ile beraber iki domuz ailesi var. Bir süre önce dağlardan yakalanıp getirilen, fazlasıyla yırtıcı iki leopar da kafeslerde beslenmekte, diyerek anlatmaya başlar sofracı başı, "gözü pek efendim Timur Melik, leoparların domuz ve keçilerin peşine nasıl düştüğünü bu çardaktan seyretmeyi sever, kendisi de ara sıra avlanmak için bahçeye iner. Okun nereye isabet edeceğini önceden söyleyerek, o vahşi hayvanı yere serebilmektedir."

— Çekil git! Der Şah sertçe.

O oğlu ile başbaşa kalır ve fısıltıyla konuşmaya başlar.

— Ben kuşku içindeyim, aniden üç yönden ulak geldi, her taraftan kara bulutlar gelmekte.

— Bu savaşın kendisi! Umursamadan konuşur Celaleddin.

— İlk ulak sarı kaplan Cengiz Han'ın Otrar'ı ele geçirdiğini, İnalçık Kair-han'ı yakaladığını ve intikama doymak için Onun kulak ve gözlerine eritilmiş gümüş akıtılmasını emrettiğini haber verdi. Şimdi de Cengiz Han buraya hareket etmiş beni arıyor.

— Bırak gelsin! Biz de onu bekliyoruz.

— Sen korkunç felaket tehlikesinde dahi tasasız olabiliyorsun!

— Bizim ordumuz o kadar büyük ki, endişe etmeye gerek yok.

— İkinci ulak güneyden geldi. Tatar atlı devriyelerinin göründüğünü doğrulamakta.

— Küçük herhangi bir müfrezedir o. Büyük bir ordu şimdi, bahar başlangıcında, karla dolu geçitlerde helak olur.

— Fakat dağlardan inen Tatar müfrezeleri Hindistan tarafına çekilme yolunu bize kapamakta.

— Peki, biz neden o tarafa çekilelim?

— Başka bir haber daha var. Moğol atlı devriyelerini Kızılkum çölünde de fark etmişler.

— On bin atlı Türkmen müfreze çöle perdeleme birliği olarak gönderildi.

— Bu Türkmenler Moğolları durduramaz.

— Şayet öyle ise, Cengiz Han önümüzdeki günlerde Buhara kapıları önünde görünecektir. Biz de buna hazırlanırız.

— Kızıl sakallı vahşi belki de Buhara'ya doğru sessizce yanaşmakta ve müfrezeleri de bizi arayarak civarı altüst etmekte. Buradan hızla uzaklaşmak gerek!..

Muhammed homurdanır ve tıpkı bahçenin çalılıklarından saldırı bekliyormuş gibi etrafına bakınır. Celaleddin suskunlaşır.

— Sen niye cevap vermiyorsun?

— Sen beni akılsız saymaktasın. Başka ne söyleyebilirim ki?

— Sana konuşmanı emrediyorum.

— O halde konuşayım, sen de beni ya bağışlar, ya da kafamı kopartırsın. Şayet lanet olası Cengiz Han buraya geliyorsa, askerlerimiz kentin yüksek duvarları ardına saklanmayıp onu aramalı. Boyun eğen köylülerin derisini yüzerken atılgan, fakat savaşın bu sert anında yaprak gibi titreyen Kıpçak hanlarının hepsini ben savaş alanına sürerdim. Ben onları ölümle tehdit ederek, kent kapılarından içeri girmelerini yasaklardım. "Askeri koruyan kılıcının keskinliği ve atının dinçliğidir." Sarı kaplan buraya mı geliyor? Daha iyi. Demek ki biz onun yolunu biliyoruz. Atların yönünü çevirmeli ve onun izini sürmeli, tabanlarını dişlemeli, yolunda engel olmalı, her yönden baskınlar yapmalı, develerini kırmalı ve Onun sarı derisini etinden ayırmalıyız. Semerkent'te duvarların ardına yüz bin süvariyi saklamanın faydası ne? Onlar ancak koyunları atıştırıyor, asil atları ise gücünü yitiriyor...

— Sen babanın emrini mi yargılıyorsun? Ben bunun çoktan farkındayım. Sen benim mahvımı bekliyorsun.

Celaleddin gözlerini indirir ve sesi hüzünle çınlar:

— Öyle değil. Zor saatlerde, cihanın titrediği zamanda ben seni bırakmam, fakat senin sevgili İskender'inin anısı üzerine yemin ederim ki ben, böyle boyun eğip kararsız davrandığım için akılsızım. Senin o muazzam ordun ne için, şayet o savaş kampında olmayacaksa, şayet senin elinin gösterdiği yönde düşmana atılmaya hazır değilse! Yüksek duvarlar ne için, şayet onun ardına kadınlar ve çocuklar değil de, titreyen kadınların yorganları altına gizlenen silahlı pehlivanlar saklanacaksa! Sen beni idam ettirebilirsin, fakat benin söylediklerimi yap. Baba, Semerkent'e gidelim ve harekete geçelim...

— Yalnız, İran ya da Hindistan'a!..

— Hayır! Bize sadece iki seçeneği olan karar kaldı: erkekçe dövüşmek ya da sürgünde utanç verici ölüm. Tatarlarla kapışmak için ordu ile birlikte açık alana çıkalım... Biz yıldırım vuruşu gibi atak ve gece gölgesi gibi ele geçmez olacağız... Sen büyük komutan olarak ünleneceksin! Ağırdan alma, etkin ol.

Elmas yüzükle süslü parmağını yukarı kaldırıp Şah kibirle konuşur:

— Sen komutan olamazsın, sen cesur bir atlısın, hatta sen düşmanın üstüne çılgınca varan birkaç bin kişilik atlıya başbuğ da olabilirsin. Benim her şeyi enine boyuna düşünmem, her şeyi göz önüne almam gerek. Ben başka türlü karar verdim. Ben seninle Ceyhun nehrinin geçit yerini koruyacağım yere, Kelif'e yöneleceğim.

— Peki, öz memleketimizi terk mi ediyorsun? O zaman halk, onlardan yalnızca vergi sızdırmasını bildiğimiz, tehlike gününde ise onu Tatarın kırımına terk ettiğimiz için bütün Harzem şah soyuna lanet yağdırmakta haklı olacak.

— Ben İran'da muazzam, taze bir ordu toplayacağım.

— Hayır padişah! Şimdi, elindeki kuvvetlerle hareket etmen gerek. Duvarların ardına saklanan senin ordun başsız kaldı-

ğı zaman başkasını eğitmenin vakti geçmiştir. Orduyu yirmi beş yıl hazırlarlar, bir gün zafer kazansın diye. Semerkent'e gidelim! Senin yanı başında sıradan atlı olarak çarpışacağım!..

— Hayır, hayır! Sana Belh'e yönelmeni ve orada yeni ordu toplamanı emrediyorum. Talih beni terk etti...

— Talih mi? Öfke ile bağırır Celaleddin, "Talih dediğin nedir? Talih acaba cesur kişiyi terk eder mi? Talihten kaçılmaz! Onun peşinden koşmak, ona yetişmek, saçlarından tutmak ve dizin altına eğmek gerek... Talihe işte böyle ulaşılır!"

— Yeter! Sen hep delişmen atlı olarak kalacaksın. Sen büyük Harzem'i çöküntüden kurtaramazsın...

Harzem-şah aceleyle çardaktan iner ve zorlukla soluyarak evin terasına, halıların serildiği yerdeki, bol çeşitli sofraya hızla yönelir. Orada dua eden Şah, yollar, geçitler hakkında sorular sorarak yemeğe girişir ve öğlen yemeğini bitirmeden atları getirmelerini emreder.

***

V
ELE AVUCA SIĞMAYAN TİMUR-MELİK

Otrar'da Cengiz Han oğulları, Ugatay ve Cagatay'ı ordunun bir kısmı ile bırakırken onlara seslenir:

— Kentin valisi İnalçık Kair-han'ı canlı yakalayıncaya dek Otrar'ı kuşatmaya devam edeceksiniz. Zincirleyerek bana sürüyeceksiniz. Küstaha görülmemiş cezayı ben kendim vereceğim.

Büyük oğlu Cuçi'ye O, Cend ve Engikent şehirlerini alma emrini verir. Ordusunun geriye kalan kısımlarını da çeşitli yönlere gönderir.

Alak-noyan'ı beş binlik süvari ile Cengiz Han, Kıpçak süvarilerin durduğu yer olan Benakent şehrine gönderir. Üç günlük kuşatma sonrasında kent sakinleri, ihtiyarları gönderip, merhamet diler. Alak-noyan bütün erkeklerin kentten çıkmasını ve tarlada askerler ayrı, zanaatkârlar ayrı, halkın gerisi ayrı sıralanmasını emreder. Askerler gösterilen yere silahlarını koyup ta geri çekildiklerinde, Moğollar onların hepsini mızrak uçları, kılıç ve oklarla kıyımdan geçirir. Geri kalan esirlerden en gülü gençleri Moğollar binlik, yüzlük ve onluk olarak ayırıp, başlarına da kendilerinden başkanlar koyup, kuşattıkları kentlerin duvarlarını yıkmaları ve hücuma ilkin onların kalkması için hayvan sürüsü gibi ileri sürer.

Suyu bol ve hızlı Seyhun nehrinin çevrelediği Hocent kentine yaklaştıklarında, yolda onlara diğer Moğol ve müttefik müfrezelerin katılmasıyla, Alak-noyan'ın ordusu seksen bin savaşçıya ulaşır. Kent sakinleri eski ve yüksek duvarların zapt olunmazlığına umutlarını bağlayarak teslim olmayı reddeder.

Savaş konusunda usta, cesareti, inatçılığı ve samimiyeti ile ünlü Timur-Melik Kent askeriyesine başbuğ olarak atanması ye-

nidir. Ancak O, nehrin iki kola ayrıldığı yerde, Seyhun'un ortasındaki adada yüksek bir kale kurmayı başarır ve oraya silahla erzak depolar.

Moğollar geldiklerinde sürüp getirdikleri esirler de yanlarındadır, kamçı ve kılıç darbeleri altında Müslümanlar Hocent'in duvarlarına saldırı için sürünerek yanaşır. Kent sakinleri kendi halkından kardeşleri ile dövüşmek istemediğinden savunmayı bırakmaya karar verir.

Timur-Melik bütün teknelere el koyup, gözü pek bin atlı ile nehirdeki adaya yüzer ve orada savunmaya geçer. Hocent sakinleri ise merhamet dilenmek için Moğollara soylu şahsiyetler gönderip, kapıları açar. Moğollar kenti süratle talan eder.

Moğollar adadaki kaleyi, fırlatıcı mancınıklarla atış altına alır, ancak taş ve oklar tahkimata ulaşamaz. O zaman Moğollar Hocent'in bütün gençlerini sürüp çıkarır, Benakent'in ve diğer köylerin esirlerini de onlarla birleştirip nehrin iki kıyısına elli bin kişi toplarlar. Moğollar onları onluk ve yüzlük olarak bölüp üç fersah[95] ötedeki en yakın dağa sürer ve nehre bent inşa etmek için, oradan onlara taş taşıtır.

Bu arada Timur-Melik, ateşten korunmak için üstü killi ıslak keçe ile örtülmüş, yanlardan atış için aralıklar bırakılan on iki sal hazırlar. Her gün sabahın seherinde nehrin her iki kıyısına da gönderdiği altışar saldaki savaşçılar, Moğollarla ölümüne dövüşür. Moğolların yanıcı madde karışımlı atışları ise onların sallarına zarar veremez.

Gece vakitlerinde Timur-Melik, hücum çıkışlarıyla uyuyan Moğollara saldırıp onları sürekli alarm halinde tutuyordu.

Moğollara eşlik eden Çinli mühendisler, yeni, daha güçlü ve menzili uzak mancınıklar yapar. Mancınıkların fırlattığı taş ve büyük oklar, Timur-Melik'in savaşçılarına büyük kayıplar verdirir. Durumun gittikçe umutsuzluğa doğru gittiğini gören Timur-Melik, yetmiş tekne ve sal hazırlatıp, gece karanlığında pılı pırtıyı onlara yükler, savaşçılarını da bindirir. Bütün teknelerde

95. Üç fersah: yaklaşık yirmi bir kilometre

aniden ateşler ve fenerler yanmaya başlar. Onlar nehrin coşkun akıntısı ile sürüklenerek, ateşten sel topu gibi nehrin aşağılarına doğru hızla kayarlar.

Moğol ordusu her iki kıyıdan da onların peşine düşer. Timur-Melik, kayık ve salları Moğolların göründükleri yerlere yöneltir. Ok atışları ile onları kaçırtıp, tekneleri yüzdürmeye devam eder. Benak'a vardıklarında Moğolların nehre gerdikleri zinciri bir vuruşta parçalayıp, tekne ve salları oradan süratle geçerler.

Nehre daha kuvvetli engeller konmasından endişelenen Timur-Melik, Bar-Halıgkent yakınlarında büyük bir yılkı görünce savaşçılarını kıyıya çıkarır, atlara bindirir ve doludizgin stepe doğru giderler. Moğollar da onu izlemeye devam eder. Timur-Melik'in savaşçıları daha ileriye gidebilmek için, durmak, çarpışmak ve Moğolları püskürtmek zorunda kalır.

Hiçbiri teslim olmak istemez, fakat geceleri Moğol kamplarının arasından sıyrılıp geçmeyi ve kurtulmayı çok azı başarır. Timur-Melik yalnız birkaç savaşçı ile kalır, fakat bütün umudunu atının gücüne bağlayıp, dövüşüne devam ederek stepin derinliklerine doğru yönelir.

Timur-Melik'in son yoldaşları da öldüğü ve sadağında sadece üç ok kaldığı zaman onu artık yalnız üç Moğol takip etmekte idi. Okunun birini Moğol'un birinin gözüne saplayıp, geri kalanların üzerlerine atılır. Onlar atların yönünü çevirerek dörtnala kaçar.

Timur-Melik sadağındaki iki okla, çöldeki kuyulara, Kara-Konçar müfrezesinden Türkmenlerin oldukları yere kadar ulaşır. Onların verdiği taze, dinç atta Cengiz Han'la sürdüreceği savaşa yeniden hazırlanacağı yer olan Harzem'e kadar gider.

***

VI
MOĞOLLAR ÇÖLÜ GEÇER

Bu lanet olası halk öyle hızlı gidiyor ki,
gözleri ile görmeyen hiç kimse inanmaz.
(Klavigo, XV. yy.)

Otrar'da yanan bina enkazlarından dumanların yükselmeye ve inatçı İnalçık-han kaledeki müstahkem yerlerden duvarlara tırmanan Moğollara inatla karşı koyup püskürtmeye devam ederken, Cengiz Han dokuz kuyruklu beyaz sancağını açıp kendi müfrezesine hücuma hazır olmaları emrini verir.

Cengiz Han, oğullarını ve ileri gelen başbuğlarını çağırtır. Hepsi çember olup keçeye oturur. Her biri hangi tarafa, hangi kente hareket edeceğine dair emrini alır, ancak hiç kimse onun beyaz bayrağının doludizgin hangi yöne gideceğini tehditkâr hükümdara sormaya cesaret edemez.

— Benim yokluğumda, diyerek söze başlar "ordunun tümüne ihtiyatlı Burgurcunoyan başkanlık edecek. Öncü müfrezeleri akınlarda atılgan Cebenoyan ve pusu kurmada tecrübeli Subuday sevk edecek. Tarlalardaki ekinleri çiğnemeye yeltenmeyin, aksi halde atları doyuracak bir şey bulamayız. Biz Muhammed Şah'ı Buhara ve Semerkent arasındaki ovada karşılayacağız. Ona üç yönden saldıracağız. Harzem-şah'ın ana ordusunu ortadan kaldırınca, bütün Müslüman ülkelerin efendisi ben olurum. Kımızı içtikten ve beyaz bayrakta yaşayan, savaşçıların koruyucusu Sulde'nin ruhuna da ikramda bulunduktan sonra Cengiz-han atına binince ordu harekete geçer. Kimi müfrezeler Seyhun nehri boyunca akıntının tersine yukarılara, kimileri de aşağılara yürür, Cengiz-han ise kervan patikalarından Kızılkum çölünün derinliklerine yönelir.

Şubat güneşi gündüzleri gözleri kamaştırarak parıldamakta ve ısıtmaktadır, geceleri su birikintileri donmakta ve killi takırlardaki[96] yapışkan dar patikalar sertleşmektedir. Askerler sessizce ilerlemekte, at kişnemesi, silah şakırtısı bile duyulmamakta, hiç kimse şarkı, türkü söylemeye yeltenmemektedir. Müfrezeler bir birlerine yakın durmakta, molalar kısa tutulmakta, savaşçılar atların ön ayakları yanında uyumaktadır.

Geceleri keşifçiler alev alev yanan meşalelerle ötelerde sağı solu kolaçan eder. Onlar, müfrezelerin yolu şaşırmaması ve birbirlerine karışmaması için alevle işaretler vererek tepelere tırmanır. Hasım Müslüman askerler arasıdaki Türkmen süvarilerinin hızlı, uzun bacaklı atlarla öne çıktıklarını haber verirler. Bu müfrezeler tepelerden pars gibi atılıp, hasım kuvvetler içine dalar, onları kargaşaya düşürür ve esir aldıklarını kementle sürükleyerek aynı hızla kaybolurlar.

Moğollar başlangıçta askerlerinin çölden dosdoğru Harzem'in ana başkenti Gurganca'ya doğru gittiğini sanır. Fakat iki günlük yoldan sonra Seyhun'un bulanık suyu arkada kaldığı ve sabahları güneş, sırtlarının ardından değil de, sollarından doğduğunda atların başının batıya değil, güneye, ünlü Semerkent ve Buhara kentlerine dönük olduğunu herkes anlar.

Güçlü bacakları siyah, sırtında boydan boya siyah kemer bulunan, parlak al renkli bir rahvana binen Cengiz-han, ordunun ortasında gider. Askerlerin hepsi hızlandırılmış adımlarla, "ayanla" (yahut bu tip yürüyüşe Moğolların verdiği adla "kurt yürüyüşü ile") yol alır. Yüce Kağan atta, istifini bozmadan ve duygularını sızdırmadan, gevşek dizginleri sol eli ile tutarak oturur. Sürekli kısık gözlerinin ince aralığı nadiren genişler ve yürüyüş esnasında uyukluyor mu, kendi düşüncelerine mi dalıp gidiyor, yoksa her şeyin farkında olarak ve hiçbir şeyi atlamadan, göz kapaklarının aralığından yakınları da uzakları da keskin bakışlarla süzüyor mu süzmüyor mu anlaşılmaz.

---

96. Takır: kumsuz killi yerler

Cengiz-han bu sefer sırasında yavaşlamanın hiçbir türüne izin vermez, kendisi için çadır kurdurmaz O da serilen keçede uyur. Uyku öncesinde deri miğferini çıkarır ve kulaklıklı, siyah samur kaplamalı şapkayı kırlaşmış kafasına geçirir. Uykuda iken Kağanın çevresinde, güvenilir dört muhafız rüzgâr, yağmur ve kara karşı Onu keçe ile perdeleyerek aralıksız bekler.

***

VII
KUŞATMA ALTINDA Kİ BUHARA

Ne zaman ki sertlik gerekli olur;
Yumuşaklığa yer yoktur.
Yumuşaklıkla düşman başkalaşmaz,
Sadece onun talepleri artar.
(Saadi)

Derviş Hacı Rahim, Tugan çocuk ve Kurban-Kızık bütün gün, gece yatmak için boşu boşuna kendilerine yer arayarak Buhara'da dolaşırlar. Akşama doğru kapanan dükkân kapıları gürültü ile çarpılır, halk acele acele dağılır ve yüksek sağır duvarlar ardına saklanarak sokaklardan kaybolur. Üç yol arkadaşı gece konaklamak için çevreden boşuna ricada bulunurlar, çünkü onlar tek bir cevap işitirler:

— Bizde misafir dolu, başkalarına sorun!

Kaçak yığını arasında sıkışarak oturup, geceyi geçirmek için sahiplerinin avuç dolusu dirhem istediği, han ve aşhane kapıları kapanır. Uzun sopalarla silahlanmış olan nizam ve ahlak inzibatları (raisler) ve bekçiler ise, rezil amaçlarla sokaklarda gizlice dolaşan şüpheli kişileri yakalayıp "ceza bodrumuna" atmak için dolaşmaktadır. Nihayet dar bir sokağın derinliğinde, kale duvarlarının dibine sığınmış yarı yıkık bir kulübenin olduğu yerde, Kurban-Kızık düz damlı evin çatısına çıkarak, oradaki çalı çırpı ve saman yığınları arasına sokulmayı teklif eder. Önce kendisi tırmanır, yol arkadaşlarının tırmanmasına da yardım eder. Onlar birbirlerine sokularak ve dervişin geniş harmanisine bürünerek orada gizlenirler.

Gece kar tozları serpen soğuk rüzgâr onların içine işler. En sonunda suskunluğa bürününceye kadar, yavaş yavaş dinginleşen kent, uzun süre uğuldar. Artık yalnızca gece bekçilerinin zırıltıları ve kentin çeşitli köşelerinden ürüşen bekçi köpeklerin havlamaları duyulmaktadır.

Ertesi gün ezancılar[97] ince minarelerin tepesinden sabah duası çağrılarına başladıklarında, kentlilerin heyecan ve korku ile acele acele yöneldikleri kentin yüksek duvarlarına üç arkadaş da çıkar.

Doğu kapıları karşısındaki ovada, tek başına duran tepelikte esrarengiz, büyük sarı bir otak fark edilmekte, otağın etrafında yoğun süvari kümeleri sağa sola hareket etmektedir. Onlar münferit müfrezeler halinde kentin duvarlarını biraz öteden dolanarak hızla tarlalara girer. Onların görünüşü Buharalılar için tanış değildir: küçük atlar kızgın domuz hızı ile dörtnala gitmekte, kolayca yanlara dönmekte ve yeni yönde doludizgin tekrar gitmek için aniden durmaktadır. Metalik miğferler ve zırhların demir levhaları toz bulutunu delip geçen güneş ışınlarında parıldamaktadır. Yeni süvari müfrezeleri binlerce kişilik köylü kalabalığını omuzlarındaki kazma ve sırıklarla sürüp getirir.

— Küçük atlardaki bu tuhaf adamlar da kim? Diye sorar Kurban-Kızık.

Mızrağını yere saplamış asık suratlı bir asker söze karışır:

— Neyi soruyorsun? Bizden olmadığı, Müslüman olmadığı besbelli değil mi? Bu gelenler, insanların "Tatar" dediği yecücler ve mecüclerdir. Şu sarı otakta ise onların hanlar başı oturmuş, bize bakarak alay etmekte, Allah onun belasını versin!

Kurban-Kızık haykırır:

— Kentin kapıları kapalı! Artık beni bırakmazlar! Benim zavallı çocuklarım ne yapacak? Belki de benim burada bütün bir yıl kalmam gerekecek!

---

97. Ezancı ya da müezzin: minarenin tepesinden Müslümanları duaya çağıran molla.

Çelik miğferli ve gümüşi zırhlı bir hasip kasıla kasıla duvarda yürümektedir. Kurban ellerini göğsünde birleştirip ona doğru koşar ve elbisesinin kıyısını öperek konuşur:

— Yüce Bey-atlı İnanç-han beni tanıdın mı? Ben senin ırgatın, kiracın Kurban-Kızık! Selam sana!

— Peki, sen niçin buradasın da, kendi yüzlüğünde değilsin?

— Padişahın emri üzerine ben Buhara'ya kâfirlerle savaşmak için yayan geldim. Yolda kısrağımı benden aşırdılar, Allah'ın yıldırımı hırsızı çarpsın! Burada ise başkanım olacak yüzlüğü bulmak için tam iki gündür dolaşıyorum. Fakat hiç kimse benimle konuşmak istemiyor. Kafasını padişah için koymaya gelmiş bir savaşçı hiç kimsenin umurunda değilse, bu yecüclerle kim savaşacak?

— Böylesine yiğitçe sözler duyduğum için memnun oldum, Kurban-Kızık'ım benim! Der İnanç-han. Ben sende güçlü kollar ve sırtında tarlada inatla çalışmandan meydana gelen kambur görüyorum. Sen savaşta büyük bir bahadır olabilirsin. Ben seni müfrezeme alırım. Peşimden gel.

Kurban, derviş ve onun yol arkadaşı Tugan'dan böylece ayrılır.

İnanç-hanı izleyerek Kurban, bağlı atların durduğu, ateşlerin tüttüğü, kazanlarda pirincin kaynatıldığı ve koyun yağından hoş kokunun yayıldığı yer olan meydana gelir. "Burada insanları sadece boğazlanmaya sürmüyorlar, onları aynı zamanda doyuruyorlar da" diye sevinir Kurban.

— Hey, çauş[98] Oraz! Diye seslenen İnanç-han, karşısında eğiliyormuş gibi duran, kara sakallı, uzun boylu, hüzünlü Türkmen'e dönerek yüksek sesle konuşur, "İşte cesur savaşçı Kurban-Kızık senin başkanlığın altına girecek. O tarlada iyi çalışıyordu, savaşta da iyi bir atlı olacaktır."

— Onu ata mı bindireceğiz yoksa yaya mı dövüşecek?

— Sen, ona kılıç, at ve gereken diğer şeyleri ver. Allah yardımcınız olsun! Deyip ayrılır İnaç-han.

---

98. Çauş: savaşçı

Çauş Oraz onluk süvarinin başkanıdır. Onların hepsi kaynayan kazanın yakınında daire olmuş oturmaktadır. Elinde büyük tahta kaşık olan biri Kurban'ın selamını cevaplar:

— İyi ki sen böyle büyük bir mızrak getirdin, pilav pişirmek için bana odun yetmiyordu.

O Kurban'ın ağır mızrağını alır ve balta ile küçük parçalara bölerek kazanın altına atar. Kurbanı diğer atlardan ayrı tarafa bağlanmış olan iri yarı, kır bir aygıra doğru götüren Oraz çauş:

— İşte şu senin atın olacak, o çok hararetlidir, ona kuyruk tarafından yaklaşma yoksa öldürür! Yalnız baş tarafından yanaş ve derhal dizginini tut. Fakat o sana alışacaktır. Kötü olan bu at itaatkâr değil, Özellikle dörtnal giderken hep ileriye doğru uçar gibi gider. Bu nedenle dizginleri gevşetme, yoksa savaşta seni doğrudan Tatarlara götürür.

Kurban yaklaşmaya başladığında kulaklarını diken, dişlerini gösteren ve çifte savuran ata çekine çekine yanaşır. "Allah yardımcım olsun," diye düşünür Kurban ve ateşe döner. Oraz ona büyük eğri bir kılıç, yamru yumru süvari çizmeleri verir ve akşam yemeğine katılmaya çağırır. Kurban burada artık, diğerleri gibi gerçekten atlı bir savaşçı olduğunu hisseder.

Akşama doğru savaşçıların hepsi atlara bolca arpa verir ve heybelerini de doldurur. Onların yaptıklarını Kurban da yapar.

— Sıcak iş şimdi başlıyor! Der Çauş Oraz ve haykırır, "Ata bin!"

Herkes ata biner. Kurban huzursuz aygırına güçlükle çıkar ve diğerleri ile beraber Buhara'nın dar yollarında harekete geçer. Yakınndaki atlılardan biri:

— Hücum çıkışı olacak, bakalım kaçımız dönebilecek?

Müfreze kent kapılarının yanında durur. Burada diğer müfrezelerin de gelmeye başladığı ve yaklaşık beş bin süvarinin toplandığı meydan vardır.

İnanç-han kendisine yaklaşan münferit müfrezelerin başkanlarına talimatını verir:

— Biz Tatarların baş kağanının oturduğu yer olan sarı otağa baskın yapacağız. Herkesi kılıçtan geçirin! Esir almayın! Biz

Tatar kampında kargaşa meydana getireceğiz, bizim diğer askerlerimizin putperestlerle başa çıkması kolaylaşacak. Yiğitler Allah yardımcınız olsun!

Zırhlı ağır kapılar açılır ve süvariler kentten çıkmaya başlar. Tarlaya vardıkları zaman Kurban, alaca karanlıkta sadece önünde giden atlıların gölgelsini ve Tatar kampının uzaklardaki sayısız ateşlerini görür. Atlar önce tırısa kalkar, sonra hızlarını artırıp doludizgin gitmeye başlar. Kurban'ın yavaşlatmaya çabaladığı kır aygır, gemini dişleyerek, uçar gibi dörtnala gider ve doludizgin giden komşu atlıları kolayca geçmeye başlar.

Beş bin süvari zapt edilemez lav gibi hızla Tatarların kampına dalar ve korkunç çığlıklarla insanları yıkıp, sağa sola rasgele atılı yüklerin eyerlerin üzerinden atlayıp ateş ocaklarını dağıtır.

Tatarlar sıçrayarak atlarına biner, her yönde uçar gibi dağılır. Kurban ağır, eski, eğri kılıcını sallayarak kimilerine vurur, kimilerinin ayağını kaydırır ve çığlık ata ata süvarilerin arsında ok gibi gider. Herkes en baştaki Tatar hanının sarı otağına ulaşmak istemektedir.

Fakat O müfrezesindeki herkesin döndüğünü, Tatarları takibe başlamadıklarını, hızla yana çekildiklerini aniden fark eder. Onun kır atı diğer süvarilerin peşinden atılır ve Kurban Allah'a sadece atla beraber hendeğe yuvarlanmamak için dua eder.

Atlar uzun süre ok gibi gider, sonra hızlarını yavaş yavaş keserek yürüyüş adımı ile gitmeye başlar, sonra da müfreze Buhara'dan batıya giden büyük yola geçer.

Süvariler sakin sakin bütün gece gider. Sabahleyin İnanç-han mola verir.

— Atları biraz soluklandıralım, daha sonra Ceyhun nehrine kadar gider, karşıya geçer ve Harzem-şah'ın diğer askerleri ile birleşmeye çalışırız.

Bu sırada gürültüler ve ürkütücü çığlıklar duyulur, uzakta Tatarlar görünmeye başlar. Korkunç böğürtülerle dinlenme halindeki kampa baskın verirler. Buharalı süvariler atlara binmeye güç bela fırsat bulur ve cesareti kaybedip, kendilerine ölüm geti-

recek olan, savaşsız kaçışa başlarlar. Hemen hemen tüm müfreze Tatarlarca yok edilir.

Şair der ki: "Ölüm karşısında korku ile yaşayan, ondan kurtulmak için gökyüzüne bile tırmanmaya yeltense nafiledir, ölüm onu yakalayacaktır!"

***

VIII
BUHARA SAVAŞSIZ TESLİM OLUR

Kendi su hazneni cesurca silahla savunmazsan
o yıkıma uğrar. Başkalarına saldırmaz isen
kendin alçalmaya uğrarsın.
(Arap atasözü)

İnanç-han'ın beş bin savaşçısı, "soylu Buhara'yı" savunmak yerine, asker yiğitliğini kaçış kepazeliği ile değiştirdiği zaman beyler, imamlar, bilgin ulemalar ve zengin tüccarlardan en ünlü kişiler büyük camide toplanır ve uzun uzun meşveret ederek karar verirler:

— Eğilen baş boyun eğmeyenden daha kolay korunur, başımızı ancak böyle kurtarabiliriz. Bu nedenle Cengiz-hanın hizmetine girelim.

— İnsanlar her yerde aynı insandır! Tatar hanı yakarışlarımızı dinleyecek, aksakallara dikkat edecek ve galiba, "aydınlık göklerde parlayan yıldız" olarak ünlenen en eski kentin boyun eğen sakinlerine şefkat gösterecektir.

Beyler, imamlar, âlimler ve tüccarlar ipekli, simli cüppelerini giyip, kentin on iki kapısının altın anahtarlarını gümüş tepsiye koyup, kalabalık halde kapıdan çıkar ve sarı çadıra yönelirler. Kağanın baş tercümanı at üzerinde derhal onlara yaklaşır. Yaşlıların birkaçı onu tanımaktadır. Daha önceleri o, Yalvaç diye anılan, kervanlarla uzun süre yolculuğu esnasında pek çok yabancı dil öğrendiğinden tercüman olarak ün yapmış olan Gurganca'daki zengin tüccar Mahmut'tur.

İhtiyarların en soylusu konuşur:

— Kentimizin eski duvarları öylesine sağlam ve yüksek ki onları ele geçirmek, ancak yıllar süren kuşatmadan ve büyük çabalardan sonra mümkündür. Ahaliyi kan dökmekten kurtar-

mak için, gereksiz felaketlere ve yüce padişah Cengiz-hanın asker kaybına yer vermemek için, şayet Moğol hükümdarı boyun eğenlere merhamet etmeye söz verirse, biz kentimizi savaşsız teslim etmeyi teklif ediyoruz.

— Bekleyin! Der tercüman ve acele etmeksizin sarı otağa gider ve gene acele etmeden korkudan titreyen ihtiyarların yanına geri döner, "Aksakallılar, yüce kağanın söylediklerini dinleyin, 'duvarların sağlamlığı ve aşılmazlığı onları savunanların cesaretine ve gücüne denktir. Şayet savaşsız teslim olacaksanız, kapıları açmanızı ve beklemenizi emrediyorum.'"

Kibirli soylu ihtiyarlar sakallarını tutar ve kafa sallayarak birbirlerine bakar. Kent sakinlerinin başına nelerin gelebileceğini öngörmeksizin, şaşkınlaşan yürekleri ile dönerler.

Buhara'nın eski duvarları öylesine yüksek ve sağlamdır ki onun barışçıl halkını aylarca koruyabilirdi. Fakat o gün sadece yüreksizlerin, karşı koymak isteyenlere "deli" diyenlerin sesi işitilmektedir.

Savunmanın başı ve onun yanında olan savaşçılar, kâfirlere kent kapılarının anahtarlarını veren imamlara ve soylu ihtiyarlara lanet ederek, son soluklarına dek dövüşmeye karar verir. Onlar Şahristan'ın ortasında yükselen ufak kaleye kapanırlar.

Kentin on bir kapısının hepsi aynı anda açılır ve binlerce Tatar çabucak dar sokaklara dolar. Onlar tam bir intizamla hareket eder ve ayrı ayrı müfrezeler, farklı mahalleleri işgal eder.

Düz damlara tırmanan sakinler, uzun yeleli, kısa boylu atlara binmiş sakalsız savaşçılara korkuyla bakar. Kent baştan aşağı sessizliğe bürünür. Sadece sarı dar kafalı, tüyleri karmakarışık ve gözleri kıpkırmızı kesilen köpekler, delirmişçesine havlayarak öfke ile damdan dama atlar.

Moğol savaşçıları bütün ana yollara yayıldıklarında, beyaz atlara binmiş muhafız müfrezesinin atlarının da, kendileri gibi dizlerine kadar demir zırhlarla kaplı oldukları görünür.

Kızılkum çölünden uçarak gelen doğunun hükümdarı da, seçkin binliğin ortasında ateş sütunu gibi görünür. Titreşen do-

kuz kuyruklu büyük beyaz bayrağı tutan, bahadır tipli bir Moğol önden gider. İki süvari de, onun ardından siyah gözleri alev alev eyersiz beyaz atı götürür. Uzun siyah bir elbise giyen yüce Kağan ise, göğsü geniş, yelesi kuyruğu siyah, basit deri koşumlu boz bir at üzerinde onları izler.

Somurtkan, iri, hafifçe kambur, siyah kın içindeki eğri kılıcı kuşandığı deri kemerde sallanan Cengiz-han ağır ağır gelir. Tepesi tokmaklı, siperliği burun kemiği üzerine inen çelik ok biçiminde olan siyah miğfer, uzun kır sakallı siyah yüz ve yarı kapalı gözler, bütün bunlar görülmemiş şeyler olup, altın ve ışıldayan kıymetli taşlarla dolu Harzem-şah'ın eski parlak şatafatına hiç benzememekte.

Meydanın üç yanına düzgün saflar halinde dizilen süvari muhafızlarının, orada toplaşan kalabalığı bırakmadıkları ana meydana Cengiz-han gelir. En ileri gelen din adamları ile yargıçlar ve kentin en soylu kişileri yüksek caminin merdivenlerinde dikilerek beklemektedir.

Moğol Hükümdarı camiye yaklaştığı zaman kalabalığın tümü, kendi padişahlarının karşısında yapmaya alışkın oldukları tarzda, kuyruğu ayakları siyah, açık gri atın toynaklarına doğru yere kapanır. Sadece, bilgin oldukları için hükümdar karşısında yüz üstü kapanmaktan azade birkaç yaşlı ulema, ellerini göbekleri üstünde kavuşturarak dik durur.

"Yaşasın padişah Cengiz-han! Yaşasın doğunun güneşi!" diyerek bağıran ihtiyarlardan biri ince içe işleyen ses tonu ile adeta çığlık atar ve kalabalığın tümü onun bu çığlığını düzensiz koro halinde tekrarlar.

Cengiz-han gözlerini kısıp, caminin yüksek kemerini göz ucu ile ölçer ve kamçıyı şaklatarak atını taş merdivenlerden yukarı sürer.

— Bu yüksek ev kent hâkiminin mi? Diye sorar Kağan.

— Hayır, bu Allahın evidir, imamlar cevaplar.

Muhafızları ile çevrili, Cengiz-han caminin içindeki pahalı halıların üzerinden atı ile geçer ve insan boyundan daha yüksek

taş mesnet üzerinde açılı duran, devasa kuran kitabının yanında attan iner. Küçük oğlu Tuli Han'la, kağan imamların genellikle vaaz verdikleri yer olan minber merdiveninden birkaç basamak çıkar. Halkların korkunç kıyıcısından ya şefkat, ya büyük öfke bekleyen, beyaz ve yeşil sarıklı ihtiyarlar onun karşısında sıkışarak durur ve kızıl sert sakallı, kımıltısız koyu esmer yüze geniş geniş açılan gözleri ile bakarlar.

Cengiz-han parmağını kaldırır ve yaşlı imamın birinin sarığına doğrultur.

— O, bu kadar kumaşı kafasına neden doluyor?

— Tercüman imama sorup, kağana açıklar:

— Bu imam, Allah'a dua etmek ve Muhammed'in mezarına ihtiram göstermek için Arabistan'a, Mekke'ye gittiğini söylüyor. Bu nedenle O böyle büyük bir sarık taşımaktadır.

— Bunun için bir yere gitmeye ne gerek var, der Cengiz-han. "Allaha her yerde dua etmek mümkün!"

— Şaşkınlaşan imamların ağızları açılır kendileri susar. Cengiz-han devam eder:

— Sizin şahınızın suçu dağlar gibi. Ve ben onu cezalandırmak için, göğün kırbacı ve cezası olarak geldim. Şu andan itibaren, Muhammed Şah'a hiç kimsenin ne inek, ne de bir avuç un vermemesini emrediyoruz.

Cengiz-han iki basamak daha çıkar ve caminin kapıları ağzına yığışan kendi askerlerine haykırır.

— Yenilgi bilmez savaşçılarım dinleyin! Hiçbir tarlada atları otlatmayacak ve ekinleri yolmayacaksınız. Fakat buradaki ambarlar ekin dolu ve onlar sizin için açıktır. Atlarınızın karnını tahılla tıka basa doyurun!

Meydanın her yerinden Moğolların çığlıkları duyulur.

— Buhara'nın ambarları bizim için açık! Yüce Kağan atlarımızı tahılla doyurmamızı emrediyor!

Cengiz-han minberden inerek emir verir:

Bu ihtiyarlardan her birisi yanına birer bahadır alsın ve onlar hiçbir şey saklamadan, bütün zengin evleri, tahıl ambarlarını ve

alışveriş dükkânlarını göstersin. Yazıcılar zengin bütün tüccarların adlarını bu ihtiyarlardan öğrensin ve yazsın, onlar da Otrar'da kılıçtan geçirilen benim tüccarlarımdan zorla alınan malları bana geri getirsin. Benim savaşçılarımın karınlarının doyması, sevinmeleri, şarkı-türkü söylemeleri ve oyun oynamaları için, zenginler buraya yiyecek ve içecek getirsin. Ben bu gün Buhra'nın zapt edilişini, Müslüman tanrısının bu evinde kutlayacağım.

İhtiyarlar Moğol savaşçıları ile uzaklaşır ve çok geçmeden de bakır kazanlar, pirinç çuvalları, koyun gövdeleri ve bal, yağ, eski şarap dolu güğümler yüklenmiş develerle dönmeye başlar.

***

IX
"KERULEN STEPLERİ HOŞTUR"

Büyük caminin önündeki meydanda ateşler tütmeye, kazanlarda koyun kuyrukları, pirinç ve kıyılmış koyun eti cızırdamaya başlar.

Cengiz-han cami girişindeki yüksek alanda ipek minderlere oturur. Başbuğlar ve muhafızlar onun çevresinde sıkışarak durur. Kıyıda Buhara müzisyenleri ve Buhara ihtiyarlarının alıp geldiği, çeşitli kabile kızlarının korosu çeşitli aletler çalıp, tef ve davulları döver.

Ünlü imam ve ulemadan şahsiyetler, Moğol atlarına bekçilik ederek onlara kucak kucak saman taşır. Cengiz-hanın tercümanı Mahmut-Yalvaç herkesi özenle izleyerek, Kağan'a yakınca bir yere oturur, Onun ardında ise eski uşaklarından üç kâtip oturur ve renkli düz kâğıtlara emirleri ya da Moğol nöbet yerlerinden geçiş tezkerelerini hızlı hızlı yazar.

Ayaklarına kadar uzayan kürk palto içinde, silahını kuşanmış bir Moğol oturanları yararak geçer ve Mahmud-Yalvaç'ın kulağına eğilerek ona fısıldar:

— Benim atlı devriyeler iki adam yakalamış, yüksek kalpaklı biri şamana benziyor, diğeri de bir çocuk. Biz onları öldürmek istediğimiz sırada, yaşlı olan bizim dilimizle, "dokunma bize! Mahmut-Yalvaç bizim babalığımızdır" dedi. Bize şaman ve büyücülere merhamet etmemiz emredildiğinden, üstelik sen onların babalığı olduğundan ben onlara şimdilik dokunmamalarını emrettim. Onlara ne yapmamı emredersin?

— Onları buraya getir!..

Moğol Hacı Rahim'i ve Tugan çocuğu getirir. Mahmut-Yalvaç elinin jesti ile halıya, kâtiplerin yanına oturmalarını emreder.

Cengiz-han hiçbir zaman, hatta sarhoşluk ziyafetinde dahi zihin açıklığını kaybetmez ve her şeyin farkında olur. Bakışı ile Mahmut-Yalvaç'a işaret edince O, Kağan'ın yanına varır.

— Bu adamlar neyin nesi?

— Senin emrin üzerine ben çölden geçerken, eşkıyalar beni yaraladığı zaman, beni hayata bu adam kavuşturmuştu. Benim de ona özen göstermem gerekmez mi?

— Madem öyle, sana bunun için Onu yüceltmene izin veriyorum. Bana Onun niçin böyle yüksek kalpağı olduğunu açıkla?

— Bu, ilim peşinde koşan, şarkı-türkü söyleyen bir Müslüman'dır. O topaç gibi dönmeyi ve gerçeği konuşmayı bilir. Sıradan halk böylelerine ihtiram gösterir ve armağanlar verir.

— Benim önümde de topaç gibi dönsün. Müslüman'ın nasıl oynadığına bakayım.

Mahmut-Yalvaç yerine döner ve dervişe anlatır:

— Efendimiz dervişlerin dönerek nasıl dans ettiğini senin göstermeni emrediyor. Sen Cengiz-han'ın iradesini yerine getirmezsen kafanı kaybedeceğini bilirsin. Özenli ol, ben de sana çalgı çalacağım.

Hacı Rahim torbayı, tası, kaşkolü ve bastonu halıya koyar. Alev alev yanan ateşlerin arasındaki çemberin ortasına uysalca çıkar. Bağdat'ta dervişlerin yaptığı gibi ayaklarında dikilir, sağ avucu parmakları ile aşağı, sol el avucu yukarı olacak tarzda kollarını açar. Derviş birkaç saniye bekler. Mahmut-Yalvaç kavalla kâh bebek hıçkırığı gibi, kâh endişeli serçe çığlığı gibi dokunaklı bir parça çalar. Müzisyenler tefe hafif hafif vurur. Derviş eski taş döşeme üzerinde kayarak ve aynı zamanda, başlangıçta yavaşça, sonra gittikçe hızlanan tempo ile dönerek sessizce çember çizer. Onun uzun elbisesi kabararak şişmeye başlar. Bazı tefler gümbürdediğinde kaval kâh sessizliğe bürünerek, kâh yeniden hıçkırmaya başlayarak gittikçe daha dokunaklı ve endişeli çalar.

Nihayet derviş aynı yerde hızla topaç gibi dönmeye başlar ve avuçları üzerine yüz üstü düşer.

Nükerler onu kaldırır ve kâtiplerin yanına koyar. Cengiz-han konuşur:

— Dönen kafasında aklı başına gelsin diye, Buhara dansçısına bir kupa şarap armağan ediyorum. Gene de bizim Moğol dansçılarımız daha yükseğe sıçrıyor, türküleri de daha yüksek sesle ve daha neşeli söylüyor. Biz şimdi Moğol türkücüleri dinlemek istiyoruz.

Kağanın karşısındaki meydana biri yaşlı, diğeri genç iki Moğol çıkar. Onlar bağdaş kurarak karşılıklı oturur. Genç söylemeye başlar:

Ana yılkılar hatırladıkça,
Kısrak kişnemesi ile toprağı döver,
Doğuran anaları hatırladıkça,
Kuzula inleyerek gözyaşı döker.

Sıkışarak çember olup oturan bütün Moğollar, koro halinde nakaratları tekrar eder:

Ah benim zenginliğim ve şanım!

Sırası geldiğinde yaşlı Moğol söyler:

Step atlarının çabukluğunu öğrenirsin,
Kurganlarda tırısa kalktığında,
Step savaşçısının yiğitliğini öğrenirsin,
Kağanın ardından dünyanın yarısını dolandığında.

Moğollar nakaratları yeniden tekrar eder:

Ah benim zenginliğim ve şanım!

Genç türkücü devam eder:

Ata korkusuzca binersen,
Engin uzaklıklar yakın olur.
Düşmanı korkusuzca ezersen,
Savaşlar ve dalaşlar kalkar.

Moğollar nakaratları bir kere daha tekrarlar ve yaşlı Moğol söylemeye başlar:

Cengiz-hanı gören her kişi bilir,
Masal bahadırı dünya da olmaz,
Cengiz-han şanına uyalım,
Armağanlarımızla, türkülerimizle!

— Cengiz-han şanına uyalım! Diye haykırır Moğollar, "bugün de neşeleneceğiz!" Diyerek arkalar kalabalık. Herkes ıslıklar çalar, uğuldar ve avuçlarını çırpar.

Dansçılar çemberin ortasına geçer ve karşılıklı iki sıra halinde dizilir. Moğolların söylediği türkü ve tef vuruşlarının eşliğinde, ayıları taklit ederek, yerlerini değiştirerek, ayaklarını yere çarparak, ayak tabanları ile birbirlerine çevikçe vurarak dans etmeye başlarlar. Bir hamlede sıyırdıkları alev alev yanan ateşlerin kızıltısında çeliği ışıldayan kılıçları sallayarak yükseklere sıçrarlar.

Cengiz-han, kırmızı sert sakalını beş parmağı ile avuçlayıp, hiç kırpmadığı kömür gibi yanan gözleri ile kımıldamadan ve sessizce oturur.

Oyunlar ve bağırtılar kesilir... Başka bir türkücü, hüzünlü törensel bir türküyü, Cengiz-hanın sevdiği türküyü söylemeye başlar.

Hatırlayalım,
Moğol steplerini hatırlayalım
Gök mavisi Kerulen'i
Altın sarısı Onon'u!
Üç kez otuz
Boyun eğmeyen kabile,
Moğol askeri ile
Toza döner.

Biz halklara salarız
Korku ve ateş,
Ölüm getiren
Cengiz-han oğulları.
Kırk kumlu çöller,
Ölenlerin sıcakkanları
Ardımızda.

"Kırın, kırın
Gencini de ihtiyarını da!
Cihana dolandı
Moğol kemendi!"
Emirler verir
Ateş kıvılcımları arasında
Göğün kırmızı sakalı, kırbacı
Yiğit Cengiz-han.

O der ki: "Ağızlarınıza
Şekerler korum!
Dolarım bedenlerinize
İpeği, simi!
Hepsi benim! Hepsi benim!
Korku tanımam ben!
Tüm cihanı
Terkime bağlarım ben!"

İleri, ileri,
Toynakları sağlam atlar!
Gölgenize
Takılıyor halkların korkusu...
Durmayız, durmayız
Coşar koşarız,
Alev atları yıkamaya,
Sonuncu denizde
En sondaki dalgada...[99]

Sevdiği türküyü dinlerken Cengiz-han, salına salına, kısık sele türküye katılır. Gözlerinden iri yaşlar akar ve sert kızıl sakal üzerinde yuvarlanır. Samur kürkün eteği ile yüzünü kurular ve türkücüden yana altın dinar fırlatır. Türkücü dinarı çevikçe yakalayıp, yeri öperek yüzüstü kapanır.

99. Türküleri şiire dönüştüren A. Şapiro dur.

— Uzaklarda kalan Kerulen'e dair türküden sonra hüzün dalağımı kemiriyor... Neşelenmek istiyorum! Hey Mahmut-Yalvaç! Şu kızlara hoş türküler söylemelerini ve beni neşelendirmelerini emret!

— Efendimiz, senin hangi türküleri sevdiğini biliyorum, şimdi ben onu türkücülere açıklarım... Mahmut-Yalvaç ağır ağır ve kibirle Buharalı kadınlardan yana geçer ve onlarla fısıldaşır:

— Öyle türküler söyleceksiniz ki, söylerken yavrularını kaybeden kurt gibi uluyacaksınız ve ihtiyarlar da türküye eşlik edecek... Aksi halde yeni efendiniz öyle bir öfkelenir ki, saçlarınızla birlikte başlarınızı da kaybedersiniz...

Kadınlar haykırmaya başlar, Mahmut-yalvaç ise Moğol hükümdarının yanındaki yerine vakurane döner.

Kızlar korosunun önüne uzun çizgili harmanili ve mavi çalmalı bir çocuk çıkar. O kadınlara dönerek konuşur: "Korkmayın! Türküyü ben söylerim!" Duru nazik bir sesle söylemeye başlar. Ateşlerin çatırdadığı, atların kişnediği ve teflerin çalındığı meydanda yalnızca onun hüzünlü türküsü duyulur.

Sevinç ve türkü diyarı, hoş Gülistan,[100]
Çöl oldun, bağların kül!
Kürke bürülü Moğol hükmü var burada...
Kan içinde boğulur, yaralı Harzem!

Kızların korosu, ağıt nakaratı ile inler.

Çocukların ve esir kadınların
acılı ağlaması duyulmada:
Ha—a! Ha—a! Ha—a!

Kızların ardından ise, meydanı tüm Buhara yaşlılarının umutsuz çığlıkları kaplar.

Oyy Harzem! Oyy Harzem!

Çocuk devam eder:

Dağlardan karlı seller akmada Zaravşan'a.
Kara dumanlar bürümede, gökler kararmada.
Çocukların ve esir kadınların acılı ağlaması duyulmada:

100. Gülistan: "Gül ülkesi".

Ve erkek kardeşler ve babalar savaşlarda
hep yere serilmede!

Kızların korosu nakaratı yeniden tekrarlar:

Çocukların ve kadınların acılı ağlaması duyulmada:
Ha—a! Ha—a! Ha—a!

Ve tüm Buhara yaşlıları yeniden umutsuz çığlıklarla inler:

Oyy Harzem! Oyy Harzem!

Yalnızca tek bir Harzemli, Mahmut-Yalvaç susarak oturur ve soğuk ve tetikte durarak yan gözle ihtiyarlara bakar.

Hala içini çeken Cengiz-han sorar:

— Neyi söylüyor bu çocuk? Bu yaşlılar da niye böyle uluyor?

Mahmut-Yalvaç açıklar:

— Onlar sen hoşlandığın için uluyor, Bu türküde vatanlarının mahvına ağıt yakıyorlar. İhtiyarların hepsi "Oyy Harzem!" diyerek inlemekte ve eski kaybolan şanlarına ağlamaktadır...

Cengiz-han'ın gölgeli yüzünü buruşuklular kaplar, yapmacıklı gülümseme ile ağzı yayılır. O birden, tıpkı yaşlı koca kurdun ürüdüğü gibi, kahkaha ile güler ve tombul karnına koca avuçlarını şaplatır.

— İşte benim için neşeli türkü! Tıpkı ağlar gibi, çocuk iyi uluyor! Büyük Cengiz-han güldüğü zaman varsın bütün cihan ağlasın!.. Asi başı dizimin altına eğdiğimde, düşmanımın nasıl inlediğini, merhamet diye yakardığını, çöken avurtlarında umutsuzluk gözyaşlarının aktığını görmeyi seviyorum...[101] Ben böyle acıklı türküden hoşlanırım! Onu sık sık dinlemek istiyorum... Bu erkek çocuğu nereden?

— Bu erkek çocuğu değil, Buharalı kız, Bent-Zankica'dır. O okumayı ve yazmayı iyi bildiği için, başındaki sarığı bilgin kâtiplerin bağladığı şekilde bağlıyor. O, Şah vakayinamecisinin kitaplarını tekrar yazıyordu.

— Kızın böylesi ender esirlerdendir! Bütün Müslümanların ağlaması, benim de sevinmem için, O ziyafetlerimde acıklı

101. Raşid ad-din.

türküsünü söylesin! Buhara'dan alınan kızların hepsinin savaşçılarıma dağıtılmasını ve bu kızın ise her yere benimle gelmesini emrediyoruz.

— Baş üstüne ulu kişi!

Cengiz-han ayağa kalkar. Oturan Moğollar da bir anda kalkar ve sonuna dek içilmemiş kupaları, "zafer tanrısının şerefine" yere serperler.

— Ben yola devam edeceğim, der Cengiz-han, "Bana atımı getirin!" Tair-han bu kentte genel vali olarak kalacak, herkes de ona itaat edecek.

Ateşlerin kızıltısında ve yarım ayın beyaz ışığında şavkaran Cengiz-han, göğsü geniş, kuyruğu ile ayağı siyah koyu gri atına çıkar. Muhafızlar, Buharalı ihtiyarların gözetlediği ateşlerin arasında, atlarına doğru koşar ve birkaç saniye sonra at nalları taş döşemeleri döver ve uzun süvari kafileleri meydandan karanlık sokaklara dalar.

***

II. BÖLÜM

MOĞOL KIRBACI ALTINDA

Birinci Kısım

Harzem Üstünde Ki Kasırga

I
SİLAH BIRAKANLARIN ACISI

Ya biz düşmanın kafasını taşta parçalayacağız,
Ya da o bizim bedenlerimizi kale duvarlarına asacak.
(Eski bir Fars şiirinden)

Moğol ordusunun sistemi, Cengiz-han tarafından tespit edilir. Her süvari onluk, yüzlük, binlik içindeki kendi yerini bilir. Bin savaşçıdan kurulu büyük müfrezlerin başbuğları kendilerine has emirleri, doğrudan Cengiz-han'dan emir alan ordunun sağ ve sol kanat komutanlarından alır.

Moğol süvarileri zengin ve kalabalık Buhara kentinin tüm mahallelerine hızla yayılır. Onların yanında Buhara ihtiyarlarından aracılar, daha önceleri Moğol kabileleri içinde ticaret yapan Müslüman tüccarlardan tolmaçlar[102] da vardır. Bu tolmaçlar korkudan evlerine kapanan halka, kentin yeni sahiplerinin emirlerini haykırarak duyurur, sokak kavşaklarında ise düzeni korumak için karaulllar[103] kurulur.

Cengiz-han'ın emirlerini uygulamak üzere kente tayin ettiği Moğol vali Timur-han'ın yerleştiği büyük camiye önde gelen Buhara eşrafı çağrılır. Onlar tüm zengin kişilerin ayrıntılı liste-

102. Tolmaç: Dilmaç "bir dilden diğer dile sözle çeviri yapan kimse (R.A.)
103. "Karaul" kelimesi Moğolca Harau" veya "haragu" kelimelerinden gelme olup, koruma, savunma, sınır kapısı anlamındadır. (Günümüz Türkçesindeki karakol sözcüğünün de kaynağı.R.A.)

sini sunarak, Harzem-şah ordusu için önceden hazırlanmış olan gizli malzeme depolarını ve kıymetli mallarla dolu özel ambar ve dükkânları gösterir.

Yüklü deve, at ve araba kafileleri kentin dört bir köşesinden, ana meydana doğru gelmeye başlar. Korkuya kapılan kent sakinleri, tahıl çuvalları, kumaş, elbise, halı denkleri, kıymetli kap kacak ve başkaca ürünleri taşıyıp getirir. Bütün bu zenginlikler camilere depolanır ve üçte biri Moğol hükümdarı Cengiz-han için ayrılır. Çalışma yeteneğindeki bütün kent sakinleri, boyun eğmeyen İhtiyar-Kuşlu'nun içine kapandığı iç kaleyi çevreleyen derin hendekleri doldurmaya gönderilir. O ise teslim olmamaya ve kendi savaşçıları ile birlikte, son soluğuna dek dövüşmeye karar vermiştir. Kaleyi savunmada kararlı diğer hanların arasında, Cengiz-han'dan kaçarak, Harzem-şah'ın hizmetine geçen bahadır-Moğol Gürhan da vardır.

Moğollar, binlerce genç ve yaşlı Buharalının toprak ve ağaç gövdeleri ile derin hendeği nasıl doldurup çiğnediklerini gözetler. İki gün sora artık üzerinde silahlı savunucular olan yüksek duvarlara yaklaşmak mümkündür.

— Biz işimizi çabuk bitirdik, der Buharalılar. Şimdi de Moğolların bu yüksek duvarlara hızla tırmanıp tırmanamadığını göreceğiz.

Moğolların emriyle Buharalı marangozlar pek çok uzun merdiven hazırlar. O zaman Moğollar kırbaçları vahşice şaklatarak kalabalığın üzerine atılır.

— Neyi bekliyorsunuz? Ne bakıyorsunuz? Merdivenleri duvarlara dayayın ve tırmanın.

Yukarıdan tuğlaların yağdırıldığı, kaynar su ve katranın döküldüğü duvara yaklaşmaya hiçbir Buharalı cesaret edemez.

Fakat Moğollar kılıçları çekip, ayak direyen Buhara kalabalığını atlarla sıkıştırır ve sonunda acımasızca başlarına vurmaya başlar. Buharalılar elleri ile kapanarak ileri atılır. Moğollar ellerini kollarını keserek, onları kılıçtan geçirmeye devam eder.

Tolmaçlar kalabalığı duvara tırmanmaya ikna eder.

Bazı Buharalılar bağırmaya başlar:

— Duvara tırmanmak ölüm, burada dikilmek de ölüm! Kaleye, askerlerimize doğru tırmanalım. Onlar belki bize acır da dövüşmeyi bırakır!

Buharalılar merdivenleri alır, onları duvarlara dayar ve çığlık atarak tırmanmaya başlar.

— Biz de sizin gibi Müslüman'ız! Silahları bırakın ve teslim olun! Yukarda duran savaşçılar, önce tırmananların yaklaşmasına aldırış etmez, sonra merdivenleri devirip, onları taş ve kütüklerle yere yuvarlayarak, cevap verirler:

— Siz korkak köpeksiniz! Geri dönün, vurun Moğollara! Görün, bizim mücahit olarak nasıl şehit olduğumuzu, fakat teslim olmadığımızı!.. Düşmanlara boyun eğmeyin!

— Duvarın üzerinde dikilen Moğol bahadır Gürhan ağır taşlar fırlatır ve bağırır:

— Moğollar niçin bu uysal koyunların arkasına saklanıyor? İlkin onlar yiğitliğini göstersin! Lanet suratlı moruk Cengiz-han, bebekleri kızartan soytarı çakal nereye saklandı?

Ve Moğollar oklarla delik deşik edene kadar Gürkan eğri kılıçla, o kırıldığında da, balta ile tırmananların üzerine atılarak umutsuzca çarpışmaya devam eder.

Bu arada, Moğollar, Çin mancınıklarını yanaştırır. Onlarla kaleye paçavra ve saman sarılı, yanan büyük oklar ve tutuşan sıvı dolu çanak-çömlek fırlatırlar. Kalede yangınlar çıkmaya başlar.

İç kalenin kuşatması on iki gün sürer. Nihayet savunanların hepsini kırarak Moğollar kaleye zorla girer ve sağ kalmış, yara ve yanıklar içindeki az sayıda kişiyi ele geçirir. Kaleyi, büyük Moğol ordusuna karşı savunanların yalnızca dört yüz kişi olduğunu öğrendiklerinde şaşkınlığa düşerler. Onlar ölür fakat boyun eğmez. Şayet sakinlerinin tümü, kentin yüksek sağlam duvarlarını tıpkı onlar gibi sebatla savunsalardı, Moğollar eski Buharayı ne yarım senede, ne de bir senede ele geçiremez, Buharalılar da kendi kendilerine hazırladıkları büyük felaketi yaşamazlardı. Buhara kentlileri Moğollara armağanlarını getirip, onlarla camileri doldurduktan sonra, yeni bir emir daha gelir:

— "Tüm sakinler, elbiseden başka yanlarına hiçbir şey almadan bütün varlıklarını evde bırakarak karıları ve çocukları ile beraber, kentten dışarı çıkacak!"

Tolmaçlar onlara açıklama da bulunur:

— Telaşlanmayın, her yerde nöbetçi var. Mallarınız gerektiği gibi korunacak. Kent dışına bu çıkış, ahalinin sayım ve kayıtlarını tutarak, vergilendirmeyi doğru belirlemek içindir. Kim emre uymaz ve kentte kalırsa yakalandıkları yerde öldürülecek.

Sabahleyin bütün Buharalılar kalabalıklar halinde kentten çıkar. Babalar çocukların elinden tutmakta, kadınlar bebeleri taşımakta, yıllardır köşelerinden çıkmamış, zayıf dede ve nineler birbirine tutunarak güçlükle yürümektedir.

Moğol devriyeleri bütün sokaklardan rüzgâr gibi geçer, kapıları çalar ve bağırır:

— Der-hal! Hoş-hal![104]

Ahali on bir kapıdan, tüm kenti çember halinde kuşatan tarlaya çıkar. Bekçiler hiç kimseyi gerisin geri bırakmaz. O zaman "soylu Buhara" kentinde oturan ahalinin ne kadar çok olduğu görülür. Buharalılar, Moğollardan iki-üç misli daha çoktur.

Moğollar önce tercümanlarla birlikte ahali arasında at üstünde dolaşarak, kimin zanaatkâr olduğunu ve hangi zanaatı bildiğini sorar. Tecrübeli zanaatkârları ayrı bir kümede toplarlar. Sonra da genç ve güçlü erkekleri seçip ayırır ve süvarilerle kuşatırlar.

Nihayet Moğollar güzel kadınları, kızları ve çocukları da seçip kalabalıktan ayırmaya başlar. O an herkes, belki de temelli olarak akrabalarından koparılmakta olduğunu anlar. Hıçkırıklar ve feryatlar yükselir, umutsuzca gözyaşları dökülür.

Kasapların pazarda böğüren inekleri ya da hazin hazin meleyen keçileri seçmesi ve kamçılayarak mezbahaya sürmesi gibi Buharanın yeni sahipleri de ayak direyenleri kamçılar, boyunlarına kement geçirir ve atları mahmuzlayarak kalabalıktan çekip çıkartır.

Moğolların karşısındaki dehşet öylesine büyüktü ki, Buharalılar direnç dahi göstermez.

104. Der-hal! Hoş-hal! : Şimdi ve daha neşeli!

Bazı koca ve babalar karıları ya da kızlarının Moğolların ardından yerlerde tozda sürüklendiğini görünce, acıdan çılgına dönerek, yakınlarını kurtarmaya yeltenip onlara doğru atılır. Fakat Moğollar onları ya atları ile çiğner, ya da kafalarına sopalarla, demir topuzlarla vurup yere sererler.

Kentten sürülüp çıkarılan, kalabalığın arasında, bilgisini öğrencilerine aktardığı yer olan medreselerde uzun seneler geçirmiş bilginler de vardır. Böylesi bilginlerden ikisi, çevrelerindeki insanlık dışı zorbalığa dehşetle bakarak kalabalıkta dikilir.

— Bu putperestler camileri talan ediyor, bilge kitapların sayfalarını atlarının ayakları altında çiğniyor. Yeni doğmuş bebekleri çalıyor ve eziyor, kızları babalarının gözleri önünde kirletiyorlar, der birincisi, "Acaba ben bunlara dayanabilecek miyim?"

İkincisi, kentteki ünlü bilginlerden Rükneddin İmam-zade cevaplar:

— Sus! Allahın gazap rüzgârı esiyor! Rüzgârın sürüklediği samanın konuşacağı bir şey yoktur!

Ancak, yaşlı Rükneddin sükûnet ve uysallığını uzun süre koruyamaz. Moğolların kadınlara karşı gaddarca davrandığını görerek, oğlu ile beraber onlara karşı çıkınca, hemen oracıkta öldürülürler. Daha başka pek çok kişi de tıpkı onlar gibi sonlanır. Utancı ve ailelerinin alçaltıldığını görerek, savunmak için atılanlar Moğalların öldürücü vuruşları altına düşer.

O gün, korkunç bir gündür, sadece ölenlerin çığlık ve inlemelerinin işitildiği, babalarından, kocalarından ve erkek kardeşlerinden daim olarak ayrılan kadın ve çocuk ağlamalarının işitildiği zamandır. Herhangi bir şekilde yardım edebilmede çaresiz erkekler, şairin sözlerini hatırlar: "Kılıcın kara sapını sıkıca tutmak istemeyen, keskin yüzün kendisine döndüğünü görür."

Moğollar ahalinin boşaltıp terk ettiği sokaklara döner. Evlere dağılır talan ettikleri eşyaları atlara yükledikleri zaman kent her bir köşesinden yanmaya başlar. Eski Buharanın üzerinde, uzun uzun alevler ve kapkara dumanlar güneşi kapatarak yükselir.

Ağaç ve kilden basit yapılarla dolu kent çabucak kocaman bir ateş topuna dönüşür. Yıkımdan sadece büyük cami ve tuğladan yapılma bazı sarayların duvarları kurtulur.

Kuduran ateşten korkan Moğollar, talan ettikleri malları da fırlatıp atarak, kentten doludizgin kaçar. Kent uzun yıllar yalnızca baykuş ve çakalların yuvalandığı isli harabe yığını halinde kalır.

***

II
SEMERKENT İHTİYARLARI KENTİ TESLİM EDER.

Her şey sefanızın ve keyfinizin kurbanı.
Hayır; parmaklarınızdaki, kına değil, kan.
(Rıza Tevfik)

Ejderha yılı (1220) ilkbaharının ilk günlerinde Cengiz-han, Buhara'dan Semerkent'e doğru yola çıkar. Ordu Zeravşan Nehri'nin her iki kıyısınca yürür. Kağan, bu kez kendine boyun eğenlere karşı özel baskılar yapmaz ve kapılarını Moğollara kapatan Seripul ve Debusiye kentlerini kuşatmak için müfrezeler bırakır.

Semerkent'e gelince Cengiz-han kendi durak yeri olarak Harzem-şah'ın kent dışındaki Yeşil sarayını (Keksarayı) seçer. Dört oğlunun müfrezeleri ve Moğolların hayvan sürüsü gibi kırbaçlayarak yürüttüğü esir kafileleri de buraya gelir. Bu müfrezelerin hepsi aralıksız bir çember oluşturup kentin çevresine yerleşir. Semerkent Harzem kentlerinin en sağlam olanıdır. Kuleleri ve yanlarda mazgalları ile yıkılamaz kalınlıktaki eski yüksek duvarların kapıları demirdendir. Garnizonunda da yüz on bin savaşçı var. Bunlardan Türkçe lehçeler konuşan altmış bininin çoğunluğu Kıpçaktır, ordunun geri kalanı ise Tacikler, Gardlar, Karakitaylılar ve diğer kabilelerdendir. Ayrıca Harzem-şah'ın büyük umutlar bağlamış olduğu, korkunç görünüşlü yirmi savaş fili de vardır. Bundan başka sivil ahaliden, zanaatkârlar ve onların çok sayıdaki kölelerinden oluşacak büyük bir gönüllüler ordusu toplamak da mümkündür.

Semerkent savunmasının başına şayet, Kair-han ya da Timur-Melik gibi tecrübeli ve yılmaz bir komutan konmuş olsaydı kent uzun süre, en azından bir yıl yiyecek erzakları yettiği sürece dayanırdı. Ancak Harzem-şah Semerkent ordusuna başbuğ olarak, nefret edilen sultan Türkan-Hatun'un kardeşi, hiçbir zaman komutanlık etmemiş olan, kibirli dayısı Tugay-han'ı atamıştı.

Cengiz-han iki gün kentin etrafını dolaşır, duvarları, setleri, ağzına kadar su dolu derin hendekleri inceler, savunmanın zayıf yerini araştırır ve saldırı planını düşünür.

Gerçek kuvvetlerini gizlemek ve kuşatılanları korkutmak için, Moğollar sürüp getirdikleri esirleri de savaş düzeninde sıralar, her on kişiden birinin eline bayrak verir. Semerkent sakinleri uzaktan, kentin sayısız düşman askerince kuşatıldığını sanır.

Türk başbuğlarından Ali-Er-han, Siyunç-han ve Balan-han Kıpçak müfrezeleri ile kent kapılarından çıkar ve Moğollara saldırır, inatçı çarpışmalar olur.

Müslümanlar birkaç Moğol'u esir almış da olsalar, kendileri bin kişi kaybeder ve kale duvarlarının savunmasına sığınırlar.

Ertesi gün Kıpçak savaşçıları artık kentten çıkmak istemez. Semerkent sakinlerinden gönüllüler, ani bir hücum çıkışı yapar. Moğollar yalancıktan kaçış taktiği uygular. Hızla onların peşinden giden Semerkentliler tuzağa düşer, geri çekilme yollarını keserek, pusuya yatmış olan savaşçılar her taraftan onlara saldırır. Hemen hemen herkesi kılıçtan geçirirler, ancak pek azı kente dönebilir.

Üçüncü gün sabahı Cengiz-han ata biner ve Semerkent'e hücumu bizzat yönetir. Bütün askerlerini duvarların çevresine ve kapıların karşısına yerleştirir. Moğollar gergin uzun menzilli büyük yaylarla attıkları okla kentten çıkan devriyeleri şaşırtarak hücum eder. Onlar bütün gün, akşama kadar yiğitçe dövüşür, sonra her iki taraf da kendi kampına döner.

O gece Semerkent'in en zadegân kişileri, baş yargıç (kadı), dini başkan şeyhülislam ve en kıdemli din bilgini imamlar uysalca teslim olmaya karar verdikleri gece yarısı toplantısını dü-

zenler. Sabahleyin onlar kentten çıkar ve kağanın kampına doğu yönelir. Onlar Moğol efendiye, kuşatılan kente merhamet göstermesi için yalvarır. Cengiz-han "kendi öfkesine karşı onlara güvence vererek, evlerine dağılmalarını söyler." Elçi heyeti de kente sevinçle döner. O zaman iç kaleye sığınan cesur müfrezeler hariç, diğer Kıpçak hanları başlarındaki, tüm ordunun başbuğu Tugay-han ile birlikte Moğollara boyun eğmek ve kendilerini hizmetine almasını teklif etmek için gecikmeden kağanın huzuruna çıkar. Cengiz-han onların isteğini gülümseyerek kabul eder.

Kuşatmanın altıncı günü sabahında kentin ana kapıları açılır ve Moğollar Harzemşah başkentine dalar. Sürüp getirdikleri esirlere duvarları yıkmalarını emrederler.

Ancak Cengiz-hanın kente kötülük yapılmayacağına dair vaadine rağmen, Semekent'in tüm erkek ve kadınları yüzer kişilik gruplara bölünerek, dışarı tarlalara kovulur, orada Moğollar onların her şeyini soyar ve zulme uğratır. Hainlerin, baş kadı ve şeyhülislamın gösterdiği çok az sayıda kişi istisnaya maruz kalır, Moğollar onlara dokunmaz.

Kent sakinlerinin tümü dışarı, tarlalara çıkartılırken Moğol askerlerinin, evinde saklananların kanlarını hiçbir ceza görme görmeden dökmelerine izin verildiği ahaliye duyurulur. Moğollar bu izni kullanarak pek çok sivili katleder.

Otuz bin askerli Kıpçak ordusu, karıları ve çocukları ile beraber, başlarında Harzem-şah'ın dayısı Tugay-han, düşmanlara hizmet etmek üzere, kentten çıkar. Moğollar karşılığında, Moğol silahları verileceği sözü ile onlara silahlarını bırakmalarını emreder. Moğollar ayrıca, Cengiz-han'ın hizmetine giren Kıpçakların da aynı Moğolların kılığında olması gerektiğini ilan edince, başlarındaki saçlar da yarım ay biçiminde tıraş edilir. Kamp yeri olarak Moğollar onlara ayrı bir vadiyi gösterir. Kıpçaklar orada çadırlarını kurarak, aileleri ile birlikte yerleşir. Ertesi gün ise Moğollar onlara aniden saldırır, varlıklarına el koyup hepsini kılıçtan geçirirler. Sağ kalan Kıpçaklar ölen Kıpçaklar hakkında: "Onlarda ne savaş için, hatta ne de kaçmak için cesaret gösterdiler!" Der.

O gece iç kaleye sığınmış olan gözü pek bin atlı, başlarındaki Alp-Erhan'la garnizondan çıkar, Moğolların saflarını cesaretle yarar geçer ve karanlıktan yararlanarak gizlenirler. Onlar daha sonra Celaleddin'in ordusu ile birleşir.

Kaleyi savunmak için kalanlar çarpışmayı sürdürür. O zaman Moğollar yatağı suni olarak kurşundan yapılma olan Cakerdiz kanalının setlerini yıkar. İç kaleyi basan suyun, duvarları aşındırıp, çökerttiği yerlerden Moğollar kaleye sızar ve bulabildikleri herkesi kılıçtan geçirir.

Moğollar uzaklara, kendi vatanları Moğolistan'a yollamak için tarlaya sürülen kent sakinlerinin arasından usta zanaatkârları ayırır. Bunlar paçavradan beyaz kâğıt, simli kumaş, ipekli ve gümüşi kumaşlar, başörtüleri, debbağlık, at koşumları, büyük bakır kazanlar, gümüş ve metalik kupalar, makaslar, iğneler, silahlar, yaylar, oklar, kılıflar ve diğer pek çok değerli nesne yapımında ünlü idiler. Bunların en iyileri, Cengiz-han'ın oğullarına ve yakın akrabalarına köle olarak verilir ve sonraları ayrı sanatkâr köyleri meydana getirecekleri yer olan Moğolistan'a yollanır. Moğollar, sonraları da Semerkent'ten defalarca, çeşitli sanatkârları, gençleri, güçlü işçileri, alıp götürürmesi sonucunda Semerkent ve bölgesi ıssızlaşır.

Semerkent'in iç kalesinin alınmasından sonra Cengiz-han, her yerde cesetlerin yığılı olduğu kenti dolaşır ve kent dışındaki saraya döner. Moğol efendiye boğucu gelmeye başlayan hararetli sıcağın etkisi, gölgeli bahçede hafifletmektedir. Çürüyen cesetlerden yükselen korkunç leş kokusu da, sakinlerinin kaçtığı kentte kalmayı imkânsız kılar.

***

III
HARZEM ŞAH HİÇBİR YERDE HUZUR BULAMAZ

İnsan ruhen çöktüğü zaman,
Atı doludizgin gitmez.
(Doğu atasözü)

Moğollar Harzem topraklarını talan ederken, Şah Muhammed oralardan uzaklardadır. Ufak bir müfreze ile Ceyhun Nehri üzerindeki Kelif kentine çekilip olayların seyrini gözetler.

— Benim amacım, der O Moğolların Ceyhun Nehri'nden geçmesine engel olmaktır. Kısa sürede İran'da büyük ve yeni bir ordu toplarım, bu korkunç putperestleri o zaman defederim.

Damı düz ufak bir kulübenin yapışık olduğu dar bir kule köşesi nehre doğru çıkık kayanın tepesinde yükselmekte, eski engebeli taş duvar da onları kuşatmakta.

Tasa ve dağınık düşünceler içindeki Harzem-şah buradadır. Kulenin çatısında bir devriye kuzeye bakarak sürekli nöbet tutmaktadır. Uzaklardaki tepelerde geceleri yanan ateşler, gündüzleri ise yükselen duman sütunları, düşman askerlerinin hareketleri hakkında fikir vermektedir.

Muhammed arada bir, burunları kalkık hantal kayıkların toplandığı sahile iner. Şah, kayalık sahillerin sıkıştırdığı bulanık ve coşkun akan suyu seyreder. Ordusunun büyük bir kısmı, tepelerinde eski Kelif kentinin binalarının göründüğü, Ceyhun'un diğer tarafına yavaş yavaş geçer. Bir zamanlar, çifte boynuzlu yenilmez İskender ve savaşçıları, göğüslerine bağladıkları, hava ile şişirilmiş keçi tulumları ile dar coşkun nehri yüzerek, buradan geçmişlerdi.

Semerkent kuşatması başladığı zaman Şah, kuşatma altındakilere iki kez yardım gönderir. Bir keresinde on, diğerinde de yirmi bin kişilik süvari, ancak her iki birlik de Semerkent'in düş-

mek üzere olduğunu, yardımın çare olmadığını söyleyerek başkente varmaya cesaret edemez ve Kelif'e geri döner.

İnanç-han, geceleyin Buhara'dan ayrılan müfrezelerden, perişan ve yaralı haldeki, iki yüzlük süvari ile dörtnala gelir. Tatarlar bu müfrezeye Ceyhun'un kıyısında yetişmiş ve hemen hemen hepsini kılıçtan geçirmiş, ancak pek azı kurtulmayı başarabilmişti. Sağ kalanlar arasında Kurban-Kızık da vardır.

Harzem-şah, Buhara'nın savunması için bırakılan, o kadar çok müfrezenin hiçbir fayda ve şan getirmeden mahvolduğunu öğrenince son derece sarsılır. Şah uzun süre düşünme ve karar alma yeteneğini yitirir. O en yakın çevredeki hanların bile, emirlerini yerine getirmekten kaçındıklarını ve çağırısına uymadıklarını fark eder. Her taraftan ihanet ve Cengiz-han'dan yana geçme vakaları duyulmaktadır. Harzem-şah, kurduğu düzenin dağıldığını ve iktidarının temellerinin yıkıldığını, sadakat ve itaat tezahürlerinin ise toz olup gittiğini görür.

Harzem-şah büyük bir kayığa biner. Altın ve mücevherlerle dolu deri torbalarını atlılar kayığa yükler ve sevdiği doru atını getirirler. Kayık anayurt sahilinden yüzerek uzaklaşır. Nehrin coşkun suyu onları, akıntı ile aşağı doğru sürükler, fakat kayıkçılar kürek ve sırıklarla inatla çalışarak kayığı karşı kıyıya yöneltirler.

Ağır kayık su altındaki taşlar yüzünden İran sahiline yanaşamaz. O zaman vekil kürek çeken, uzun boylu, dal gibi bir savaşçıya Şah'ı kayıktan kıyıya taşımasını emreder. O iriyarı Muhammed'i, inleyerek sırtına alır ve suda adım adım sahile kadar yürür.

Taşlara ayak basan Muhammed sorar:

— Senin adın ne ve nerelisin?

— Ben çiftçi, ırgat Kurban-Kızık'ım. Ailemi İnanç-hanın bana kiraya verdiği toprak parçasında bıraktım. Buhara'dan kaçıştan sonra ben, onunla birlikte kurtuldum. O zaman gece yarısı, hücuma kalktığımızda ben Tatar kağanın sarı otağının önüne kadar varmıştım ve onu kılıçlamayı düşünüyordum, ancak bizim atlılarımız nedense vazgeçip Ceyhun'dan yana döndü. Benim kır

aygır da onların ardından kudurmuş gibi dörtnala kalktı. Sonrasında ise ayaklarımızı güçlükle sürükleyebildik.

— Sana niçin Kızık diyorlar? Diye sorar şah, "senin görünüşün hiç de şen şakrak değil."

— Tüm dertlerime karşın yersiz de olsa daima, sadece gerçeği konuştuğum için bana Kurban-maskara diyorlar. Ben hiçbir zaman neyi konuşmak, neyi konuşmamak gerektiğini bilemiyorum. Bundan dolayı bana "maskara" (kızık) lakabını taktılar ve sık sık dövüyorlar, doğrusu bende altta kalmıyorum.

— Bundan önce beni hiç görmüş müydün?

— Hayır, görmesine görmedim, ancak bizden vergileri çırparlarken hâkim sürekli olarak, "bu Şah için" dediği için seni sık sık andım. İşte öyle anlarda seni anardık.

Harzem-şah gülümser ve vekilinden altın dinar alıp, Kurban'a verir.

— Bu savaşçı Kurban benimle yola devam etsin, O beni kanallardan ustaca geçirecek ve bana gerçeği söyleyecek.

— Yüce padişahım ben itaat ederim, seni taşımak büyük tahıl çuvallarını taşımaktan daha zor değil. Fakat çizmelerimi almak için tekrar karşıya geçmeme izin ver.

— İzin veriyorum.

Padişah atına biner ve ıslanan şalvarı dizinden yukarı sıvanmış, uzun boylu, ince boyunlu, hafif kambur Kurban'ın kıymetli mücevheratla dolu deri torbaların taşınmasına nasıl yardım ettiğini izler.

Ondan sonra kayık Kurban'ı da alarak nehrin karşı kıyısına yüzer.

Harzem-şah doru atın üzerinde sarp yolda tırmanmaya başladığında, sahilde alarm işareti verilir. Herkes uzaklarda, yan yana beş duman sütununun yükseldiği tepelerin olduğu kuzeyi göstermektedir. Bu korkunç bir alamettir: düşman büyük müfrezeler halinde yaklaşmaktadır.

— Kayıkları derhal akıntıdan aşağı bırakın! Tatarların bu yakaya yüzerek geçmesine imkân vermemeli! Diye emir veren şah Muhammed doru atını dörtnala sürer.

Cebe-noyan ve Subutay-bahadır'ın komutası altında yirmi bin Moğol, Harzem-şah'ın izini sürerek Ceyhun kıyılarına gelir.

Onların nehri geçmesine engel olacak hiç kimse yoktur. Sahil boş ve Kelif'in tüm ahalisi de kaçmıştır. Hiçbir kayık olamadığı halde, Cengiz-han'ın "durmaksızın yıldırım hızı ile takip!" Emrini uygulayan Tatarlar, ağaçlardan hazırladıkları büyücek sulama teknelerini öküz derisi ile kaplayıp, içlerine silah ve elbiselerini koyarak nehirden geçerler.

Moğollar atları suya indirip, tahta tekneleri de kendilerine bağlayıp atların kuyruğuna tutunur, böylece at insanı, insan da tekneyi çekmiş olur.

Tatarlar bu usulle coşkun Ceyhun'u bir gün içinde yüzerek geçtiler.[105] Fakat Harzem-şah artık uzaklardadır, O batıya doğru hızla uzaklaşır.

Muhammed'in ardından giden ordunun büyük bir kısmı Kıpçaklardan meydana gelmedir. Kıpçaklar Şah'a suikast düzenler, birisi de Şah'a bunu bildirip ihtiyatlı olmasını tavsiye eder. Muhammed geceyi geçireceği otağı her akşam gizlice terk eder. Bir gün sabahleyin, Kıpçak okları ile delik deşik olan keçe otağın kalbura döndüğü görülür.

Harzem-şah'ın endişeleri artmaktadır. Kurtuluşun nerede olduğunu bilemeden, yolda yönünü değiştirerek acele acele gider. Her yerde ahaliyi kent duvarlarına güvenmeye, bunları sağlamlaştırmaya ve açık savaştan kaçınmaya ikna etmeye çalışır. Buna rağmen ahali arasındaki panik havası artar ve pek çok kişi dağlara kaçar. Muhammed dağların gizlediği Nişapur kentine gelir gelmez, kederini dağıtmak için, ziyafet ve eğlence ile meşgul olmaya başlar.

— Tatarlar Muhammed'in peşini bırakmadan doludizgin izini sürer ve izlediği yolu soruşturur. Moğolların yakında olduğu haberi, Nişapur'a geldiği zaman, Şah ava çıkacağını söyleyerek, ardında iz bırakmadan, ufak bir süvari müfrezesi ile doludizgin kaçar.

---

105. Raşideddin.

Tatarlar yolları üzerindeki Tus, Zavu, Rey ve diğer birkaç kenti daha talan ederek, hızla Nişapur'a gelir. Harzem-şah'ın nereye kaçtığını saptamak için, çeşitli yönlere Nişapur'dan küçük müfrezeler gönderirler. Onlar her kenti ve her köyü talan eder, yakar, harabeye çevirir ve ne kadınlara, ne ihtiyarlara ne de çocuklara merhamet gösterirler.

Muhammed-şah yeniden büyücek müfrezeler toplar. Hamadan civarındaki Devletabat obasında süvarileri yirmi bine ulaştığı esnada Tatarlar tarafından aniden kuşatılır. Onlar Şah'ın ordusunun büyük bir kısmını kılıçtan geçirir. Köylü elbisesi giymiş, ancak sade fakat sağlam bir ata binmiş olan Muhammed çarpışmaya katılır. Bu Muhammed-şah'ın Tatarlarla son karşılaşması olur. Moğol kuvvetleri Müslüman kuvvetlerinden üstün olmasa da, sadece kendi kurtuluşunu düşünen Şah'ın zafere ulaşmasına imkân yoktur.

Bazı Tatarlar Şah'ı bilmeden ok atar ve atını yaralar, fakat Muhammed dörtnala kaçar ve dağlarda gizlenir. Tatarlar, Harzem-şah'ın izini burada geçekten kaybeder.

Tatarlar, buradan batıya Zencan ve Kazbin'e doğru devem ederler, Bey-Tekin ve Koç-Buka-han'ın komutası altında Harzem ordusunu dağıtır ve Azerbaycan'dan geçerek Gürcülerle çarpıştıkları yer olan Mugan steplerine ulaşırlar.

Nereye ulaşmış olursa olsunlar, hiçbir yerde durmaz, her yerde, sadece kendilerine gerekli olan miktarda yiyecek ve giyecek alarak ve yalnız altın ve gümüş gasp ederek, yollarına devam ederler. Cengiz-han tarafından onlara verilen görevin önemini hatırlayıp, en küçük molalarla gece ve gündüz seferlere devam ederler, Harzem-şah Muhammed'in izini sürerler.

Meskûn yerlerde Moğollar en iyi atları seçip ayırır ve onlara binerek ileriye atılırlar. Her süvari iki atla gitmektedir, bazılarında ise birkaç at vardır. Yolda doludizgin gidiş esnasında, Tatarlar bir attan diğerine geçer ve böylece bir günde muazzam mesafeler kat edip, beklenmedikleri yerde aniden ortaya çıkarlar.

***

IV
ABESKUN DENİZİNDE Kİ ADADA

Bana ordularımı kim geri verir
Ve bozgunların öcünü alır?
Beni ülkelerime kim geri kavuştur,
Kim onları düşmandan çeker alır?
(Bir Türk efsanesinden)

Şah Muhammed, Dianuy bölgesine gelir ve Amol kenti yakınlarında gizlice Mola verir. Mahalli emirler, ihtiram göstererek ve ona hizmete hazır olduklarını beyan ederek, huzuruna çıkar. Şahın eski kalabalık maiyetinden hemen hemen hiç kimse kalmamıştı. Aşırı bitkin ve tamamen hasta durumda olarak o sadece güven duyabildiği en yaşlı emirlerle meşveret eder ve yeisle dolu olarak devamlı tekrar eder durur:

— Her nerede olursa olsun yeryüzünde, benim Tatar yıldırımlarından soluklanabileceğim bir yer bulunur mu?

O zaman herkes, şayet şah bir kayığa biner ve Abeskun Denizindeki[106] adalardan birinde kendine bir sığınak bulursa bunun en iyisi olacağında birleşir. Bu öğüdü izleyen Harzem-şah denizde yalnızlık içindeki, tamamen boş, hiçbir kulübe alametinin olmadığı bir adaya çekilir.[107]

Çok geçmeden bu adaya, Muhammed'in oğulları Ozlag-şah, Ak-şah ve Celaleddin gelir. Burada Harzem-şah, küçük yaşta ki Ozlag-şah yerine daha önce izletip, küçümsediği Celaleddin'i yeniden tahtın velihatı olarak atadığına dair ferman yazar.

---

106. Abeskun Denizi: Hazar Denizi
107. XIII.yy. da Hazar Denizi'nin seviyesi bugünkünden farklı idi, denizde daha sonraları kaybolan adalar vardı.

— Şimdi devleti kurtarmaya yetenekli olan sadece Celaleddin'dir, diye itirafta bulunur, "O düşmanlardan korkmuyor, tam tersine onlarla çarpışmak için fırsat arıyor. Yemin ederim ki, şayet Celaleddin'in zaferinden sonra Allah bana yeniden kudret verirse, o zaman ülkelerimde sadece, şefkat ve doğruluk hüküm sürecek."

Sonra Harzem-şah kendi elmas saplı kılıcını Celaleddin'e kuşatır ve Ona sultan unvanını verir. Ve genç kardeşlerine Ona sadakat göstereceklerine dair yemin ettirir.

Harzem-şah'ın kılıcını aldığında Sultan Celaleddin der ki:

— Ben Harzem Hükümdarlığı'nın yönetimini Tatarlar istila ettiği zaman üsleniyorum. Ben adından başka bir şey kalmayan, fırtınadan sonraki yapraklar gibi dağılmış olan, orduların üzerinde komutanlık edeceğim. Müslüman ülkeleri üzerine çöken bu karanlık gecede, dağlarda savaşa çağırı ateşleri tutuşturacağım ve korkusuzları toplamaya başlayacağım.

Celaleddin babası ile vedalaşır ve yeni kavgalar için geldiği yöne atılır. Geriye kalan diğerleri de ayrılır, Muhammed ise Abeskun Denizindeki kumlu adada yalnız kalır.

Gövdesi katranlanmış hantal kayık sahilden uzaklaşınca Harzem-şahı Muhammed kumlu burunda ayakta dikilir, kasvetli ve düşünceli bir halde bakınır. Kürekçi Türkmenler büyük gri yelkeni açar. Ellerini göbeklerinde kavuşturup, kayıkta ayakta dikilen Şah'ın oğulları ve Astrabadlı emir, Padişahın bakışı kendi üzerlerinde olduğu sürece yüzlerini dönmeye cesaret edemezler.

Yelken rüzgârla kabardığında kayık sarsılır ve dalgalara gömülerek, karşıdaki sisli, mavi dağlara doğru hızla uzaklaşmaya başlar. Şimdi Harzem-şah'ın vatanı ve daima hoşnutsuz olup sürekli ayaklanan tebaası ile olan son bağları da kopar. Artık Onu ne Tatar baskınları, ne de kızıl Cengiz-han'ın kara gölgesi tehdit edecektir. Hiç yorulmadan Muhammed'in peşinden koşturan Cebe ve Subutay da buraya ulaşamayacaktır.

Şimdi bu hudutsuz denizin ortasında geçmişi hüzünle hatırlamak, sakin sakin şimdiyi düşünmek ve acele etmeden geleceğe

dair etraflıca planlar yapmak mümkün olacaktır. Harzem-şah'ın yanında bir aylık yiyecek vardır. Astrabad Emir'i kumlu tepelerin arasındaki bir vadide, keçe çadır kurdurmuş ve bir tencere, bir çuval pirinç, koyun yağı, bir deri bakraç, balta ve diğer gerekli malzemeleri göndermişti. Şah şimdi derviş olacak, günlük yiyeceğini kendisi pişirecektir.

Kayık artık tamamen uzaklaşmıştı, Muhammed ise, düşüncelere dalmış olarak hala dikilmeye devam eder. Nihayet sıcak, kuru kumlara uzanır ve güneşle ısınarak, denizden esen hafif rüzgârla serinleyerek uyuklar.

Bir takım hışırtı ve fısıldanmalar Onu uyandırır. Birisinin, "O büyük, O güçlü!" Dediğini işitir.

Bu ıssız adada kimlerin sesini işitmiş olabilir ki? Gene mi düşmanlar? Şah gözlerini açar. Tümsekteki çalılıklarda, ağarmış otlar arasında, siyah koyun derisinden şapka giymiş bir kafa görünür ve kaybolur. Silahları da Muhammed'in yanında değildi, yayı, okları ve baltası çadırda idi. Şah hızla tepeliğe çıkar. Paçavralar içinde, ayakları yalın birkaç kişi killi toprakta koşarak uzaklaşır ve aralarında her ne olduğu belirsiz acayip bir yaratık, hantalca dört ayak üzerinde topallayarak yürümektedir.

"Astrabad Hükümdarı'na beni tamamen ıssız bir adaya bırakmasını emretmiştim! Nereden bu adamlar?" Muhammed endişe ile çadırına doğru yönelir. Çadırın üstünde duman kıvrılmakta, önündeki alanda ise on kişi kadar ucube mahlûkat yarım daire olmuş oturaktadır. İnsana benzer yanlarını tamamen kaybetmiş bu kişiler kimin nesi olabilirdi! Kafaları kocaman çıban ve yaralarla kaplı, şişmiş aslan kafası gibidir.

Oturanlardan biri:

— Kimsin sen? diye bağırarak sorar. "Niçin buraya geldin? Bizi her yerden kovuyorlar, biz de bu adaya yerleştik."

— Peki, siz kimsiniz?

— Biz Allah'ın lanetlediği kişileriz. Bu adaya bugün geldik ve burada balık avlayacağız.

— Yoksa görmüyor musun? Biz hepimiz cüzamlıyız, hala canlıyız fakat cesetler gibi çürüyoruz. İşte şuna bak, bütün par-

makları düşmüş olana. Öbürünün ayak tabanları ve dirseğine kadar kolları düştü ve o dört ayaklı ayı gibi yürümekte. Şunun gözü aktı gitti, ötedekinin ise dili dağılıp gittiği için konuşamıyor.

Muhammed susar ve uzaktaki sahile doğru siyah bir nokta halinde uzaklaşan kayığı düşünür.

— Yardım etmesi için hepimiz Allah'a yalvarıyorduk. O bize acıdı ve seni gönderdi.

— Ben size nasıl yardım edebilirim?

Oturanlardan biri kalkar. Diğerlerinden daha güçlü ve uzun görünmekte, elinde de balta tutmaktadır.

— Ben kardeşlerimizin şeyhiyim ve burada, lanetliler hükümdarlığında, herkesin bana itaat etmesi gerekmekte. Emrimi uygulamayan ölecektir. Sen sağlam ve sağlıklısın. Biz seni topluluğumuza kabul ediyoruz, sen ağları gerecek, su ve odun taşıyacaksın. Aramızdan herkes bunları yapamaz. Allah'ın bize gönderdiği şu çadırda tencere, pirinç, un, yağ dolu bakraç ve kuyruk yağı bulduk. Sen şimdi bizimle birlikte yaşayacak ve elbiseni çıkaracaksın, onu biz sıra ile giyeceğiz, senin elbiseye ihtiyacın yok.

Muhammed döner ve soluyarak sahile doğru koşar. Cüzamlılar da onun arkasından gelir ve bir tümseğin tepesinde toplaşarak onu gözetler. Harzem-şah kumlu buruna geçer, orada denizin sahile attığı kuru dalları toplar üst üste yığar ve tutuşturur. Koyu bir duman sütunu buram buram yükselerek göğe doğru uzanır.

"Sahilden bu dumanı görürler, kayık buraya gelir ve beni gerisin geri yeryüzüne götürür," diye mırıldanır Muhammed ve yalnızca uzakta, sisler arasında kaybolan kayığı düşünür. "Zararı yok varsın orada savaş olsun, varsın orada Tatar atlıları her yeri alt üst ediyor olsun, oradaki insanların sağlıklı ve canlı olması yeter. Onlar birbirlerine düşmanlık ediyor, azap çekiyor, ağlıyor ve gülüyorlar, canlı cesetlerin bu adasından sonra onlar arasıda yaşamak mutluluk olacak."

On beş gün sonra verilen söze uygun olarak adaya bir kayık gelir. Kayıkta birkaç atlı ile birlikte, Harzem-şahın komutanı Timur-Melik vardır ve Onu kolayca bulamazlar. Bulduklarında O

tamamen çırılçıplak sahilde yatmakta ve başına bir karga oturmuş gözlerini gagalamaktadır.

Timur-Melik adayı dolaşır ve çalıların içine saklanmış, korku içindeki cüzamlıları bulur. Ve onlara adada ne olup bittiğini sorar. Onlar da cevaplar:

— Biz kayıkta gelmiş olan herkesin bu adamı yere dek eğilerek selamladığını gördük ve adamızda kalmış olana padişah dediklerini duyduk. Bizim ihtiyarlardan öğrendiklerimize göre, cüzamlı şayet, şah ya da sultanın giymiş olduğu elbiseyi giyerse hasta sağlığına kavuşmakta ve yaraları iyileşmektedir. Sırf bu nedenle biz bu adamın elbiselerini soyduk. Bizimle yemeğe çağırdık, Ona yiyecek getirdik, fakat O yemeyi kabul etmedi, sürekli olarak ateş yaktı ve şimdiki gibi susarak hep böyle yattı. Onun bütün elbiseleri büsbütün duruyor. Aramızdan hiç kimse iyileşmediği için, biz bu adamın sultan olmadığı kanaatine vardık.

Atlılardan biri bağırır:

— İzin verinde şunları kılıçtan geçirelim!

— Ancak kılıçlarımızla değil, kılıçların parlak demiri onların pis kanı ile kirlenmesin. der başka bir savaşçı ve cüzamlıların şeyhini okla karnından yaralar. O ise çılgınca çığlık ata ata fırlayıp kaçar, diğer cüzamlılar da onun ardından koşmaya başlar.

— Bırakın onları! Diye bağırır Timur-Melik, "Allah onların cezasını zaten vermiş! Ben onlardan çok daha bedbahtım. Ben tüm hayatım boyunca, Harzem-şah'ın azameti için dövüştüm. Ben, Harzem-şah'ın yenilmez, yeni İskender olduğuna ve halkın acılı gününde, korkusuz Müslüman askerlerini şanlı zaferlere götüreceğine inanarak kanımı akıttım. Şimdi benim yaralarım benim yüzkaram oldu, çölün yalancı serabını savunmak için, boşuna harcanan gençlik yıllarıma yanıyorum. Cihana boyun eğdirebilecek, muazzam bir orduya sahip olan, işte yatan şu adamın şimdi de kargayı kovmak için kolunu kımıldatacak gücü yok. Herkesin unuttuğu O, çıplaklığını örtecek şalvarı ve kendisine mezar olacak bir avuç vatan toprağı bile olmadan yatıyor. Yaptığım askerlik bana yeter! İçimi kavuran acı hataları temizlemek için gözyaşlarım yetmiyor."

Timur-Melik eğri kılıcını sıyırır, üstüne ayağını basar ve kırar. Harzem-şah'ın vücudunu da başındaki sarığın kumaşı ile sarar ve bildiği tek kısa duayı Onun başucunda okur. Yiğitler hançerleri ile kumsalda bir çukur kazar ve oraya, Müslüman hükümdarlarının en güçlüsü olduğu halde, kasabın bıçağı altında titreyen keçi gibi kendi hayatını rezilce sona erdiren, eski Harzem-şahı Muhammed'in cesedini gömer. Timur-Melik adayı terk eder ve babasının ölümünü anlatmak için, kendi atlıları ile beraber sultan Celaleddin'i aramaya çıkar. Anlatılanlara göre o sonra Arabistan'ı, İran'ı ve Hindistan'ı dolaşarak uzun yıllar, basit derviş olarak gurbet ellerinde dolaşıp durmuştur.[108]

***

108. Bazı tarihçiler, Timur-Melik'in uzun yıllar sonra yoksul derviş elbiseleri içinde, Orta Asya'ya döndüğünü söylemektedir. Çarpışmada okla gözünü kör etmiş olduğu Moğol onu Hocent'te onu tanır. Bölgenin Moğol hakimi, Timur-Melik'i kendisine getirmelerini emreder ve gururlu, boyun eğmeyen sözlerinden dolayı idam ettirir.

V
KURBAN KIZIK EVİN YOLUNU TUTAR

— **K**üreklere daha hızlı asılın! Biraz daha, haydi!

Burnu akıntıya ters tutulan kayık, Ceyhun'un coşkun akıntısı ile boğuşur ve sahile doğru yavaş yavaş yaklaşır.

"Gurbet elde şahın atına bakmak olacak şey mi, tıpkı aşhanenin kapısı üstündeki ipekli kafeste oturan kekliğin sevinci gibi? Memlekette açlık çekmek daha iyi!" Diyerek akıl yürütür Kurban. "Padişah bana altın dinar hediye etti, böylesi insanın hayatında bir kez olur. Fakat bu dinarı eve varıncaya kadar nasıl götüreceğim? En iyisi ağzımda, yanağımın arkasında saklayarak... O kayıkların nehirden aşağıya, Harzem'e kadar yollanmasını emrettmişti, hayır ben oraya gitmeyeceğim! Hayır, Kurban ne şah için savaşmayı, ne de kaçmayı istiyor... Şayet böyle olursa sonuncu büyük denize kadar koşmak gerek, peki ondan sonra nereye? Kurban, sürdüğü tarlasına dönmek ve çocuklarını görmek istiyor..."

Ve Kurban geride bıraktığı kayalıklı sahile dönüp bakar, Muhammed tümseğin üstündeki doru atta hala görünmekte. Kurban suya atlar ve kıyıya atılır. Kaleden omuzlarında torbalarla çıkan insanlar, çılgınlar gibi yokuş aşağı koşup, birbirlerini itekleyerek kayıklara atlarken tek bir şey tekrarlar:

— Tatarlar yaklaşıyor! Çabuk, çabuk canınızı kurtarın!

Hiç kimse Kurban'a aldırmamaktadır. Kurban sahil boyunca koşar ve diğer hamallarla birlikte kaldığı kulübeye ulaşır, orada samanların arsındaki çizmelerle torbasını bulur. Nehre doğru bir kez daha baktığında kayıkların birbiri ardına sahilden kopuşlarını görür. Ve aynı anda, tereddüt etmeksizin, yeni maceralar yaşayacağı patikaya koyulur.

Kurban kalenin duvarlarına doğru yokuş yukarı çıkmaya başlar. O taraftan, taşlıklı sarı ovadan kurtulanların, kırmızı ve çizgili cüppeleri içinde her yöne savurarak nasıl kaçıştıklarını, daha uzaklardan da toz bulutunun yaklaşmakta olduğunu görür.

"Bunlar Tatar" Diye düşünerek kuru stepte kaçmaya çalışan Kurban, taşların ve dikenlerin çıplak ayaklarını yaraladığının farkında bile değildir.

"Şu ilerdeki tepenin arkasında, derelik bir yar olmalı. Tatarlar kale ve nehrin geçiş yerini tutacak. Kurban onlar için nedir ki?"

O, başucunda yüksek direk dikili tek başına duran bir Mezara kadar koşup, arkasına saklanır ve soluklanarak etrafını gözletler. Doludizgin koşan atların boynuna eğilmiş, kırmızımsı gocuklu süvariler artık fark edilmekte, kimilerinde ise, zırhlarının demir levhaları parıldamaktadır. Çok geçmeden Tatarların bağırtısı, vahşi "khu-khu-khu!" çığlıkları ve toza bulanmış binlerce, ufak boylu atın ayak vuruşları duyulmaya başlar.

Birkaç süvari kalabalıktan ayrılır ve ovada dörtnala kalkarak kaçanların yolunu keser. Işıldayan kılıçlar havalanmakta, insanlar devrilmekte, Tatarlar hiç atlarından inmeden duraklamakta, kuşatmakta ve eğilerek fırlatılan torbaları kapmakta ve yeniden ok gibi fırlayarak ordu ile birleşmektedir.

Kurban kuru dere yatağına kadar sürünerek ulaşır, aşağı kayar ve tekrar koşmaya başlar.

Çöl halindeki ova bütün gün boyunca uzar gider, ara sıra da terkedilmiş tarlalar karşısına çıkar. Yollarda kâh tek başına, kâh grup halinde sürten insanlarla karşılaşır. Kurban'ın "ızdırap ve gözyaşı vadisinden" geldiğini öğrenince herkes durmakta, Buhara'nın kaderine, Harzem-şah'ın kaçışına dair sorular sormakta ve onu yaktıkları ateşe davet etmekte, külde islenmiş çöreklerini paylaşmakta ve anlattıklarını büyük bir dikkatle dinlemektedir.

Kurban birkaç Tatarla tek başına nasıl dövüştüğünü, hepsini nasıl kılıçladığını, altındaki atın nasıl vurulduğunu anlatır. Artık o evin yolunu tutmuştur ve sadece arığın kendi tarlasına kıvrıldığı yerdeki eski kavağı görmekten, çocuklarını yeniden okşamaktan başka bir şey istememektedir...

En sonunda anlattıklarına kendisi de inanmaya başlar, fakat kara günde anayurt toprağını terk eden Muhammed'i herkes lanetlediği için, padişahı kayıktan kıyıya nasıl taşıdığı konusunu hiç açmaz. Savaş alanında şehit olmaktan korkarak, halkı Moğol ve Tatarların iktidarına teslim eden odur.

Dere yatağı gibi bir yerde Kurban insan kalabalığı görür ve onlara doğru gider, onlar da biraz açılarak ateş başında yer verirler. Herkes Tatarlar ve onlarla karşılaşmalar hakkında konuşmaktadır.

— Biz hepimiz aynı köydeniz, bizim burada ne olduğunu dinle. On kadar kişi sokakta toplaşmış dertleşiyorduk. O anda, köye bir atlı Tatar geldi. Ve doğrudan üzerimize saldırarak insanları birbiri ardına kılıçtan geçirmeye başladı. Bir tek kişi olan süvariye, hiç kimse el kaldırmaya cesaret edemedi. Bizim gibi duvardan atlamasını becerebilenler canını kurtardı.

— Benim işittiğim ise şöyle. Adamım biri tarlada çalışırken Tatar çıkagelmiş, Tatarın üzerinde onun işini bitirebileceği hiçbir silah yokmuş. Fakat o, "başını toprağa koy ve kımıldanma!" diyerek korkunç bir sesle bağırmış. Ve gene aynı şey! Adamı toprağa yatar, Tatar ise talan edilmiş malların yüklü olduğu diğer yük beygirine doğru atını sürüp oradan kılıcını alıp gelir ve adamı öldürür.

Onlar ateşin başında oturup, halkın nasıl ıstırap çektiğine dair böyle dertlerini dökerler ve Kurban'a da bir parça börek ve bir tas sıcak un çorbası ayırırlar.

Bulundukları yerin üst tarafından birden korkunç ve hırıltılı bir ses duyulur.

— Hey siz! Birbirinizin elini arkadan bağlayın! Yukarda yarın ucunda, al atlı bir Tatar süvari görünür.

— Felaket! Sonumuz geldi! Diyerek mırıldanır ve kemerlerini çözerek birbirlerinin uysalca uzatılan ellerini bağlamaya girişirler.

— Durun! Der kurban "görmüyor musunuz o yalnız, biz onu öldürüp de kaçamaz mıyız?"

— Biz korkuyoruz.

— Biz ellerimizi kendimiz bağladığımız zaman, o bizi öldürecektir, en iyisi biz onu öldürelim. Belki kaçmayı başarırız.

— Hayır, hayır! Bunu yapmaya kim cesaret eder!

Ve hepsi titreye, titreye birbirlerinin elini bağlamaya devam ederler.

Kurban eğilerek ve torbasını önünde uzatarak, sanki bir şeyi armağan sunmak ister gibi, kayalıktan yukarı tırmanır ve Tatara yaklaşır.

Tatar uzun yıllar geçirmiş biridir, çenesinden kırlaşmış seyrek kıllar sarkmaktadır. Rüzgârın kavurduğu yüzü, zamanın açtığı derin kırışıklarla kaplıdır. Diken kıymıklarına benzeyen kısık gözleri bir şeyler aramaktadır.

Sunulan torbaya doğru eğilen süvari "Nedir bu?" Diye sorar.

Kurban onu kafası ve kolundan yakalar. At ürker ve yan tarafa atılır. Kurban Tatarı bırakmaz ve o yere devrilinceye kadar yerde sürüklenir. Devrildiği anda da, koyunları boğazlarken alışık olduğu tarzda onu keser.

Kurban kalkar ve etrafına bakınır. Ateşin başında olan insanlardan biri ayaklarının var gücü ile kaçmakta, gizlenmiş olan diğerleri ise dereden olanları seyretmektedir. Az sonra ikisi yaklaşır:

Tatar'a doğru eğilmiş olan birisi, "o artık nefes almıyor" der.

Diğeri, "şimdi onda olanların hepsini hakça paylaşmalıyız" diyerek ölünün çıplak, esmer vücuduna gömleksiz olarak, giydiği koyun kürkünü çıkarmaya başlar.

Herkes ata doğru yönelir ve Kurban'ın yakalamasına yardım eder. O zaman Kurban net konuşur:

— Ne istiyorsanız onu alın, al at ise benim olacak. Siz bunun Moğol atı olmadığını, çaldıkları bizim köylü atı olduğunu görüyorsunuz. Ben onunla tarlamı süreceğim.

Atın dizginlerini eline dolayan birisi, "en iyisi kur'a çekelim" der.

— Bakın Tatar sağ o ayağa kalkıyor! Diye bağırır Kurban,

korkuya kapılan adam ise dizgini fırlatır ve kaçmaya başlar. Kurban atta bağlı olan torba ve heybeleri çözer ve içinde at yemi olan en ağırı hariç hepsini yere atar. Atın eyerine atlayıp, bağırır.

— Ne yiğitmişsiniz be! Sizi gidi havaya kalkan sopadan ürküp kaçan böcekler. Şayet sizde aslan yüreği olsaydı biz sadece Tatarların ve Moğolların hepsini kovmaz, aynı zamanda topraklarımızı zapt eden bütün Harzem-şah sultanlarını, beylerini ve hanlarını da kovardık. Siz ise deliklere gizlenen hamam böcekleri gibisiniz, her hışırtıdan korkuyorsunuz. Elbet en sonuncu Tatar bile sizi ezecek. Elveda, cihan-bahadırı Kurban-Kızık'ın adı aklınızda kalsın. Kurban elini sallayıp, atı tarladan dörtnala kaldırır.

***

VI
KURBAN AİLESİNİ ARAR

Kurban Buhara'ya yaklaştıkça, karşılaştığı yakılıp yıkılmış köyler ve kemirilmiş insan cesetleri çoğalmakta. Karınları sarkmış, yağlanıp şişmanlamış köpekler, kuyruklarını sallayarak cesetlerden yavaşça ayrılmakta ve havlamaksızın yerlere uzanıp yatmaktadır.

Kimsenin olmadığı bir yerde Kurban, eyerde kalan deri torbada, Tatarın talan ettikleri altınları saklamış olacağını umarak onu çözer. Torbadan çeşitli büyüklüklerde alelade üç demirci çekici, bir eğe, bir kerpeten, içinde darı olan küçük bir kese, haşlanmış et ve on kadar çörek çıkar. Peki, altınlar nerededir? Kurban beze sarılı olan bir deri kese bulur. Paralar oradadır. Ancak altın değil de bir avuç kadar gümüş ve bakır mangırdır. Ne olursa olsun bu mangırlar gene de işe yarar, dahası Harzem-şah'ın verdiği altın avurdunun ardında saklıdır.

Birkaç köyün civarındaki tarlalarda, bazı köylüler artık çalışmaya başlar. Onlar Kurban'a arıklara suyun az ve seyrek geldiğinden dertlenirler. Tarlaların bazısı kurumuş, bazılarında ise taşan sular sürülü ve ekili toprağı basmıştır. Her yerde yeni hendekler kazılıdır.

Kendi evinin yakınlarındaki ıssızlaşmış bir köyde Kurban tanıdığı köylülerden Kıvanç'la karşılaşır. O başını hüzünle sallayıp, isli taş yığınlarını ve külleri göstererek anlatır:

— İşte evimden kalanların hepsi bunlar! Bütün çevreyi dolaşıyor ve bağıra bağıra çocukları arıyorum. Onlardan hiçbir ses seda yok. Moğollar doludizgin geldikleri gün ben tarlada idim. Dumanlar ve kaçışmakta olan çılgına dönmüş komşuları görün-

ce, benim çocuklar da onlarla kaçıyordur diye, onların peşinden koştum. Çocukları arayarak gece buraya döndüğüm zaman, şu taşlardan ve dumanlı küllerden başka bir şey kalmamıştı. Moğolların çocuklarımı götürüp götürmediğini ya da alevlerin içinde ölüp ölmediklerini bilmiyorum... Belki de bir gün çıkar gelirler?..

Kurban büyük bir endişe içinde yoluna devam eder, su arkının tarlasına döndüğü yerdeki eski kavak ağacının olduğu yere geldiğinde hava çoktan kararmıştı.

Arıkta su akmaktadır. Solgun ay ışığı ile aydınlanan, gece sakinliğinde evine yaklaşır. Bahçenin kapıları ardına kadar açıktır. Attan iner, onu saçak altına bağlar ve evin kapısına doğru yürür. Kapıda çaprazlama bir tahta çakılıdır ve kapının ardından ne bir ses ne de bir nefes gelmektedir..

Köpek bile onu karşılamaz...

Kurban bir kucak saman toparlayıp atın önüne atar. Duvarın tanıdık çıkıntılarından tırmanarak dama çıkar. Oradaki eski cugar sapları yığınına uzanır. Uykuya dalarken Kıvanç'ın söylediklerini hatırlar, "belki bir gün çıkar gelirler?.."

Çılgına dönmüş olan Kurban, kulübenin damında erken sabahın ayazı ile bir yandan diğer yana dönerken, uzaklardan kulağına iniltiye benzer garip bir ses gelir. Kurban kulak kabartır, yeniden duyulan inilti aşağıdan gelmektedir. Aşağı iner. İnleyen kim acaba? Tatarın yaraladığı birisi mi? Ya da ölmek üzere olan bir Tatar mı?

Kurban damdan iner ve ata doğru koşar. At samanların hepsini yemiş, sabırsızlıkla tepinmektedir. Kurban deri torbadan çekici alır ve kulübenin kapısını sökerek içeri girer. Her taraf karanlıktır. Ocağın üstündeki sundurmada elini gezdirirken, bir vücuda dokunur. Yüzünü eliyle yoklayınca annesi olduğunu anlar. O ölü gibi yatmakta, hafif bir sesle inlemektedir:

— Senin döneceğini biliyordum oğlum, Kurban bizi bırakmaz...

— Diğerleri nerede?

— Herkes oraya, dağlara doğru kaçtı, ben evde bekçilik etmek için kaldım, fakat takatim tükendi. Beni gerçekten öldü sandılar ki kapıyı da çivilemişler. Eh oğlum sen geldikten sonra, artık her şey düzelir...

Kurban çömleği arayıp bulur ve arıktan su getirir, çalı çırpı toplar. Ateşi yakar, içine buğday doldurup çömleği ocağa koyar. Kulübe aydınlanıp ısınır. Zayıf ve kurumuş anası, kımıldamaya takati olmadan yatar. Burnu incelmiştir, kurumuş ve büzüşmüş dudakları fısıldar:

— Nihayet sen geldin ya!

Kurban atı boş bir yere götürür, köstekler ve otlamaya bırakır. Sürdüğü tarla bu çayırın yakınında avuç içi kadar bir yerdir, bütün bir aile onunla nasıl doyurulur? Üstelik ürünün yarısını toprağın sahibi olan beye vermek gerekmekte. Yabani otlar da tarlayı kaplamış. Devamında komşuların tanış tarlaları uzayıp gitmekte. Arsız otlar onları da kaplamış ve hiçbir yerde insan yüzü görünmüyor. Kekeme demirci, Sakou-Kuli'nin ahırla evinin yanık duvarları biraz ileride durmakta, etrafındaki ağaçların yaprakları ise yangından kavrulmuş ve buruşmuş.

Fakat işte orada, adamın biri tek başına tarlada yavaş yavaş yürümekte, durur ve çapa sallamaya başlar, galiba arığı düzeltmekte.

Kurban, "hey!" Diye bağırmaya başlar.

Adam doğrulur, dikkatle bakarak elini gözlerine siper eder.

— Hey Kurban-Kızık! Diye bağırarak cevaplar adam ve her ikisi de sağ ellerini birbirlerine uzatarak arık boyunca hızla yaklaşırlar. Bu, torun sahibi komşusu yaşlı Sakau-Kuli'dir.

İhtiyar adam gözlerini kolları ile kurulayarak, "Ne günlere kaldık!" Der.

— Çoluk çocuk sıhhatte mi, ineğin yaşıyor mu, eşeğin iş görüyor mu, koyunların kuzuladı mı? Diye sorar Kurban.

— Postlara bürünmüş o adamlar geldi, komşuların sürülerini alıp götürdü, koyunlarımın dördünü ve küçük kız torunumu terkilerine koyup götürdüler, aileden geriye kalanlar dağlara kaç-

tı. İnşallah açlıktan ölmemişlerdir, hep onların yolunu gözleyip duruyorum. İnekle eşeğe bir şey olmadı.

— Peki, benimkiler neredeler? Diye soran Kurban ve nefesini tutarak cevabı bekler.

— Sana müjde var, senin karın dün döndü ve geceyi benim yoksul evin yıkıntıları arsında geçirdi. İşte bak, tarladan geliyor...

Ve Kurban karısının kırmızı elbisesini uzaktan tanır.

— O niçin topallayarak yürüyor? Kurban birden ciddileşir ve kurumlanır, "O ailenin başıdır, herkesi kolları altına toplaması, yıkılan düzenini yeniden yoluna koyması gerekmektedir." Sonra ihtiyara sorar:

— Pek ala, Sakau-Kuli, sende bir eşekle bir inek var, bende de bir at, onları beraber koşalım ve tarla parçalarını sürelim. Çevre savaş, baskın dolu, dün Kıpçak beyleri vardı, bugün ise Moğol hanları. Onlardan ne zaman kurtuluruz acaba? Fakat biz rençper insanlarız, bekleyemeyiz. İşimiz tarlaları ekmek, işlerimizle uğraşmazsak kim bize ekmek verir?

— Dediklerin doğru! Vakit kaybetmeye gelmez toprak, tohum, saban ve su bekliyor.

***

VII
VALİDE SULTAN TÜRKAN HATUNUN KAÇIŞI

Bu korkunç ejderha senesinin (1220) ilkbaharında, bütün Maveraünnehir, artık Cengiz-han'ın idaresindedir. Kıymetli bir mirası mülk edinmiş, gayretli bir mal sahibi gibi Cengiz-han da düzen ve sivil hayatın kurulup korunmasına özen göstermeye başlar. Bütün kentlere Tatar garnizonları yerleştirir, yerli hâkimler atayıp, yüce kağanın gözlerinin uyuklamadığını herkes görsün ve bilsin diye onların yanına kendi Moğol valilerini koyar.

Hala ürkek ve güvensiz köylüler ağır ağır kendi köylerine dönmeye ve tarlaları işlemeye başlar. Fakat düzenin yeniden kurulması yavaş yürümektedir. Moğol işgalinden sonra, yiyecek bir şeyler arayan aç, yersiz yurtsuz kaçak çeteler de tüm ülkede kol gezmekte ve yakılıp yıkılmış köyleri bir de onlar talan etmektedir.

Hala boyun eğmemiş olarak yalnız, Harzem-şahlığı'nın zengin başkenti Kurganc'ın da bulunduğu ve Harzem'in asıl toprakları olan Ceyhun'un aşağıları kalmıştı. Orası, Moğol mülklerinin ortasında ipleri kesilen bir otağ gibi kalmıştı. Cengiz-han bu topraklara el koymaya karar verir ve bölgenin zapt edilmesi görevini üç oğluna: Cuci, Çağatay ve Ugeday'a verir. Ordusunun önemli bir kısmını onlara ayırır. Çağatay ve Ugeday Harzem'e güneyden, Ceyhun nehri boyunca yönelir, fakat daima dik kafalılık yapan Cuci ise, Cent yakınlarında kendi müfrezeleri ile kalır. Yaban eşek avı ile uğraşarak göçebelerden, Kağan'ın sevdiği at cinsi olan, yelesi ve kuyruğu beyaz veya siyah, açık doru atları seçip, talep ederek ağırdan alır.

Cengiz-han kendi esas ordusunun seferini durdurur ve kışı Ceyhun Nehri kıyılarında geçirmeye karar verir. Kurgan'a Harzem-şah'ın maiyetinde iken, kendinden yana geçmiş olanlardan

birisi olan Danişment-Hacip'i gönderir. Hacip ihtiyar valide sultan Türkan Hatun'un yanına vardığında, Büyük Kağan'ın kendisiyle değil oğlu Harzem-şah Muhammed ile, işlemiş olduğu pek çok cinayetler yüzünden savaştığını, söz dinlemezliği ve annesini tahkir ettiği için de Onu cezalandırmak istediğinden bildirir. Danişment-Hacip, şayet Türkan-Hatun itaatkâr olacağını bildirirse, Cengiz-han'ın onun iktidarı altında bulunan bölgelere dokunmayacağı ve yıkıma uğratmayacağı vaadinde bulunduğunu da sözlerine ekler.

Fakat sinsi Valide Sultan Türkan-Hatun, sadece kendi Moğollarına karşı dürüst olan, diğer bütün insanlara ise "keçiye kaval çalarak" ayartıp yakalamak ve kebap yapmak isteyen avcı gibi bakan Moğol hükümdarına hiç inanabilir mi?

Danişment-Hacip'in Kurganç'a geldiği sıralarda Kelif'ten gelen kayıklar da sahile yanaşır. Onların birinde basit bir rençper kılığına giren ve Harzem-şah'tan mektup getiren İnanç-han da vardır. Mektupta Padişah annesine, Ceyhun kenarlarındaki karakolları terk ettiğini, büyük bir ordu toplamak için Horasan'a doğru yola çıkacağını haber vermekte ve kendisinin de Cengiz-han'a güvenmeyip, bütün haremi ile birlikte kendi yanına gelmesini istemektedir.

Bu haber Türkan-Hatun'u, daha güzel gösterme arzusu ile gözlerine sürdüğü sürmeyi elinden bırakacak denli telaşlandırır. Harzem'de kalmanın tehlikeli olduğunu anlayıp, büyük bir kervan hazırlanmasını emreder, Harzem-şah'ın bütün karı ve çocuklarını toplar, hazineyi develere yükletir ve Karakum Çölü'nden, güneyede ki Kapet Dağları'na doğru yola çıkar.

İhtiyar Valide Sultan yola çıkmadan önce, ilcride muhtemel rakipleri olabileceklere karşı torunlarını korumaya karar verir. Şah'ın sarayında yaşamakta olan, bütün genç rehinelerin yaşlarına bakılmaksızın, kayıklarla Ceyhun'un derin yerine götürülerek, ayaklarına taş bağlanıp suya atılmalarını baş cellâda emreder. Böylece Harzem'in en kodaman derebeylerinin yirmi yedi çocuk ve genç oğlu suda boğularak öldürülür.

Türkan-Hatun bütün rehinelerden sadece birinin, Türkmen ülkesinden Yazer hükümdarının oğlu Ömer-han'ın hayatını bağışlar. Bağışlamasının da tek nedeni, yolunun oralardan geçecek olması ve Ömer-han ve hizmetçilerinin çölden geçen yolu biliyor olmalarıdır.

Fakat kervan Yazer sınırlarına yaklaştığı ve kumulların sonundaki dağların kayalıklı tepeleri görünmeye başladığı zaman, Türkan-Hatun Ömer-han'ın uyumasını bekleyip, başını kesmelerini emreder. Kervanı da, bir kayalığın tepesinde tek başına duran, ele geçirilemez İlal kalesine doğru yöneltir. Harzem-şahı arayan öncü Moğol müfrezeleri görününceye kadar da burada bütün saray erkânı ile beraber kalır.

Sultanın muhafız komutanlarından biri Ona gecikmeden buradan ayrılmasını ve Moğollarla mücadele için İran'da yeni bir ordu toplamış olan torunu Celaleddin'in yanına gitmesini tavsiye eder. Herkes onun cesaretine, ordusunun gücüne ve düşmanları yalnız onun kovabileceğine dair konuşur. İhtiyar kadın hiddetle bağırır:

— Asla! Moğol kılıcı ile ölmek benim için daha iyi! Nasıl olur da ben nefret ettiğim, Türkmen kızı Ayçiçeğin oğlundan lütuf kabul edecek kadar küçülürüm. Soylu Kıpçak kanımdan torunlarım varken nasıl olur da ben onun himayesi altında yaşarım. Cengiz-han'a esir düşmek, Onun aşağılama ve rezaletlerine katlanmak daha iyi.

Çok geçmeden Moğollar doludizgin gelir ve kaleyi kuşatır. Kuşatılanların dış dünya ile her türlü bağlantısını kesmek için kayanın çevresine sağlam bir duvar inşa ettiler. Kuşatma dört ay sürer, sarnıç ve mahzenlerde depolanmış su tükendiği zaman, Türkan-Hatun teslim olmaya karar verir. Moğollar Ana-sultan'ı ve Harzem-şah'ın bütün haremini ve küçük yaştaki oğullarını ele geçirirler. Erkek çocuklarını derhal öldürürler, Şah'ın karıları ve kızları ile Türkan-Hatun Cengiz-han'ın kampına gönderilir, diğer erkânın tümü ve muhafızlar kılıçtan geçirilir.

Moğol hükümdarı, Harzem-şah'ın kızlarını çabucak oğullarına ve yakınlarına dağıtır, hınç dolu sultan Türkan-Hatun'u ise ziyafetlerinde teşhir etmek için alakor. O, otağın giriş yerine yakın oturacak ve acıklı türküler söyleyecektir. Cengiz-han da Ona eti kemirilmiş kemikler atacaktır.

Daha önce Harzem'in mutlak hükümdariçesi olan ve kendisine "cihanın bütün kadılarının sahibesi" sanını veren Türkan-hatun karnını artık böyle doyurmaktadır.

***

İkinci Kısım

Büyük Harzemin Son Günleri

I
CELLEDDİN CENGİZ HAN'A MEYDAN OKUR

Ekmediğin sürece ekin kaldıramaz;
hayatını riske sokmadıkça düşmanı yenemezsin.
(Sadi)

Celaleddin ile üvey kardeşleri Ozlak-şah ve Ak-şah Harzem-şah'tan ayrıldıktan sonra, yanlarındaki yetmiş süvari ile Mangışlak'a ulaşırlar. Civardaki göçebeler onlara yeni atlar verir. Genç hanlar Karakum'u bu atlarla geçer ve Harzem'in başkenti Kurganc'a ulaşır.

Onlar oradaki ünlü beylere, Muhammed'in vasiyetini değiştirdiğini ve halefi olarak sultan Celaleddin'i atadığını haber verir. Eski halefi Ozlak-şah da bunu doğrulamasına rağmen, Kıpçak beyleri kendi kanlarından olmayan sultanla uyuşmak istemeyip, gizlice sözleşerek Celaleddin'i öldürmeye karar verirler. Kelif'ten gelmiş olan İnanç-han suikast hazırlıklarını genç hükümdara haber verir.

— Tehlike karşısında bile birliğin olmadığı yerde, akrepler ve zehirli örümceklerle dolu bu kentte ben ne yapayım? Der Celaleddin.

Celaleddin geceleyin Timur-Melik ve üç yüz Türkmen eşliğinde sezdirmeden Kurganc'ı terk eder ve Karakum üzerinden güneye doğru yola çıkar.

Kervanların on altı günde aştıkları yolu bu küçük müfreze zorlu bir yolculukla birkaç günde geçer ve Nessa kentine varır. İleriye gönderilen bir keşifçinin getirdiği habere göre, Kapet Dağı eteklerindeki çayırlıkta bazı çadırlar görünmekte ve yakınlarında da ön ayaklarından biri arka ayaklarından birine kösteklenen, tanıdık olmayan cinsten atlar otlamaktadır. Anlaşılan, onlar Moğoldur ve sayıları da yedi yüzden daha az değildir.

Timur-Melik konuşur:

— Zorlu bir yolculuktan sonra atlarımız yorgun, fakat Moğol kampına baskın yapacak kadar güçleri var. Düşmanları kılıçtan geçirmeye de bizim gücümüz yeter.

— Başarı cesur olanla birliktedir! Diyerek cevap verir Celaleddin.

Aniden kumlardan ortaya çıkan Celaleddin'in Türkmen müfrezeleri, müthiş bir öfke ile Moğol kampına saldırırlar. Çarpışma çok şiddetli geçer, her iki taraf da gözünü kırpmadan kılıçlarla birbirine girer. Moğollar dayanamaz ve yeraltı su kanallarına saklanarak, bozgun halinde kaçarlar. Ancak çok azı kurtulmayı başarır.

Bu Türkmenlerin Moğollara karşı zafer kazandıkları ilk çarpışmadır. O güne kadar Moğollar etrafa öyle bir dehşet salmışlardı ki, herkes onları yenilmez sanıyordu. Celaleddin:

— Şayet Moğollar açık ovada kamp kurmayıp da, Nessa'nın kale duvarları arkasında olsalardı, yorgun atlarımızla önlerinden kayıp gidemezdik. Onların atlarını çarçabuk yakalayın ve eyerleyin. Daha çok yolumuz var.

Süvarilerin hepsi vakit kaybetmeden dinlengin Moğol atlarına biner ve dağlık patikalardan güneye, Nişapur kentine doğru yönelir.

Birkaç gün sonra Kıpçak hanlarının ihanetinden endişelenen Harzem-şah'ın diğer iki oğlu Ozlak-şah ile Ak-şah da Kurganc'dan Nessa'ya doğru hareket eder. Onlara kalabalık bir erkân eşlik etmektedir ve Moğol nöbetçi müfrezesi önünden sıyrılıp geçmeye çalışırlarken, her yandan kuşatılıp hepsi kılıçtan geçirilir.

Bu esnada Celaleddin hiçbir yerde oyalanmadan Nişapur, Zuzen ve Herat bölgesi üzerinden yoluna devam eder. Sarp dağlar üzerindeki bir kale kumandanı Celalddin'e kale duvarlarının aşılmazlığına güvenmesini ve orada kalmasını önerir.

— Başkomutanın bir kaleye hapis olmaması, aksine açık alanda etkin olması gerekir. Kale ne denli güçlü olursa olsun Moğollar onu ele geçirmenin bir yolunu bulur! Diyerek cevaplar Celaleddin.

O Bust'a geldiğinde dağılan Harzem-şah ordusu savaşçılarından derlenmiş önemli bir müfrezeye sahiptir. Burada, Eminel Muka'nın müfrezesi ile birleşir, Kandehar'ı kuşatmış olan Moğolları kovalar ve bir zamanlar Harzem-şah'ın Onu atamış olduğu yere, bölgenin ana kenti Gazne'ye gelir. Orada toplanan yörenin bütün beyleri ona sadakat yemini eder.

Artık Celaleddin'in otuz bin Türkmen savaşçısı vardır. Bir o kadar da Afgan, Karluk ve diğer kabilelerden savaşçılar onunla birleşir.

Yaya ve atlı savaşçılardan meydana gelen bu altmış bin kişilik ordu ile Celaleddin Moğollara karşı yürür ve Kabi nehrine dökülen Lugar ırmağı üzerindeki Pervan kentinde kamp kurar. Buradan Toharistan'a baskın verir ve Varyan Kalesi'ni kuşatan Mukacek'in Moğol müfrezesini bozguna uğratır. Orada bin kişi kadar ölü veren Moğollar arkalarındaki köprüleri yıkarak, hızla Pantşi nehrini geçer ve Cengiz-han'ın yanına döner.

Celaleddin bir ulak ile Cengiz-han'a kısa bir mektup gönderir:

"Çarpışmak için nerede karşılaşacağımızı söyle. Ben seni orada bekleyeceğim."

Cengiz-han bu mektuba cevap vermez, Mukacek'in müfrezesinin yenilgisinden ve Celaleddin'in cesaretinden endişeye kapılır. Ona karşı üvey kardeşi Şiki-Kutuku-noyan kumandası altında kırk bin süvari gönderir.

Celaleddin cesaretle Moğollara karşı yürüyüşe geçer. Çarpışma Pervan kentinden bir fersah (7 km.) uzaklıktaki vadide cere-

yan eder. Savaş başlamadan önce Celaleddin'in orduya verdiği emir:

"Bahadırlar, davullar vuruluncaya kadar atların gücünü koruyun. Sadece o zaman atlara binersiniz. O ana dek atların dizginini belinizdeki kemere bağlayarak yaya savaşın."

Çarpışma iki gün devam eder. Şiki-Kutuk-noyan Moğol askerlerin yorulduğunu ve bitkinleştiğini fakat hasımla baş edemeyeceklerini görerek, ikinci gün bir hileye başvurur. Keçelerden kuklalar hazırlanmasını ve yedek atlara bağlanmasını emreder. Bu kurnazlık başlangıçta işe yarar ve Müslüman askerler tereddüde düşer, fakat Celaledin savaşçılarını cesaretlendirmeyi başarır, onlar da çarpışmayı inatla yeniden sürdürür.

Nihayet Sultan davulların çalınmasını emreder. Herkes atlara binmeye başlar. Süvarilerini atağa kaldırır. Kendisi Moğol ordusunun ortasına atılır ve onları darmadağın eder. Moğollar "atlarının nallarından kıvılcımlar sıçratarak"[109] kaçışır. Yorulmamış atların üzerindeki Celaleddin'in süvarileri kaçışan düşmanlara kolayca yetişir ve kılıçtan geçirir. Şiki-Kutuku-noyan hezimete uğrayan ordudan geri kalan önemsiz bir kuvvetle Cengiz-han'ın kampına döner.

Pervane civarındaki çarpışmanın şanı ve yenilmez Moğolların hezimeti dağ tepelerini ve vadileri aşarak hızla duyulur. Belh kalesini kuşatmış olan Moğollar kuşatmayı çarçabuk kaldırarak kuzeye doğru çekilir. Düşmanın işgal ettiği bazı kentlerin sakinleri ayaklanır ve Moğol garnizonlarını kılıçtan geçirir. O zaman Cengiz-han her zamanki kurnazlığına yeniden başvurur: Celaleddin'le müttefik olan hanlara hafiyeler gönderir ve onlar şayet cesur sultanı terk ederlerse kendilerine, altın yüklü develer vaat eder.

Bir müddet sonra Celaleddin'in kampında, ganimet paylaşımı esnasında çıkan küçük bir anlaşmazlık yüzünden ayrılıklar meydana gelir. Bir arap atının paylaşımı sırasında Kıpçak hanlarından biri, büyük bir müfrezeyi yöneten Ağrak'ın başına kamçı ile vurur. Onların barışmasını Celaleddin de sağlayamaz. Bunun

109. Bir doğu deyişidir, "var güçleri doludizgin giderler" anlamındadır.

üzerine Cengiz-han'ın hilesine kanan Afganlıları yöneten Muzaffer-Malik, Karluklar ile Azam-Melik ve Kelç savaşçıları ile Ağrak Celaleddin'in ordusundan ayrılırlar. Ayrılışlarına da, diğer kabile savaşçılarının başına kamçı ile vuran Kıpçakların kibir ve kabalığını bahane ederler.

— Bu Türklerin kendileri (Kıpçaklar) daha önce Moğollardan korkuyorlardı. Onların diğer insanlara benzemediğini, kılıçla vurarak onları yaralamanın mümkün olmadığını, yenilmez olduklarını söylüyorlardı. Bu nedenle güya, Moğollar dünyada hiç kimseden korkmamakta ve onlarla başa çıkabilecek bir güç de yoktu. Şimdi biz Moğolları bozguna uğrattığımız vakit, herkes Moğol kabilesinin de tıpkı diğer insanlar gibi yaralanabileceğini ve kanlarının akabileceğini gördü. Bundan sonra da Kıpçaklar övüngenlikle dolup taşmaya ve çarpışmada onlara yardım etmiş olan bizlere kabalık etmeye başladılar...

Celaleddin bu anlaşmazlığın önüne geçemez ve Cengiz-han'ın, hasımlarının her birine ayrı ayrı saldırarak kolayca bozguna uğratacağını onlara boşu boşuna anlatmaya çalışır. Onun bu çabası beyhudedir ve ordunun yarısı ayrılır gider. Sadece Emin-el-Mülk'ün Türkmenleri Sultan'la kalır.

Cengiz-han'ın yanına dönen Şiki-Kutuku-noyan Pervan civarındaki çarpışmaları ayrıntılı olarak anlattığında O, her zaman olduğu gibi ne istifini bozar, ne de duygularını ele verir, sadece şöyle der:

— Kutuku daima galip gelmeye ve zaferler kazanmaya alışkındır. Şimdi yenilginin acısını öğrendiği için o askeri konularda daha dikkatli ve tecrübelidir.

Ancak Cengiz-han toplayabileceği bütün kuvvetlerin dizginlerini sıkmada gecikmez ve muazzam bir kuvvetle yola çıkar. Süvarileri öylesine hızla ileri sürer ki, yolda yemek pişirmeye bile fırsat olmaz. Kağan dosdoğru Gazne'ye yürür ve araba yolu sona erdiği zaman, bütün arabaları bırakır ve dağ patikalarından yola devam eder.

***

II
SİND SAVAŞI

Sana at demeyecek, kardeşim diyeceğim.
Sen bana kardeşimden daha yakınsın.
(Dede Korkut Kitabı)

Müttefik müfrezelerin ayrılmasından sonra Celaleddin daha önce arzulamakta olduğu gibi, Moğollarla meydan savaşına giremez ve güneye doğru yola çıkar. Dağların arasındaki suyu bol ve akıntısı hızlı Sind[110] nehrine varır dayanır. Orduyu karşıya geçirmek için Sultan kayık ve sallar araştırır, fakat coşkun sular yüksek kayalık sahillere çarparak bütün gemileri parçalamıştı. Nihayet bir gemi bulunur ve Celaleddin ona annesi Ay-Çiçeği, karısını ve kafiledeki diğer kadınları bindirmeye çalışır. Fakat bu gemide kayalara çarparak parçalanır ve kadınlar da ordu ile birlikte sahilde kalır.

Aniden bir ulak çığlık çığlığa doludizgin gelir, "Moğollar çok yakındalar!" Bu esnada gece siyah örtüsü ile her yeri kaplamaktadır.

Sultan Celaleddin'in Sind'den geçiş yeri aradığını öğrenen Cengiz-han, onu yakalamaya karar verir. O ordusunu bütün gece yürütür ve şafak vakti hasmını görür. Moğollar Sulatan'ın ordusuna üç yandan yaklaşmaya başlar, gergin bir yay gibi hafifçe yarım daire halini alarak durur, Sind nehri ise sanki onların kirişi gibidir.

Cengiz-han, Sultanı müfrezeleri ile birlikte sahilden söküp atması için Uner Gulica ve Gugus-Gulica'yı gönderir, kendi askerlerine ise, "sultanı okla vurmayıp, canlı yakalamaları" emrini verir.

---

110. Sind: Tibetten doğan ve Pers körfezine dökülen İnd nehri.

Etrafındaki yedi yüz atılgan süvari ile Celaleddin Müslüman ordusunun ortasında bulunmaktadır. Cengiz-hanın savaşı bir tepelikten yönettiğini görünce, atlıları ile beraber öyle bir öfke ile atağa kalkar ki, Moğol askerlerini bozguna uğratır, Moğol hükümdarının kendisi de atını mahmuzlayıp dörtnala kaçar.

Fakat uzak görüşlü ve ihtiyatlı olan Cengiz-han, çarpışma öncesinde, seçkin on bin savaşçıyı pusuda saklamıştı. Onlar yandan aniden fırlayıp Celaleddin'e hücum ederek Onu geriye atarlar. Moğollar Emin-el-Mülk'ün komuta ettiği Türkmenlerin sağ kanadı üzerine de atağa geçerler ve bu kanadı zayıflatarak ordunun merkezine doğru çekilmek zorunda bırakırlar. Hepsi orada karışmış ve toplaşmış olarak geri çekilmeye başlar.

Moğollar sonra ordunun sol kanadını da aynı şekilde dağıtır. Celaledin kendi atlıları ile birlikte savaşı gün ortasına kadar sürdürür ve her zamanki olağan sükûnetini kaybederek, yaralanmış bir kaplan gibi kâh sol, kâh sağ kanada atılır.

Kağan'ın "Sultan'ı okla yaralamayıp canlı yakalamaları" emrini unutmayan Moğollar, Celaleddin'in etrafındaki çemberi gittikçe daraltırlar. O düşmanın saflarını yarıp geçmeye çabalayarak, umutsuzca çarpışır. Durumun artık tamamen umutsuz olduğunu görünce, Sultan sevdiği Türkmen atına yeniden biner, üzerinde sadece kılıcını bırakarak, miğfer ve diğer savaş zırhlarını çıkarıp atar. Atının yönünü çevirir ve onunla birlikte yüksek kayalıklardan azgın Sind nehrinin karanlık sularına atlar. Nehri yüzerek geçen ve sarp kayalık sahile çıkan Celaleddin oradan kılıcı Cengiz Han'a doğru tehditle salladıktan sonra atını dörtnala kaldırır. Ve çalılıklar arasında kaybolur gider.

Hayretler içinde kalan Cengiz-han bir elini ağzına koyar ve Celaleddin'i oğullarına göstererek konuşur:

— İşte babanızın böyle bir oğlu olmalıydı![111]

Moğollar sultanın suya atladığını görünce, yüzerek onun peşine düşmek ister, fakat Cengiz-han buna izin vermez.

---

111. Raşid ad-Din

Celaleddin'in bütün ordusunu kılıçtan geçirirler. Savaşçılar, Moğolların eline geçmemesi için Sultan'ın anne ve karısını nehre atma fırsatı bulurlar.

Moğolların canlı yakaladığı, sadece Celaleddin'in yedi yaşındaki oğludur. Onu Cengiz-han'ın huzuruna çıkarırlar. Kağan'a yan dönen çocuk ona cesurca, kin dolu gözlerle ters ters bakar. Cengiz Han:

— Düşmanlarımızın soyunu kökünden kurutmalıyız. Böylesi cesur Müslümanların gelecekteki nesli benim torunlarımı boğazlar. Bu nedenle bu ufaklığın kalbini tazı köpeğime yedirin.

Ustalığını Yüce Kağan'a gösterme fırsatını bulan cellât kulaklarına kadar gülerek, kollarını sıvar ve çocuğa yaklaşır. Onu bir anda sırt üstü yıkar Moğol adetlerine göre bıçakla göğsünü yarar, elini kaburgaların altına sokarak hayat dumanları tüten küçük kalbi koparır ve onu Cengiz-han'a sunar.

Cengiz kısırlaşmış ihtiyar domuz gibi birkaç kez bağırır: "Khu-khu-khu!" sonra yelesi ve kuyruğu siyah doru atını çevirir, hafifçe eğilmiş beli ve asık bir suratla taşlı patikada yokuş yukarı çıkmaya başlar.

Bu çarpışmadan sonra Celaleddin diyar diyar dolaşarak cesur adamlardan müfrezeler toplar ve uzun yıllar Moğollarla başarı ile savaşır. Fakat hiçbir zaman onlara üstün gelecek kadar büyük bir orduya sahip olamaz.

***

III
HACI RAHİM KÂTİP OLUR

Mahmut-Yalvaç, Buhara'da Hacı Rahim'i Moğol devriyesinin kılıcından kurtardığı akşamdan beri, Ona cömertliğinin eteğinden tutunma fırsatı verir. Derviş her yerde onun peşinden gider, genç kardeşi Tugan ise gölge gibi dervişi izler.

Mahmut-Yalvaç Maveraünnehir bölgesinin yeni hükümdarı Cengiz'in oğlu Çağatay'ın baş danışmanı olur. Çağatay zamanını daha çok av ve ziyafetlerle geçirmekte, Mahmut-Yalvaç ise onun için vergiler toplamakta, Tatarların ele geçirdiği zenginliklerin hesabını tutmakta, köle kafilelerini Moğolistan'a göndermekte, beylerin terk ettiği evlerin ve malikânelerin kaydını tutmakta, yeni vergiler koymakta ve onların toplanması için özel tahsildarlar yollamaktadır.

Mahmut-Yalvaç eski beylerin artık malikânelerine geri dönmeyeceğini, köylülere kira ödemelerine gerek kalmadan topraklar verileceğini vaat ederek, köylülerı topraklarına dönmeye, buğday ve pamuk ekmeye çağırır.

Ancak o bütün bunları, sağa sola kaçışmış olan halkın sakinleşmesi, korkan köylülerin tarlalara dönmesi, aç ve orada burada sürten çetelerin kervanlara saldırılarının durması için söylemektedir. Sonra bütün bu vaatlerin olta yemi olduğu ve Türkmen, Tacik, Kıpçak beylerin yerine Moğol sultanları ve hanlarının yavaş yavaş toprak beyi olacakları belli olur. Topraklara dönen köylüler ise neredeyse ürünün tamamını onlara bırakarak, daha önce olduğu gibi ırgat olarak çalışır.

Mahmut-Yalvaç, Hacı Rahim'i kâtip olarak evrakhaneye tayin eder, O da nağmeli gazeller dizmeyi zamana bırakıp, aşınmış büyük halıda diğer kâtiplerin yanına oturarak her gün sabahtan

akşam karanlığına dek özenle hizmet verir. Hesapları, mülklerin kaydını, emirleri ve her çeşitten diğer önemli kâğıtları dizleri üzerinde tanzim eder.

Mahmut-Yalvaç dervişe hiçbir maaş ödemez ve bir gün ona şöyle der:

— Maaşı ne yapacaksın? Zenginliğin etrafında dolaşanın parmaklarına altın tozu bulaşır...

— Fakat şair-dervişin parmaklarına değil! Diyerek cevaplar Hacı Rahim, "benim eski harmaniyemde sadece uzun yıllardır sürttüğüm yolların tozu var."

O zaman Mahmut-Yalvaç renkli yeni bir cüppe hediye eder ve Ona ekmek, çay ve cihanın bitmez tükenmez yollarında dervişin topladığı tozlar ticari kâğıtlara bulaşmasın diye, banyo için üç gümüş dirhem maaşı almaya mübarek cuma günü arifesi perşembe günleri sabahı huzuruna çıkmasını emreder.

Hacı Rahim'in yerinde başka biri olsa kendini şanslı sayardı. O sahiplerinin terk ettiği küçük bir evde oturmakta ve onu kendi evi gibi kullanmaktadır. Evrakhaneden döndüğünde, oturduğu eşik basamağı karşısındaki asmaların yaşlı dallarındaki mahsulü sahibine bütün bir yıl yeten, kehribar gibi üzüm doludur ve evin yanında yetişen büyük çınarın gölgesi civardaki camiye düşmekte ve dervişin küçük evini güneş ışıklarından korumaktadır. Hemen oracıktan asmaları sulayan bir arık geçmekte ve Hacı Rahim akşam serinliğinde Küçük kardeşi Tugan'a Arap harfleri ile yazmayı ve cebir öğretmektedir.

Ancak Hacı Rahim refah değil, fakat olağan dışı hadise arayıcısıdır ve yüreğinde huzursuzluğun sıcak kömürleri için için yanmaktadır. Kısa bir zaman sonra yaptığı işle uyum sağlayamaz olur. Her gün evrakhaneye Moğolların sivil ahaliye baskısına dair alışılmış şikâyetlerle yüzlerce ricacı gelmektedir. Bütün ülke kuzu postuna bürünmüş kurtlar gibi halkı idare eden yeni işgalcilerin sultası altındadır.

O zaman Hacı Rahim kendi kendine, "yeter derviş! Öz halkının düşmanlarına hizmet edenler, övgüye değil lanetlenmeye la-

yıktır," der. Ve yüreğini kavuran her şeyi açık açık Mahmut-Yalvaç'a söylemeye karar vererek, onunla konuşmaya gider.

Mahmut'u büyük bir sarayın bahçesinde, günlük gailelerinin yorgunluğunu üzerinden atabilmek için, asmanın kollarındaki kuru dalları budarken bulur. Mahmut dervişi dinler ve ona:

— Sen, demek ki yaralarla kaplı ve ıstıraptan bitkin düşen öz anamı terk etmek istiyorsun?

— Ben halkı esir düşürenlere hizmet etmek istemiyorum...

— Sen, belki de beni halkı esir düşürenlere hizmet eden cani sayıyorsundur? İşte o zaman sana cevabım şu: Çinli Elya Çu-tsay, efendimiz yüce Kağan Cengiz-han'ın baş danışmanı. O çekinmeden Cengiz-han'a daima hakikati konuşmakta. "Şayet sen bütün ahaliyi kılıçtan geçirirsen sana ve senin torunlarına kim vergi ödeyecek?" diyerek, Onun bütün halkı, boş yere kılıçtan geçirmesinin önüne yalnız O geçebilmekte. Ve Cengiz-han Onun bu sözlerinden sonra yüz binlerce esire merhamet etmekte... Ben de Müslüman halkımızı büsbütün bir katliamdan kurtarmak için Cengiz'in oğlu Çağatay-han'ın yanında aynı şeyi yapmaktayım. Sen Çağatay'ın yüzünü hiç gördün mü? Aptalca bir öfke ile dolu onun kafası! O her günki kabulü esnasında korkunç "Alıb-barın"[112] sözleri ile birini parmağı ile göstermekte ve o biçare kişi idam edilmekte. Bense her gün Ondan merhamet ve acıma koparmaya çalışıyorum. Bunun üzerine Hacı Rahim:

— Memleketimde kalacağım, fakat bana başka bir iş ver. Artık kan lekeleri ile kaplı elbiselerin hesabını tutmaya ve insanların gözyaşını görmeye daha fazla gücüm yok.

— Pekâlâ, sana önemli bir görev vereceğim.

— Seni dinliyorum efendim.

— Bana söylediklerine göre, kuzey ve batı topraklarının efendisi Cengiz'in korkunç oğlu Cuci-han Harzem'in kuzey topraklarının beyliğini alınca oraları fethe çıkacak.

— Ben sadece Gurganca'nın demirci ve bakırcılarının, Semerkent ve Buhara sakinlerinin yaptığı gibi kentlerini savaşsız teslim etmeyeceğini söyleyebilirim.

---

112. Alıb-barın!: Alın onu!

— Benim Cuci-han'a bir mektup göndermem gerekiyor, fakat Kızılkum Çölleri'ndeki yollarda, Moğollara saldırarak onları öldüren müfrezeler meydana geldi. Söylenenlere göre, onların başında yağız bir ata binen, "kara süvari" Kara-Burgut dedikleri biri var. O yakalanır cinsten değil. O muazzam mesafeler kat ederek, Kızılkum'un çeşitli yerlerinde aniden ortaya çıkmakta ve gene aniden hiç iz bırakmadan kaybolmakta. Ahali arasında şeytanın kendisi ona yardım ediyor diye söylentiler çıkmaya başladı.

— Bu "kara süvari" der, Hacı Rahim, "Müslümanlar arsında hala cesur atlılar olduğunu göstermekte."

— Ben sana bizzat Cuci-han'a verilmek üzere bir mektup vereceğim. Bu mektubu öyle bir saklayacaksın ki, o ne Moğol devriyelerinin, ne de "kara süvari'nin" eline geçecek. Yoksa kendini de, beni de mahvedersin.

Hacı Rahim bakışını yere indirir. "Göndereni öldürebilecek olan bu mektup neyin nesidir ki?" diye düşünerek, gözlerini kaldırır. Altın sarısı rengindeki gün batımında üzüm yaprakları sarmaş dolaştır. Mahmut-Yalvaç kımıldamadan durmakta ve bakışı dervişin düşüncelerini anladığını ifade etmektedir. O zamanın gümüş rengine döndürdüğü sakalını sıvazlar ve dudaklarından hafif bir gülümseme gelir geçer.

— Ben mektubu hiç kimse okumadan Cuci-han'a teslim ederim, diyerek konuşmasına devam eder Hacı Rahim: "Bastonun içine delik oyar, mektubu oraya koyarım ve deliği mumla kapatırım. Fakat ben kendim Yüce Han'a kadar ulaşmayı başarabilir miyim? O şimdi çetelerin önlerine geleni öldürerek dolaşıp durdukları, Kıpçak stepinde savaşmakta. Ben burada, bahçenin patikasında ayaklarına tırmanan bir böcek gibiyim. Senin kudretli elinin korumasından çıktığım zaman başıma neler gelir bilinmez. Ben "kara atlıdan" korkmuyorum, fakat Moğol karakolu beni ilk pusuda yakalar ve parça parça eder."

Mahmut-Yalvaç eğilerek patikadaki kırmızı böceği alıp, dar beyaz avucuna koyar. Böcek parmağın ucuna kadar aceleyle koşar ve kanatlarını açarak uçmaya başlar.

— Sen de bu böcek gibi binlerce savaşçının geçmediği bir yerden kendine yol bulacaksın. Sen aziz bir derviş olarak, eski harmanini yeniden giyecek, uysal eşeğini alacak ve kitaplarını ona yükleyeceksin. Moğol devriyeleri seni tutuklamasın diye ben sana, geçiş izin belgesi olarak kullanman için üzerinde şahin resmi olan şu madeni levhayı vereceğim.

— Peki, küçük kardeşim Tugan'ı ne yapacağım?

— Onu öğrencin olarak yanına alırsın. O çocuk orada Cuci-han'ın kampında askerlik sanatını öğrenir, tecrübeli bir atlı olur. Allah yolunu açık etsin!

— Huzurlu ol, ben gereken her şeyi yaparım.

— Yol telaşını bitirdiğin zaman benim için dua et, ben senin iyiliğini isteyen yaşlı bir adamım.

***

IV
"KARA SÜVARİ"

Bir akşamüstü Hacı Rahim ve Tugan yola koyulur ve ellerindeki boş sepetlerle pazardan dönmekte olan bir köylü kafilesine yetişirler. Bütün yol arkadaşları, birer ikişer kendi yanmış köylerinden yana sapar.

Hacı Rahim alışkın olduğu şekilde Arapça şarkılar söyleyerek, ölçülü ve ahenkli adımlarla yürür. Tugan epeyce büyümüştür. Mavi çalmasının altından, gençliğine uyan biçimde uzun saç perçemleri sarkmakta ve omzuna dökülmekte. O yol torbasını sırtına atar ve uzun bir bastona dayanarak, karşısına çıkan tepelere kolayca tırmanır ve oradan uzağa, mavimsi sis içinde uzayıp giden dağlara bakar, her şeyi ayırt etmeye ve anlamaya çalışarak çevreye bakınır. Kurganca zindanının karanlık rutubetli bodrumunda geçirdiği eziyetli aylardan sonra, tamamen mutlulukla dolu şimdiki hayatı ona ayrı bir neşe veriyor gibidir.

Siyah eşek uzun kulaklarını oynatarak sağlam ayakları üzerinde tıpış tıpış yürür. Arap ve Fars şairlerin kitapları, kâğıt tomarları ve birkaç günlük yiyecek erzakları da eşeğe yüklenmiş torbalarda korunur.

Arada bir uzaklarda toz bulutu görünür, ardından ağaçların arasından ya ünlü bir daruga'nın (komutanın) çevresindeki Moğol süvarileri, ya da ağır adımlarla yürüyerek tahıl dolu çuvalları taşıyan deve bekçileri ortaya çıkar. Moğollardan birisi diğerlerinden ayrılarak ok gibi Hacı Rahim'e yaklaşmakta ve bağırarak sormaktadır.

— Kimsin sen? Nereye gidiyorsun?

Hacı Rahim susarak külahını ensesine doğru yatırır ve ince bir halkaya tutturulmuş olan, uçan şahin kabartmalı altın levha

görünür. O zaman yukarı kalkmış olan kamçılı el yavaşça inmekte ve Moğol "Bayartay! Urag!"[113] Diye bağırarak, atını keskince döndürmekte ve doludizgin kendi müfrezesine yetişmektedir.

Derviş ise sivri külahını alnına doğru eğerek yeniden yürümeye ve yeni şarkısını söylemeye başlar.

Yürü ileri, kara Bekir'im, şarkı ile,
Yürü oraya, insanın olmaktan korktuğu yere,
İnsanoğlu yalnız yatağında mı ölür;
Kızıl kuma gömülmek yalnız ödleği ürkütür.

Issız bir yerdeki tepeliğin arkasından aniden dört süvari fırlar ve patikayı keserek durur.

— Durun! Buruşuk yüzü güneşte yanmaktan kararmış bir ihtiyar bağırır, "adın ne senin?"

Derviş karşılık verir.

— Allah gönül rahatlığı ve ferahlık versin! Benim adımı ne yapacaksın?

— Tanıdım seni! Elimden kurtulamayacaksın! Müslümanları utanmadan Moğollara satan Mahmut Yalvaç'ın kâtibi değil miydin sen? Onun halkı soymasına yardım ettin, bunun için şimdi kılıcımın keskinliğini tadacaksın.

— Sözlerinin arsında iki damla saf hakikat var, geri kalanların hepsi kara yalanın bulanık seli.

Gazaba gelen ihtiyar, eğri kılıcı kınından sıyırır ve bağırır:

— Ne dedin!..Yalan mı?

— Muhterem Müslüman Mahmut Yalvaç'ın kâtibi olduğum doğru, ölüme layık olduğum da doğru. Ondan kim kaçabilir? Fakat ben hiçbir zaman, hiç kimseyi soymadım, yalnızca Moğlların yaptığı soygunların uzun listelerini tuttum. Mahmut Yalvaç'a şikâyet ve ricalarına aracı olması için başvuran herkesin dilekçesini yazdım.

İhtiyar bağırmasına devam eder:

113. Bayartay! Urag! : Güle güle! Yolun açık olsun!

— Derviş, sen şayet şu an burada, kalpağınla beraber kelleni kaybetmek istemiyorsan, şimdi bizi takip edeceksin, sakın kaçmaya kalkışma!

Derviş istifini hiç bozmadan konuşur:

— Ben, beni çağıranların yanına daima giderim. Fakat sen bana adını söylemedin. Şayet bizi ölümün girdabına sürüklüyorsan ben Allah'a kimi şikâyet edeceğim?

Atlılardan biri:

— Allah seni yargılamadan önce Kara Atlı'nın kılıcı seni yargılayacak. Şefimizle şakalaşmaya yeltenme.

Süvariler yoldan ayrılıp kuzeye doğru yönelerek, kızgın sarı kumların derinliklerinde ilerler. Sararmış seyrek otlar, yer yer dikenli çalılar, aceleyle kaçışan kertenkeleler manzaraya kasvet ve hüzün katmakta. Tugan Hacı Rahim'e fısıldar:

— Yoksa sonumuz mu geldi? Bu gereksiz yolculuğa sen niye razı oldun! Semerkent'te ne kadar rahat ve mesut yaşıyorduk.

Derviş cevap verir:

— Zamanı gelmeden yakınmaya gerek yok. Bugünün gündüzü daha sona ermedi, gelecek ise bilinmezlik ile dolu.

Yolcular uzun süre kuzeye doğru yürür. Nihayet patikanın güçlükle fark edilen çatallandığı yerde, süvariler durur. Onlardan biri atını tepeye sürer, uzun süre etrafı gözetler, sonra eliyle batıyı işaret ederek bağırır:

— Çabuk, çabuk buraya! Güneş batmak üzere.

Havanın artık iyice karardığı sırada Hacı Rahim diğerleri ile birlikte alev alev yanan ateşe yaklaşır. Bulundukları yer kuru bir dere dibidir. Derviş ve Tugan'ın ellerini arkaya kıvırarak bağlar ve karanlıkta kaçıp saklanmaya kalkmasınlar diye de boyunlarına kementten ilmek geçirirler. Onları tutuklayan ihtiyar ikisini de ateşin yanına kadar götürür ve diz çökmelerini emreder. Eşeği de onların yanına bağlar.

Ateşin başındaki zayıfça, kasvetli bir Türkmen halının üzerinde bağdaş kurmuş oturmakta. Güneşte bronzlaşmış yüzünde,

ışıldayan yuvarlak gözler kor gibi yanmakta. Düz bir kılıç (konçar) halı parçasının yanında durmakta.

Türkmen'i dikkatle süzen Hacı Rahim, "bu mağrur atlıyı ben nerede gördüm acaba? şüphe yok ki 'kara süvari' bu," diye düşünür.

Sırtında siyah bir cepken, başında da ensesine doğru yatırdığı siyah bir şapka var, az ötede de kara yağız yüksek bir at bağlı durmakta. Ateşin etrafında yıpranmış elbiseler içinde, fakat mükemmel gümüşi silahlı, iki tane onarlı süvari oturmakta. Getirilen esirlere kimi müstehzi, kimi de kızgın kızgın bakar.

Atlılardan biri kara eşektcki halı dokuma torbayı alıp boşalttığında çörek çıkını, kuru üzüm kesesi, kavun ve bir parça ekşi peynir çıkar. Sonra içinde un olan diğer torbayı özenle yere koyup, halı kumaştan üçüncü torbayı boşaltır. Ondan da bir hokka ile kalem kutusu, birkaç kitap, kâğıt tomarı ve silahçı aletleri çıkar.

Yuvarlak gözlü atlı kitaplardan birini alır, elinde evirir çevirir, birkaç sayfasını açar ve konuşur:

— Bunda galiba hadisler ve uzun sakallı şişman imamların, aç sıska öğrencilerinin başına kaktıkları nasihatler yazılı olmalı?

Hacı Rahim yanıtlar:

— Hayır şanlı asker, o kitap cihan fatihi büyük İskender hakkındadır.

— Bu kahraman asker hakkında dinlemek isterdim! Fakat senin buna vaktin kalmadı. Azrail şimdi canını alıp götürecek.

Hacı Rahim'i getiren ihtiyar eşeği bir tarafa çeker ve acele etmeden, genellikle kasapların koyun kestikleri cinsten, uzun ince bıçağı kuşağından çıkarır. Ve sert eliyle dervişin çenesini tuttuğunda biri bağırır:

— Hey babalık, dur kesme! Bizim şef diğer kitaplarda da neler yazılı olduğunu bilmek istiyor.

Yarı boğulmuş durumdaki derviş hırıldayarak konuşur:

— Kitaplardan birinde çölün şanlı parsı, kervanların belası Kara Burgut'un kahramanlıkları yazılı...

Savaşçı çarpışmalarını yansıtan resimleri inceleyerek, kitabın sayfalarını dikkatle çevirmeye başlayan çete şefi:

— Bekle! Bırak onu ihtiyar!

İhtiyar Hacı Rahim'i itekler ve küfür savurarak uzaklaşır.

Hacı Rahim yıldızların parıl parıl ışıldadığı karanlık gökyüzüne, ateşin titreyen kızıl alevine, oturanların katı yüzlerine, çevredeki çöl kumlarına bakar ve düşünür: "Kurtuluş nereden gelecek acaba? Şayet benim gibi bir serseriye hiç kimse acımasa bile, Şah'ın yeraltı zindanının karanlığından sıyrılıp çıkmış silah ustası çocuğa bu savaşçıların acıması gerekir. Fakat bir derviş uçuruma dahi düşse bezginliğe düşmemeli. Onun harmanisi belki bir kayanın çıkıntısına takılır, ya da uçarak geçmekte olan kartalın kanadı onu destekler..." Yakınındaki Tugan da fısıldar:

— Son saatimizin geldiğini görmüyor musun yoksa?

"Gün henüz sona ermedi, önümüzde uzun bir gece var. Onun ne getireceğini önceden kim bilebilir?" diyerek yanıtlar derviş.

Kara Süvari sarı deri ile ciltli kitabı önüne, halının üzerine koyarak konuşur:

— Sabahyıldızının doğmasını beklemek fazla sürmeyecek. Kâfirlerin hizmetçisi olan bu adamın idamı için acele etmeyebiliriz. Bu diyar diyar gezeni dinlesek olmaz mı, cesur bahadırlardan birinin kahramanlıklarını bize anlatsın.

Tugan fısıldar:

Aşağılanmış olarak, böyle dizüstünde iken onlara yoksa bir şey anlatacak mısın? Tek kelime bile söyleme. Bizi hemen öldürsünler daha iyi!

Hacı Rahim:

— Sabırlı ol! Gece uzundur ve gelecek olağanüstü olabilir...

"Konuşsun bakalım!" diyen bazı sesler aralarında konuşur:

— Kafesteki bülbülün dışarıdakinden daha iyi öttüğü vakidir.

"O halde dinleyin" diyerek Hacı Rahim anlatmaya başlar:

— Ben şimdi size iki boynuzlu İskender'i değil, Rüstem ve Zorap'ı değil, şanlı step eşkıyası Kara-Burgut ve Türkmen kızı Gül-Cemal'i anlatacağım...

Gül Cemal sözü üzerine, çete başı süratle derviş'e bakar, kaşı şaşkınlıkla yukarı kalkar. Sağ yanına uzanır, dirseğine dayanıp, avurdunu çaprazlama avucuna kor ve parıldayan kara gözlerle kolları bağlı olarak hikâyeyi anlatana dikkatle bakar.

***

V
HACI RAHİM'İN HİKÂYESİ

Hızlı adımlarla benim yanımdan geçerken,
elbisesinin etekleri bana değer.
(Bir doğu masalından)

Hacı Rahim hecceleri uzata uzata anlatmaya başlar.

— Gül Cemal büyük Türkmen çölündeki yoksul bir mezrada oturan fakir bir çobandır ve pek çok türkü bilmektedir.

Kuzuları sulamaya götürürken söylediği ayrı bir türküsü, kuzular sakin sakin otlasın ve uzağa gitmesin diye söylediği huzur ve sevinç veren başka bir türküsü vardır.

Fakat kesik kesik, hüzünlü sesi ile söylediği türkülerden biri, yanlış yola sapmış ve sıska çalının gölgesinde sakince uyuklayan kuzulara yırtıcı kurdun yakınlarda olduğunu haber vermekte. İşte o zaman, kuzular birden sıçramakta ve Gül Cemalin uzun sopası ile dikildiği tepeye doğru hızla koşuşmakta, uzun tüylü iri üç köpek ise havlayarak geride kalanların etrafında koşuşmakta ve bütün sürüyü bir araya toplamaktadır.

Gül Cemal bütün türküleri, yıllar boyu çobanlık yapan ve türkülerini uzun kavalında çalarak söyleyen dedesi Korkut-Çobandan öğrenir. Uzun yıllar yoksul olarak yaşadığı bütün hayatı boyunca mezranın çobanı olarak iş tutar ve mezranın kıyısında kendisi gibi yaşlanmış, eğilmiş bir çadırı varsa da O, sıra ile çadırlara giderek karnını doyuruyordu.

İlkin karısı, sonra da Harzem-şah'ın bağımsız Afgan dağlıları ile yaptığı savaş esnasında iki oğlu öldüğü günden beri de o yalnız yaşıyordu.

Uzak bir obadaki göçebe ile evlenen kızı hastalanır, kucağında da ufacık bir kız çocuğu ile çıka gelir ve birkaç gün sora da

ölür. Geldiğinde yüzü morarmış bereler içindedir. Ona ne olup bittiğini hiç kimse bilmez, yaşlı Korkut-Çoban ise soranlara:

— Zahir Allah böyle olmasını istemiştir! Her genç kız dürüst bir erkeğe düşmüyor ki! Der ve sonra da kararmış, buruşuk yüzünü geniş yeni ile örterdi.

Korkut Çoban torununu ilkin, topallayan kuzuya nasıl özen gösteriyor idiyse, tıpkı öyle esirger ve stepte sürü ile dolaşırken, kızı sırtındaki deri torbada, hatta bazen acı acı meleyen hasta kuzu ile birlikte taşır.

Gül Cemal yavaş yavaş serpilir, sonra artık onun yanında koşmaya, dedesi kaval çalarken ince sesi ile onu taklit etmeye ve geride kalan kuzuları köpeklerle izlemeye başlar. Gül Cemal biraz daha büyüdüğü zaman, Korkut birdenbire artık daha fazla çobanlık yapmayacağını, bundan böyle eski çadırının yanındaki keçede yatmaya karar verdiğini, genç kuzuları otlatmaya onun yerine kız torununun gideceğini söyler. O günlerde tüyleri dökülmüş bir eşeğin sırtında Onun yaşlı kız kardeşi çıka gelmiş ve Onunla birlikte çadırda yaşamaya başlamış. Mezrada artık herkes Korkut'un stepte şeytanla karşılaştığını ve torununu ona karı olarak sattığını konuşmaktadır. Kimileri de dedenin eski bir höyükte gömü bulduğunu söylüyor yahut bunun gibi pek çok hikâyeler uyduruyordu. Fakat Korkut'ta aniden, eskilerden kalma bir bakır kazan ortaya çıktığı, çadırının üstünden sürekli duman tüttüğü ve gelenlere çay ikram ettiği doğrudur.

Nihayet ihtiyar için önemli an gelir çatar, büyüyen torunun kocaya verilmesi gerekmektedir. Böylesi bir kız için kalım[114] olarak, deve de, at da, halı da, koyunlar da getireceklerdir. O zaman dedecik tamamen kaygısız olacak. O sadece keçenin üzerinde yatacak, istediği kadar kımız içecek ve gündüzleri bulutlara, geceleri de yıldızlara bakacaktır. Sürülere ise kız kardeşi, kızın kendisi ve damat bakacaktır.

---

114. Kalım: Eski zamanlarda kızı kocaya verirken babası, maddi tutarı damadın zenginliğine bağlı olarak sürü, elbise ya da başka çeşit nesneyi "kalım" olarak almakta idi.

Korkut torunu vermede acele etmez ve Gül Cemali istemeye gelen herkese kalımın değerini gittikçe yükselterek cevaplar. Böylece bütün dünürler, eski çobanın cimriliğini görüp, muratlarına eremeden döner. Fakat birisi tekrar gelir ve kıza yeniden talip olur. Bu büyük yolların ünlü parsı, kervanların belası eşkıya Kara-Burgut'tur.[115]

"Kızı seven kalım için pazarlık etmez," der Kara-Burgut. Ve yaşlı Korkut ne kadar isterse o kadar vereceğine söz verir. Fakat her gece eşkıya geldiğinde, O kesin cevap vermez ve düşündüğünü söyler.

Ancak belli ki şeytan ihtiyar adama şaka yapmaktadır, O yıldızları seyrederek hesabını yaptığı develeri de, atları da, koyunları da bir anda kaybeder. Geçmişe, bugüne ve geleceğe ait vergileri toplamak için mezraya bizzat şahın atlıları gelir. Onlar pek çok atı, hayvanı sürüp götürürken, tebaanın en güzel kızlarını da her şeye kadir Şah'a arz etmeye mecbur olduklarını söyleyerek Gül-Cemal'i de alıp giderler.

Eşkıya Kara-Burgat gece yarısı Korkut-Çoban'ın köyüne dörtnala gelir. Bütün geceyi keçenin kıyısına oturarak geçirir ve gelen atlılar hakkında ayrıntılı sorular sorar, başlarının kim olduğunu, atlarının, eyerlerinin ve cepkenlerinin nasıl olduğunu... Bütün bunları ihtiyardan iyice öğrenir ve ona der ki:

— Şimdi artık onların hepsini gecenin karanlığı bile olsa tanırım ve Harzem denizinin dibine bile saklansalar teker teker, ya da hepsini birden tepeleyeceğim. Cemal'e gelince onu arar, bulur sana teslim ederim Dede Korkut, sora da karım olarak çadırıma götürmem için büyük bir düğün düzenleriz. Ben sana deve, taylı bir kısrak ve danalı bir inek ve dokuz koyun vaat etmiştim. Şimdi ise bütün bunların dokuz misli fazlasını teklif ediyorum, fakat sen de yalnız torununu benden başka birine söz vermeye kalkışmayacaksın.

Kara-Burgut gümüş dirhem kesesini ihtiyarın dizine pey olarak atıp, atına sıçrar ve gecenin karanlığında kaybolur...

115. Kara-Burgut: Kara Kartal

Bu sözlerden sonra Hacı Rahim inleyerek bükülür ve yan üstü devrilir. Ateşin etrafında oturan atlılar, merakla sormaya başlar:

— Daha sonra ne oldu? Eşkıya kızı buldu mu?..

Hacı Rahim "vay be!" Diyerek inilti ile karışık cevaplar:

— Yiğit eşkıya ve güzel kızın başından daha neler neler geçmedi ki! Fakat ben anlatmaya devam edemeyeceğim, çünkü hem ipler bedenimi sıkıp acıtıyor hem de yoruldum.

"Çözün onu!" Diye emreder Kara-süvari.

"Elleri yara bere içinde kalan küçük kardeşimin iplerini de çözün!" Diyen Hacı Rahim Sırtını döner ve gözlerini kapar.

Yaşlı Türkmen hoşnutsuzlukla homurdanarak, iki esirin de ellerini çözer. Onlar da kumlara daha rahat bir şekilde oturur ve derviş devam eder:

"Kara-Burgut alaca karanlıkta stepte giderken, padişahın oğlu Celaleddin ile karşılaşır. Delikanlı bir ceylanı kovalarken yolunu kaybetmiş, yol arkadaşları da geride kalmış. Artık O yorgun atını dizgininden çekmekte ve açlık ve susuzluktan bitkin bir haldedir, bu sırada Korkut Çoban'ın çadırını görür. Korkut Onu güler yüzle karşılar, dinlenmesi için yer gösterir, kendisini ve atını doyurur. O esnada tesadüfen oraya gelen Kara Burgut çadıra girer. Düşmanının oğlu ile kim olduğu şüphesine kapılmadan uzun süre sohbet eder. Vedalaşırken Şah'ın genç varisi, Kara-Burgut'u şehir dışındaki sarayına, Telliyalı'ya davet eder. O an eşkıya, karşısındakinin kin dolu Şah'ın oğlu olduğunu anlar. Fakat misafirperverlik kanunu misafire hürmet etmeyi talep ettiğinden Kara Burgut Onu kırmaz ve mutlaka misafirliğe geleceğini söyler.

Çok geçmeden Kara-Burgut Şah'ın oğlu ile görüşmek için başkente gelir. Fakat genç Han artık gözden düşmüştür, O sıradan insanlarla arkadaşlık ettiği ve kent dışındaki sarayında çölün göçebelerini, serseri dervişlerini, uzak memleketlerden yolcuları kabul ettiği için Şah ondan hoşlanmaz ve oğlunun kendisine karşı komplo kuracağından korkar ve Onun her adımını izletir. Bu nedenle sarayın çevresinde ve bahçesinde oraya girip çıkanları gözetleyen saklı bekçiler vardı.

Kara Burgut Telliyalı Sarayı'na geldiği zaman, Şah'ın oğlu Onu sevinçle kabul eder ve zengin sofradan ikramlarda bulunur, müzisyenler ise eski savaş türküleri söyler. Gece Kara-Burgut yola çıkmak istediği zaman, Han Ona sabaha kadar kalmasını, o zaman kendisine kent sınırına kadar güvenle gitmesi için koruma vereceğini söyler. O zaman Kara Burgut:

— Kara-Burgat'a dokunmaya kim cesaret edebilir? Şayet yirmi atlı bana saldırmayı akıllarından geçirse, kılıcım gene de korkmaz...

Ve o küçük bahçe kapısından çıkar çıkmaz, üzerine fırlattıkları sağlam balıkçı ağı kollarına öyle bir dolanır ki kılıcını kınından bile çıkaramaz. Onu bağlı olarak, sürükleyip götüren atlılar, yargı ve işkence evine teslim eder.

Cellât başı "Öfke Beyi" Cihan-Pehlivanı genç Han'ın bahçesinde neden bulunduğunu söyletmek için, vücudunu yanan kömürle dağlayarak, geceleyin Kara-Burgut'u sorguya çekmeye başlar.

— Ben Beye Tatar Hanın yılkısından en iyi atı çalmayı vaat etmiştim de onun için.

Cihan-Pehlivan inatçı atlıyı sorgulamadan ve işkence etmekten nihayet yorulur ve Onu "ceza kulesine" götürmelerini emreder.

Kara-Burgut'u cellâtlarla sıkı sıkıya kuşatılı olarak yüksek kuleye hava karardığında götürürler. Ve aniden biri kulağına hafifçe fısıldar, "elini sağa doğru uzat ve demir çengele tutun." Aynı anda, ellerini bağlayan ipleri görünmeyen bir dost kestiği için gevşediğini hisseder. Kendisini savunmaya hazır olduğunu sezdirmeden kuleye uysalca girer ve burmalı yüksek merdiveni çıkmaya başlar. Yukarıda fenerin solgun ışığı ile aydınlanan ufak bir kapı açılır. Bu kapıdan içeri iteledikleri zaman eşkıya bütün gücü ile karşı koyar. Fener aniden söner, eşkıya elini hızla kurtarır ve sağ tarafındaki büyük demir çengeli eli ile yoklayarak kolayca bulur. Birisi bağırır, "Köpeklerden biri eksildi!" Kapı gürültü ile kapanır ve Kara-Burgut kapkaranlık bir yerde, ayaklarının altında hiçbir dayanak olmadan asılı kalır...

Kara-Burgut büyük güçlük ve çaba ile sol elini iplerden kurtarmayı başarınca rahatlar, asılı kaldığı yere artık iki eli ile birden tutunur. Sabaha karşı eski kulenin çatlaklarından ilk ışıklar sızmaya başlayınca yiğit, çatının altında bulunduğunu anlar, aşağıda siyah gölgelerin hareket ettiği, kemik yığının göründüğü derin çukurdan boğuk iniltiler gelmektedir. Şayet gizli dostlardan yardım gelmeyecek olursa, böyle çengele tutunmuş olarak asılı kalmaya gücü uzun süre yetmeyecektir.

Hacı Rahim yeniden susup da umursamazca ateşe bakmaya başladığında sorular peş peşe gelir:

— Sonra neler oldu? Gül Cemal ile Kara-Burgut'a ne oldu? Haydi, anlatmaya devam et!

— Benim çocuğuma biraz ekmek ve su vermeniz mümkün mü? Benim de boğazımı biraz ıslatmam gerek, sabahtan beri bir damla içmedim...

Kara Süvari emreder:

— Ona çörek, kuru üzüm ve bende var olan her şeyden verin! Devam et derviş, güneşin doğması artık yakın.

Hacı Rahim bir fincan ekşimiş sütü yavaş yavaş içip devam eder:

"Bu sırada Şah'ın oğlu bahçedeki dallı budaklı karaağacın altında tasasızca gönül eğlendirmekte ve sevgili aygırlarına kavun dilimleri yedirmektedir. Birden gözlerine dek örtünmüş olan, her yerde var olan sadık dostlarından biri yaklaşır ve çölden gelen misafirinin Onun bahçe duvarının dibinde kıskıvrak yakalayarak, Şah'ın muhafız komutanının yanına götürdüklerini, oradan da "ceza kulesine" naklettiklerini hafif bir sesle anlatır.

Genç Han öfke ile dolup taşmaya başlar. Bütün atlılarına atlara binmelerini ve dövüşe hazır olmalarını emreder. Silahlarını kuşanmış yüzlük süvarisi ile Celaleddin, koşarak karşısına gelen sokak bekçilerini kovalayarak doludizgin şehre girer ve o hızla, dosdoğru idamların yanı başında uygulandığı eski yüksek kuleye varır. Asık suratlı bekçi nöbet yerinden kaçar ve atlılar giriş kapısını baltalarla kırar. Merdivenlerden kulenin en tepesine çıkan

Celaleddin, oradaki bir kapıyı daha kırarak açmak zorunda kalır. Açtıkları zaman herkes irkilerek geri çekilir, eşiğin hemen ötesinde kapkara bir boşluk başlamakta, sağ taraftaki duvarda bulunan ufak demir halkaya ise tutunmuş bir adam asılı durmakta. Atlılar onu ihtiyatlıca çeker alır ve merdivene taşırlar. Celaleddin yakılan feneri alarak, aşağıyı görmeye çalışır. Derinliklerden ışıltıyla bakan gözler görünmekte, hınç dolu iniltiler işitilmektedir. Han yanmakta olan feneri fırlatır. Fener döne döne aşağı doğru uçup da, insan yiyen tüylü iri köpekler hırlayarak sağa sola sıçrayınca hırsla konuşur:

— Yemin ediyorum ki, Şah olursam bu kuleyi yapmayı düşünmüş olanı parçalatmak için, bu korkunç itleri ala koyacağım.

Genç Han kuleden iner ve atına biner. Eğerlenmiş ikinci at da Kara-Burgut için hazırlanmıştı. Atlılar sıkışık duran kalabalık halinde kentten geçerler. Taş kapının önünden geçip de, uçsuz bucaksız stepin uzak ufukları ötelerde görüldüğü zaman, Celaleddin kurtarılmış olan Kara-Burgut'tan yana konuşur:

— Şah'ın cellâtlarının eline düşesin diye benim seni kasten sarayıma davet etmiş olabileceğimi hiç düşündün mü? Ben seni Telliyalı'nın bahçesine yeniden davet etmek isterdim, fakat senin Cihan Pehlivan'ın hizmetçi köpeklerinin pençesine tekrar düşmenden korkarım...

— Bende böylesi kara düşünceler hiç olmadı. Doğduğum çöle dönmeme izin ver. Orada kumlar çıplak, otlar seyrek ve su tuzlurak da olsa orada, buradaki mükemmel saraylarda, yüksek kuleler ve sağlam duvarlar arsında olduğundan daha çok hürriyet ve mutluluk var.

— Seni ala koymayacağım. Benim yüzümden ızdırap çektin, senin her ne olursa olsun, bir arzunu yerine getirmek isterim.

— Benim bir tek ricam var. İşkencecilerim beni balıkçı ağı ile yakaladıklarında, şanlı kılıcımı (konçarı) çekip aldılar. Onu taşımaya cüret eden, küstahtan onu geri alıncaya kadar, senin atlılarının birinden, aziz kılıcını geçici olarak kullanmama izin verir misin?

Genç Han kuşağından kılıcının bağını çözer ve firuze, kırmızı akik ve yakutla süslenmiş eğri kılıcını Kara-Burgut'a verir.

— Onu şanla taşı ve kınından sadece kabilemizin düşmanlarına karşı sıyır. Bindiğin yağız atta şu andan itibaren senin. Sen onun üzerinde vatanın düşmanlarına karşı sefere çıkarsın.

— Senden bir ricam daha var, der Kara-Burgut.

— Söyle!

— Şah sarayında ne olup bittiğine dair her şeyi bilen sen Gül Cemal adındaki bizim Türkmen kızına ne olduğunu söyler misin? Şah'ın haramileri, onu bunak Şah'ı neşelendirsin diye saraya zorla alıp gitmişler.

— Biliyorum. Gül Cemal adındaki bu kız için Şah, saray bahçelerinden birinde ayrıca çadır kurulmasını emretmişti. Fakat kızın gururlu ve boyun eğmez olduğu görüldü. Şah'ımızın boyun eğmeyen bütün esirlerinin başına gelen üzücü sonun, Onu da bulmuş olmasından korkarım.

Kara-Burgut:

— Teşekkür ederim sana, âlicenap kurtarıcım! Benim hayatım sana gerekli olursa, beni çağır. Ben o zaman, dağları da, uçurumları da aşmam gerekirse, aşar, gecikmeden gelirim.

Kara-Burgut kara yağız atı döndürür ve çölüne doğru dörtnala sürer. Çok geçmeden yönünü değiştirir ve en güzel şehirlerden biri olan ve bahçeler içinde kaybolan Semerkent'e giden yola çıkar. At ağır ağır adımlarken, atlı da bir türkü tutturur:

Rüzgâr bana türkü söyler;
tıpkı uzakta ki sevgilinin merhabası gibi...
Böyle merhabalara, merhaba denmez mi?
Varsın ötede ki kayanın ardında ölüm olsun,
Her yolda sessizce yolcu gözleyen o değil mi?
(Eski bir Arap türküsünden)

Kara-Burgut düşüncelerine öylesine dalmıştı ki, "Yol! Yol verin! Padişaha haberciler! Doğrudan padişahın eline mektup var!" Diye bağırarak, atlarının bütün hızı ile doludizgin giden birkaç atlı az kaldı ona çarpacaktı.

Birkaç süvari toz bulutları içinde bir ucundan tutarak çektikleri gergin kementle eyere bağlı bir ulağı götürmektedir. Var hızı ile giden ata iplerle bağlı ulak, sarsılıp başı sallanmakta ve kendinden geçmiş ve baygın haldedir.

Hırlamakta ve kuyruğunu vurmakta olan ulağın bağlandığı atın kent kapısına ulaşmak için bütün gücünü harcamakta olduğu besbellidir. Bir köyden diğer köye kadar Şah'ın ulağına eşlik eden atlılar genellikle önde hızla gidip, arkadaki atı da kendilerine kementle bağlayıp çektikleri için ulağın atı da hızla gider.

At birden bire burnunun üstüne yığılır kalır. Süvariler durur, atlarından iner ve gücünü tüketmiş, koşturulmaktan bitkin düşmüş atı kaldırmaya çabalar. Nafile, onun burnundan tozlu yola kanlar boşanmaktadır.

Ulak düştüğü şekilde yatmaya devam eder. Ancak şunu söyleyebilir, "isyan edenlerin kuşattıkları kalenin kulesindeki kızından Şah'a önemli bir mektup var. Semerkent'teki ahalinin tüm isyanı, Şah'ın cellâtlarına ve vergi tahsildarlarına karşıdır. İsyan eden ahali onları kesiyor ve vücutlarının parçalarını kavaklara asıyor. Artık benim için hiçbir şeyin önemi yok, ben ölüyorum!"

Bu sözleri söyleyen ulak, başını yumruğuna koyar ve gözlerini kapatır. Kara-Burgut ulağa yaklaşarak emredici tonla konuşur:

— Deri çantayı bana ver. Padişahın eline mektubu ben teslim ederim. Sen ise gebermiş atın yanında yuvarlanma, şuradaki ağacın gölgesinde yat ve bir güzel uyu. Kötü, kara haber getiren ulakların kafasını kopardıkları için mektubu teslim etmekte acele etmediğini ve senin onu mecburen götürdüğünü de biliyorum.

Toz içinde kalmış olan ulak, "ben de burada dinlenmemin daha iyi olacağını düşünüyorum," der ve Kara-Burgut'a çantasını verir, kenara çekilerek, ağacın altındaki otların üzerine yığılıp kalır ve horlamaya başlar.

Kara-Burgut kemendin ucunu eyere bağlar ve "ileri!" diye bağırır. Ve süvarilerin hepsi Şah'ın başkentine doğru giden yolda yeniden dörtnala kalkar.

Eşlik eden süvarilerle birlikte Kara-Burgut sarayın yüksek kapısına ok gibi varır. Padişahın kızından önemli haberle gelen

ulağın önünde bütün kapılar açılır. İhtiyar harem ağası anahtarları şakırdatarak, bildiği geçitlerden ulağa yol gösterir. Kara-Burgut ülkenin sahibinin tehditkâr bakışları karşısına tam çıkmak üzere iken, duvarın arkasından, aniden kadın çığlığı olduğu aşikâr olan bir feryat işitir, "İmdat! İmdat! Benim ahir günüm geldi!"

Kara-Burgut artık, tamamen korku ile dolmuş ve merhamet arayan bu zarif sesi tanımaz olur mu? O Celaleddin'in hediye ettiği eğri kılıcı çeker ve ihtiyar harem ağasının başı üzerinde sallayarak kapıyı açmasını emreder. Ve kaplan atılışı ile duvarları baştan aşağı halılarla kaplı odaya dalar. Bir Türkmen kızı ile böyle alay etme hakkını ancak Şah'ın kendinde göreceğinden emin olduğu için, kılıçtan geçirme niyeti ile onu arar. Odada tek bir kişi bile görünmez, fakat köşedeki Fars şalının üzerine abanan siyah ve sarı benekli bir pars, altından boğuk çığlıklar gelen halıyı tırnakları ile yırtmaya çalışmaktadır.

O, iki kılıç darbesi ile vahşi yaratığı öldürür ve halıyı çekip fırlatır. Nerede ise nefesi tıkanmış ve sapsarı kesilmiş olan Gül Cemal yerde serili bir haldedir.

— Hangi alçak, zayıf zavallı bir kızın yanına bu vahşi hayvanı salıvermiş, diye bağıran Kara-Burgut onca zamandır bütün düşüncelerini alıp götüren genç kızın üzerine eğilir.

Şah geniş adımlarla odaya gelir. Sevgili parsını kılıçlamış olanı yiğidi derhal şiddetle cezalandırmak ister. Fakat Kara-Burgut çalımlı bir eda ile mektubu ona sunar. Semerkent'teki ayaklanma ve kızına saldırı haberi ile şaşkına dönen Şah, artık yiğide dikkat etmez olur. Ordusunun başbuğuna asileri yatıştırmak ve cezalandırmak için derhal sefer hazırlığına başlamasını emreder. Kara-Burgut ise Gül Cemal'i kaldırır ve şeftali bahçesinin ortasındaki beyaz çadıra kucağında götürür ve hizmetçilere yarınki onurlu kervanla çölden gelecek olan ihtiyarların Gül Cemal'i kendi obasına götüreceklerini söyler.

Fakat ertesi gün ihtiyarları Gül Cemal ile görüştürmezler ve saraydan kovarlar. Ve onlara, Gül cemal'in yüce padişahın hayatına kastetmekten "daima, ölünceye dek" kalınan, "müebbet mahkûmlalar kulesi" denilen taş kuleye atıldığını duyururlar...

Yoksa O orada öldü mü, diye sorar bir ses.

Hacı Rahim biraz duraklayarak, yanıtlar:

— Hayır, bu güne kadar hapis tutulduğu, Gurganca'daki taş kulede yaşıyor. Onun orada tutulmasına Şah'ın kindar annesi Türkan Hatun emretti. İhtiyar Valide Sultan kendisi korkak bir sırtlan gibi Harzem'in başkentinden kaçtı ise de aptal hâkimler, raisler[116] ve gardiyanlar kin dolu Valide Sultan'ın emrinden çıkmaya cesaret edemiyor ve tıpkı, diğer pek çok suçsuz gibi Gül Cemal'i de hapiste tutuyorlar.

Halıdan kalkan Kara Süvari dervişe sorar:

— Bütün bunları nereden bildiğini bana açıklar mısın? Senin anlattıkların masal değil ki, gerçekte olup biten şeyler...

— Biz, cihan ovalarında diyar diyar gezerken insanlar arasında da dolaşıyoruz ve çeşit çeşit sohbet dinliyoruz. Bundan başka çöl rüzgârı bu masalı bana defalarca tekrarladı.

Kara Süvari oturanlara hitaben konuşur:

— Beyler-yiğitler! Hazır olun! Sabahın alaca karanlığında Gurganc'a gideceğim!

Hacı Rahim:

— Şayet Gurganc'a ulaşabilmeyi istiyorsan, acele et! Tatar Han'ın oğulları muazzam bir ordu ile üç yönden Gurganc'a doğru ilerliyor. Onlar Gurganc'ı sımsıkı kuşatacak, o zaman sen kente ulaşamazsın.

— Derviş, sen de benimle geleceksin, der Kara Süvari. "Sana ve yoldaşına bir çift at vereceğim, üç gün sonra Kurganc kapılarında oluruz. Size gelince yoldaşlarım, kendi obalarınıza gidin ve benim çağırımı bekleyin. Size geri mi gelirim, yoksa Azrail beni ateş vadisine mi taşır? Bunu Allahtan başka kimse bilmez..."

***

116. Raisler: ahlak zabıtaları

VI
CENGİZ HANIN ÜÇ OĞLU KURGAN İÇİN BİRBİRİNE DÜŞER

Cengiz Han, küçük oğlu Tuli-han'a eski Merv kentini almasını ve talan etmesini emreder. Üç büyük oğlu Cuci, Çağatay ve Ugeday'a ise Harzem'in başkenti Kurganc'ın zaptı için orduları ile yola çıkmalarına izin verir.

Bütün Moğollar, ince kumaşlar, çelik halkacıklardan örme ünlü zırhlar ve kıymetli diğer malların yüklü olduğu kervanlarını cihanın dört bucağına gönderen, Müslüman topraklarının bu en zengin kentine yapılacak sefere katılmak istemekte. Akına katılan her kişi, oradan ipek elbiseler, yakut ve zümrüt gerdanlıklar, kupalar ve ender bulunan başka eşyalar yüklenmiş en azından, iki at ya da deve getirecektir. Bunlardan başka herkes kumaş dokumasını, çizme veya kürk dikmesini bilen, birkaç sanatkâr köleyi kendi memleketine alıp gidecek, kendisi de onların sahibi olarak, savaşta eline geçirdiği halının üzerine huzur içinde uzanacak ve gene Kurganc'dan esir alınmış olan müzisyenin çaldığı lavtayı dinleyecek. Moğol savaşçıları işte bunları hayal ederek, kuzeye, Ceyhun Nehri'nin kıyılarına, Harzem'in ovalarına doğru ilerlemektedir.

Cengiz-hanın iki oğlu, Çağatay ve Ugeday, ağabeyleri Cuci gelmeden kenti ele geçirmek için, bir an evvel oraya ulaşmada acele eder. Yüce kağanın vasiyetine göre, Kıpçak stepi ile birlikte, tüm Harzem'in idaresi de ona verilecekti

Kendi hanlığının müstakbel başkentinin zenginliğinin paylaşımına kardeşlerinin iştiraki için verilen izne kızan Cuci Han acele etmemeye karar verip, hoşlandığı yaban atı avı ile meşgul olmaya başlar ve kaygusuzca konuşur:

— Ben olmadan ne yaparlarsa yapsınlar Gurganc'ı alamazlar. Varsın, ilkin kafalarını biraz çarpsınlar.

Haset ve hırslı Çağatay ise kendisinin içki âlemleri sırasında yeminler eder:

— Cuci ziyadesi ile büyük bir hanlık aldı, hep en iyileri ele geçirmek istiyor. Kurganc'ı harabeye çevirmeden önce Ona teslim etmeyeceğim.

Şatafatlı Kıpçak hanlarının, zengin tüccarların, mahir sanatkârların ve çeşitli kabilelerden kölelerin kenti olan, Harzem-şahlar hanedanlığının başkenti Kurganc, Moğolların Mavereünnehr'i istilasından sonra endişeli günler geçirmektedir. Kentin dizginlerini sımsıkı tutan, Valide Sultan Türkan-Hatun'un kaçmasından ve Harzem-şahlar Hanedanlığı'nın tüm akrabalarının ayrılmasından sonra, başkent Kıpçak elebaşlarının idaresinde kalır. Onların her biri, bir ay için bile, hatta bir gün için bile olsun Müslüman topraklarının en yüce hükümdarı olmayı hayal etmektedir. Ancak Kıpçak beyi Humar-Tekin kendisini ihtiramla "beyaz keçeye " yükseltmeleri için, hanların, beylerin toplanmasını beklemeden kendi kendini Harzem'in sultanı ilan etti. Herkes itiraz etmeksizin ona boyun eğer ve aksakallı imamlar camilerde, onun için hutbeler okumaya başlar.

Harzem'in yeni sahibi Humar-Tekin kendi iktidarını her şeyden önce İslam Dini'ne ihtimamıyla gösterir. O, camilerdeki namazlara her gün düzenlice gitmeyenlerin araştırılmasını ve kuleye atılmasını emreder. Tüm kentte silahlı muhafızlarla birlikte ahlak zabıtaları da dolaşmaya başlar. Onlar sopalarla düzen tesis eder ve dindarlığı yetersiz olanları cezalandırır. Yeni sultan akrabalarından Alâeddin-el Hayti'yi kent muhafızbaşı olarak tayin eder ve yeni vergiler sayesinde gece bekçilerinin sayısını artırır. Yağmalamalar gene hiç azalmaz, özellikle de ekmek ve pirinç depoları soyulmaya devam eder. Endişe artar. Herkes korkunç Moğol süvarileri geldiği zaman koca kentin sakinlerinin başına nelerin geleceğinden korkmaktadır.

Sultan Humar-Tekin tellallar ve imamlar vasıtasıyla, Buhara, Semerkent ve Merv'i talan etmiş olan Moğolların artık doydukla-

rı için, kendi steplerine dönmeye hazırlandıklarını ve Kurganc'a yönelmeyeceklerini ahaliye kabul ettirerek onları ikna etmeye ve yatıştırmaya çalışır.

Kurganc her zamanki hayatını yaşıyor gibidir. Ezancılar minarelerin tepesinden tıpkı eskisi gibi müminleri ibadete çağırmakta, tüccarlar pazarda yaydıkları mallarının yanında tıpkı eskisi gibi oturmakta ve müşterilere seslenmekte, dar sokaklardan gelip geçenler tıpkı eskisi gibi sürekli kalabalıklar halinde yürümekte, fakat kentin ticari ve zanaat yaşamı her geçen gün durgunlaşmaktadır.

Tüccarlar ticaretin zayıfladığından, hatta bazıları tamamen kesildiğinden şikâyetçidir. Müşteriler sadece fiyatları sormakta, malların fiyatları yarı yarıya düşmüş olduğu halde hiçbir şey satın almamakta sadece dillerini şaklatıp, kafalarını sallamakta. Yalnız yiyecek maddeleri gittikçe pahalanmakta ve erzak sevkıyatının kesileceğini öngören kentliler acele acele un, buğday, kuru üzüm satın almaktadır.

Kavşak yerlerinde toplaşanlar fısıltı ile konuşurlar:

— Tatarlar yakınımızda. Tatarlar büyük kuvvetlerle yaklaşıyor. Tatarlar kenti kuşatacak. Duvarlar yüksek ve sağlam, kuşatma uzun sürer. Peki, bütün koyunları ve atları yedikten sonra ne olacak? Nereye kaçmalı, nereye sokulmalı?

Ayrıca akıl almaz çeşitli söylentiler halkı heyecanlandırmakta ve sevindirmektedir:

— Celaledin beş yüz bin kişilik ordu toplamış. O artık Gurganc'a doğru ilerliyormuş. Tatarların büyük bir ordusunu dağıtmış ve onlar doğuya doğru kaçıyorlarmış...

Kimileri de başka türden konuşur:

— Tatarlar duvarların etrafında dönüp duracak, fakat ele geçiremeyecek. Kuzeye çekip gidecekler. Eski insanların söylediği bu...

Deve kervanları kentten ayrılmaya başlar. Hörgüçlerinin iki yanına yük denkleri yerine sepetler asılı ve onların içinde de Mangışlak'a, Türkmenlerin yanına doğru giden kadın ve çocuk-

lar oturmakta. Aynı zamanda kente atlarla, arabalarla, eşeklerle yeni kervanlar gelmektedir. Onlar kendi malikânelerinden kaçan, Gurkanc'ın sağlam ve yüksek duvarları arkasına sığınmak için acele eden ünlü beylerin aileleridir.

Pazardaki fırınlar kapanmaya, çörek satıcıları kaybolmaya başlar. Koyun ve atların fiyatı, öyle artar ki henüz kısa zaman öncesinde iyi bir at alınan para, şimdi basit bir eşek için istenir.

Moğollar gün ortasında aniden şehrin karşısında belirir. Hiç kimse ne olup bittiğini ilkin anlayamaz bile. Bu sırada göçebeler, stepten sürüp getirdikleri hayvan sürüsü ile kentin kuzey kapılarına dayanmıştı. Bekçiler çobanlardan kente giriş parası almakta iken koyun ve inek sürüleri de kanal üstündeki köprünün yanında toplanmaktadır.

Ne Türkmenlere, ne de Kıpçaklara benzeyen tuhaf elbiseler giymiş iki yüz kadar süvari birdenbire sürülerin kaldırdığı beyaz toz bulutunun içinden ortaya çıkar. Ufak fakat çevik atlara binmiş bu süvariler, çekip aldıkları koyunları eyerlerinin üzerine koyar ve çobanlarla kavga dövüş ederek geri kalan sürüyü de önlerine katıp kovar.

Sonra kendilerine karşı gelen birkaç çobanı kılıçlar ve büyük kanal üzerindeki köprüden geçerek, ıslıklar çalıp, kamçı şaklatarak acele etmeksizin sürüyü kentten gerisin geri uzaklaştırırlar.

Kentte alarm verilir. Sultan Humar-Tekin küstah soyguncular yetişerek canlı yakalayıp gelmeleri için bin atlı gönderir. Onları kendi cezalandırmak istemektedir.

***

VII
KARA KONÇAR MASALIN SONUNU ARAR

O güzel yürüyüşünü görmeye hasret olduğum.
Dudaklarının bir cıvıltısına yürek kurban ettiğim.
(Bir Fars türküsünden)

Kara-Konçar Moğolların eline düşmeden çölü aşarak Ceyhun nehrine varır. Moğol müfrezeleri uzaktan, uzayıp giden kafileler halinde arada bir görünür. Onların hepsi kuzeye, Kurganc'a doğru ilerlemektedir. Moğollar her taraftan ilerlemekte olduğu için Kara Konçar, zaman zaman Kumullara geri dönüp, Kızılkum'da karşılaştığı korku içinde kaçışan göçebelere sora sora büyük kavisler yaparak ilerlemek zorunda kalır.

Başlarında koyun postu şapkalarla güneşte kararmış iki Türkmen, biri somurtkan yüzlü çocuk, diğeri sakallı bir derviş de, Kara-Konçarla birlikte gitmektedir.

Geceleyin yarım ayın solgun ışığında yolcular kimseye görünmeden, akıntısı geniş nehrin kıyısına ulaşırlar. Yüksek kamışlar arsındaki yaban domuzunun açtığı patikadan geçer ve suyun yanına varırlar. İçlerindeki insan, at ve koyunlarla burunları yukarı kalkmış birkaç hantal büyük kayık önlerinden geçer gider. Kayığa kendilerinin de alınması çığlık ve ricalarına, "Allah yardımcınız olsun, yerimiz yok!" diye cevap verirler.

Sesleri kayığın birinde yankısını bulur:

— Mümin, mümini felaket içinde yalnız bırakmaz!

Kayığın dümenini sahile doğru kırar ve hepsini Kurkanc'a kadar götürmeyi kabul eder. Kara-Konçar da "götürme parası olarak ne istiyorsun?" Diye sorar.

— Şimdi bunu mu konuşacağız! Bugün paranın da, eşyanın da, hayvanın da hiçbir kıymeti yok. Her şey karmakarışık oldu. Bugün sen de, ben de aynı belanın içindeyiz. Evimi harap ettiler, ailemi kılıçtan geçirdiler. Ne için ve kimin için para biriktireyim? Haydi, binin kayığa!

Sağlam büyük kayık yolcuları ve atlarını alır, geniş Ceyhun'un bulanık dalgalarında sarsılarak yüzmeye başlar. Arada bir sahilin sağ tarafında Moğol Müfrezeleri görünür. O zaman kayık sol sahile yaklaşarak yol alır. Dört gün sonra kayık Kurganc'ı ikiye bölen büyük kanala girer. Kanalın bir yanında yüksek duvarla çevrili eski kent, diğer yanında dut ağaçları arsında kaybolan evleri ile uzayıp giden yeni mahalleler bulunmaktadır.

Kara-Konçar kuşağından ağzı sicimle bağlı meşin bir kese çıkarır ve ondan aldığı on altın dinarı kayık sahibinin geniş avucuna koyar.

— Seninle bir daha karşılaşmak nasip olur mu bilmiyorum. Hiç değilse adını söyle.

Kaptan gülümser ve kırmızı sarığı ensesine doğru devirir.

— Bana demirci Kerim-Gulam derler. Kendi adını söylemesen de ben seni tanıyorum. Sendeki bu, hafif düzgün bacaklı, kuğu boyunlu at ancak hakkında masallar anlatılan ve türküler söylenene ait olabilir. Şayet burada putperestlerle dövüşeceksen, sana yoldaş olarak ben de geleyim.

Kara-Konçar artık onu dinlemiyor ve dikkatle kanalın öbür tarafında, uzaklardan yaklaşmakta olan toz bulutuna bakıyordu.

Atların burunları ve yelelerine eğilmiş Kıpçak süvarileri belirmeye başlar. Onlar çığlık çığlığa atları kırbaçlarken, uzaktan boğuk gürültüler ve sesleri kısılmış böğürtüler duyulur. Üzerinde düşecekmiş gibi sallanan bir adamla, büyük beyaz at önde doludizgin koşmaktadır. Adamın beyaz sarığı ve sarı cüppesi kan lekeleri içinde ve uzun bir okla boynundan yara almış olan attan da kıpkırmızı kan akmaktadır.

Kıpçaklar köprüden rüzgâr gibi geçerken umutsuzluk çığlıkları duyulur:

— Onlar yakındalar, onlar bizim peşimizdeler! Canınızı kurtarın!

Kara-Konçar kentin giriş kapısı yanında, dörtnala giden atları görerek hırslanan ve tepinen kara yağız aygırını tutmaktadır.

Kıpçaklar kapılardan uçar gibi içeri dalar, onların peşinden de Kara-Konçar ve yoldaşları... Kapılar monoton gıcırtı ile kapanır ve muhafızlar arkasına ağır payandaları dayar. Muhafızların yanında duran süvarilerden biri anlatmaya başlar:

— Yeni Sultan Humar-Tekin bizi, sürülerimizi kaçıran iki yüzlük Moğol süvarisini yakalamaya göndermişti. Onlar bizi görünce ele geçirdikleri sürüyü atıp, ürkmüş sıçanlar gibi hızla kaçmaya başladı. Hiç birimiz onların bize ölüm tuzağı hazırladığını düşünmedik! Telliyalı bahçesi civarında, bu azgın putperestlerin iki bini pusularından üzerimize saldırdı. Bizi her yandan kuşattılar, uzaktan attıkları uzun oklarla yaralayıp, süvarisini düşürdükleri atları yakaladılar. Bizim yiğitlerin hepsini orada kırdılar. İşte bizim müfrezden geri kalanların hepsi bu. Sultan bu savaşa niçin yalnız bizi gönderdi?

— Peki, siz kendinize niçin bir domuz yavrusunu sultan diye seçtiniz, diye bağırır Kara-Konçar.

Herkes etrafına bakınır, Sultan hakkında böyle konuşmaya cüret eden kim acaba?

Kara-Konçar ise bağırmaya devam eder:

— Allah ve korkaklık, dişi köpek Validc Sultan Türkan-Hatun'u ve onun bütün çanak yalayıcılarını Harzem'den kovdu. Koca göbek Şah Muhammed de kaçtı, şimdi Onun leşini köpekler parçalıyor! Rüzgârın fırtınası besili çakalları silip süpürdüğü zaman, siz kendinize yeni bir bostan korkuluğunu, Humar-Tekin'i seçtiniz. İşini bilen bir sürü sahibi bile ona, uyuz keçilerini emanet etmez, siz ise Onu orduya başbuğ yaptınız ve kentin savunmasını Onun eline bıraktınız!.. Siz köle ruhlu bir kabilesiniz! Sopasız yaşayamazsınız...

Kara-Konçar'ın yoldaşı iki atlı onu perdeler:

— Daha sakin ol Kara-Konçar! Burada etraf Kıpçak dolu. Bunların şahla soyları bir. Gidelim buradan!

Kara Süvari'nin sözlerinden şaşkınlığa düşen kapıdaki asker ve muhafızların dilleri tutulur.

— Ne yiğit atlı bu böyle, söyledikleri doğru! Humar-Tekin daha önceki savaşlarda acaba bir kahramanlık mı göstermiş yahut yaptığı bir fedakârlığı, akıllıca tuttuğu bir işi gören mi olmuş? Onun bütün gücü Valide Sultan Türkan-Hatun'un kuyruğu olarak dolaşmış olmasıdır. Sultanın böylesi ile biz hepimiz uçuruma yuvarlanırız.

Kara-Konçar Kurkanc'ın ana caddesinde ağır ağır gider ve karşıdan gelen kalabalığı, sert kara gözlerle süzer. Yoldaşlarına:

— Siz pazara doğru gidin ve orada Merdan'ın çayhanesini bulun. Onu herkes tanır. Orada beni bekleyin. Şimdi ben tek başıma gideceğim.

Pazardaki tezgâhların yarısı kapalıdır. İpek ve ince yün kumaşların yığılı durduğu yerlerde ise satıcılar artık müşterileri inatla çağırmaktan vazgeçmişler, bir araya toplaşmış, dertleşip oturuyorlar ve başlarına gelebilecekleri yargılıyorlardı.

— Şayet düşmanlar kenti kuşatırsa artık bir tek karış olsun, hiçbir şey satamayız. Putperestler vahşi hayvanlar gibi kenti yağmalarken ve her şeyi beleşe alırken kim bir şey satın almak ister? Dahası kafalarımız sağlam kalacak mı?

"Müebbet mahkûmlar kulesi" Harzem-şah Sarayı'nın yakınında bulunmakta ve bir yüzü meydana bakmaktadır. Kara-Konçar kuleye yaklaşarak, pencere yerine geçen, yuvarlak ufak hava deliklerine bakar ve düşünür: "O, çöl çiçeği nerede, hangi deliğin arkasındadır acaba? Yaşıyor mudur? Şayet yaşıyor ise masum yüzündeki latif hatlarını, ışıldayan gözlerini ve zarif genç kız ellerini muhafaza ediyor mu acaba? Bu korkunç kulede insanlar çıldırır, kadınlar zavallı koca karılara döner..." Onu bu düşündüğü şekilde görme korkusu ile dehşete düşer. Hayatının ışığını, başkalaşmış, çirkinleşmiş, çıldırmış görmektense ölmek daha iyi, savaşta derhal ölmek daha iyi...

Kulenin dibinde, alçak demir kapının yanındaki basamaklarda sakallı bir bekçi, eski eğri kılıcı dizlerine koymuş uyuklamak-

tadır. Onun yanındaki halı parçasının üzerinde birkaç kurumuş çörek ve içinde iki siyah bakır dirhem olan çanak durmaktadır. Şimdi mahkûmların akrabaları artık eskisi gibi özenli değiller! Sadece kendilerini nasıl kurtaracaklarını düşünüyorlar! Duvardaki hava deliklerinden sıska kollarını uzatanların çığlıkları işitilmektedir:

— Istırap çekenleri hatırlayın! Işık mahrumlarına bir parça ekmek atın!

Kara-Konçar bekçiye:

— Hey ihtiyar yanıma gel! Diye seslenir.

İhtiyar gözlerini açar, kırlaşmış sakalını sallar ve kalkmayı düşünmeksizin gözlerini atlıya diker.

— Ne istiyorsun?

Kara-Konçar ihtiyara doğru biraz yaklaşınca, O ayağa kalkar.

— Şu parayı al ve bana, bu hapishaneye çok sayıda yeni mahkûm gelip gelmediğini anlat.

— Çok gelen olsa da olmasa da bu seni ilgilendirmez.

— Yaşlı mahkûm da her halde pek az değildir.

— Kir, kene ve açlıktan ölmeyip de hala umut halkasında sallananlar var.

— İşte sana bir dinar daha. Mahkûmlar arasında kadın olup olmadığını da söyle bana.

— Büyü yaparak yeni sultana hastalık salmak istedikleri için hapsedilen iki ihtiyar kadın var.

— Peki, genç kadın yok mu?

— Başıma ne musallat olup duruyorsun? Kimsin sen, yargıç, cellât başı yahut caminin imam başı mı? Ben seninle konuşamam. Sen belki de eşkıyasın ve diğer haydutları kurtarmak istiyorsun. Paralarını geri al ve uzaklaş buradan.

Kara-Konçar vurmak için kamçıyı kaldırdığında, bir el kendisini yavaşça çekince dönüp bakar. Saçları omuzlarına kadar dökülen, elbisesi lime lime olmuş, uzun boylu bir ihtiyar Kara-Konçar'ın kızgın bakışını, sıcak gözlerle karşılar.

— Bu ihtiyarla konuşmandan buranın düzenini bilmediğin anlaşılıyor. Buradan uzaklaşalım, ben sana her şeyi anlatırım.

Şuraya bak, sen konuşurken Sultan'ın jandarmaları, cellâtları, on tanesi ortaya çıktı, hepsi bu tarafı gözlüyor ve sana saldırmaya hazır. Çabuk gidelim buradan, sözümü dinle ve beni takip et.

Kara-Konçar atına dokunur ve tuhaf ihtiyarın peşine takılır. Yol ağzında ihtiyar adımlarını daha da hızlandırır ve çok geçmeden saptığı, tenha bir sokakda durur.

— Seninle konuşmama şaşırma, ben bütün bir yıldır hapishaneye gelmekte ve yerin altına atılmış olan efendime ekmek getirmekteyim. Adı Mirza Yusuf'tur, bir zamanlar Harzem-şahı Muhammed'in vakayinamecisi idi. Şah ona sevgi ve şefkat gösterirdi. Fakat yaşlı sırtlan Türkan-Hatun Harzem'de "öfkenin büyük kılıcı ve kudretin mızrağı" olduğu zaman, Mirza Yusuf'un ne beyaz saçlarına, ne de sıskalığına acıdı ve onu hapishanenin bodrumuna attırdı...

— Fakat ne için?

— Kitabında Onu, "kudretli Harzem'in cüppesindeki kara leke" olarak adlandırdığı ve bütün alçaklıklarını tasvir ettiği için. Bunu Şah'ın aziz imamları haber vermiş. Ben de şimdi şehirde dolaşıyor, sadaka dileniyor ve zavallı ihtiyarı doyurmak için hapishaneye götürüyorum. Meçhul göçebelerin şehre dalmalarını bekliyorum. Onlar ahaliyi keser ve gardiyanlar fareler gibi kaçışırken, ben hapishaneye koşup gelecek, bu alçak bekçiyi elimle boğacak ve mahpusların hepsi ile birlikte ihtiyar Mirza Yusuf'u da hürriyete kavuşturacağım. O zaman ben kendim de vatanıma giderim.

— Vatanın buradan uzakta mı?

— Uzakta! Ben Rus topraklarındanım, bana bizdeki Slavka dede yerine, burada Saklab diyorlar.

— Kara-Konçar düşünmeye başlar, ihtiyar ise devam eder:

— Söyle bana bey-atlı sen kimi arıyorsun, belki ben sana yardım edebilirim?

— Hapishanede çok kadın var mı? Bekçi sadece, iki yaşlı kadın olduğunu söyledi.

— Yalan söylemiş. Kulenin üst kısımında, damın altındaki küçük hava deliklerini fark ettin mi? Onlar ufak ufak hücrelerdir. Haremden birkaç kadını, boyun eğmedikleri için oraya kapattılar.

— Onlar arasında Türkmenler de var mı?

İhtiyar düşünmeye başlar.

— Hepsini öğrenirim. Bu bekçi parayı çok sever. Baldırı çıplak gibi giyiniyor da olsa o çok zengindir. Esirler için getirilen bağışlardan ancak yarısını teslim eder, geriye kalanı kendisi alır. Onun hem evi, hem bahçesi, hem de, sekiz karılı haremi var... Sana yardım etmeyi deneyeceğim. Şu ağacın altındaki küçük bahçe kapısını görüyor musun? Daha önce efendim, vakayinameci Mirza Yusuf burada oturuyordu... Ben Onun evine, kitaplarına bekçilik ediyorum. Yanında, kitapları kopya etmeye yardım eden, eğitmekte olduğu Bent-Zankica adında kız vardı. O Buhara'ya gitti ve sonra da yok oldu, ben de yalnız kaldım...

— Ben sana güveniyorum ihtiyar Saklab ve benim ölümümü istediğini sanmıyorum. Yarın sabah burada olacağım...

***

VIII
KURGANC'I ALMAK İÇİN, ONU İLKİN YIKMAK GEREK

Moğol ordusu Harzem'e gelir gelmez başkenti kuşatmaya girişmez. İlk önce esir aldıkları köylüleri kendi kamplarında toplayarak, Kurganc'ın yakınlarındaki köylere yerleşirler. Cengiz'in iki oğlu Ugeday ve Çağatay kent dışındaki Telliyalı sarayına yerleşir. Başbuğları Kadan, Bugurci, Tulen-Cerbi, Tacibey ve diğerleri vakit kaybetmeden kuşatma aletleri, fırlatıcı mancınık ve tekerlekli "kaplumbağa" yapımı ile uğraşmaya başlar. Uzaklardan alınıp getirilen Çinli mühendisler, kenti çabucak almaya yarayacak hücum aletleri yapmayı üslenir.

Yakınlarda taşların bulunmayışı, atacak bir şeyin olmayışı zorluk çıkarmaktadır. O zaman Çinli mühendisler dut ağaçlarını kesip, gerekli sertliğe ulaşıncaya kadar kütükleri uzun süre suda tutmayı önerir.

Çeşitli yönlerden gelen münferit Moğol müfrezeleri kent civarında ortaya çıkmakta, kapılardan çıkmış olan süvari müfrezeleri ile savaşa tutuşmakta ve onları yeniden pusuya düşürmek için hızla kaçmaya başlamaktadır. Fakat Kurganclı savaşçılar artık ihtiyatlıdır ve duvarların savunması altına geri dönerler.

Kentte, ordunun başında Sultan Humar-Tekin bulunmakta, en yakın yardımcıları ise Er-Buka-Pehlivan, Ali Durugi ve Buhara'yı savunan Oğul Hacib'dir. Askeri danışma toplantısında Sultan Humar-Tekin Moğolların gizlice dağıttıkları mektupları gösterir. Bu mektuplarda ahali kapıları açmaya çağrılmakta ve Moğolların hiçbir zarar vermeyeceklerine güvenmeleri istenmektedir. Sultan:

— Onlarla niçin anlaşmayalım? Onlara büyük bir vergi ödemek ve konuyu barışla sonlandırmak, bütün ahaliyi istilanın, kıyımın ve yangınların dehşetine uğratmaktan daha iyidir.

Buna karşılık Oğul-Hacib ve diğerleri itiraz eder:

— Padişahım sen galiba Moğolların Buhara, Semerkent, Merv ve diğer kentlerde neler yaptıklarını unuttun. Oraların sakinleri de merhamet rica etti ve silahlarını bıraktı. Moğollar en iyi sanatkârları seçip ayırdı ve kendi ülkelerine gönderdiler, geri kalanları da sopalarla, demir topuzlarla kırdılar.

— Gene de ne istediklerini öğrenmek gerek.

Gece Humur-Tekin yanında ufak bir mahiyetle Kurganc'dan çıkar ve Çağatay ve Ugeday'ın ziyafet vermekte olduğu saraya gelir. Bir ricacı gibi ellerini göğsünde kavuşturarak onların huzuruna çıkar, Ugeday alay ederek sorar:

— Bize ne getirdin? Kapıların altın anahtarları nerede?

— Cengiz-han'ın, Doğunun Sahibi'nin yüceliği ve gücü önünde eğilir ve diğer beylerin hizmet ettiği gibi Ona hizmet etmek isterim.

Asık suratlı Çağatay cevap verir:

— Bize gerekli olan kent, senin gibi riyakârlar değil. Şayet sen kendi öz halkını sattın ve hatta onlara karşı yürüyeceksen, senin sözüne inanabilir miyiz? Götürün onu!

Cellâtlar Humar-Tekin'i ve yanındakileri derdest eder, elbiselerini soyar ve kan dökmeyerek bellerini kırar, çakal ve köpeklerin yiyeceği çukura yarı canlı halde atarlar.

Cengiz-han'ın büyük oğlu Cuci-han ordusu ile geldiği zaman, Kurganc Moğol müfrezeleri tarafından sımsıkı kuşatılmıştı. Mancınıkları duvarlara yaklaştırmak için, üç bin Moğol ve esir yığınları kanalın üzerindeki köprüyü düzeltmektedir. Yiğit süvari müfrezeleri başlarındaki Türkmen Kara-Konçar ile Kurgan kapılarından birdenbire uçar gibi çıkar ve çalışmakta olan Moğolların hepsini ani bir baskınla kılıçtan geçirir. Köprüde Moğol cesetleri yığılır kalır. Bu başarı kuşatma altındakileri canlandırır.

O zaman Moğollar bütün askerlerini kente doğru yürütür ve esir ettikleri binlerce köylüyü duvarların çevresindeki hendekleri

doldurmaya zorlar. Ancak ondan sonra kuşatma aletlerini yaklaştırmak ve kente hücum etmek mümkün olur. Mancınıklar ıslatılmış ağaç güllelerini ve içlerinde yanmakta olan sıvı dolu kupaları fırlatmaya başlar. Onlar öylesine güçlü bir ateşle tutuşmaktadır ki, tahta yapıları, söndürülmesi mümkün olmayan parlak, büyük alevler sarar.

Kuzeyden gelen, Cuci-han'ın ordusu daha kararlı bastırmaktadır. Esirlere orada kent duvarlarının altından yeraltı tüneli kazdırırlar. Moğollar kentin içine dalar, şiddetli ve kanlı çarpışmaların ardından çok geçmeden kuzeydeki nöbetçi kulübesinde Yüce Kağan'ın oğlunun büyük beyaz bayrağı dalgalanır.

Bu durum Çağatay'ın kıskançlığına ve kızgınlığına neden olur ve Kurganc'ın duvarlarına müfreze ardına müfrezeyi hücuma kaldırır. Fakat duvarları savunanlar, beklenmeyen bir sebat gösterir ve duvarlara tırmananları tuğlalarla aşağı düşürür. Saldıranlar üzerlerine boşaltılan, kaynar su ve sıcak katrandan, yanmış ve haşlanmış olarak yığın halinde yere düşerler.

***

IX
KARA KONÇAR
"MÜEBBET MAHKÛMLAR KULESİNDE"

Kara-Konçar'ın ihtiyar Saklab ile buluşmak için, ağacın altındaki küçük bahçe kapısı yanına gelişi birkaç defa sonuçsuz kalır. Nihayet onu görür. İhtiyar bu kez, daha önce olduğu gibi pejmürde elbiseler içinde değil, çizgili bir cüppe giymiş ve başında da mavi bir türban vardır. Onu ilk bakışta tanımak mümkün değildir.

— Öğrendiklerim ve yaptıklarının hepsini daha önce sana anlatamadığım için beni bağışla yiğit bey-atlı. Hapishane nöbetçisinin ağzını bıçak açmıyor. Belli ki ya jandarmadan korkuyor ya da onlarla söz birliği etmiş. Onunla her türden konuştum, hatta hapishaneyi temizlemeyi bile teklif ettim, fakat bununla sadece hışmını almış oldum. Ona iki parça çörek için evinde bir gün çalışmayı teklif ettiğim zaman, sevindi ve beni sekiz karısına gözetçi yaptı... Hırçın biri olan ilk karısını dövdüğüm zaman o bana bu cüppe ile eski türbanı hediye etti...

Kara-Konçar hiddetle bağırır:

— Bir takım kadınlar ve cüppe hakkında saçma sapan ne gevezelik edip duruyorsun! Ben sana beş altın verdim. Sen ne yaptın. Gerekli olan şeyleri öğrendin mi?

— Tabii öğrendim. Şayet Nazor baba susarsa onun karıları da mı susar? Onlar, ondan her şeyi çoktan öğrenmiş, ben de onlardan öğrendim. Bu hapishane kulesinde kırlangıç yuvaları gibi duvar içine yapıştırılmış bir birkaç hücre bulunmakta. Kulenin ortasındaki kalaslar çürümüş ve döşemeler mahzene kadar çökmüş.

— Seni de şeytan çökertmiş!

— Bu hücrelere kadar varmak zor, çürümüş iplerle bağlı tahta el merdiveninden çıkmak gerekiyormuş. Daha önce bekçi Nazor Baba oralara çıkarmış, şimdi artık O da korkuyormuş...

— Bu hücrelerde kalanlar kimlermiş?

— Harzem-şahı öfkelendirmiş olanlar. Çatının tam altındaki hücrelerden birinde de genç Türkmen kızı varmış...

Atlı, ihtiyarı omuzlarından tutar:

— Onun adını da söylesene!

— Onun adının Gül-Cemal olduğunu söylüyorlar...

— Sen, şimdi beni ona götüreceksin.

— Şimdi söylediğini yapmak mümkün mü acaba? Saray kapısının ağzında boş durmaktan sıkılmış iki yüz jandarma oturmakta, onlar birinin üzerine atılabilmek için bahane arıyor, sen de dosdoğru hapishancye geçmek istiyorsun! Kendini mahzende bulursun.

— Kes sesini ödlek adam! Hapishaneye git ve orada bekle. Ben şimdi oraya gelir, hepsini temizlerim!..

Kara-Konçar atını kamçılar ve arkasında toz bulutu bırakarak dar sokak boyunca doludizgin gider. Kentin zanaatkârlarının demirciler, bakırcılar, silahçılar ve yelme, zırh, kalkan yapan mahir ustaların oturduğu ve çalıştığı semte gelir. Sayısız çekicin örslere vuruşu, sersemletici gürültü ve çınlama ile havayı doldurur.

Buradaki işlerin yalnız yarısı canlı yürümekte, sadece silah yapan ustalar hararetli çalışmaktadır. Ölüm kalım gününde, kimin çeşit çeşit bakır leğenlere, kupalara yahut at takımları için zarif süslere ihtiyacı olacak?

Kara-Konçar, bağırıp çağırarak tartışan bir kalabalık görür. Asık suratlı bir süvarinin belirmesi onların meraklanmasına neden olduğundan susarlar. Kara yağız atın üzerindeki bu "siyah yiğide" gerekli olan ne acaba?

Kara-Konçar kalabalığın ortasına girer ve hararetli hararetli konuşmaya başlar:

— Ey siz, demirciler, demir kollular, bakır göğüslüler! Hanlar ve beyler daha hala bizimle alay mı edecek? İlkin Harzem-şah Muhammed sizlerin gücünü haraçları ile sıktı. O altın dolu sandıklarla İran'a kaçtı. Allah'a şükür hınç dolu sırtlan anası da onun arkasından tıpış tıpış gitti. Şimdi kendini sultan ilan eden Humar-Tekin düşmanlarımızdan yana geçti ve galiba onlara

Kurgan'ın duvarlarının neresinden kolay yıkılacağını anlatmıştır. Burada hep böyle gözlerinizi mi kırpıştıracak ve yeni herhangi bir sultanın sizi yeniden satmasını mı bekleyeceksiniz? Neyi bekliyorsunuz? Haydi, saraya yürüyelim, o yılan yuvasını darmadağın edelim, hapishanenin demir kapısını elbirliği ile söküp atalım ve onun bodrumlarındaki mahkûmları çıkaralım. Hapis yatanlar eşkıya ya da cani değil, sultanın işine gelmeyen doğruları konuşanlardır.

— Haydi yürüyelim! Yürüyelim! Harzem-şah'ın sarayını yerle bir edelim! Hapishaneyi yıkalım! Diye bağırmaya başlar demirciler.

— Çekiçleri alın, kerpetenleri ve keskileri alın, Zincirleri parçalamak için lazım olan her şeyi alın. Zindanda çürüyen kardeşlerimizi kurtarmak için lazım olan her şeyi alın.

Bütün demirciler, silahçılar, bakırcılar ve diğer zanaatkârlar, çekiçleri, kılıçları, mızrakları alıp korkunç bir kalabalık halinde saraya doğru yürür. Kalabalığı dağıtmak için birkaç muhafız önlerine geçmeye yeltenir. Kalabalık onları çiğner geçer. Demirciler sarayı yakıp yıkarken, birkaç kişi, hapishanenin demir kapısını açmak için Kara-Konçar'a yardım eder. Bağlanmış olan Nazor Baba içini çeke çeke ağlayarak ayakta dikilmekte ve mahkûmlara daima kendi evlatları gibi özen gösterdiğine yeminler etmektedir.

Demirciler demir kapıları hızla açar.

Demircilerle koşup gelmiş olan Tugan bağırır:

— Çabuk aşağıya, zindana! Ebedi karanlıktan gözleri körelen, takatleri tükenen arkadaşlarım orada kaldı. Kötürüm olan bazıları dışarı çıkamayacak halde...

Birkaç kişi bodrumun karanlık deliğine doğru iner.

Paçavralar içinde, kirli, tırnakları uzamış, saçları karmakarışık mahkûmlar birbirine tutunarak, sürünerek oradan çıkmaya başlar. Yılların karanlığından gözleri görmez olanlar kafalarını sağa sola çarpar, yollarını el yordamı ile bulur. Onlar yeniden, gökyüzü ve güneş altındaki, hür insanlar arasında olduklarına inanamayarak hem ağlar, hem gülerler.

Kalabalıktan onlara bağırırlar:

— Pazardan geçerek yürüyün. Harzem-şah'ın uyruklarına nasıl baktığını herkes görsün! Tüccarlara, size temiz gömlek ve şalvar vermelerini söyleyin.

Kara-Konçar elinde fener, soğuk ve rutubetli kulenin içine dalar. Korku içinde dualar mırıldanıp duran bekçiyi önüne katar. O sallantılı basamaklardan yukarı tırmanır. Tugan, mahkûmların kapılarındaki kilitleri çekiçle kırarak onu takip eder. Üstü başı lime lime, bitkin ve zayıf, zavallı kadınlar sallanarak, duvarlara tutunarak ve ağlayarak aşağı iner.

Kara-Konçar, çatı kubbesinin tam altına çıktığı zaman, bekçi demir kapının yanında durur. Ufak dikdörtgen hava deliğine demir parmaklık çekilidir. Bekçi:

— Burada, saray hareminden bir kadın "daima ve ölene dek" tutulmaktadır. O Muhammed Şah'ın kendisine el kaldırmaya cesaret etmiş.

— Ne bekliyorsun? Açsana!

— Bana kızma kahraman bahadır, bu kapının anahtarını padişahın kendisi saklıyordu.

— Sende anahtar yok mu demek?

— Yok efendim! Herkesten yüce Allah biliyor ki yok!

— Öyle ise canın cehenneme, defol! Diyerek Kara-Konçar bekçiyi aşağı atar. Düşerken, umutsuz çığlıklar atarak, çürümüş kirişlere çarpa çarpa aşağı uçar, ürken köpekler havlaşarak karanlıkta kaçışırlar.

Kara-Konçar Kapıdaki ufak deliğe gözünü dayar, içerde yalnızca eğik güneş ışığı ile aydınlanmış bir halı parçası görür.

— Nerede O? Hücre boş! Yoksa O öldü mü? Diye düşünür.

Birden önünden bir gölge kayarak geçer ve belli belirsiz karanlık bir yüz fark edilir. İri siyah bir çift siyah gözün dikkatli bakışı Kara-Konçar'a saplanır kalır.

Kara-Konçar, eski türkülerden pek çok güzel sözler hazırlamıştı, fakat onların hepsi ürken arılar gibi uçuşur gider. Onun söyleyebildiği sadece:

— Benim, ben!

— Ürkek ve zayıf bir ses mırıldanır:

— Yüzüne ışık tut da, seni tanıyabileyim.

Kara-Konçar biraz geri çekilir ve yanan meşaleyi yukarı kaldırır.

— Vahşi hayvanın pençesinin yüzünde açtığı yarayı tanıyorum. O sensin, hiç kimsenin ve hiçbir şeyin zapt edemeyeceği sen.

— Kapıdan geri çekil. Hürriyete şimdi kavuşacaksın.

Kara-Konçar, bir deri bir kemik kalmış kızın gölge gibi geri çekilişini ve alacalı halı parçasının üzerine kendini bırakışını fark eder. Esmer, neredeyse tamamı çıplak vücuda güneş ışınları düşmektedir. Kırmızı kumaştan yırtık pırtık elbisesi ve birkaç ipe dizili mavi boncuk onu güçlükle örtmekte, iri siyah gözler hüzünle ve kuşkuyla bakmaktadır. Yoldaşlarından biri Kara-Konçar'a seslenir:

— Bana bırak. Silahçı kilidi, Karakum bahadırından daha çabuk açar.

— Demirci çekiçle vurup kilidi düşürür, demir kapı açılır. Gül-Cemal elleriyle kapanarak oturmaktadır.

— Üzerimdeki bütün elbise çürüyüp dağıldı. Senin karşında ayağa kalkamam.

Kara-Konçar geri çekilir ve genç demirciye:

— Kadına bakmaman gerek, sendeki hırkayı ona bırak, ben sana başkasını, ipeklisini hediye ederim.

O geri döner ve dar yarı yıkık merdivenden kulenin çatısına çıkar. Çevrede kıvılcım ve ateş fırtınası halinde bulutlara doğru atılan, buram buram yükselen dumanları görür. Kent alev alev yanmaktadır. Kent duvarlarının çevresindeki toz bulutları içinde, süvari müfrezeleri hareket halindedir. Uzaktaki kulede Cuci-han'ın beyaz yedi kuyruklu bayrağı dalgalanmaktadır.

Mavi türban ve erkek hırkası giyince, ince güzel bir delikanlıya benzemiş olan Gül-Cemal de alana çıkar. Yay gibi kaşlarını hayretle kaldırarak uzaklara bakar.

— Kurganc'da neler oluyor? Kent duvarları önünde dörtnala kalkan bu korkunç adamlar da neyin nesi?

Kara-Konçar cevaplar:

— Savaş doludizgin buraya da geldi. Düşmanlar Kurganc'ı kuşattı... Şimdi biz seninle daima yan yana mücadele edeceğiz. Savaşın ateşi ve hüzünlü gözlerindeki yaşlar bizi birleştirdi.

— Bu korkunç kulede ben her şeyi unuttum ve sadece kin gütmeyi öğrendim. Eski gamsız Gül-Cemal gibi değil, kızgın bir dişi kaplan gibi ben seninle her yere giderim.

Kara-Konçar onun sözlerini duymaz bile. O elini gözlerine siper etmiş, hızla yayılan duman ve toz tabakaları arasında olup bitenleri görmeye çalışmaktadır.

— Bu delilerin yaptıklarına bak! Koca Ceyhun Nehri yatağından çıkmış bize doğru geliyor... Evleri silip süpürüyor, onlar çocuk oyuncakları gibi göçüp gitmekte... Şuraya bak, uzun uzun kavaklar tıpkı baltalanmış gibi çatırdayarak yıkılıyor... Bu aptal, acımasız vahşiler suyu bol güçlü nehrin akıntısını bin yıldan beri tutan seti yıkmışlar.[117] Nehir şimdi yolu üzerindeki her şeyi yıkıp devirerek akacak ve ahalisi kalabalık kenti silip süpürecek... Gül-Cemal bu eski kuleden acele kaçmamız gerek, suyun çarpması ile burası yıkılır ve bizi de altında kalırız...

Moğolların zorla atağa kaldırdığı esirlerin aralıksız hücumları ile kentin büyük kısmı yıkılmıştı. Fakat Kurganc sakinleri gene de müthiş bir öfke ile savunmalarını sürdürür. Moğollar mahalleleri teker teker alır. Açık alanda at üzerine savaşmaya alışkın Moğollar yanan binaların enkazı ile kapanan dar sokaklarda güçlükle ilerler, ancak saldırıyı inatla sürdürür ve isabetli, uzun ok atışları ile kenti savunanları sarsarlar.

Esir düşmeleri halinde başlarına geleceği bildikleri için, Kurganc'ın en kızgın savaşçıları zanaatkârlardır. Moğollar en mahir ve en güçlülerini kendi uzak memleketlerine gönderecek, işe yaramayan geri kalanlarını ise kılıçtan geçirecektir.

Kadınlar ve kızlar duvarlarda ve evlerin çatılarında, babaları, kocaları ve kardeşlerinin yanı başında çarpışır. Onlardan birine ok isabet eder de düşerse, kadınlar düşeni başka oklardan korumak için, yaralının önüne korkusuzca tuğla ve toprak yığmakta.

---

117. Suyu boşaldıktan ve tüm kenti bastıktan sonra Moğollar seti kendileri yıktı. Binalar çöktü ve onların yerini su kapladı.

Kurganc'ın kahramanca savunulması, büyük Harzem'in yıkılışına dair hüzünlü hikâyenin en olağanüstü sayfalarından birini teşkil eder. Diğer kentlerin büyük ekseriyeti, Moğollara körü körüne güvenmeleri, korkaklıkları ve zayıflıkları nedeni ile iz bırakmadan yok olur. Moğollar Kurganc çevresinde pek çok askerlerini kaybeder ve ölenlerin kemikleri sonraları yıkıntılar arsında uzun yıllar görünecek olan tepeler meydana getirir.

Ele geçmemiş sadece üç mahalle kaldığı zaman, bitkin ve yaralar içinde kalan Kurganc savunucuları teslim olmaya karar verir ve seçtikleri kişileri Cuci-han'a aman ve merhamet dilemek için gönderir. Cengiz-han oğlunun cevabı:

— Daha önce aklınız nerede idi? Benim ordum kente yaklaştığı zaman niçin boyun eğmediniz? Şimdi bunca en iyi savaşçılarımı kaybettikten sonra, ben askerlerimin öfkelerini giderip, talana doymalarına yasak koyabilir miyim? Size hiçbir merhamet gösterilmeyecek.

Moğollar kentin sağlam kalmış kısmının üzerine atılır. Kimi savunucuları esir alır, diğerlerini kılıçtan geçirir ve ne var ne yok her şeyi yağmalarlar.

Harzem'in incisi Kurganc'ın ağabeyinin eline geçmesini istemeyen, Çağatay Han'ın emri üzerine Moğollar, tüm Harzem'e su dağıtan ana bendi yıkar. Koca kenti su basar ve binaları yerle bir eder. Kentin yeri de sonra, uzun yıllar su ile kaplı kalır. Tatarlardan kurtulanlar da ya taşan nehrin dalgalarında boğulur ya da, yıkıntılar altında can verir. Ayakta kalan sadece birkaç binadır. Yapımı tuğladan eski Kehçi-Ahçak Sarayı'nın bir parçası ve iki adet şah türbesidir.

Kuduran nehrin suyu Harzem'in başka birkaç kentini daha basar, nehrin kendisi de yatağını değiştirir ve uzun süre kumlardan geçerek, Abeskun denizine doğru yol alır.

Kurganc meyusane savunulurken Hacı Rahim duvarda çarpışanların arsında bulunur. Yaraların sarılması ve tedavisinde Arap usullerini bildiği için, onlarla ilgilenir. Ceyhun Nehri aniden taştığında, Tekeş Şah'ın tuğladan yapılma yüksek türbesinde iki gün kalır. Karşısından gelen kayığın dümenindeki, artık dervi-

şin tanıdığı olan demirci Kerim-Gulem'dir. O, dervişi kayığına bindirir ve kuduran su deryasında kayıkla birlikte dolaşarak kurtarabilecekleri herkesi birlikte kurtarırlar. Onlar Kara-Konçar ve Gül-Cemal ile bir daha karşılaşmazlar. Ancak uzun bir zaman geçtikten sonra Hacı Rahim, Karakum çöllerinde Moğolları avlayan Kara-Konçar'ın kahramanlıklarına ve Onun son Harzem-şah haremine zorla götürülen, çoban kız Gül Cemal'e sınırsız aşkına dair meddah'ın[118] anlattığı hikâyeleri defalarca dinler.

Meddah hikâyesini ünlü ve zengin Kurganc kentini silip süpüren nehir selini tasvir ederek sonlandırıyordu. Birçok kişi Gül-Cemal'i kurtarmak için onun dalgalarla umutsuzca nasıl boğuştuğunu, fakat azgın sellerde ikisinin de nasıl kaybolduğunu görmüş... Bir tümsekliğin açığa çıktığı yerde, iki insan bedeni bulmuşlar: Gül Cemal ve Kara-Konçar yan yana yatıyor ve Türkmen kızının küçücük eli Kara-Konçar'ın sıkılı güçlü avucunda duruyormuş.

Meddah hikâyesine bir öğütle son verir: "Gerçek yürek sevdası olan aşk, ancak ve ancak ölümle sona eren aşktır..."[119] Fakat bu esnada dinleyici kızlar ağlayacak olursa meddah şunları söyler: "Bilen insanların bana anlattığı başka bir hikâye daha var: Kara-Konçar'ın Ceyhun'un dalgalarında öldüğüne dair haberler doğru değilmiş. O, Gül-Cemal'i de kurtararak nehrin selinden kara yağız atında yüzerek çıkmış. Ve onu Karakum'un derinliklerindeki, Bala-İşem kuyuları civarında kurulu kendi çadırına götürmüş. Onlar orada, size ve herkese dilediğim mutluluk içinde uzun yıllar boyunca yaşamışlar!"

***

118. Meddah: halk hikâyecisi
119. İbin-Hazam'ın öğütlerinden (XI. yy.)

X
HACI RAHİM GENÇ BATU HANIN YANINDA

Zayıf bir yavruyu küçümseme,
o belki de bir aslan yavrusudur.
(Arap atasözü)

Hacı Rahim azgınlaşan Moğol müfrezeleri arsında yolunu bulup, Cuci-han'ın kampına gelmeyi güçlükle başarır. Dervişin kalpağına bağlı olan şahin kabartmalı altın plaka, büyük Moğol hükümdarlığı kuzey-batı ulusunun[120] efendisinin beyaz çadırına varana dek onu korur. Hacı Rahim, Moğol Hükümdarı'nı çevreleyenler arsında onunla tartışmaya cesaret edebilen tek kişinin, tehditkâr Cengiz-han'ın büyük oğlu Cuci-han olduğunu duymuştu. Keza Cengiz-han'ın ilk oğluna güvenmediği ve onun kendisine karşı kumpas kurmasından daima şüphe ettiği, bu nedenle Onu, büyük kısmı hala fethedilmesi gereken, en uzak bölge ulusunun idaresine tayin ettiği de konuşulmaktadır. Cengiz-han'ın o zaman oğluna, "Batıya doğru Moğol atlarının ayak basabileceği yerlere kadar bütün toprakları sana veriyorum!" demiş olduğu da...

Cuci-han beyaz çadırda, engin bir tahtta bağdaş kurup oturur. O uzun boyu, ayı gibi yürüyüşü, yeşilimsi gözlerinin soğuk soğuk bakışı ile babasına benzemekte, uzun bıyıkları ve dar siyah sakalı ile köse Moğollardan ayrılmaktadır. Cuci, sakalının içine ince bir örgü halinde ustaca bağlanan at kıllarını sağ kulağının arkasına atmaktadır. Tahtın önünde diz çöküp yere kadar eğilen hanları, uleması, tüccarları ve sıradan insanlarıyla Harzem'in ricacı kalabalığı uysalca Yüce Hükümdar'dan lütuf beklemektedir.

---

120. "Ulus" eski Moğolca'nın bir sözcüğü olup yazar metnin orijinalinde aynen kullanmıştır. (R.A.)

Hacı Rahim, "Ya hu... ya hak!..." Diye yüksek sesle tekrarlayarak ricacıları atlayıp, dosdoğru Cuci-han'ın tahtına doğru yürür ve asasına dayanarak durur.

Cuci-han sabit, bulanık bakışını dervişe dikerek sorar:

— Ne istiyorsun Kıpçak şamanı?

Hacı Rahim büyük vezir Mahmut Yalvaç'tan eli ile yazmış olduğu bir mektup getirdiğini söyler.

— Niçin böyle geç kaldın? Mektubu ben uzun zamandır beklemekteyim.

— Ben, Kurganc kentinde kuşatma altında kaldım.

— Demek sen benim düşmanlarımla mı birlikte idin?

— Evet, eczacı-hekim olarak yaralılara yardım ettim.

Hacı Rahim mumla kapatılmış olan asanın ucunu açar ve dürülü kâğıt yaprağını çekip çıkarır. Cuci-han'ın kâtibi yaprağı açar ve hayretle bakar.

— Burada hepsi üç kelime yazılı: "Bu insana inan!"

Cuci:

— Bu kadarı açık ve yeterli! Oğlum Batu-han'ı getirin! Der.

Nükerler koşar ve çok geçmeden dönerler. Elinde ufak bir yay ve üç kırmızı okla[121] dokuz yaşlarında bir çocuk önlerinde zıplayarak yürümektedir. Onu ellerinden tutarak getirmeye çalışan iki yaşlıdan sıyrılır. Cuci-han'a koşarak yaklaşan çocuk alışkın olduğu jestle diz üstü düşer, alnını halıya değdirir ve ışıldayan kahverengi gözlerle herkese bakarak sıçrayıp kalkar. Cuci çocuğu gözü ile işaret ederek:

— İşte, benim oğlum Batu-han! Ben vefalı Mahmut-Yalvaç'tan oğluma okuma, yazma ve benim yeni tebaam Harzem sakinlerinin anlaştıkları dilde konuşmayı öğretecek bilgin bir kişi göndermesini istemiştim. Sen böyle bir öğretmen olabilir misin?

Hacı Rahim yanıtlar:

— Ben, çocuğa Türkmence, Farsça, Arapça kitapları okumasını öğretebilirim ve bunu sevinçle yaparım. Ancak ben, camilerdeki imamların yaptıkları gibi, kutsal kitapları açıklamayı

121. Üç kırmızı ok: yüksek han soyunun işaretidir.

bilmiyorum. Benim üzerinde çalıştığım kitaplarda cihandaki seyahatler tasvir edilmekte, hayır ve şerrin, ana yurt sevgisinin, her insanın borcunun ne olduğu anlatılmaktadır.

— Söylediklerin yararlı ve iyi şeyler! Öğretmenin böylesi oğlumdan "step vahşisi derinin soyulmasına" yardım edebilir ve onu halkları yönetecek kişi yapabilir. Batu yeni hocana itaat et! Mirza sana oğlumu değnekle dövmene izin veriyorum...

Çocuk döner:

— Şayet o bana bahadırları, savaşları anlatırsa onu dinleyeceğimi sanıyorum!

— Ben sana Rum komutan çifte boynuzlu İskender'in fetihlerini anlatacağım. Bu hükümdar çok genç yaşlarda pek çok ülke fethetti, kendinden daha çok silahı, hazinesi ve ordusu olan hükümdarların hepsi İskender'in karşısında bozguna uğradılar.

Çocuk dervişten yana döner ve merakla onu süzmeye başlar.

"Han İskender böylesi zaferleri hangi yollarla elde etti?" Diye sorar Cuci-han.

— İskender'in kendisine bu soruyu sordukları zaman Onun güya, "fethettiğim ülkenin uyruklarına zulmetmiyorum" diye cevapladığı söylenmekte.

Cuci-han oğluna bakar ve sorar:

— Benzeri olmayan ve en büyük kişi benim babam Cengiz-han dünyanın yarısını fethetti, çifte boynuzlu İskender ise diğer yarısını... Fethetmek için sana ne kaldı Batu-han?

Çocuk düşünmeden cevaplar:

— Ben İskender'deki bütün toprakları elinden alırım!..

O günden başlayarak Hacı Rahim Cuci-han'ın oğlunun öğretmeni olarak Onun kampında birkaç yıl kalır, Cuci-han'ın aniden bir insanın elinden ölümü buluncaya kadar da Onun oğluyla meşgul olur. Sürek avı esnasında Cuci-han bir geyiği kovalamaya başlayarak nukerlerinden uzaklaşır. Onu güçlükle bulurlar. Bel kemiği Moğol âdetine göre kırılmış olarak yerde yatmaktadır. Gizlenmiş olan esrarengiz katiller açığa çıkartılamaz. Kimileri

onların bizzat Cengiz-han tarafından gönderildiğini fısıldaşır.[122] Bulduklarında Cuci hala sağ, fakat ne bir tek kelime söyleyebilmekte, ne de elini oynatabilmektedir. Sadece onun gözleri ebediyen kapanıncaya kadar, hüzünlü ve bulanık olarak görmeye devam eder.

O günlerde, gönderilmiş olduğu batıdaki seferden dönen ünlü komutan Subutay-bagatur oraya gelir ve kucaklayarak kendi eyerine oturttuğu çocuğa, Batu-hana şöyle der:

— Burada seni de efendim Cuci-han'ın görmüş olduğu sonun aynısı bekliyor. Seni benimle askerlik sanatını öğrenebileceğin yere, Çin'e götüreceğim. Seni kendi öz oğlum gibi yetiştireceğim ve başbuğ yapacağım.

Hacı-Rahim Batu-han'dan ayrılınca, yeniden kimi kimsesi olmayan gurbet elleri dolaşan kişi olarak kalır. O nehrin seli Kurganc'ı bastığı zaman kaybolan, küçük kardeşi Tugan için hüzün duymaktadır. Nehrin dalgalarından ya da Moğolların kılıcından acaba ölmüş müdür, kurtulmuş mudur? Başka yerlerde hür olarak mı yoksa köle olarak mı dolaşmaktadır? Hacı Rahim bunları sürekli düşünür ve onunla tekrar karşılaşacağı günü bekler.

Hacı Rahim kent kent dolaşır ve Moğolların acımasız istila günlerine tanık olanlara Harzem halkının başından geçenleri, o acılı günleri sorar. Güvenilir kişilerin hikâyelerini kaydeder. Ve nihayet Cengiz-han hakkında bir kitap yazarak, onun nasıl kudret sahibi olduğunu, bütün dünyayı nasıl zapt etmek istediğini ve Moğolların geçtikleri yerlerde her şeyin nasıl yok olup çöle dönüştüğünü anlatmaya karar verir.

***

122. Doğulu vakayinameciler böyle yazmaktadır. Cuveyni (XIII. yy.) ve diğerleri.

Üçüncü Kısım

Kalka Savaşı

I
CENGİZHANIN EMRİ

...Onların görünüşü cehennemi andırmakta ve dehşet salmaktadır. Sakalları yok, sadece dudak ve çenelerinde birkaç, kıl vardır. Gözleri dar ve keskindir. Sesleri ince. Onlar sağlam yapılı ve uzun ömürlüdür.

(Kirakos, XIII. yy. Ermeni tarihçisi)

Ejderha yılının Safar (nisan) ayında, Cengiz-han en zor görevlerin icrasında denenmiş iki başbuğunu, yaşlı, tek göz Subutay-bagatur ve genç Cebe-noyan'ı yanına çağırır.[123]

Onlar gecikmeden cihan fatihinin ipek çadırına gelir ve altın tahtın önündeki keçeye çökerler. Cengiz-han sol ayağı üzerinde, sağ dizini kucaklamış olarak oturmaktadır. Büyük bir zümrütle süslü, yaldızlanmış yuvarlak şapkasından siyah kızıl tilkikuyruğu sallanmaktadır. Sarımsı yeşil kedi gibi gözler eğilen yenilmez iki bahadıra kaygısızca bakar. "Biricik ve en büyük" hafif ve kısık sesle konuşmaya başlar:

— Casuslar bana, sarıkulaklı köpeğin oğlu Harzem-şahı Muhammed'in ordusunu gizlice terk etiğini haber verdiler. Kaçış izlerini silmeye çalışan Muhammed yakın zamanlarda Ceyhun Nehri'nin geçiş yerlerinde görünmüş. O Harzem-şahlar'ın yüz yıldır biriktirdiği haddi hesabı olmayan hazineyi de beraberinde götürüyormuş. Yeniden büyük bir ordu toplamadan Onu yakalamak gerek... Biz size yirmi bin süvari vereceğiz. Şayet savaş için

123. O tarihlerde Buhara ve Semerkand'ı almış olan Cengiz Han Hindistan'a sefere hazırlanmaktadır.

sizi tereddüde düşürecek kadar, Şah'ın bir ordusu olursa, iyi düşünün, savaştan kaçının... Fakat anında bana haber verin!.. O zaman ben sizin ikinizin zafer kazanamadığı yerde tek başına başa çıkabilecek olan Tohuçar-noyanı gönderirim... Mamafih, bizim bu emrimizin Muhammed'in bütün ordularından daha güçlü olduğunu düşünüyoruz! Muhammed'i zincirler içinde taşımadığınız sürece siz de benim yanıma dönmeyin!.. Şayet sizin bozguna uğrattığınız Şah, sarp dağlarda yahut karanlık mağaralarda barınak bulmak için kaçarsa veya kurnaz bir sihirbaz gibi insanlara görünmez olursa Onun hüküm sürdüğü yerlerde kara bir boran gibi esin... Boyun eğen her kente müsamahalı davranın, ufak bir muhafız kuvveti ile gülümsemeyi unutmuş bir yönetici bırakın... Fakat direnen her kenti hücum ederek alın! Orada taş taş üstünde bırakmayın, her şeyi kömür ve kül haline getirin!.. Bizim bu emrimizin sizin ikinize de zor görünmediğini düşünüyoruz...

Cebe-noyan doğrulur ve sorar:

— Harzem'in şahı Muhammed, şayet mucize kabilinden bizden kaçıp daha batıya giderse ne zamana dek onu kovalamalı ve altın çadırından uzak olmalıyız?

— O zaman siz Onu cihanın sonuna kadar, Sonuncu denizi görene dek kovalayacaksınız.

Subutay-bagatur eğik ve yana yatık kafasını inleme ile kaldırarak fısıldar:

— Şah Mhammed şayet balık olur da denizin dibinde saklanırsa?

Cengiz-han burun kökünü kaşır ve kuşkulu bakışını Subutay'ın üzerinde gezdirir.

— Onu daha önce yakalamayı başarın! Yola çıkmanıza izin veriyorum.

İki başbuğ dizleri üzerinde doğrulurlar ve çıkışa doğru geri geri giderler.

Aynı gün, yirmi bin Moğol ve Tatar atlısı ile batıya doğru rüzgâr gibi yola çıkarlar.

***

II
"ENBÜYÜĞE" RAPOR

Cebe-noyan ve Subutay-bagatur Cengiz-han'ın emrini yerine getirerek, iki tümen süvari ile kuzey İran'ın vadilerinde ve dağların dolambaçlarında iki yıl boyunca kaçan Harzem efendisi Muhammed Şah'ın izlerini arayarak at koştururlar. Hiçbir şey bulamazlar. Halk arasındaki söylentiden, memleketini terk eden Harzem-şah'ın herkes tarafından terk edilmiş olarak, Abeskun denizindeki kimsesiz bir adada öldüğünü öğrenirler.

O zaman Cebe ve Subutay bahadırların çarpışmalarına dair eski türküleri söylemesini bilen Moğolu çağırırlar ve "biricik ve en büyüğe" olan kendi raporlarını ona yavaş yavaş türkü okur gibi söylerler. Moğol'a da dokuz kere dokuz,[124] söylediklerini tekrar ettirirler ve sonra onu konak yeri Nesef[125] kenti yakınlarındaki çayırı bol, suyu temiz ovada bulunan Cengiz-han'ın yanına gönderirler. Moğolların yaktığı kentleri terk edenlerin, aç kaçak çetelerin, saldırı ve soygunları yüzünden yolculuklar hala tehlikeli olduğundan, ulağın korunması için güvenilir nukerlerden üç yüz kişi seçerler.

Ulak bütün yol boyunca mavi Moğol steplerine, ormanlı dağlara, ateşlerdeki pembe alevlere benzeyen Kerulen kızlarına dair eski Moğol türküleri söyler durur, fakat bagaturların onunla gönderdiği haber türküsünü bir kez bile söylemez. Yüce kağanın konaklama yerine gelince, ulak korumaların (turgaudların) sekiz nöbet noktasından geçerek ve kutsal ateşlerin dumanı ile arınmış

124. Yazı yazmasını bilmeyen Moğol şefleri önemli raporları gönderirken, ulağın tahrif etmesinden çekindikleri için onu türkü biçiminde tanzim edip ulağa ezberletirlerdi. Dokuz sayısı Moğollarda kutsal sayılmakta idi.

125. Nesef: Buhara'nın güneyine doğru şimdiki Karşi kentidir.

olarak sarı otağa yaklaşır ve altın kapının önünde durur. Girişin yanlarında her biri beyaz kıldan iplerle, altından dökme kazıklara bağlı olan, olağanüstü güzellikte biri sütbeyazı, diğeri siyah yeleli ve kuyruklu açık doru iki at durmaktadır.

İhtişamın böylesinden şaşkına dönen ulak yüz üstü yere kapanır ve iki pehlivan-turgaud kollarından tutarak onu kaldırır ve çadırın içine kadar taşıyarak, Cengiz-han'ın önündeki halıya bırakırlar. Moğolların sahibi, altın kaplamalı geniş tahtta bağdaş kurmuş oturmaktadır.

Gözlerini kapatan ulak dizleri üstünde durarak, türkü gibi ezberlediği raporu Moğol destansı türkülerini söylemeye alışık olduğu şekilde yüksek bir ses tutturarak okur:

En büyüğe onun gayretkeş nukerlerinden,
Subutay-bagatur ve Cebe-noyandan haber:
Kuyruksuz tilkinin oğlu, Harzem-şahı Muhammed,
Hayatını bir cüzamlı kulübesinde bitirdi.
Yılan yavrusu gibi oğlu, itaatsız Celal,
İran dağlarından kaydı gitti.
Duman gibi iz bırakmadan kayboldu gitti.
Onların işini bitirdik! Biz gideriz Kafkas'a.
Karşı gelen halkla dövüşürüz,
Güçlerini sınar, askerlerini ölçeriz.
Kıpçak steplerini rüzgâr gibi geçeriz.
Atlara soluk verdiğimiz yerde,
Biz yolları belleriz, otlakları araırız.
Senin altın gibi atın için,
Sen batıya fırtına gibi uçasın diye,
Cihanı dizinin altında eğesin diye,
Bizi ala koyacak güç dünyada yok,
Biz koşarız sonuncu denize doğru,
Atlarımızın ayaklarını yıkayacak yeşil dalgalar orada.
Kopardığımız kafalar olacak, görülmemiş bir dağ orada.

Ve her yere Moğol elini koyasın diye.[126]
Kaya parçalarından dağ yaparız,
Senin kutsal adını yazmaya.
Ancak o zaman döner atlarımızın başı doğuya,
Uçar gelir gerisin geri, senin altın yurduna.

Türküsünü bitirince gözlerini aralayan ulağk, ilk kez hükümdarın sert gözleri ile karşılaşır. Bu sıradan bir Moğol'un ulaşamayacağı bir durumdur. Ne yapacağını şaşırarak tekrar yüzüstü kapanır. Cengiz-han yarı kapalı gözleri ile duygularını açığa vurmadan ve istifini bozmadan kırlaşmış kızıl sakallı başını sallayıp, çıplak ayağını kaşıyarak oturur. Önünde yatana, bezgin argın bakar ve sanki kendi kendiyle konuşuyor muşça:

— Sendeki gırtlak yaban kazınınki gibi... Sana bir mükâfat vermeli diyerek Kağan, tahtın kolunda asılı duran ipek torbayı biraz karıştırır, bir parça tozlanmış şeker çıkartır ve onu titreyen ulağın ağzına koyup konuşur:

— Cebe-noyan ve Subutay-bagatur'u övmek için henüz erken. Seferleri başarılı mı olacak görelim... Cevabımızı ayrıca özel bir ulakla göndeririz.

— Kağan el hareketi ile ulağa serbest olduğunu söyler. Onu doyurmalarını, kımız vermelerini ve koruma olarak eşlik edenlere de layık oldukları ikramlarda bulunulmasını emreder. Uzaklaşan Moğol müfrezelerine bir an evvel yetişmeleri için ertesi gün, hepsini gerisin geri gönderir.

Bir yıl geçer, batıya hareket eden Moğollardan hiçbir haber gelmez. Bir gün Cengiz-han kâtibi Uygur İsmail-Hoca'ya birkaç kelimelik talimatını söyler. Ve mühürlenip sıkıca kapatılan mektubun muhteviyatını hiç kimsenin bilmemesini, şapkasında

---

126. Bazı askeri tarihçilerin görüşüne göre, Subutay-bagaturun ve Kalka Savaşı ile sona eren seferi Moğolların Doğu Avrupayı istilalarına hazırlık için Cengiz Han'ın belirlediği köklü stratejik bir keşif hareketidir. Bu sefer Cengiz Han'ın ölümünden on iki yıl sonra torunu Batu-han (Batıy) tarafından 1237 yılında başlatıldı. Bu seferin baş askeri danışmanı ve yöneticisi söz konusu keşfi gerçekleştiren Subuday-bagatur idi.

aciliyet işareti olarak şahin tüyü bulunan, atının koşumlarında küçük tefler asılı bir ulağın götürmesini emreder. Ulağı koruma görevini, on bin süvarili tümen başı Tohuçar'a verir:

— Sen cihanın öbür ucuna kadar, Cebe-noyan ve Subuday-bagatur'u buluncaya dek gideceksin. Ulak mektubumuzu, orada senin gözlerinin önünde Subuday-bagatur'un eline kendi eli ile verecek. Onlar o kadar uzaklaştılar ki, şimdi öfke dolu otuz üç halk onları sıkıştırıyordur. Artık onlara yardım etme zamanı.

Cihanın öbür ucuna uçup giden Moğolları aramak için Tohuçar aynı gün kendi tümeni ile batıya hareket eder.

***

III
SONUNCU DENİZİ ARAYIŞ

İleri, ayakları sağlam atlar!
Halkların korkusunu gölgeniz kovalar.
(Bir Moğol türküsünden)

Kışı uyuyarak geçirip, baharın güneş ışınları ile ısınan kocaman iki yılanın eski çınar ağacının köklerinden sürünerek, açık alana çıkışları ve kâh birbirlerine sürtünerek kâh yeniden ayrılarak patikalarda kayıp giderken hem kaçışan yaban hayvanlarına hem de üzerlerinde bağırtılarla uçuşan kuşlara korku salmalar gibi, gayretkeş Cebe-noyan ile kurnaz, ihtiyatlı Subuday-bagatur'un iki tümeni de kâh bir kayış gibi uzayarak, kâh gürültülü, renga renk kalabalık halinde bir araya yığışarak korku dolu kentlerin civarındaki tarlaları çiğnerler ve arkalarında yanıp kararmış yıkıntılar, şişmiş cesetler bırakarak batıya doğru yürürler.

Cengiz-han ordusunun bu öncü kuvvetleri, Har, Simnan, Kum, Zencan ve diğer ketleri yakıp yıkarak, Kuzey İran'ı geçer. Hamadan hâkimi kentten ilerde Moğolları hediyerle (binek at sürüleri ve iki yüz deve yükü elbise) karşıladığı için sadece bu zengin kente merhamet gösterirler. Kent içinde sakinlerin uzun bıçaklar kullanarak şiddetle dövüştüğü Kazvin'de Moğollar, inatçı bir savaşla karşılaşır. Sonunda Kazvin'i yakarlar. Soğuk kış aylarını Moğollar, Rey[127] kenti hudutları içinde geçirirler. Burada baharın gelmesini beklerken onlara dört bir bucaktan koyun sürüleri, en iyisinden atlar ve elbise balyaları yüklü develer gönderilir.

İran dağlarının yamaçları bahar güneşi altında yeşermeye başladığı zaman Moğollar Azerbaycan'a geçer. Zengin büyük Tebriz kenti onlara kıymetli hediyeler gönderdiğinden, barışa razı olup

127. Rey: eski zamanlarda bu günkü Tahran civarlarında olan kent.

kente dokunmadan önünden geçip giderler. Kafkasya yönüne hareket ederek, Arran'ın başkenti Gence'ye yanaşırlar. Bu kente hücum etmede kararsız kalırlar, talep ettikleri gümüş ve elbiseler verilince, saldırıdan vazgeçip Gürcistan'a doğru yollarına devam ederler. Yolları üzerinde güçlü bir gürcü ordusu durmaktadır. Subuday ana kuvvetlerle yola devam eder. Cebe beş bin süvari ile pusuya yatar. İlk çarpışmada Moğollar, bozguna uğramış gibi yaparak kaçar. İhtiyatlı olmayı unutan Gürcüler de onları kovalamaya başlar. Cebe'nin Tatarları pusudan gürcülerin üzerine atılır, Subuday'ın süvarileri de geri dönerek Gürcüleri her taraftan kuşatıp kılıçtan geçirirler. Bu savaşta on üç bin Gürcü ölür.

Ancak ganimetleri ağırlaşan Moğol ordusu, dağlık vadilerdeki ahali savaşçı olacağı için, arazisi engebeli bu ülkenin derinliklerine girmekten korkarak oradan ayrılır. Savaşçılar Kafkasya'daki dağlık vadilerin kendilerine dar geldiğini söyler ve atlarını serbestçe otlatacakları stepler aramaya başlar. Şemalı kenti sakinlerini boğazlayıp, Şirvan Derbent'ine doğru hareket ederler. Bu kale ulaşılmaz bir tepede bulunmakta ve kuzey'e geçiş yolunu kapatmaktadır. Cebe-noyan kaleye kapanan, Şirvan Şahı Raşid'e bir ulak göndererek talebini bildirir:

— Seninle dostluk barışı yapmamız için ünlü beylerini bana gönder.

Şirvan hâkimi soylu soplu on ihtiyar gönderir. Cebe gururlu bir beyi diğerlerinin gözleri önünde kılıçlatarak talebini söyler:

— Ordumuzun dağdan geçebilmesi için bize güvenilir kılavuzlar verin. O zaman size merhametli oluruz. Kılavuzlar şayet dürüstçe hareket etmeyecek olursa, hepinizi bekleyen son böyle olacak. Şirvan beyleri bu talebe uygun davranacaklarını söyleyip, Derbent'i dolaşarak dağlık patikalardan Moğol ordusunu geçirirler ve Kıpçak ovalarına giden yolu gösterirler. Moğollar o zaman, aracı ihtiyarları serbest bırakır, kendileri kuzeye doğru yola devam eder.

***

IV
ALANLARIN VE KIPÇAKLARIN ÜLKESİNDE

Cebe ve Subuday engin kuzey steplerinden Alanlara[128] yardım için toplanan pek çok Lezgin, Çerkez ve Kıpçak müfrezelerinin toplandığı Kuzey Kafkasya'daki Alanların ülkesine gelir.

Moğollar onlarla bütün gün akşama kadar dövüşür, ancak güçler birbirine denk düşer ve hiç biri zafer kazanamaz. O zaman Cebe en ünlü Kıpçak Hanı Kotyan'a bir casusla sözlü mektup gönderir:

"Biz Tatarlar siz Kıpçaklarla, aynı soydanız ve kanımız birdir. Siz ise yabancı kabilelerle kardeşlerinize karşı birleşiyorsunuz. Alanlar size de bize de yabancıdır. Sizinle birbirimizi taciz etmemek için sağlam bir anlaşma yapalım. Bunun için biz size istediğiniz kadar altın ve kıymetli elbise verelim. Siz de burayı terk edin bizi Alanlar ile baş başa bırakın."

Moğollar Kıpçaklara kıymetli hediyeler yüklü pek çok at gönderir, İhanet etmeyi karlı bulan Kıpçak hanları da, geceleyin askerlerini kuzeye doğru çekerek Alanları yalnız bırakır.

Moğol atlıları Alanlılara karşı yeniden hücuma geçip onları bozguna uğratır ve köylerine fırtına gibi dalarak her şeyi yakıp yıkarak talan ederler, ölüm yağdırırlar. Alanlar Cengiz-han'a tamamen boyun eğdiklerini ilan eder ve onların bir kısmı Moğol müfrezeleri ile birleşir.

O zaman, artık arkalarında Alanların keskin kılıcı kalmayan Cebe ve Subuday tümenlerini aniden kuzey steplerine, Kıpçak obalarına doğru sevk eder. Barıştan ve kendi güvenliklerinden emin Kıpçak hanları ayrı müfrezeler halinde kendi konaklama

128. Alanlar: Bugünkü Osetinlerin atalarıdır.

yerlerine dağılırlar. Moğollar onları takip ederek, Kıpçakların başlıca obalarını darmadağın eder ve ihanetlerine karşılık olarak ödediklerinden çok daha fazla mallarına el korlar.

Stepin uzak köşelerinde yaşayan Kıpçaklar, Moğolların istilasını duyunca, mallarını develere yükleyip kaçabilecekleri her tarafa kaçışır, kimi bataklıklarda, kimi de ormanlarda[129] gizlenir. Pek çoğu Rus ve Macar topraklarına kadar uzaklaşır.

Moğollar kaçan Kıpçakları, Hazar denizinin[130] mavi dalgalarına dökünceye kadar, Don nehri sahillerinde de kovalamaya devam eder. Sağ kalan Kıpçakları da kendilerinin seyisi ve her yerden ele geçirdikleri sürü ve at yılkılarına bakmaları için çoban yaparlar.

Onlar daha sonra Hazar yarımadalarına geçer ve deniz kıyısındaki zengin Sudak kentine hücum ederler. Sudak sahillerine elbise, kumaş ve diğer mallarla pek çok yabancı gemi gelmekte ve Kıpçaklar da onları esirler, siyah-boz tilki ve sincap kürkleri, kendilerinin ünlü köseleleri ile değiş tokuş etmektedir.

Moğolların yaklaştığını öğrenen Sudak sakinlerinin kimisi dağlarda saklandı, kimisi gemilere binip Trabzon'a doğru yola çıktı. Cebe ve Subuday kenti yağmaladıktan sonra, bir yıldan daha uzun süredir dinlendikleri yer olan Kıpçak obalarına gitmek için yeniden kuzeye doğru çekilirler.

Burada bol otlu çayırlar, kölelerin işlediği verimli topraklar ve kavunu, karpuzu bol bahçeler, besili sığır ve ince tüylü koyun sürüleri, uzanıp gitmektedir. Memleketlerinde Onon ve Kerulen sahillerinde olduğu gibi burada da atları için ferahlık ve bolluk olduğundan, Moğol savaşçıları bu steplerden övgü ile söz ederler. Fakat öz Moğol stepleri onlar için çok daha değerlidir

---

129. Kalmius ve Samar (Dinyeper'in birkolu) nehirlerinin yukarılarında eski zamanlarda gür ormanlar, bataklıklar ve iki nehir arasında da kayıkları çekerek taşıdıkları çayırlı alan bulunmakta idi. Antik zamanda her iki nehirden de Priazovya'dan Dinyeper'e kadar canlı ticari suyolu geçmekte idi.

130. XIIIyy. da Karadeniz Müslüman yazarlar tarafından Hazar denizi olarak, Kırım ise Hazarya olarak adlandırılmakta idi. O ad daha sonra bugün ki Hazar için söylenir oldu.

ve oraları başka hiçbir steple değişmeyeceklerini de konuşurlar. Cihanın fethi sona erdiği zaman bütün Moğolların istediği tek bir şey vardır: anayurtta ki Kerulen sahillerine dönmek.

Cebe ve Subuday müfrezeleri ile birlikte, Kıpçakların başlıca kenti Şarukan'da[131] bir süre kalırlar. Burada yarısı toprak altında olan taş binalar ve yabancı malların depolandığı ambarlar vardır. Fakat gerek hanların, gerekse sıradan göçebelerin oturdukları yerler ekseriyetle sökülüp yeniden kurulabilen çadırlardır. Onlar baharın kentten stepe göçmekte, kışın ise yeniden kente dönmektedir.

Moğolların gelişi ile birlikte, sahil tüccarları savaştan korkup steple alış verişi keser. Yağmalanan ve yakılan Şarukan kenti boşalır, Moğol askerleri de Lukomorye'ye[132] doğru hareket eder.

Moğollar orada rüzgârlardan korunmak için biner kişilik ordugâhlarını alçak tepeliklerin arasına yerleştirir. Her ordugâhın etrafına da Kıpçaklardan elde ettikleri çadırlardan birkaç yüzünü çember halinde kurarlar. Her çemberin ortasında kurulu olan binlikbaşının büyük çadırının yanında, uzunca bir sırığın ucuna asılmış halde atkuyruğundan, boynuz biçiminde eğri bir tuğ da bulunmaktadır. Çadırların yakınlarında her an sefere çıkmaya hazır, kuşamları sıkıca bağlı, eyerlenmiş atlar demir kazıklara bağlı olarak durmakta. Geri kalan diğer atlar ise büyük yılkılar halinde Kıpçak seyislerin gözetimi altında stepte otlamaktadır.

Moğol ordusu "Cengiz-han yasalarını"[133] sıkı sıkıya uygulamaya devam eder. Kampları nöbetçilerin dizildiği üç zincir kuşatmaktadır. Nöbetçi devriyeleri, Bulgar, Rus ve Uygurların[134] topraklarına giden stepteki ana yollar üzerinde pusuya yatmakta, stepten geçen herkesi yakalayıp sorguya çekmekte ve komşu ka-

---

131. Bazı bilginlerin görüşüne göre, Kıpçakların Şarukan kenti (yani Şaruk-han), adını buradan alan bugünkü Harkov şehrinin bulunduğu yerde idi.

132. Lukomorye: Azak denizi kıyıları.

133. "Yasa" veya "Yasak" : Cengiz Han'ın öz deyişlerinin ve talimatlarının kaydedildiği derleme. "Yasa" artık unutulmuş durumda ve ondan ancak birkaç parça korunmuştur.

134. Uygurlar: Macarlar

bileler hakkında bilgisi olanları Cebe-noyan'a göndermekte, geri kalanları ise kılıçtan geçirmektedir.

Nukerlerin pek çoğunun yanında, artık uzaklarda kalmış olan ülkelerinden sefere katılarak gelen karıları, yollarda ele geçirdikleri kadınlar ve çocuklar çadırlarda kendileri ile birlikte kalır. Moğol kadınları tıpkı nukerler gibi giyinmekte ve onları ilk bakışta ayırt etmek zordur. Bazen çarpışmalara da katılırlar, ancak kadınlar genellikle develer, yük atları ve paylaştıkları ganimetleri muhafaza ettikleri arabalarla meşgul olurlar. Kalçalarına kızgın demirle sahiplerinin damgası basılan esirleri gözetim altında tutmak ve onlara çeşitli işleri yaptırmak da kadıların görevidir. Onlar esirlerle birlikte kısrakları, develeri ve inekleri sağar ve mola zamanlarında bakır taş tencerelerde yemekleri hazırlarlar.

Sefer esnasında doğan ve seferde ele geçirilen küçük çocuklar, yola çıkıldığı zaman arabalara veya yük atlarındaki deri heybelere ikişer ikişer, bazen de at üstünde giden Moğol kadının sırtındaki torbaya oturtulur.

Stepteki Moğol kampının biraz uzağında, yollarda onların peşine takılmış olan çeşitli kabile savaşçılarından bir araya gelme kafilelerin kampları uzayıp gitmektedir. Bunlar arsında alacalı Türkmen çadırları da, pembe Tangut çadırları da, siyah Beluç çadırları da, Alanların yahut hangi kabileden olduğu belirsiz süvarilerin derme çatma kulübeleri de görünmektedir. Moğolların hücumlarda ileri sürdüğü, bu karmakarışık sürüyü andıran kalabalık Moğol ganimetlerinin artıklarını toplamaktadır.

***

V
KALKA YAKINLARINDA Kİ TATAR KAMPI

Subuday-bagatur çadırının, deniz kenarına yakın yüksek sıra dağlar üzerindeki durgun ve bulanık nehrin ağzında kurulmasını emreder. Konaklanacaklarını ve dinleneceklerini hisseden nukerler emri neşe içinde yerine getirir. On iki deve birkaç çadırın malzemelerini getirir. Develerde sivri keçe külahlı esir Kıpçak kadınları oturmaktadır. Onlar önce yarım küre halinde çadır parmaklıklarını yerleştirip, üstlerini beyaz keçe ile örterler ve alacalı kumaş şeritlerle bağlarlar, sonra da Moğolların isteğine göre türküler söylerler.

Subuday somurtarak sorar:

— Niçin üç çadır?

— Birinde sen düşüncelerine dalacaksın, diğerine senin sevgili av parslarını yerleştireceğiz, üçüncüsüz olmaz, biz ona senin için esir Kıpçak kadınlarının en iyilerinden, türkü söylemesini ve dans etmesini bilenleri koyacağız.

Subuday nukerlerin sözünü keser:

— Hoppala! İkinci çadırda parslar eşinsin, üçüncü çadırda ise İhtiyar aşçı benim yemeğimi hazırlasın. Esir Kıpçak kadınları seferde beni rahatsız etmesinler. Onları yüzlükbaşılara dağıtın.

Uzun boylu, zayıf, iri kemikli, kırlaşmış saçları örgülü bir köle olarak Tatarlar nukerlerinin Astrabad yakınlarındaki yolda yakalayıp, "bu ihtiyar esir aslen Rus'tur. O Harzem-şah Muhammed'in kalem efendisinin yanında aşçı imiş ve kendi memleketine kaçmayı düşünüyormuş. O bütün dilleri konuşmayı ve her çeşit yemeği hazırlamayı biliyor, bu ihtiyar sana bademli pilav, taze sütten kaymak, helva ve baklava yapabilir. Yanında evlatlığı Tugan adında sessiz bir de genç var. O da yemek hazırlarken yar-

dım edecek" diyerek getirdikleri Saklab Subuday'ın aşçısı olur. Saklab kazanları, büyük tahta kaşıkları ve kuşağındaki ince uzun bıçağı ile üçüncü çadıra yerleşir.

O zaman Subuday hiddetle kızarak bağırır:

— Yemekleri hazırlamak için bana yalnız ihtiyar Saklab yeter. Hiçbir yardımcıya gerek yok. Kazan yanında yardımcı olmayı herkes seviyor. Bu gence bir kılıç ve yılkıdan tüyleri dökülmüş uyuz bir at verin. Onu öncü bölüğe gönderin ve orada askerlik sanatını öğrensin. Şayet ondan iyi bir savaşçı çıkarsa, onun çok geçmeden iyi bir atı da, eyeri de, zırhı da olur. O şayet kötü bir savaşçı olursa onu ilk çarpışmada öldürürler. Büyük bir kayıp sayılmaz!..

Subuday dış yüzü beyaz, kapısı güneye denizden yana bakan çadırın girişindeki eyer döşeğe oturur. Gri renkli çalkantılı denize beleren gözle şaşkınlıkla uzun süre bakar. Burada su da, rüzgâr da, balıklar da, hatta dalgaların üzerinde uçuşan kuşlar da, Moğol steplerinin mavi göllerindekilerden tamamen başkadır. Uzaktan sahile doğru tek tip dalgalar yuvarlanarak gelmekte, sisli maviliklerde arada bir, beyaz yelkenli yabancı gemiler görünmekte, fakat onlar Tatarların işgal ettiği toprağa yaklaşmaktan korkmaktadır.

Burada step hudutsuz, otlar yüksek, göller uçuşan kuşlarla dolu. Çevrede Kıpçakların ellerinden aldıkları sürüler otlamaktadır. Öküzler beyaz ve uzun boynuzlu, besili kuyruklu koyunlar da beyaz, Kıpçak keçeleri de, çadırları da beyazdır. Subuday'ın savaşçıları her gün et yemekte ve hiçbir şey yapmadan Pers halılarının üzerinde yuvarlanmaktadır. Moğol hanları (binlikbaşıları) bazen şahinlerle ava çıkmakta ya da kendi Moğol atlarını ve yolda ele geçirdikleri Türkmen, Pers, Kafkas ve diğer atları denemek için yarışlar düzenlemektedir.

İkinci komutan Cebe-noyan yurdunu Kalka nehrinin doğduğu stepin ortasındaki tepelikte kurar. Yeşil ova çevrede yayılıp gitmektedir. Ovadan kuzeye doğru zincir gibi uzanan tepelikler nöbetçi devriyelerle doludur.

Cebe ve Subuday Cengiz-han tarafından aynı anda, aynı maksat için gönderilmiş olsalar da, her iki komutanın uyumu devamlı değildir. Onlar sürekli tartışmakta ve her biri diğerinin yaptığı hataları kanıtlamaya çalışmaktadır. Bu iki rakibi birlikte gönderen Cengiz-han'ın kurnazca davranmadığı da söylenemez. Rekabet içindekiler daima üstün olma gayretinde olacakları düşüncesi ile Cengiz-han aynı işe, sık sık nukerlerinden iki kişiyi birden gönderir.

Daima ileri atılan Cebe seferde gayretlidir. Onun müfrezesi defalarca zor duruma düşer fakat O hasmının sıkıştırmasından ustaca kurtulmayı başarır. Ölümün artık her yandan tehdit ettiği anlarda ise Subuday ortaya çıkarak onu kurtarır. O hasmına, atı da süvarisi de demir Çin zırhları ile kaplı ağır süvari müfrezeleri ile sıkışık saflar halinde saldırır. Uzun boylu, dik duruşlu, hiçbir zaman gülmeyen, bakışları sabit ve soğuk olan Cebe, çarpışmadan sonra üstü başı toz ve kan içinde Subuday'ın yanına gelir. Ateşin başına oturur, kendisinin hiçbir hata yapmadığını, ancak düşmanların aşırı derecede fazla olduğunu anlatır. Subuday ise Cebe'nin bir kere daha kurtarıcısı olmaktan memnun, gülümser ve tıpkı Harzem padişahı için hazırlanırken olduğu gibi sarımsak ve fıstıkla yoğrulmuş kuzu etinden şişin tadına bakmasının, hatalarını izah etmeye çalışmasından, daha iyi olacağını söyler.

Kızarıp bozaran Cebe gururlu ve kendine güvenlidir. Kaçan tarla sincabının başına oku altmış adımdan isabet ettiren O, yanlışlık yapmayacağını düşünmektedir. Keskin nişancılığı ve gayretkeşliğinden dolayı "Cebe" (Ok) adı verilen odur.[135] Gerçek adı başka olmasına rağmen bütün orduda O bu adla tanınmaktadır. Çarpışma öncesinde araziyi daima kendisi incelemek istediğinden, ince yüksek atına binerek, ilerideki tehlikeli hatlardan rüzgâr gibi geçer. Birkaç kez korumaları (turgaudlar) ölümden onu güçlükle kurtarır.

135. Cebe sıradan nukerler arasında seçkinleşerek yükselir. "Cebe cesur bir adam olduğu için, Cegiz-han onu on kişinin komutanlığını verir; başarıyla hizmet ettiği için yüz kişinin beyi olur; gösterdiği gayret ve çabalarından dolayı da binbaşı olur. Cengiz-hanın ona tümen beyliği vermesinden sonra Cengiz-hanın mahiyetinde hizmet görür, ordu ile birlikte gider ve yararlılıklar gösterir.

Subuday çenesindeki bir tutam kır sakalı ile ihtiyar gibi görünür, fakat onun kaç yaşında olduğunu hiç kimse bilmez. Gençliğinde bir gün, omzundan yaralanır, adaleleri kesildiği içinde sağ kolu o zamandan bu yana bükülü kalır ve sadece sol kolu ile iş görür. Yüzü sol kaşı üzerinden yaralanmış olduğu için, patlamış olan sol gözü devamlı kısık durmaktadır, genişçe açık olan sağ gözü ise sanki herkesin içini görmek istiyormuş gibi çivilercesine bakmaktadır.

Ordudaki bütün nukerler Subuday'ın, pençesi dişlenmiş ihtiyar bir tilki gibi kurnaz ve ihtiyatlı, kapandan yeni kurtulmuş bir pars gibi hınç dolu olduğunu bilir. Ve Subudayla birlikte iken düşmanın hiçbirinden korkulmaz, çukura da düşülmez diye düşünürler.

Cebe cihanı kuşatan sonuncu denize ulaşılacak yollar üzerine inatla kafa yorar. Ulağın söyleyeceği türkü ile Cengiz-han'a gönderilen haberi Cebe düzenlemiş, Subuday ise başını sallayarak ve zaman zaman gülümseyerek sadece onaylamıştı:

— Sen uzaklara mı gideceksin? Senin bir bozkır antilobu gibi gerisin geri kaçacağın ve benim seni bir kere daha kurtarmam gerekecek olan yerde çok geçmeden olur muyuz?

Stepi gözetleyen keşifçiler stepte yakaladıkları yolcuları Cebe'ye getirmekte. O da onları kendisi sorguya çekip, batıda ve kuzede yerleşik kabilelere, onların yollarına, nehirlere ve geçiş yerlerine, atların nerelerde nasıl doyurulduğuna, zengin kentlere, güçlü kalelere, ordulara, silahlara, askerlerin iyi dövüşüp dövüşmediğine, isabetli atış yapıp yapamadıklarına ve en kıyıdaki Sonuncu denizin uzaklarda mı olduğuna dair sorular sorar.

***

VI
TATAR ESİRİ AVARE PLOSKİNYA

Bir gün keşifçiler Cebe'ye daha önce görmemiş oldukları bir kabileden birkaç adam getirir. Onların işi, sal ve kayıklarda seyahat eden yolcuları taşımaktır. Onlar uzun boylu, geniş omuzlu, geniş kızıl sakallıdır ve giydikleri de yıpranmış koyun postu gocuk, deri pantolon ve kayışlarla sarılmış, topuksuz yumuşak çizmelerdir. Gri renk vaşak derisi kalpakları cakalı bir şekilde kulakları üzerine devriktir. Cebe onları sorgular:

— Siz kimsiniz? Nereden geliyorsunuz?

Diğerlerinden biraz daha iri kıyım olan cevap verir:

— Stepte dolanıp durduğumuz için bize "avare" derler. Kendilerine özgürlük arayan babalarımız ve dedelerimiz kınyazlardan[136] kaçıp buraya, stepe gelmişler...

— Şayet siz efendilerinize hürmet etmiyor ve onlardan kaçıyorsanız demek ki siz eşkıya ya da serserisiniz?

— Biz eşkıya dedikleri değiliz, serseri de sayılmayız. Bizler özgür insanlarız, özgür avcı ve balıkçılarız.

— Peki, sen kimsin? Diyerek Cebe avarelerin en uzun boylusuna sorar.

— Bana Ploskinya derler! Bizim avareler beni kendilerine reis seçtiler.

Cebe, Subuday-bagatur'a derhal nukerleri yollayarak, "Gel! Bize gerekli olan insanlar yakalandı" diye haber verir. Doludizgin geri dönen nukerler:

— Subuday-bagatur halıya oturmuş, yanında da bakla torbası var. Bize de söylediği şu: "Gelmiyorum, meşgulüm!" Avare Ploskinya lafa karışır:

— Bu demektir ki, "birisi için gözyaşı döken onun yanına koşar da gider."

---

136. Kınyaz: (Türkçede ki bey-han kelimelerinin tarihçil-sosyolojik anlamda tam karşılığı sayılır. Kitapta bu kelimenin geçtiği yerlerde Türkçe karşılığı sayılanları değil kendisini kullanmaya devam edeceğiz. –Çeviren--)

Cebe yakalanan avarelerin hepsinin başına nöbetçiler diker ve kendisi nukerlerin kuşattığı Ploskinya ile beraber Subudy'a doğru yola çıkar.

Gökyüzünde sönmekte olan kızıl ışıklar altında Subuday'ın üç çadırı sanki kararmış gibi görünürler. Onların üzerinde ince bir duman sütunu yükselmektedir. Tepelerinde, uçlarında atkuyrukları ve manda boynuzundan savaş işareti bulunan sırıklar dimdik durmaktadır. Subuday çadırda ipek pers halısı üzerinde oturmaktadır. Ateşin titreyen ışığı ile aydınlanırken sol eli ile alacalı torbadan baklaları çıkarır ve onları özenle garip uzun dizgiler halinde sıralar. "Bu kim?" diye sorar ve fal taşı gibi açık gözünü Ploskinya'ya dikerek bir an bakar, sonra yeniden baklalarla uğraşmaya başlar.

— Otursana Cebe.

Cebe halıda Subuday'ın yanına kendini bırakır ve Onun ne yaptığına yarı ilgisiz, yan gözle bakar. Pençesi dişlenmiş ihtiyar parsın ne yapacağını hiçbir zaman önceden kestiremez O.

Uzun boylu, göğsüne kadar sarkan geniş kızıl sakallı, baba-yiğit görünüşlü avare Ploskinya, kaçamak bakışlarla çadırda göz gezdirir ve kafasında bir şeyler ölçer biçer. Tepeden tırnağa silahlı İki Moğol nöbetçinin arasında, çadır girişinde hürmetkâr bir tavırla dikilmeye devam eder.

Cebe, Subuday'ın baklaların yerlerini hızla değiştiren elini seyrederek, esirlerden dinlediklerini Ona anlatır ve Ploskinya'yı kılavuz olarak kullanmayı teklif eder. Subuday, Cebe'nin sözünü keserek Ploskinya'ya sorar:

— Peki, Kıpçak hanları şimdi ne yapıyorlar?

— Onların hepsi korktu. Sizin Tatarlar Onların Şarukan kentine hızla daldıkları zaman, Kıpçak hanlarının kimi Rus hudutlarına, kimi de bataklıklara doğru kaçıştı.

— Ruslara doğru kim kaçtı?

— Pek çoğu kaçtı. En başta da onların en zengini Kotyan ve Toksobiçler, Bagubarsovlar, Basteyeva ve diğerleri

Subuday elindeki baklaları bırakır ve bakışını Ploskinya'ya dikerek sorar:

— Pekâlâ, Rusların belli başlı kuvvetleri nerede?

— Onu tanrıdan başka kim bilir?

Subuday kendisi büzüşür, yüzü çarpıklaşır, açık gözü öfke ile tutuşur. Tırnağı düşmüş bükük parmağı ile tehdit eder:

— Bildiğin her şeyi konuş! İzleri silmeye kalkışma! Aksi halde seni bir tahtanın altına kor üzerine yirmi nuker oturturum. O zaman sen ciyak ciyak bağırır ve geberirsin.

— Ben niçin susayım?

— Rus kınyazlarının nerede olduklarını? Savaşa hazırlanıp hazırlanmadıklarını? Söyle.

Ploskinya:

— Zaman ver, biraz düşüneyim! Der ve uzun bacaklarını aralayarak gözlerini yukarı kaldırır.

Subuday avareye iki kez kuşkulu bakış fırlatır ve yeniden halının üzerindeki baklaların yerini değiştirmeye başlar. Nihayet o homurdanır:

— Dinle step serserisi! Şayet sen bana her şeyi adamakıllı anlatır ve akıllı olursan sana mükâfat veririm. Buraya baklalara bak. Bu gördüğün bakla dizisi Don nehri, şu uzun dizi ise Dinyeper nehri... Yaklaş buraya biraz ve Rusların Kiev kentinin nerede olduğunu göster bana!

Ploskinya bir adım atar, ancak nöbetçi Moğol'un ikisi de üzerine atılır ve belinden kılıcı çekip alırlar. O zaman esir ihtiyatlıca diz çöküp, dizleri üzerinde Subuday'a yaklaşır. Alnını kırıştırıp, şapkasını da ensesine doğru devirerek konuşur:

— Tamam! Anlıyorum! Şu bizim Dinyeper, burası ise Oleş'in olduğu yer, Dinyeper'in denize döküldüğü ağzı... İşte buradaki küçük nehir de, şu an üzerinde olduğumuz Kalka... Fakat aziz Han'ım iyi dinle! Dinyeper kuzeyden, güneye doğru böyle dosdoğru akmaz ki, bükülmüş bir kol gibi köşelidir İşte şurada omuzun olduğu yer Kiev, yumruğun olduğu yer ise artık Kara Denizdir. Dirseğin stepe doğru çıkıntı yaptığı yerde, Dinyeper üzerinde Hortişa adası vardır ve işte Rus ordusu burada Hortişa'nın yanında yani dirseğin içinde toplanmaktadır. Plos-

kinya Dinyeper'de çıkıntı yapan köşenin meydana gelmesi için baklaların yerini değiştirir.

— Buradan Kiev ne kadar sürer? Diye sorar Subuday, torbadan bir avuç baklalarla karışık altın çıkarır ve onları avucunda zıplatarak yanı başına koyar. Ploskinya'nın gözleri ışıldar ve dili ile kuruyan dudaklarını yalar.

— Kiev'i ne yapacaksın? Ruslar Kiev'den gelmiyor. Hem Kiev buradan uzakta, altı yüz verst kadar...

Subuday öfkelenir:

— "Verst" ne demek? "Verstin" ne demek olduğunu bilmem! Sen bana Kiev'e kadar atla kaç günlük yol olduğunu söyle.

— Şayet buradan Kiev'e tek atla dosdoğru gidersen, on iki günde varırsın. İki atlı olursan, dörtnala gider, altı günde ulaşırsın.

— İşte şimdi sen benimle doğru dürüst konuşmaya başladın.

— Fakat Ruslar Kiev'den stepe direk gitmez. Dinyeper'in dirseğine, işte şu köşeye kadar, yani Hortiş adasına kadar kayıklarla iner, oradan karşı sahile geçer ve buraya, Lukomorye'ye kısa yoldan, demir yolundan[137] gelirler. Burada yol iyi bir atla üç, dört günlük, iki atla ise iki günlüktür.

Subuday hayret eder:

— Hepsi iki gün mü? Ruslar iki gün içinde Dinyeper'den buraya gelebilirler mi?

— İşte buradan, gördüğün dirsekten yani Hortiş'ten bizim Ruslar sık sık Polovets göçebelerine saldırı yapmaktadır. Arabasız gidilirse bütün yol iki, üç günde alınır.

Subuday kendisi için önemli olan bu bilgileri almaktan memnun görünmektedir. Gülümseyerek dizine vurur ve kımız getirmelerini emreder. O, Ploskinya'ya yollar, nehirden geçiş yerleri, Rus askerleri hakkında ve onların atlarının, silahlarının nasıl olduğuna, iyi dövüşüp dövüşmediklerine dair ayrıntılı, sorular sorar.

137. Demir yolu: Azak Deniz'ini Dinyeper Nehri'ne bağlayan çok eski bir ticaret yoludur. Çin ve Asya'nın diğer yerlerden gelen kervanlar, o zamanlarda kıymetli bir maden olan demiri bu kısa yol üzerinden getirdiklerinden dolayı yol böyle anılmaktadır.

— Onalar özellikle ay baltalarla, hatta basit baltalarla iyi dövüşürler.

— Bu Rusların ne kadar askeri vardır?

— Şayet, Kievli, Çernikli, Smolenskli, Gliçli, Volinskli ve diğer irili ufaklı kınyazlar, yaya, okçu ve süvari bütün kuvvetleri ile birlikte Hortiş'e gelirlerse elli bin kişiyi bulurlar.

Subuday stepe, seferin başladığı yer olan Dinyeper'in kıvrımına, Hortiş'e beş altın koyarak:

— Demek ki onların beş tümeni var öyle mi? Peki, Kıpçaklardan ne kadar süvari çıkar?

— Herhalde bir elli bin kişi de onlar toplar[138]. Dinyeper'in bu tarafında Kıpçakların halen çok kalabalık yığınakları var.

— Subuday beş altın daha koyar. Cebe'nin tepkisizliğinin ve suskunluğunun farkına vararak:

— Demek ki bize karşı Rusların ve Kıpçakların hepsi on tümen mi olacak Cebe-noyan? Kara İrtiş'ten Harzem'e nasıl bir ordu ile yürüdüğümüzü hatırlıyorsundur... Şimdi, cihan fatihi Cengiz-han'ın iyi öğrencileri olup olmadığımızı gösterelim!

Ploskinya emekler vaziyette durarak, kâh altınlara, kâh düşüncelere dalıp giden Moğol hanlarına bakar. Kurnazlık ve kin dolu ışıltılar gözlerinde bir an yanıp sönerken Ploskinya yapmacıktan yılışarak sorar:

— Peki, sen aziz Tatar voyvodası birkaç altını da senin Tatar kuvvetinin durduğu yere hala koymayacak mısın? Sendeki ordunun büyüklüğünü översin!

Subuday kıvrık parmaklarını sıkıp yaptığı yumruğu Ploskinya'nın yüzüne çarpar:

— İşte bizim Tatar ordusunun ne kadar olduğu! Rus ve Kıpçak ordusuna yapacağım da işte bu!..

Subuday halının üzerine koyduğu altınları eli ile öfkeli öfkeli küreleyip, baklaların olduğu torbaya atar.

— Onların hepsini torbama korum ve peynir ekmek gibi yerim.

---

138. Rus ve Kıpçak askerlerinin sayısını Ploskinya Moğolları korkutmak için, kasten abartmaktadır. Aslında onlar çok daha azdırlar. Vakayinameler de kesin bir sayı verilmemektedir.

Ploskinya geri çekilir.

— Senin Han şefkatinden, gayret için bana biraz ihsanda bulun!

— Hoppala! Ben hiç kimseye para vermem, herkes onu bana getirir, ben de hepsini efendime, yenilmez Cengiz-han'a gönderirim... Gerçi, sen de mükâfat kazanabilirsin. Senin oğlanların var mı?

— Tanrıya şükür, dört tane var.

— Nerede onlar? Uzaktalar mı?

— Don Nehri'ndeki geçit yerlerinde oturuyorlar.

— Onları getirmeleri için bir bölük süvari göndereceğim, onları buraya çabucak getirirler. Sen onlara casus olarak Rus tarafına sızmalarını ve orada Rus alaylarının nerede oluklarını ve kaç kişi olduklarını öğrenmelerini emredersin. Rus voyvodalarının neler düşündüklerini öğrensinler, sonra da her şeyi bana tas tamam anlatmak için gecikmeden geri dönsünler. O zaman ben seni de çocuklarını da serbest bırakırım ve mükâfat olarak at yılkısı ve her birinize birer avuç altın veririm. Ne duruyorsun? Ayakta oyana, buyana ne yamulup duruyorsun?

— Ploskinya uzun ayaklarını açarak sağlamca dikilir ve derin derin içini çekerek konuşur.

— Yüce ve şanlı Han benim kafamı kes, çocuklarıma dokunma!

Subuday parlayarak yumruğunu halıya vurur.

— Sen benimle böyle mi konuşuyorsun? Hey nukerler! Benim muhterem misafirimi parsların çadırına götürün ve üç kişiyi nöbetçi bırakın. Saklab da ona bir han gibi bol bol ikramda bulunsun...

— Onun ayaklarını köstekleyelim mi? Kurdun böylesi kaçar!

— Evet. Ona sağlam bir zincirle hürmet etmeyi unutmayın!..

***

VII
KİEV'DE ALARM

Siz zulümlerinizle alçakları Rus toprağına uğrattınız,
kavgalarınız yüzünden Polovetslerin zorbalığı başladı...
Rus yurdu için, çılgın İgor Sviyatoslaviç'in yaraları İçin
sivri oklarınızla Yurdun kapılarını kapatın!
("İgor'un seferberlik türküsü")

Sabahın erken saatlerinde aniden ortaya çıkan Polovtsler Kiev'in karşısında, Dinyeper'in step tarafındaki sol sahilinde bulunan sala el koyarlar. Salcıları tehdit ederek kaçmalarına engel olup, sala binerler. İnsanların çokluğundan sal yana eğilir ve su almaya başlar. İhtiyar, asık suratlı Polovets Hanı pars gibi alacalı bir atın üstünde yaklaşmaktadır. Ona yüz kişilik atlı bölüğü eşlik etmektedir. Onlardan biri önde atkuyruğu ve bakır çıngıraklar takılı hanlığın uzun sırığını tutar ve atına da yarım çarklar yaptırarak yürütür. Bir başkası tef çalar. İki kişi tiz sesler veren kavalları üfler. Homurdanan vahşi bir atın üzerindeki asker, sağa sola kırbacını şaklatarak geçit yerine doğru Han'a yol açmaya çalışır.

Biraz ötede de sıkışık bir dinleyici kalabalığı önünde, sırtında torbası, toz toprak içindeki gezgin ihtiyarın biri şimdi bütün Polovtslerin Vahşi Tarla'dan[139] kaçıştığını ve kim oldukları bilinmeyen, korkunç görünüşlü, "Tatar" kabilesinin de onların peşinde olduğunu anlatmaktadır. "Onların yüzleri sakalsız, burunları küttür, cinlerinkine benzeyen dolaşık saç örgüleri olan putperest Tatarları ilk gören bayılıp düşmektedir..."

— Onlar nasıl insanlar? Allah aşkına anlat bize gezgin baba, belli ki sen bilgili bir kitap gibisin.

139. Vahşi Tarla: Karadeniz sahillerine yakın stepler.

Uzun asasına dayanan gezgin adam anlatmaya başlar:

— Ülkemizde duyulmamış olan Tatar denilen, haddi hesabı olmayan sayıda kalabalık, zararlı bir halk ve onlarla birlikte yedi farklı dil konuşanlar doğudan bu tarafa geliyorlar. Komşularını yağmaları ile ve öldürmeleri ile yıldırmış olan Polovtsler şimdi ölüm sırasının kendilerine geldiğini görüyor. Tatarlar onları sadece mağlup etmediler. Hepsini kılıçtan geçirdiler ve topraklarına yan gelip oturdular.

— Bu kabile nereden çıktı geldi?

— Patrik piskoposu da şahittir, Grek Çarı Makedonyalı İskender'in Gogi ve Magoi[140] denilen bu vahşi kabileleri, eski zamanlarda dünyanın öbür ucuna, doğuyla kuzey arasındaki çöllere sürdüğünü ve süreleri doluncaya kadar orada oturmalarını emrettiğini yazıyor. Gene Patrik Piskoposu'nun söylediğine göre, sonra zamanı geldiği zaman dağlar yarılacak ve bu Gogi Magoiler Dicle, Fırat sahillerine kadar, Habeşistan hariç bütün dünyaya yayılacaktır...

Kalabalığın içinde dinleyenler:

— Bütün yeryüzüne mi! Bizim topraklarımıza da mı gelmeye başladılar?.. Diye bağrışır. Gezgin adam devam eder:

— Etrafınızda olup bitenleri hiç mi görmüyorsunuz? Bütün bunlar son günün alametidir! Korkunç yıldız ortaya çıktı, kuzeye doğru uzanan ışıkları Hıristiyanlara yeni ölüm ve yeni düşmanların istilalarını gösteriyor... Onlar dağları aştılar ve putperest Gogi Magoiler üzerimize geliyorlar. Söz konusu ahir zaman geldi! Dünyanın sonu yakın!..

İç çekişler ve sızlanmalar duyulur. Gezgin keçe şapkasını çıkarır, dinleyenler de onun içine ufak paralar, gevrek çörekler bırakır. Nehrin sağ sahilinden, katranlanmış büyük kayıklarda, Yüce Kiev Kınyazı'nın savaşçıları gelir. Onlar kalabalığı dağıtır, geçit yerini boşaltır ve ihtiyar Plovets Han'ının sala geçmesine yardım eder. Sırtındaki koyu kırmızı ipek cüppenin astarı samur

140. Gogi ve Magoi: Güya Makedonyalı Aleksandır'ın kuzey-doğu dağlarının arkasına sürdüğü, masallardaki vahşi dev yapılı bir halk.

kürklü, başındaki beyaz sivri külahtan kırmızı tilki postu sallanan ve siyahî kırmızı çizmelerinde inci dizileri dikili Han salda kasılarak dikilir. Ve sadece başparmağı olan deri eldiven içindeki eli ile parmaklıklara tutunmakta diğer eli ile de kabzasında elmaslar parıldayan eğri kılıcını tutmaktadır.

İriyarı, azametli Han'ın görünüşü sakindir, ancak şüphe ile bakınan gözleri Dinyeper'in bulanık suları üzerinde endişeli endişeli gezinir. Rüzgâr kuvvetlenir, nehrin yüzeyi hafifçe dalgalanır, yuvarlanan dalgaların gri sırtları köpürmeye başlar.

Han ödemeyi cömertçe yapar. Salcıların ondan aldıkları avuç avuç gümüş para az değildir ve var güçleri ile çalışırlar. Bütün gün boyunca, işlemeli çuhalar örtülü seçme atları, korkudan homurdanan develeri, uzun boynuzları omuzlarına sarkan mandaları, yani büyük bir kervanı ve boncuk ve kurdelelerle süslü esmer karakaşlı yabancı kabilelerden esir kadınları karşı sahile taşırlar. Bütün bunlar Rus kınyazlarına hediye olarak götürülmektedir.

Bu gelenin Vahşi Tarla'nın hudutsuz ovalarında gezinen ve onun damgasını taşıyan yüz binlerce atın sahibi, en yaşlı Polovts Hanı Kotyan olduğu Kalabalığın arasında konuşulmaktadır.

— Kotyan stepin sahibidir! O kendi başına koskoca bir orduyu donatabilir. Onun Kiev'e gelmesi boşuna değildir. Ona acele ettiren zarurettir. Ve diğer Polovts hanları da bütün sülaleleri ile birlikte Rus sahiline doğru gelir ve bütün geçit yerlerinden, köprülerden Dinyeper'i geçmeye başlar. Zırhlı Polovts müfrezeleri atlarının üzerinde, kalkanlarının arkasında, ellerinde mızraklar suya dalmaktadır... Bir şeyler mi olacak? Onların kötü bir niyeti yok mudur? Polovtsler artık neşeli türküler söylemiyor. Stepten bizim tarafa gelirken, uzaktan sadece deve iniltileri gibi, yeknesak bir sesle söyledikleri türküler işitiliyor...

Kiev'in büyük Kınyazı Mistislav Romanoviç'in[141] konağında acele ile büyük toplantıya hazırlıklar yapılır, hem büyük, hem de küçük kınyazlar beklenmektedir. Hızlı giden atlarla herkese ulak gönderilerek, Rus toprağının savunulmasına çağrılır.

---

141. Mistislav Romanoviç: (1214— 1223) Monomahoviç sülalesinden sonuncu Kiev Kınyazı.

Kiev Kınyazı için soylu misafirleri onurla karşılamak kolay olmaz. Misafirin her biri silahlı adamları ile gelir ve kınyazlık mertebesi yükseldikçe mahiyetindeki kalabalık da artar. Kınyazın hizmetçileri Kiev'in bütün fırıncılarını ve kasaplarını içli börekler, buğday unundan somunlar pişirip kınyazın sarayına getirmeye zorlar. Şimdiki Kiev Kınyazı'nın gücü, yüz sene önce Monomah zamanında olduğu gibi değildir. O zamanlarda hemen hemen bütün Rus toprakları büyük Kiev Kınyazı'nın elinin altıda idi. Kiev, Pereyaslav, Smolensk, Suzdal, Rostov ve hatta uzaktaki zengin Novgorod hemen hepsi ona aitti. O zaman bütün kınyazlar ona boyun eğiyor ve Polovtslar kımıldamaya cesaret edemiyordu. O Rus adının şanını bütün hudut boylarında yaymıştı. Fakat yıllar geçtikçe Monomah sülalesi parçalanır. Kınyazlar kentleri ve kasabaları kendi oğullarına, yeğenlerine ve torunlarına dağıtmaya başlarlar. Şimdi ise Mistislav Romanoviç ayrı düşmüş, zayıf Kiev'in sahibidir. Gallerin, Viladimirlilerin, Suzdallıların ve vijdansız kınyazların çağırdığı vahşi Polovtslerin[142] yağmalayıp yıktığı eski başkentte, son yirmi beş yıldır Rus kınyazlarının yaptığı tahribatlar da Kiev'i bitkin düşürür.

Kievlilerin bunca yıkımdan sonra, beylik kentlerini yenilemeleri kolay değildir; pek çok ev kapısı penceresi parçalanmış halde harabe olarak kalır...

Bela yeniden, şimdi de stepten üzerlerine gelmektedir. Bu bela daha iyi saltanata, geliri daha yüksek kente, işlek beldelere sahip olmak için birbirlerine bütün hayatları boyunca düşmanlık güden, mağrur, inatçı ve uzlaşmaz kınyazları bir arya getirir. Şimdi eski düşman Polovtslar selam durarak, yardım rica ederek Kiev'e koşup gelir ve bozulmuş moralleri ile panik içinde, kınyaz sarayının kapıları önünde çömelip otururlar. Rus kınyazları gelmeye başladığında, Polovtslar onların yanına koşarak yaklaşır ve atın dizginlerini öperek, dertlenc dertlene ellerini uzatırlar.

142. Kiev'in en büyük yıkımları 1162, 1169, 1202, 1204, 1207, 1210, yıllarındadır. Özellikle akıllarda kalan 1204 yılında, kınyaz Ryurik Rostisloviç iktidar için mücadelesinde vahşi Polovtsleri kendine yardıma çağırdığı zaman olandır. Onlar kenti yakar, sivil insanları kırar geçirir, mülkleri talan eder, pek çok Kievliyi küçük çocukları ile beraber esir olarak götürür.

— Alayları sevk edin! Bizim stepe gelin! Bizi koruyun! Kâfirleri kovmamıza yardım edin!

Maiyeti ile berber sarayın bahçesinde toplanan kınyazların her biri ayrı ayrı durur, ne konuşulduğunu duymak için ara sıra, birbirlerine doğru gider, tartışırlar, fakat Kievli görevlilerin ricalarına rağmen büyük Kiev Kınyazı'nın kabul salonuna geçmezler.

Her zaman olduğu gibi mağrurane duruşu ile Polovts Hanı Kotyan da avludadır. Başlarında sivri külahlar, ellerini göğüslerinde kavuşturmuş, güneşten ve step rüzgârından yanmış yüzleri asık danışmanları kımıldamadan yanında dururlar. Step avarelerinden ihtiyar bir tercüman, gelen kınyazlardan her birinin adını söyleyerek, özellikle kimin güçlü ve etkin olduğunu anlatır. Kime ihtiram göstermek gerektiğini ölçüp biçtikten sonra, Kotyan salına salına yürüyerek yaklaşır, güçlükle eğilerek elini yere değdirir ve yeniden vakur bir şekilde doğrulup, yarı kırlaşmış uzun bıyıklarını düzelterek, hep aynı sözleri tekrarlar:

— Yardım edin, kardeş olalım! Ölüm hepimizin üzerine geliyor! Birbirimize yakın olalım, belayı kovalım. Küçük hediyemi hor görme. Hürmetimi kabul buyur! Hiç kimseyi unutmadan herkese kumaşlar, atlar, sığırlar, esir kadınlar sunarak, hürmetlerimi göstermek istiyorum.

Güneş artık gün ortasına yaklaşıldığını göstermekte, kınyazlar ise hala sağda solda dağınık halde dikilmekte ve uğultulu saray avlusunda ağız dalaşına varacak biçimde tartışmaktadır. Herkes önce kimim Kiev Kınyazı'nın kabul salonuna geçeceğini de görmek istemektedir. Kınyaz Mistislav Romanoviç'in hala birini beklediği konuşulmaktadır. Beklenen belki de toplantının kendinde yapılmasını arzu eden, yoksul düşen Kiev'e gitmek istemeyen kuzeydeki, Suzdalların burnu büyük Kınyazı Yuri Visyavolodobiç'e gönderilen ulaktır. Herkese özellkle gönderdiği ulaklarla "bela tehdit ediyor vakit kaybetmeden hemen gelin!" diyerek toplantıya çağıran Galli Kınyaz Mistislav Udatnıy'da henüz ortalıkta yoktur.

Herkes biden hareketlenir ve konuşmaya başlar:

— Mistislav Udatnıy geldi! Herkes merakla, dirsekleri ile birbirlerini ite ite, başarılı seferleri ve kazandığı şanlı zaferleri olan kınyazı görmeye çalışır.

Mistilav Udatnıy uzun yılları geride bırakmış olmasına rağmen, çevik bir yürüyüşle içeri girer. Toplananları siyah canlı alıcı gözlerle süzerek, uzun sarkık bıyığını burarak duraklar, birilerini aradığı besbellidir. Güneş ışınları ile parıldayan yaldızlı miğferi ve altın bezekli hafif yelmesi ile savaşa hazırdır. Onun kararlı adımları esnasında kırmızı pelerini dalgalanmaktadır. Avlunun köşesindeki Kotyan'ı farkeder ve dosdoğru ona yönelir. O da kollarını uzatarak, gecikmeden Mistislav'ı karşılamaya yürür. Birbirlerinin omuzlarını kavrar ve Kotyan başını Galli Kınyaz'ın göğsüne koyduğu zaman beyaz kalpağı tozlara düşer. İşte o zaman Polovts Hanı'nın omuzlarının çırpınırcasına sarsıldığını herkes fark eder.

— Ağlıyor! Bırak ağlasın! Diye kalabalıkta fısıldaşırlar. Bu alçaklar az insanımızı mı kendilerine esir tuttular, şimdi öksüzlerin acı gözyaşlarının ne demek olduğunu kendileri öğreniyor! Mistislav Kotyan'ın kızı ile evli olduğundan zengin kayın pederi için yırtınmakta!

— Mistislav Udatnıy'ın geldiğini, muhafızları Kiev Kınyazı'na haber verir. Ancak Mistislav Romanoviç, hala yavaş davranmaya devam eder, kuzenini karşılamak için eşiğe çıkmaz: eski hesaplar engel olmaktadır. Kotyan'la kucaklaşan Mistislav ise avlunun köşesine çekilip, orada dikilerek onunla uzun uzun sohbet eder.

Herkes yeniden kımıldanmaya başlar ve haykırışlar duyulur.

— Suzdallılar geldi! Destek büyük olacak! Suzdallılar olamadan biz ne yaparız? Hayır, bu Suzdallı değil, Postov'un genç kınyazı Vasilko Konstantinoviç'dir.

Endamlı, genç bir savaşçı avluya girer. Açık renk sakal tutamı çenesini güçlükle örtmektedir. O da tıpkı Galli Mistislav gibi zırhını, miğferini kuşanmış, uzun kılıcı belinde savaşa hazırdır. Sırtındaki rengi solmuş pelerin ile Onun giysileri mütevazıdır.

Toz içindeki elbisesine sıçramış olan çamurlardan attan yeni indiği anlaşılır. Omzuna geçirdiği ham kayışta saz asılı olan, yarı kırlaşmış saçının perçemleri omuzlarına dökülen bir ihtiyar da yanında ağır ağır yürür.

— Bu kör şarkıcı! Ünlü şarkıcı Gremislav! Eskiden askeri vali olarak Polovtslerle defalarca savaşmıştı, Riyazin Kınyazı Gleb kindarlığından Onu bodruma attı ve gözlerini kör edip orada üç yıl tuttu. Gremislav şarkılarını orada hapishanede, bestelemeye başlar, sonra Onu bodrumdan çıkarırlar. O zamandan bu yana bir kentten diğerine dolaşıp durmakta ve çok eski zamanlara ait türküler söylemektedir... Bu gün demek ki biz Gremislav'ı dinleyeceğiz.

Genç Kınyaz Vasilko gönül alıcı gülümseyişi ile yaşlı kınyazlara hürmet ederek herkesi dolaşır. Onlar da Onu karşılamaya yönelerek sorarlar:

— Suzdallılar gelmeyecekler mi yoksa? Sen onlara komşusun, niçin gelmediklerini biliyor musun? Suzdallıların büyük kınyazı Yuri Volodoviç senin öz amcan değil mi, onu ikna etmeye çalıştın mı?

— Hala düşünüyor! Gelip gelmeyeceğini ancak tanrı bilir...

Kınyazın evinin eşiğine hepsi seçkin, boylu poslu on muhafız ikişer ikişer, zırhlı, miğferli ve ellerinde kısa mızraklarla çıkarlar, merdivenlerden inerek iki yana dizilirler ve kınyaz Mistislav Romanobiç'i beklemeye başlarlar. O, sapı altın yaldızlı kartal biçimindeki asasına yaslanarak yavaş yavaş çıkar. Kaşları düz, sert gözler bezgin ve yorgun yorgun bakar. Kır düşmüş hafifçe çatal sakalı, göğsündeki haçı ve altın ikonası, simli kumaştan kaftanı ile bir azize benzeyen hali onun askeri gailelerden daha çok kilisedeki uykusuz gece duaları ile meşgul olduğunu söylemektedir. Kınyaz hafifçe topallayarak merdivenlerden iner ve son basamakta durur. Kedere boğulmuş hüzünlü bir ses ve kaygı ile:

— Aziz misafirlerim, hoş geldiniz! Der.

Avludaki bütün kınyazlar hep bir ağızdan, birbirlerinin sözünü keserek bağrışmaya başar:

— Bizi niçin çağırdın? Vahşi Polovtsleri kurtarmak için mi? Keşke birileri onları ezse! Onlarsız hayat daha kolay olacaktır! Bırakalım kendi kendilerini kurtarsınlar da görelim!

İri yarı Kotin kalabalığın arasından ayrılır ve eğri bacakları üstünde devrile devrile eşiğe doğru acele acele yürür. Elini yere değdirir, altın dikişli kınyaz giysisine dokunur ve yutkunarak konuşur:

— En aziz kınyaz! Daha önceleri benim sana şefkatli olduğum gibi sen de bana şefkatli idin! Bizim hepimizin babası ol! Cengiz-han'ın kötülük dolu halkını kovmamıza yardım et! Tatar denilen bu caniler, bizim topraklarımızda kurtlar gibi eşiniyor. Bugün bizim bütün topraklarımızı elimizden aldılar, yarın sıra size de gelir, sizin Rus topraklarınızı da elinizden alırlar. Bizi koruyun! Şayet bize şimdi yardım etmezseniz hepimiz yok olacağız, siz Ruslar ise yarın yok olacaksınız! Bizim hepimizin birleşmesi ve tek ordu olarak savunmamız lazım.

Bu sözlere canı sıkılanlar hoşnutsuz sesler çıkarmaya başlar:

— Gak guk etme! Ne saçmalayıp duruyorsun!

— Bırakın da konuşsun! Boşuna havlanır mı?

Diğerleri buna itiraz eder:

— Polovtslar bizim düşmanımızdır. Onlar şimdi güçsüz, kudretsiz ocağımıza düştüler. Hepsini kılıçtan geçirip bütün mallarını ellerinden alalım!

Her kafadan bir ses çıkıyor ve bu uğultu içinde birbirini kesen yeni sesler arada kaynayıp gidiyor. Kiev Kınyazı çaresizce bakınır ve elini kaldırır. Bağırtılar kesilmez, daha da yükselir.

Kınyaz Mistislav Udatnıy hızla, kararlıca eşiğin basamağına çıkar.

— Aziz kınyazlar ve siz değerli voyvodalar, bütün Rus kahramanları! Diyerek konuşmaya başlar. "Biz hepimiz aynı kutsal Rus topraklarının çocukları değil miyiz? Eski tartışmaları da, hırlaşmaları da, Polovtslerle savaşları da unutalım! Biz onları dövdük ve esir aldık, onlar da bizim kentlerimizi yaktılar, talan ettiler... Şimdi hem bizim için, hem de Polovtsler için zor günler

geldi. Yeni meçhul düşmanlar saldırıya başladığında, Polovtslerle savaşmaktansa dost olmak daha iyidir. Şayet biz onlara şimdi, tanrıyı bilmez Tatar Hanı Cengize karşı yardım etmez isek, Polovtslar onlara teslim olabilir ve düşmanın gücü daha da artabilir."

— Bu Tatar dedikleriniz de kim? Savaşçıları kaba, belki Polovtslerden daha kabadır. Kaç kişi onlar?

Mistislav devam eder:

— Kotyan Han Alanlılarla birlikte Tatar Cengiz'e karşı dövüştü. Tatarların hep birlikte hücuma geçtiklerini, kılıçla gözlerini budaktan sakınmadan dövüştüklerini söylüyor. Onlar uzaklardan gelerek, Obezlerin[143] memleketinden ve Demir Kapılardan geçmişler. Polovtslerin tek başlarına onları durduracak gücü yokmuş. Tatarlar Polovtslerin mülklerini yağmalamış, Kotyan ve diğer Polovts voyvodalarının kadınlarına, atlarına, sürülerine ve bütün zenginliklerine el koymuşlar... Şimdi Tatarların elinde o kadar çok ganimet birikmiş ki nereye koyacaklarını bilmiyor ve leşe konan it gibi şişmişler. Malları da Azak Denizi sahillerindeki Lukomorye'deki ambarlara yığmışlar... Yüksüz ve arabasız olarak dolaşan Tatarların kendileri ise Rus topraklarına doğru harekete geçmişler. Şayet benim kutsal Rus toprağı için değil de, artık yoksul bir han olan kayın pederim için çabaladığımı söyleyen olursa bana iftira etmiş olur!...

Kalabalık ünlü kınyaz Mistislav'ı soluk almadan dinler. Münferit sesler dalgalanır:

— Azak sahilleri buradan çok uzak, yirmi günlük yolu var.

— Davetsiz misafirleri ilk karşılayacak olan biz değiliz! Onları Kiev Kınyazı'nın karşılaması gerekecek, bırakalım da bunu o düşünsün!

Kınyazların arasında kardeşçe sevgi ve ortak hedefleri olmadığını, onlardaki eski sen ben kavgalarının da, kinlerinin de için için yandığını bilen kalabalık uğuldanmaya başlar.

Aniden bir ilahi sesi duyulur. Kınyazların alevlenen ihtiraslarını ve tartışmalarını yatıştıracak olan, simli kumaşlardan kaftanlar

143. Obezler: Kuzey Kafkasya da yaşayan bir kabile.

içindeki kilise alayı tam zamanında görünür. Alayın en önünde geniş göğüslü dört papaz çömezi ellerinde salladıkları buhurdanlıklarla, onların ardında çocuklar ellerinde yanmakta olan kalın mumlarla, daha arkada yaşlı ortadoks papazları tuttukları metalik haçlarla ve nihayet iki çocuğun koltuk altından desteklediği, esmer siyah sakallı, büyük ayin başlığını giymiş Grek Metropoliti yeknesak ilahiler söyleyerek eşiğe doğru yaklaşır ve durur. Ortalığa birden sessizlik çöker.

Kiev Kınyazı Metropolite yaklaşır, avuçlarını kavuşturup eğilir, yaşlı mübarek eli öper ve yavaşça fısıldar:

— Muhterem peder tavsiyede bulun! Kınyazları eski kırgınlıkları unutmaya ve dostluk ile sevgiyi korumaya ikna et!

Metropolit herkesi üç yandan kutsayarak eşiğe çıkar ve ezberlemiş olduğu bir hitabeyi bozuk Rusça telaffuzu ile tekrar eder.

— Aziz kardeşlerim ve oğullarım! İncil'in sözlerine göre, sofu insanlar olarak yaşamayı öğrenin! Tanrı rızası için hayırlı davalara yöneliniz! Dilinize hakim olun, o uyum versin, vücut çalışsın, öfke sönsün!..

Kiev Kınyazı kafasını hafifçe eğerek dikilir. Galli Mistislav, dinleyenlerdeki açıkağızları ve yüzlerdeki hoşnutsuzluğu fark ederek, endişe ile etrafına bakınır. Metropolit ise devam eder:

— Biz şayet bir şeyden mahrum kalıyorsak, kadere razı olun, isyana kalkışmayın! Şayet bizden nefret edip kovuyorlarsa sabırlı olun! Bizi kötülüyorlarsa dua edin! Tanrı düşmanları üç sevapla yenmemizi söylüyor: tövbe, gözyaşı ve sadaka...

Mistislav dört papaz çömezine ihtiyatla yaklaşıp, fısıldar:

— Grek galiba aklını yedi! Her şeyi birbirine karıştırıyor! Tövbeden, gözyaşlarından kime bahsediyor? O kınyazlarla konuşuyor, derebeyi uşakları ve ırgatlarla değil! Vakit kaybetmeden birkaç ilahi söylemeye başlayın, her birinize benden birer koyun!

Metropolit bir şeyler daha söylemek ister, fakat o sırada dört papaz çömezi yüksek sesle bir ilahi tutturur. Onların ardından da herkes, kıdemli papazlar da, hafif ve ince sesleri ile çocuklar da

onlara katılır. Kınyazın muhafızları, şaşkına dönen Metropolitin etrafını sarar ve onun kabul salonuna geçmesine yardım ederler.

Genç Rostov Kınyazı Vasilko merdivenin üst basamağına çıkar.

— Ben uzak kuzeyden, büyük Rostov'dan koşup geldim. Rus toprağı için, Hıristiyanlar için... Size şunu söyleyeceğim: Alaylarımızı acele silahlandırmamız ve Rus toprağını savunmada geç kalmamamız için Kiev Kınyazı Mistislav Romanoviç'ten bize acil ulaklar geldi, ben kendi küçük müfrezemi getirdim. Bizim en güçlümüz olan Suzdal Kınyazı Yuri Volodoviç ise, Tatarların Suzdal'a gelip gelmeyecceğine dair hala fal açıyor? Buradaki işitiklerim de aynısı: "herkes kendi başının çaresine baksın!" anlayışı... Aziz metropolitin tövbe ve gözyaşlarına dair terbiyeli sözleri ise bir savaşçı için değil, ölüm karşısındaki eski zaman ihtiyarı içindir... Sessiz kibarlıkla düşmanı durduramaz, Rus toprağını koruyamayız...

— Doğru, Vasilko doğru söylüyor! Diye bağırırlar kalabalığın içinden.

— Meçhul ve kin dolu halk her taraftan hızla geliyor... Davetsiz misafirleri hak ettikleri gibi karşılamak gerek. Onları sopa ile kovalamalı ve işlerini temelli bitirmeli. Tatarların kanatları yok, Dinyeperden uçarak geçmeyecekler, şayet uçarak geçseler bile bir yere konacaklardır, o zaman tanrının ne verdiğini görürürüz...

— Onları kılıç ve ay baltalarla kabul edelim.

Vasilko devam eder:

— Bizim başkentli kınyazlarımız Mistislav Romanoviç'in kabul salonuna geçsin ve bir halının üzerinde eski âdetimize göre sıkışarak çember olup otursun ve karar versinler: Putperest kâfirleri gözyaşları ve tövbe ile mi, yoksa denenmiş ay baltaları ve keskin kılıçlarla mı karşılayacağız?

— Kınyaz Vasilko doğru söylüyor.

Her taraftan bağrışırlar yükselir:

— Peki, öyle olsun!

— En büyük kim olacak? Alayları kim sevk edecek? Ben Mistislav Romanoviç'in kumandasına girmem! Diye bağırırlar bir yandan, diğer yandan da benzeri sesler duyulur.

— Orduyu Galli Mistislav yönetsin, Ona boşuna "Udatnıy" (Başarılı) adını takmadılar, O başarır...

Yirmi üç kınyaz ne yapılacağına karar vermek için, Kiev Kınyazı'nın kabul salonuna geçer. Uzun uzun düşünürler, fakat söz birliği edemezler. Mistislav Udatnıy, Lukomorye'deki Tatar kampına baskın vermek gerektiğini kanıtları ile söyler:

— Mal depolarını ele geçirince herkes zenginleşir, o zaman sadece kınyazlar değil, basit askerlerin alacağı ganimet de az olmaz.

Lukomorye'ye sefere çıkma fikri pek çoğunun hoşuna gider, ancak kınyazlar alaylara komuta edecek voyvodayı bir türlü seçemez.

Bu arada koşarak gelen step avarelerinden biri kim oldukları bilinmeyen Tatarların sıkışık saflar halinde Dinyeper'e doğru ilerlediklerini haber verir. Bu, Hortiş Adası civarından nehri geçerek Tatarlara karşı çıkma kararını çabuklaştırır.

Kınyazlar karar verir: Her kınyaz kendi ordusu ile gidecek, yolda hiçbiri diğerinin yolunu kesmeyecektir. Lukomorye'ye başarı ile ilk varan ve Tatar kampında ele geçirdiklerini diğer kınyazlarla adilce paylaşacaktır. Yemini bozmayacaklarına dair herkes haçı öper ve şayet içlerinden biri, kınyazlardan birine karşı kabalık edecek olursa, bozgunculuk edene hep birden karşı çıkacaklardır. Sonra birbirleriyle öpüşürler. Fakat aynı anda Mistislav Udatnıy ve Kievli Mistislav birbirlerine sırtlarını çevirmişlerdi bile.

Kınyazlar halıdan kalktıkları zaman, düşünce ve endişeden Vasilko'nun yüzü bulanıktır. Somurtarak eşiğe vardığında, yaşlı türkücü Gremislav'ın orada kendisini beklediğini görür. Vasilko:

— Hayırlı bir karara varamadık. Savaş böyle yapılmaz. Tatar hazinelerini aramak yerine, bir daha kımıldayamasın diye düşmanı silip süpürmek gerekir. Birbirinden yüz çevirerek, ayrı ayrı gitmek ise belayı satın almak demektir.

Akşamın ılıklığı başlar. Kınyaz localarının üzerinde parlak yıldızlar ışıldamaktadır. Akşam yemeği için hazırlanmış uzun meşe masalar avluya kurulur. Bütün misafirler meşe kanepelere oturup, börekleri, kızartılmış kuğuları yerken sessizliğe gömülür. Kınyaz eşiğinin üst basamağında oturan yaşlı türkücü Gremislav'ı, masanın etrafında dikilen yeni yetme çocukların ellerindeki meşalelerin titreşen kırmızı ışığında herkes görür. Sazının zarif sesi perdeden perdeye yumuşakça geçerken yaşlı türkücü, kırmızı göz yuvalarını gökyüzüne kaldırarak, hafifçe çatallanmış bir sesle en sevdiği eski zamanların kahramanlık türküsünü söylemeye başlar.

Gremislav, İgor Svyatosloviç'in Polovtsler üzerine yaptığı kahramanca seferine dair, kınyazların geçimsizliğine, çekişmelerine ve onların yüzünden yiğit Rus savaşçılarının boş yere ölümüne dair, bu geçimsizliklerin "Rus topraklarının kapılarını düşmanlara nasıl açtığına" dair türküler söyler...

Dinleyenlerin pek çoğu başlarını ellerinin üzerine eğerek düşüncelere dalar. Kınyazların birbirine kini ve anlaşmazlığı şimdi aynı felaketi haber vermiyor mu? Bu düşmanlıklar ve çekişmeler büyük Rus davasını, ana yurdun savunmasını yok etmez mi?

***

VIII
SUBUTAY BAGATUR'UN PLANI

Subutay binlik başlarının onunu da çağırır. Kendi binlik başları ile Cebe de gelir. Genci, yaşlısı hepsi çadırda çember olup oturur ve Cebe'nin anlattıklarını dinler. Cebe sanki bir şey görüyormuş gibi başlar üzerinden uzaklara bakarak konuşur:

— Kiev zengin bir kent... İbadet evlerinin kırmızı altınla kaplı yüksek yuvarlak çatıları var. Biz bu altınları oralardan sıyıralım ve saf altından, Cengiz Han'ın beyaz atı Seter kadar büyük dökme bir at yapıp, onun otağının yanına koyalım.

— Evet, Cengiz Han'a altın at takdim edelim! --diye bağırır Moğollar.

— Urusların kendi dillerinde "konaz" dedikleri pek çok hanları var. Ve bütün bu hanlar yani "konazlar" ayrı kabilelerden köpekler gibi kendi aralarında hırlaşmakta. Bu nedenle onları darmadağın etmek, hiç de zor olmaz. Bizim vakit kaybetmeden Kiev'i almamız lazım. Bu "konazları" hiç kimse bir oklukta toplamadı. Ve onların kendi Cengiz Hanları yok.

— Yüce Cengiz Han'ımız benzeri bir reis, dünyanın başka hiçbir yerinde bulunmaz!

— Ben size diyorum ki: Rus topraklarına hızla, uçar gibi varmamız, onu her yandan ateşe vermemiz, Kiev'i ele geçirmemiz lazım; ancak şimdilik... --ve Cebe duraklayınca binlik başılar sorar:

— Ne demek ancak şimdilik?

— Ancak henüz, bizim benzeri olmayan, yüce kağanımıza gönderdiğimiz haberlerin cevabı gelmedi.

— Cengiz Han onu beklememizi mi emreder! Cegizhan Kiev'i kendisi mi almak ister! Bu güne kadar Buhara, Samarkend, Gurkan gibi büyük kentleri ele geçirenler biziz; Kiev'i almak bize zor gelmez. Kiev'i almak için acele etmeliyiz.

Herkes "bir pençesi dişlenmiş olan" bu kurnaz ve ihtiyatlı parsın ne diyeceğini merak ederek yan gözle Subuday'a bakmaya başlar. O bir yanına eğilmiş oturmaktadır ve keskin bakışı ile her birini sıra ile süzer. Binlik başlardan Gemyabeg söze girer:

— Urusları bozguna uğratmak Cebe-noyanın düşündüğü kadar kolay olmaz. Urus ve Kıpçak çok fazla— yüz bin kişiler, biz ise az— yirmi bin kişiyiz. Üstelik her çeşit serseriden de bir tümen, biz şayet geri çekilecek olursak serçe sürüsü gibi uçuşurlar. Çok hem de pek çok ordunun olduğu yere, Rus topraklarına girmek bizim için tehlikeli. Kiev'e gitmemiz olmaz... Buradan Cengiz Han'ın güçlü elinin altına dönmemiz gerek...

— Yiğit Bagatur Gemyabeg biz seninle ve diğer bagaturlarla birlikte büyük Çin stepinin gerisindeki sürülü tarlalara atıldığımız zaman, Çinlilerin Uruslardan çok daha fazla olduğunu hatırlamıyor musun?

Subuday kımıldanır ve elini sallar. Herkes susarak ondan yana eğilir.

— Bir işe başlarken vaktiyle "biriciğin" nasıl davrandığını akılda tutmak gerek. Sonra da bizim yerimizde o olsaydı ne yapar diye düşünmek gerek. –Subuday ağır ağır konuşur.-- Düşmanı ilkin kafeslememiz gerek, o gözlerini yumsun diye, pençelerini gevşetsin ve sırt üstü yayılsın diye... İşte o zaman üzerine atılır, gırtlağını dişleriz!

Herkes doğrulur ve birbirine bakar. Ne yapılması gerektiği artık açıktır. Yüce kağanın güçlü elinin savunması altına, geri dönmek düşünülecek bir şey değildir... Subuday devam eder:

— Uruslar çok kalabalık! Yolda uyuyan bir çekirgeyi deve ayağının ezmesi gibi, onlar bizi ezebilecek kadar güçlüler. Fakat onlarda düzen yok! Onların "konazları" kendi aralarında sürekli dalaşmakta. Stepte çeşitli yönlerde gezinen güçlü öküzlerin sürü-

sü gibiler... Böyle olmakla birlikte, Urusların da bir Cebe'si var! Onun adı "bagatur Mastislab"... Bu Mastislab'ın pek çok savaşlar yaptığını, şimdiye dek sadece zafer gördüğünü söylüyorlar, fakat onlarda Mastislab ileriye tehlikeli yerlere atıldığında onu destekleyecek ve kurtaracak Subuday-bagatur yok!..

— Biz onu, bu Mastislab'ı yakalarız ve Cengiz Han'a götürürüz! --diye bağırır Moğollar! Subuday da ilave eder:

— Mastislab'ı kim yakalar da, altın miğferini başından alırsa onu kendi eli ile Cengiz Han'a götüreceğine söz veriyorum.

Savaş meclisi uzun süre devam eder. Moğol komutanlar aldıkları kararlar nöbetçi nukerler tarafından duyulmasın diye alçak sesle konuşur.

Ertesi gün Cebe kendinin bir tümen süvarisi ile batıya doğru yola çıkar, Subuday ise atları iyice doyurmak ve nihai çarpışmaya hazırlamak için diğer tümenle Kalka nehrinin sahillerin de kalır.

***

IX
MOĞOLLAR DİNYEPER SAHİLLERİNDE

Bu ilkbahar görülmedik derecede sıcaktır. Kuru ve sıcak bir rüzgâr günlerce eser. Azgınca boylanmış olan otlar solup, buruşur. Gökyüzündeki güneş insafsızca yakmakta ve hiçbir şeyi kaçırmayan, Subuday'ın gözü gibi çivilercesine bakmaktadır.

Cebe-noyan kendi atlı tümenini iki binerli beş kısma ayırır. Kısımlardan birisi ile ileriye, Dinyeper'e doğru doludizgin gider, geri kalan dört süvari müfrezesini ise stepte asırlardır çiğnene çiğnene ortaya çıkan, kıvrımlı yol boyunca yerleştirir. Step enginliğinde sağa sola dörtnala giden birkaç Tatar yüzlüğü (bölüğü) rastladıkları her yerdeki Kıpçak göçebelerini sürüleri ile beraber ana yola doğru sürer getirir.

Cebe toza bulanmış yüz kişilik süvarilerin başında güneş ışıklarının altında parıldayan geniş Dinyeper'e yaklaşır. Katrana bulanmış siyah kayıklar nehrin ayna gibi dümdüz mavi sularında oraya buraya yüzmektedir. Tercüman bağırır:

— İşte, bak Rus askerleri!

Kıyıya yakın bir tepeliğin üzerine çıkmış, başlarında demir miğfer, ellerinde kısa mızraklarla dikilen Rus askerleri ellerini güneşe karşı siper ederek stepin derinliklerini gözetlemektedir. Ruslar yaklaşanların Kıpçak olmayıp, yabancı bir kabilenin süvarileri olduğunu görünce nehre doğru kaçar ve kayıklara binip sahilden uzaklaşırlar.

Başında tepesi sivri çelik miğfer, güneşten bronzlaşan yüzü asık Cebe kıyıdaki bir yarın üzerinde atını durdurur. Karşı sahildeki tepelikli ovaya kısık gözlerini kırpmadan uzun süre bakar. Orada kalabalık bir kamp seçilmekte ve okları yukarı doğru kalkık yük arabaları düzgün sıralar halinde durmaktadır... Ren-

gârenk at yılkıları otlamaktadır. Ovada yaya ve atlı savaşçılar, şuraya buraya gidip gelmekte ve silahların metalik kısımlarında güneşin kıvılcımları parıldamaktadır.

Birkaç kayık kıyıya yakın dolanıp durmakta ve suyu bol nehrin akıntısından korkan kayıkçılar kürekleri büyük bir gayretle çekmektedir. Kayığın birinden bağırtılar yükselir:

— Hey siz davetsiz misafirler! Bizim buralarda ne arıyorsunuz? Sizi buralara hangi uğursuz rüzgâr getirdi?

Cebe'ye eşlik eden iki avare, kayıktan ulaşan sözleri Ona tercüme eder. Avarelerden biri gür sesi ile cevap verir:

— Biz sizin üzerinize değil Kıpçakların üzerine gidiyoruz. Kıpçaklar bizim uşaklarımız ve seyislerimizdir. Onları dövün ve yük arabalarına ve sürülerine el koyun. Kıpçaklar bize pek çok kötülük yaptı, size de uzun zamandır zarar veriyorlar. Biz sizinle barış yapmak istiyoruz. Bizim sizinle bir savaşımız yok.

Kayıktan bağırırlar:

— Elçilerinizi gönderin de biz onlarla konuşalım!

— Kiminle konuşacağız? Orada aranızda büyük bir başkan var mı?

— Burada kınyaz pek çoktur. Onlar sizin elçilerinizle çabuk anlaşır.

Cebe seçtiği dört nukere ve avarelerden birine de tercüman olarak karşı sahile geçmelerini ve söylediklerini, orada görecekleri Kiev'in baş kınyazına bildirmelerini emreder. Ruslar mallarını ve sürülerini ellerinden alarak Kıpçakları yanlarından kovsunlar, burada stepte ise Moğollar onların işini bitirecektir.

Cebe'nin seçtiği nukerler kâh bir ayaklarına kâh diğer ayaklarına yamularak, kamçıları ile sırtlarını kaşıyarak konuşur:

— Bizim Ruslarla konuşmamıza ne gerek var? Onlarla savaşa başlamak daha iyi.

Cebe yanıtlar:

— O zaman tercümanlardan biri ile ben yalnız giderim.

— Hayır! Onlara sen gitme! Ordumuz sensiz ne yapacak? Ana kurt olmadan yavrukurtlar ne yapacak? Sen kal! Biz gideriz.

Dört Moğol avare ile birlikte kıyıya iner ve el sallayarak sahile yakın dolaşıp duran Rusları çağırırlar. Kayıklardan biri kıyıya yanaşır ve Moğol elçilerini alır.

Cebe Karşı tarafı gözden geçirerek kıyıdaki tepelikte uzun süre kalır. Orada, uzaklarda buğulu sisler arasında serpili çayırlıklar, ekinlikler ve küçük derin koylar görünmekte, yol üzerinde her yerde yaklaşan müfrezelerin kaldırdığı toz bulutlarını rüzgâr götürmektedir.

Cebe geceleyin bir koyun postuna bürünerek tepelikteki ateşin yanında yatar. Ruslara gönderilen nukerleri bekler, ancak onlar bir daha dönmez. Kıpçakların onları boğazladığı anlaşılır.

Stepin her tarafında, uzaklardaki ateşlerin görüntüsü parlayıp parlayıp sönmekte, ovanın her tarafı bilinmeyen bir hayatı yaşamaktadır. Birtakım telaşlı süvariler stepten geniş uzun bir vadiye doğru sokulmakta ve uzaklardaki gece ateşlerinden alevler kopmaktadır...

Cebe gece boyunca uyuyamaz. Ağır düşünceler, önceki konuşmalardan yarım kalmış cümle parçaları, gözünün önüne gelen tanıdık simalar kafasında cirit atarken, O kâh öfke ile tutuşmakta kâh uyuklamaktadır... Ve gözünün önüne yeniden kâh yaşlı korkunç Cegizhan'ın siyah tilkikuyruğu takılı demir miğferi ya da onun kırpmadığı yeşilimsi kedigözleri kâh dik dik bakan Subuday'ın açık gözü kâh ışıldayan kılıçların vuruşları gelmektedir...

Şimdi önlerinde askerleri kaçmayan, savaşı kendileri arayan Uruslarla yapılacak çarpışmalar durmaktadır. Onları yenmek çok zor olacak!.. Şimdi öyle günler geliyor ki, onun Çin'de zaferlerle elde ettiği bütün şanı sönebilir.

O kafasını ya bu steplerde bırakacak, ya da Urusları ve Kıpçakları yenerek, "büyük zaferler kazanan Mastislab'ın altın miğferini ele geçiren" diyerek, Cebe adını herkes Kağan'ın altın çadırında tekrarlayacaktır.

Sabahleyin Cebe'yi askerler uyandırır.

— Karşı sahilde ne olup bittiğine bak... Yukarıdan o kadar çok kayık alıp geldiler ki, nehre köprü örecek kadar... Onlar

arabalarını suyun kıyısına indirdiler bile. Orada pek çok atlı ve yaya savaşçı birikti.[144] Az sonra bu tarafa geçmeye başlarlar. Ne yapmalı?

Cebe emrini verir:

— Uruslara engel olmayın! Uzaktan izleyin ve stepe doğru geri çekilin!

***

144. Kiev'deki danışma toplantısında Güney Rusya kınyazları, Tatarları yabancı topraklarda karşılamaya karar verir ve Nisanda sefere başlar. Kiev, Çernikov, Smolensk, Kursk, Trubeç, Putiv gönüllülerinden milisler ve keza sallarda gelen Volınlılar ve Galliler Dinyeper'de birleşirler.

X
URUSLAR VE KIPÇAKLAR STEPTE İLERLER

...Uruslar ve Kıpçaklar Tatarları bozguna uğratma isteği ile tutuşur: Onların korku ve zayıflıklarından, kendileri ile çarpışmak istemediklerini düşünürler. Ve bu nedenle Tatarları hırsla takip ederler. Tatarlar çekildikçe onlarda on iki gün boyunca onları takip eder.

(İbn el-Asır)

Cebe-noyanın ince yapılı al atı tek başına duran bir kurganın üzerinden kolayca atlar ve step bahadırlarından birinin yüksek taş figürü yanında durur. Onun hafifçe kamburlaşmış geniş omuzları, yassı yüzü, kalçasındaki kısa kılıcı, sivri uçlu şapkası ve hatta göçebe ustanın çekici ile bütün bir taştan çok eski zamanlarda özenle yontularak yapılan elindeki kupası... Asırlar geçer ve bu kalabalık ülke step çölüne dönüşür. Bahadırın taş heykeli ise kurganın tepesinde çivilenmişçe eskisi gibi sapasağlam durmakta ve kör pörtlek gözleri ile bir zamanlar baskın verdiği yerlere doğru somurtarak bakmaktadır.

Cebe ise, sabah sislerinin kapladığı yeşil stepten yana hızla hareket eden, silsile halinde yayılan siyah görüntülere soğuk, süzülen gözlerle bakarak atının üzerinde kımıldamadan put gibi oturur... Köpükler içinde kalan at, teri biraz soğuyunca siyah dudakları ile solgun ince ak pelin saplarına ulaşmaya çabalayarak dizginini serbestçe gerer ve toynakları ile tuzlu toprağı dövmeye başlar. Cebe bakışını, sık saflar halinde yaklaşan Rus savaşçılarından bir türlü ayıramaz.

Şu ileridekiler süvari... Kimileri yol boyunca uzayıp gitmekte, kimileri de stepte genişçe yayılmakta... Üzerlerinde de siyah toz bulutları yükselmekte... Ellerindeki mızraklar kısa, işte toz-

ların içindeki yük arabaları da açıkça fark edilmekte. Uruslar büyük bir ganimet umut ettiğinden arabalarda silah, kazan, buğday çuvalları taşımaktalar.

Cebe dizginleri çeker, artık gitme zamanıdır... Uruslar kurgandaki yalnız süvarinin farkına varır... Birkaç Urus ve Kıpçak müfrezeden ayrılarak hızla ondan yana yönelirler. Başka bir süvari grubu da yolda önünü kesmek için doludizgin ileri atılır. Cebe tümenindeki hızlı atların en iyilerinden biri olan atını boşuna sevmemektedir. O kurganın tozlu, tuzlak yamacından iner. Arazinin yan tarafında siyah dar bir giriş ağzı görünmekte, ora şimdi herhalde step kurtlarının inidir. Orayı bahadırın mezarına varıp, onun altın definesini çalmak isteyen birilerinin deşelediği muhakkak...

Cebe atın koşusunu hızlandırır. Dereye ulaşmak gerek. Gemyabek'in yüzlüğü, orada pusuda gizlidir. Otların arasına yatmış olan Moğol keşifçileri her şeyi, Urusların yaklaşışlarını da, Cebe'nin onlardan kaçışını da mükemmelen görmekte.

Fakat Urus süvarileri gittikçe yaklaşmakta... Onların atları iyi, atlıların en çevikleri de en önde koşmakta. Yolu kesmek için doludizgin koşan diğerleri daha da tehlikeli. Atın yönünü çevirecek taraf da yok, solda derenin sarp kıyıları sağda Uruslar var. Onlar dokuz kişi... Arkadaki üçü yavaşlamaya başlar... Öndeki altı kişi de onu kuşatmak istediğinden birbirinden ayrılır.

Atının ayakları altından kınalı keklik sürüsü havlanıp yan tarafa uçar ve yeniden otların arsına konar. Geniş sık otların arasından fırlayan, kulaklarını dikmiş bir tavşan dosdoğru ok gibi koşar. Al ayaklarını ileri fırlatarak, uzun yaban otaları ve çalıların üzerinden atlayarak dörtnala koşmaya devam eden at, yelesine eğilmiş olan Cebe'yi hızla kaçırır.

Düşmanlar uzakta değildir... Cebe onların demir miğferler altındaki güneş yanığı yüzlerini ayırt edebilmektedir... Uruslardan ikisi kırmızı kalkanlarının gerisindedir. Pembe yüzlü, siyah gözlü olan çok genç, diğerinin sarkık bıyıkları kırlaşmış. Kara yağız bir ata binmiş, hepsinden daha yakın olan üçüncüsü başın-

daki parlak al sarığı ile bir Kıpçak'tır... Ve O eline bir kement dolamaktadır... Keskin nişancı Cebe, okunun hedeften şaşmayacağına emindir. Cebe müthiş sert yayını gerer ve Kıpçak kollarını çırparak eyerden yuvarlanır. Ürken kara yağız at artık süvarisiz olarak kafasını dikerek dörtnala kalkar, rüzgâr onun uzun yelesini dalgalandırır.

Genç Rus savaşçı yaklaşmaktadır... Birkaç saniye sonra atlar çarpışacaktır. Genç kısa mızrağını bütün gücü ile fırlatır, ancak Tatarın omzundaki çelik zırhı sıyırıp geçer... Cebe'nin ikinci uzun oku gencin parıldayan siyah gözlerinin arasına saplanır. Elveda, şan-şöhret! Elveda, parıldayan güneş, ata evi!

Cebe arkasına bakmaz, gözleri ile Gamyabek'in nukerlerinin nerede olduğunu arar? İşte onlar! Onların hepsi birden dereden fırlar ve dağınık olarak hücuma geçmiş olan Rus müfrezelerinin üzerine azgın boğuk çığlıklarla atılırlar.

Rus süvarileri saflarını hızla yeniden düzenleyerek sıklaştırır. Üst tarafı yuvarlak, alt tarafı sivri kırmızı kalkanları yoldaşça ve tehlikeli bir zincir halinde hizalanır. Savaşçılar yeni bilenmiş parıldayan kılıçlarını sıyırıp, hırsla Tatarların üzerine atılır. Fakat Gemyabek ve nukerleri Cebe'nin emrini hiç unutmaz. Ruslar bir ok atımı yaklaştığı zaman, atlarını keskince döndürüp, şaşıran Ruslara yandan öldürücü oklar göndererek rüzgâr gibi geçip gider ve var güçleri ile gerisin geri stepe çekilirler.

Uruslar çığlıklarla peşlerine düşer. Onların düzgün safları karmaşıklaşır. Kaçan Tatar'a yetişmeye çabalayarak herkes dağınık halde doludizgin koşturur. Çok iyi atların üzerindeki Urusların bazıları geride kalan onluğa yetişir ve onları kılıçtan geçirerek, silahlarını, çizmelerini soyup Tatar atlarına biner.

Korumaları tarafından çevrilen Cebe, Tatarların Uruslarla ilk çarpışmasını uzun süre gözetlemez. O dereye kaynağın olduğu yere inerek atını sular ve bütün Tatar müfrezelerine daha gerilere çekilmeyi emreder.

Gemyabek'in geri dönen süvarileri, mızrakla yaralanan başkanlarının atı ile birlikte düştüğünü, Urus askerlerince kuşatıl-

masına rağmen kendilerini savunarak stepe doğru kaçmaya başladığını ve bir sürü Kıpçak'ın da onun peşine düştüğünü anlatır.

Geceleyin Cebe yakalanan bir Rus esirini, avarenin yardımı ile sorguya çeker. Esir şu an yürüyenlerin yiğit Galli Kınyaz Mistislav Udatnıy'ın komutası altındaki öncü müfrezeler olduğunu anlatır. Onunla birlikte olan savaşçılar Gall ve Volinis kentlerindendir. Onlar sallarla Dinyeper'den denize kadar inmişler ve Dinyeper'in denize döküldüğü yerde, Tatarlara karşı yürüyecek bütün müfrezelerin toplanacağı yer olan Hortiş Adası'na sapmışlar. Esir anlatmaya devam eder:

— Kınyazlar kendi aralarında geçimsizdir, bütün müfrezeler ayrı ayrı yürümekte, her müfrezenin kendi başkanı varsa da hepsinin üzerinde ortak bir voyvodaları yok. Pek çok savaş tecrübesi olan hararetli Mistislav Udatnıy'ı baş voyvoda yapmak gerektiğini askerler kendi aralarında konuşmuş da olsalar Kiev kınyazı Mistislav Romanoviç buna karşı çıkar. O kendini daha yaşlı ve büyük kınyaz saydığından boyun eğmeye bir türlü razı olmuyor. Kınyazların bu ihtilafları sıradan askerlere sadece keder ve perişanlık getirecek, Tatarlar şayet zafer kazanacak olursa bütün kınyazlar yel gibi uçan atlarla kaçacak, basit savaşçıların ise kemikleri yığılıp kalacak. Askerler sefere kendi çift sürdükleri atlarda geldi, onlarla uzaklara dörtnal gidilmez. Tatarlar ise onların elinden çevik bir yılan gibi kayıp gitmekte.

Cebe Kıpçakların çok olup olmadığını sorar. Esir konuşulanlara göre çok olduklarını ve onların müfrezelerinin Hortiş'te Rus askerleri ile birleşmek için acele ederek, Dinyeper'in sol kıyısından ilerlemekte olduklarını söyler. Şu anda ileride Mistislav Udatnıy ile birlikte de voyvoda Yarun'un sevk ettiği bir Kıpçak müfrezesi gidiyor diye ilave eder esir. Cebe Urusların Tatar savaşçılar hakkında neler konuştuklarını da sorar:

— Önceleri Tatarların sıradan (çok kuvvetli olmayan), Kıpçaklardan daha zayıf savaşçılar olduğu konuşulmakta idi. Bu nedenle kınyazlar Tatar kampını ve ele geçirdikleri zenginlikleri kapmak için pervasızca acele ettiler. Şimdi ise ben Tatarların ve

savaşçılarının yüksek kişilikler olduğunu, atışlarının keskinliğini gördüm.

Cebe Tatarlara stepe doğru daha da çekilmelerini, gece ateş yakmamalarını ve Rus esiri de öldürmelerini emreder.

Geceleyin avareler ve Tatar keşifçileri Rusların öncü müfrezelerine kadar sokulur ve orada konuşulanları dinler. Rus askerleri, yük arabalarını dizdikleri çemberin ortasında gecelemektedir. Kıpçaklar ayrı kamplar kurar, yaktıkları ateşlerin etrafında türküler söyler, oyunlar oynar. Onlar terk ettikleri kendi obalarına dönmekte olduklarından ve oradan Tatarları kovacaklarından sevinçlidirler.

Keşifçiler Urusların Tatar binlik başı Gemyabek'i yakaladıklarını da anlatır. O kaçarak Kurgandaki kurt yuvasında saklanmış. Uruslar onu orada bulup çıkarmışlar ve Kıpçaklar'a teslim etmişler. Onlar da Onu elleri ve ayaklarından dört ata bağlayıp atları dört ayrı tarafa dörtnal kaldırarak onu parçalara ayırmışlar... Polovvts askerlerinin Voyvodası Yarın, kulaklarının içinden atın dizgin takımının kayışını geçirerek Gemyabek'in kafasını eyerinin yanında taşımış.

***

XI
TATAR TUZAĞI

Cebe süvarileriyle birlikte, hızla ilerlemekte olan Rusların öncü müfrezelerini gözden kaçırmadan çekilmeye devam eder. Tatarlar, uçar gibi üstlerine gelen Kıpçak atlıları ile vuruşmak için ara sıra dururlar, fakat ciddi çarpışmalara hiç girişmezler.

Uzun mesafeler kat ettiklerinde Ruslar gündüzleri dinlenmekte ve süvarileri bahar çayırlarında başıboş dolaşan Kıpçak sığırlarını yakalamaktadır. Bu sığırlar Cebe'nin emrine göre Tatar çobanlar tarafından sürülüp getirilmişti. Tatar çobanları Rus ve Kıpçak savaşçıları yaklaşıncaya kadar sürülerinin başında bekler, onları görünce de kaçarak kendi kamplarına katılırlar.

Cebe bütün bunları Rus kuvvetleriyle arasındaki mesafenin aralanması, onların uyanıklığının gevşemesi, mola yerlerinde sığır etleri ile semirmeleri ve tehlikeyi unutmaları için yapar. Rus müfrezeleri birbirlerinden gittikçe uzaklaşarak ve geniş tozlu yola yayılarak, birbirlerinden kopuk parçalar halinde ilerler. Geceleri de uyumak için yattıklarında onlar artık çit örgüleri ve arabalarla kendilerini perdelemez olurlar.

Yeni yakalanan Rus esirler ele geçirilen sürülerin bolluğundan dolayı askerlerin seferden memnun olduklarını anlatır. "Şimdi koyun postundan gocuklar ve sığır derisinden yeni çizmeler giyiyoruz..." "Haddi hesabı olmayan Tatar kuvveti nerede? Kıpçak sığırları Tatarlardan daha çok, onları kovalayarak Lukomorye'ye kadar böyle gidersek Tatar süvarilerini kamplarında da göremeyeceğiz."

Rus müfrezelerinden birinin safları diğerlerinden daha düzgündür. Bu müfrezede askeri bir düzen bulunmakta, savaşçıları stepte dağılmadan, yoldaşça ilerlemektedir. Onlar geceleri arabalardan bir çember meydana getirmekte ve çevreye keşifçiler

göndermektedir. Bu müfreze büyük Kiev Knyazı Mistislav Romanoviç'in alaylarıdır. Yarısı yaya, yarısı atlı Kievliler diğerlerinden ayrı yürür. Gönderdikleri süvarilerin, bahar otları yiyip semiren steptcki başıboş Kıpçak sürüsünü bulup getirmeleri için bazen Onlar da durur. Sonra da bakır kazanlarda etli çorbalar kaynatıp yiyen askerler sabaha dek deliksiz uyur.

Tatarlar Urus atlarının kendilerininki gibi çevik ve dayanıklı olmadığını, oklarını kendileri kadar uzağa atamadıklarını, fakat göğüs göğüse savaşta Urusların daha güçlü olduklarını, uzun saplı baltalarla dövüştükleri zaman onların direngen ve enerjik olduklarını anlar. Rus müfrezeleri ile her kısa çarpışmadan sonra Tatarlar tepelerin arkasına saklanarak, dereliklerden kayıp geçerek, stepin derinliklerine doğru kaçar.

İnsafsızca yakıp kavuran güneşi kapamak için gökyüzünde en ufak bir bulut görünmemekte, boğucu günler azap vermektedir. Müfrezelerin havaya kaldırdığı kara toz bulutları içinde atların da, insanların da nefesleri kesilmektedir... Bazı müfrezeler yoldan stepe saparak ham toprakta yürür, fakat orada da sıcaktan kavrulmuş topraklar ayaklar altıda dağılmakta ve siyah toz bulutu askerlerin üzerine yapışıp kalmaktadır.

Bu boğucu sıcakların ardından nehirler kurumaya, savaşçılar da mırıldanmaya başlar, "Tatar aramak için bizi stepe niçin sürüyorlar? Ele geçen Kıpçak sürülerini önümüzc katarak, artık eve dönme zamanı değil mi?"

***

XII
SUBUDAY-BAGATUR ÇARPIŞMAYA HAZIRLANIR

Yaşlı başbuğ arazinin yapısını inceleyerek, çarpışmada Moğollara uygun düşecek alan aramak için iki gün at sırtında dolaşır. Bu arada köpüğe bulanmış atlar üzerinde ulaklar da üç kez gelirler.

— Cebe-noyan geri çekiliyor... Önde uzun sakallıların müfrezesi yürüyor... Onları Bagatur Mistislyab sevk ediyor... Yarun Han'ın Kıpçakları da onunla birlikte geliyor... O, bizim binlikbaşı Geyabek'in kafasını eyerinin kayışına takmış...

Muharebeden önceki akşam Subuday bir tepelikte kurulu çadırına döner. Çadırın kurulduğu yerde, atkuyruğu püsküllü komutanlık asasının etrafında yere saplanmış, her biri binlik bir müfrezeye ait yine atkuyruğu püsküllü on tane de mızrak saplıdır. Artık savaş için hazır duruma geçen bütün tümenin ovadaki gürültülü kampı uğuldamaktadır.

Subuday keçeye uzanmış yatmaktadır, Onun kemikleri sızlamakta ve bir yandan diğer yana dönüp durmaktadır. Çadırdaki yanıp tükenmiş ateşten tüten dumanlar, islenmiş keçe kubbenin altında yayılmakta ve çatının üstündeki delikten yavaş yavaş çıkmaktadır. Çadırın yan keçeleri çatısına toplanmış olduğu halde, tahta parmaklıklardan gelen serin bir esinti yoktur. Kurumuş Kalka ovasının üstüne hareketsiz ve boğucu bir hava çöker.

Yaşlı Moğol Başbuğ bir türlü uyuyamaz ve kampın dinmeye başlayan belli belirsiz gürültüsüne kulak verir. Çadırın parmaklıkları arasından yanan ateşleri ve çevresinde oturan kızıl yansımaların aydınlattığı askerleri görür. Bileği taşına sürtülen demir kılıçların çıkardığı tekdüze sesler ve kesik kesik konuşmalar işitilir. Biri türkü söylemeye başlar:

Asker sana anayurt Kerulen çayırlarını
görmek nasip değil,
Senin yolun seni ak kemikler vadisine sürükler...

Kızgın bir ses bağırır:

— Kes sesini! Ağzını hayra aç, felaket getiren karakuşu çağırıp durma!

Türkü kesilir. Bir yerlerden bağırtılar duyulur:

— Dur! Gelen kim? Subuday güçlükle doğrulur ve oturur. Kalabalığın uğultusu ve atların düzenli ayak sesleri yaklaşmaktadır... Koruması içeri girer.

— Tohuçar-noyan geldi. Onun bütün müfrezeleri, on bin süvarisi de peşinde.

— Ben onları ne yapacağım?

— Noyan tepeye çıkıyor seni görmek istiyormuş.

Subuday inleyerek, öksürerek çadırdan çıkar. Alaca karanlıkta karşısında başında demir miğfer uzun boylu bir savaşçı dikilmektedir.

— Ebedi olan göğün hayrı üzerine olsun! Ben doğrudan doğruya altın çadırdan geliyorum. Tuğumu senin tuğunun yanına dikeceğim.

— Ben bu ana kadar yolumun üstüne çıkan herkesi sensiz hakladım...

— Bütün Moğollar bunu biliyor. Şimdi benim seninle konuşmam gerek.

İki başbuğ da çadıra girer. Subuday'ın yanına, keçenin üzerine kendini bırakan Tohuçar-noyan batıya yola çıkması ve ilerilere giden Moğol ordusunu araması için Cengiz Han'ın verdiği emri ve ayrıca özel bir ulağın mektup getirmekte olduğunu onun kulağına söyler.

Subuday uzun uzun öksürür ve susarak başını sallar. Sonra Tohaçar'a doğru eğilerek O da, Onun kulağına fısıldayarak konuşur:

— Yüce Kağan'ın mektubunda ne yazılı olduğunu bilmiyorum... Onun sözünden çıkmak olmaz. Biricik bize başarılar diliyor da olabilir, geri dönmemizi emrediyor da? O zaman benim askerlerim savaşmaktan vazgeçer. Yarın ise Urus askerleri buraya gelmiş olacak. tam çarpışma başlayacağı zaman, şayet ben burayı terk edersem onlar ne düşünür?.. Onlar "yüce Cengiz Han'ın ordusu Rusların sakalını ilk gördüklerinde atlarının kuyruklarını gösterdiler" demezler mi?

Subuday susar ve uzun uzun tekrar öksürür ve devam eder:

— Ben mektubu görmedim!.. Onun hakkında da hiçbir şey duymadım!.. Ben şimdi uyumak için biraz yatacağım, sabahleyin, horozlar ötmeye başladığı zaman Uruslara karşı harekete geçeceğim... Şayet savaş tanrısı Sulde, ateş tanrısı Galay ve bizim diğer tanrılarımız oklardan ve kılıçtan beni korursa, seninle savaştan sonra görüşürüz, sen de o zaman, bütün ordunun önünde en yüce kişinin mektubunu verirsin... Şimdilik hoşça kal!

Subuday geceleyin ateşin közlerini iki kez üfler ve kuru dallar atar. Gümüş zincirle ayağından çadırın parmaklığına bağlı olan altın renkli horoza bakar. O tüylerini kabartmış, sahibine aldırmaksızın oturmaktadır. Parlak yuvarlak gözünü açan horoz, beyaz göz kapağını yeniden indirir.

Subuday sabaha karşı uyuklar. Horoz aniden yüksek sesle ötmeye ve kanatlarını çırpmaya başlar. Aynı anda yaşlı köle Saklab çadıra girer ve ateşi yakmaya başlar. Komşu çadırdaki iki şaman da horozun ötüşünü taklit ederek bağırır:

Üüü..ürü üü..ko! Üüü..ürü..ko!

Subuday yan gözle Saklab'a bakar, ne oluyor Ona? Keçenin üzerine ipek sofra altını seren yaşlı Rus köle, sanki bir törene hazırlanıyor gibidir. İki yana ayrılarak taranmış kır saçları kısa bir kemerle bağlanmış, güneşten kararmış buruşuk boynuna da ayı dişlerinden gerdanlık takılı... Saklab çıkar, sonra haşlanmış pirinç ve ufak ufak doğranmış koyun eti ile hazırladığı yemeği

getirir. Yemeği Subuday'ın önündeki ipek örtünün üzerine koyar ve yanına da dörde katlanmış birkaç ince börek bırakır.

— İşte sana, Kurganc usulü kırmızı biberli pilav...

— Ayı dişinden gerdanlığı niye takındın? Kendi Urus kardeşlerini göreceğin için seviniyor musun?

Subuday pirinçlere yakınca eğilir ve onu şüphe ile koklar.

— Zehir bu! Sen onunla ölmüş babanı doyur! Homurdanarak tabağı iter.

Saklab uysalca konuşur:

— Ben bir kölcyim ve köpekten daha değersizim, fakat ben geçmiş, uzun hayatımda hiç kimseye kötülük yapmadım.

Subuday kaşlarını çatar:

— Yemeği al ve arkamdan gel! Subuday-bagatur dua etmek istiyor.

Yaşlı başbuğ topallayarak ve oflayıp puflayarak dışarı çıkar ve çadırın yanında dikilir. O orduya emrini akşamdan vermişti: "Sabahleyin horozun ilk ötüşünden sonra, tepeliklerin arkasındaki ovada toplanılacak"

Her yönden süvariler gelmekte, borular ötmekte, davullar dövülmekte, savaşçıların, atların bağırtıları duyulmaktadır.

Çadırın önündeki ateşin yanında, yüksek kalpaklar ve üstünde çeşitli sembol ve işaretler asılı yünlü gocuklar giymiş iki yaşlı şaman oturmaktadır. Başbuğu fark eden şamanlar hoplayıp zıplayarak ateşin etrafında dönmeye, tefleri çalmaya, sanki uluyormuş gibi bağırmaya başlar. Subuday son talimatlarını verir:

— Çadırlar, halılar ve keçeler burada bırakılacak! Sen Çubugan[145] yük atları ile gideceksin. Yanına benim üç panterimi, horozumu al ve yaşlı Saklab'a da göz kulak ol. O bu gün kendi Urus kardeşlerine kaçmak isteyebilir... Atlarımı getirin!

Turgaudlar atları getirir, onlardan ikisi nöbetleşe binilecek olan rahvandır, altısı ise ağır deri torbaları taşıyacak beygir. Bu torbalarda Subuday'ın biriktirdiği altınları taşıdığı söylenmektedir.

Subuday boz renkte genç, tüylü bir yük atına yaklaşır ve turgauda işaret eder. İkisi birden atın dizginlerini tutup, okşayarak

145. Çubugan: çevik, atik, gözü açık.

ateşin yanına getirir. Saklab elinde yemek tabağı aynı yerde dikilip durmakta. Subuday sağlam eli ile tabaktan aldığı bir avuç pirinci ateşe atar ve uzun uzun dua eder:

Efendim kızıl ateş, Galay-han, beni duy!
Senin baban küçücük bir çakmak taşıdır,
Senin anan su verilen bir çelik parçası.
Bir kupa sarı yağı,
Bir kupa siyah şarabı,
Bir avuç iç yağı,
Sana kurban ediyorum.
Bize şans getir,
Atlarımıza da kuvvet,
Kolumuza derman!

İki şaman, teflere hafifçe vurararak, Subuday'ın söylediği yakarışları tekrar eder. Başbuğ işini bitirince şamanlar pirinç yemeğini Saklab'ın elinden alır ve yere oturup, gürültü ile şapırdatarak, hırsla atıştırmaya başlar.

Subuday ensiz bıçağı çıkarır ve boz atın omzunda yara açar. At tepinmeye, koyu renkli kan ipek gibi tüyden akmaya başlar. Subuday atın boynuna sıkıca yapışır ve dudaklarını yaraya dayayarak kanı emer. Korumalar başbuğun önemli savaş öncesinde sıcakkanla doyuşunu ihtiramla gözleyerek, kımıldamadan durur. Demir miğfer ve zırhlar içinde bir savaşçı tepeye çıkar. Kaşlarına dek toz toprak içinde kalan savaşçıyı tanıyabilmek zordur. Subuday boz atın boynunu bırakır. Onun kana bulanmış yüzünde yuvarlak, meraklı tek gözü parıldamaktadır.

— Sen kimsin bagatur (savaşçı)?

Savaşçı avucunu atın açık yarasının üzerine koyar ve kanla ıslanan elini Subuday'ın elbisesinde gezdirir.[146]

— Her şey fani olsa bile, tanrı uzun ömürlüdür! Toz dışarıda, yağ içerde olur! Ben Cebe-noyan'ım!

146. Sağlık ve uzun ömür dileği yerine geçen bir Moğol adeti.

— Uruslar nerede?

— Yakındalar, çok yakındalar! Çok geçmez burada olurlar... Benim yüzlük müfrezeler onlarla çarpışarak çekiliyor ve onları da buraya doğru çekiyor. Ben üç yüzlüğümle birlikte Mastisliyab'ı izliyorum, O kendi savaş arkadaşları ile birlikte önde yürüyor, ben onu canlı yakalamak istiyorum.

— Sen kendin Onun pençesine düşmeyesin!

Subuday kuyruğu ve yelesi siyah rahvan atına biner. Onun önünden üç Moğol atlı yan yana ilerler. Ortadaki beş atkuyruğu takılı hükümdarlık asasını tutmaktadır. Subuday ovada ki, muhafız yüzlüğünün beklediği yere doğru yavaş yavaş iner. Kavrulan stepin daha ötelerinde sıkışık süvari kümeleri toplanmaktadır.

***

XIII
SAVAŞ BAŞLAR

...Uruslar çarpışmak için toparlanmaya fırsat bulamadan, Tatarlar onlara kalabalık bir ordu ile saldırır, her iki tarafta duyulmadık bir cesaretle çarpışır.

(İbn el-Asir)

Kalka Nehri'nin derelerle dolu kıyılarında ilk önce Mistislav Udatıy'ın atlı Galli müfrezeleri görünür. Onların ardından voyvoda Yarun'un Polovts atlıları doludizgin gelmektedir. Mistislav Tatarların terk ettiği, isli çadırların geniş çemberini görür. Pek çoğunda halılar, keçeler, içi buğday dolu torbalar oldukları yerde durmakta, ocaklarda ise hala soğumamış küller... Kampa girenler aralarında konuşmaya başlar:

— Tatarlar buradan tavşanlar gibi kaçmış... Onları nerede yakalayacağız? Bu sıcakta hala ölümün peşinden mi sürüklenecegiz?

Kınyaz Mistislav Udatnıy büyük askeri tecrübeleri olan bir savaşçıdır. O bütün hayatını savaşa adar, her kim için çarpışıyor olursa olsun, yeter ki eline ganimet geçsin. O Tatarların kampı terk etmiş olmasına sevinmez. Onun eline kamp değil, Tatarların kendileri geçmeliydi. Mistislav her ne kadar mola vermiş olsa da, çok geçmeden müfrezelere savaşa hazır olmalarını ve zırhlarını giymelerini emreder. Kınyaz kendi genç damadı Danila Romanoviç'i Volonetslerle birlikte keşfe gönderir. Herkes gibi Tatarların yorulduğunu ve gücünü kaybettiğini düşünen sabırsız voyvoda Yarun kendi Polovtsları ile bir an önce onları ele geçirmek için yola devam eder. Çok geçmeden Kınyaz Danila'nın ulağı dörtnala gelir:

— Tatarlar çok yakınımızda! Tatarlar burada! Tepelerde keşifçileri görünüyor... Onlar bizi gördüklerinde saklanıyor... Ne yapalım?

Kınyaz yorgun olmayan bir at getirmelerini söyler. Muhafızlar eyerli üç at getirir. Onlardan ikisi, her taraflarını toz kaplamış pısırık pısırık duran siyah yeleli, sağlam yapılı geniş göğüslü doru attır. Üçüncüsü kayın pederi Polovts Hanı'nın hediye ettiği kır renkli, yüksek, benekleri kırmızımsı Türkmen aygırıdır. Hırçın mizaçlı olduğu için ona "Atkaz" derler. İki Polovts seyisi dizginlerinden asılarak onu güçlükle getirir...

Mistislav Atkaz'ın sırtına atlar, onun birikmiş gücünü dizginleyerek nehre doğru iner. O süvarilere de atlarını hafifçe sulamalarını ve safa geçmelerini emreder. Kınyaz Tatarların kurmuş olabileceği bir tuzak beklememekte. Onların zayıflıklarından dolayı savaştan kaçtıklarını düşünüyor ve bu nedenle soluklanmadan, hemen şimdi Tatarlara baskın vermeye, onları silip süpürmeye, kılıçtan geçirmeye karar verir. Altın kakmalı parıldayan çelik miğfer, kuğu gibi eğri boyunlu soylu yüksek Türkmen atı, atın sırtında atletik yapılı Kınyaz Mistislav'ın yiğitçe oturuşu... Bütün bunlar onun gerçek bir silahşör olduğunu, ateşi ve tehlikeli çarpışmayı sevdiğini, düşmanı arayıp bulduğunu, savaş alanlarındaki bunca çarpışmada çelikleştiğini ve Ona boşuna "Başarılı Mistislav" denmediğini etrafındakilere göstermektedir.

Nehrin diğer kıyısına geçen Mistislav, atlarını sulamış olan süvarilerin toparlanmalarını bekler. Sonra onlara bağırır.

— Tanrı yardımcımız olsun! Tanrısız Tatarları yok edelim! Zehir saçan bu kabileye acımayın! İleri!

Bütün müfreze tırısa kalkarak harekete geçer. Savaşçılar hemen şimdi sıcak boğuşma olacağını düşünerek silahlarına çeki düzen verir... Mistislav ovada, ötelerdeki siyah toz bulutları içinde Tatarları ve peşlerindeki Rus süvarilerinin hızla gidişlerini görür. Tatarların peşindeki, on sekiz yaşındaki damadı Kınyaz Daniala Romanoviç'in kumanda ettiği Volenets müfrezesidir. Bir görünüp bir kaybolan da Onun altın işlemeli mavi bayrağıdır.

Askerleri Onu korumak için çevresinde toplaşır, Tatarlar ise saldırarak, vuruşarak, düşerek, uzun eğri kılıçları ile dövüşmeye devam eder ve her yönde fır döner. Polovtsler biraz daha ötededir. Mistislav, Voyvoda Yarçun'un sancağının sallanışını ve Polovts müfrezesinin toz bulutunu sürükleyerek tepelere doğru uzaklaştıklarını görür.

Mistislav sol tarafı tutmak, tepeleri kesmek ve eğer tepelerin ardında savaş oluyorsa Voyvoda Yarçun'un Polvetslerine yardım etmek için Tatarları yandan vurmaya karar verir. O askerlerini tepeyi yandan dolaştırarak götürür ve daha yüksek tümseğe çıkınca, gördüklerinden donup kalır...

Ovada taze Tatar kuvvetlerinin sıkışık safları savaş düzenine geçmiş beklemektedir. Süvariler kımıldamadan korkunç bir sessizlik içindedir. Demir miğferler, parıldayan zırhlar, ellerdeki eğri kılıçlar açıkça görünmektedir. Tatar müfrezeleri, birbiri ardınca uzun bir silsile halinde ovada yayılmışlar. Acaba kaç kişidir onlar? Yirmi alay mı? Belki de daha çok otuz? Elli?

En sonraki korkunç güne dek saklanan Tatar kuvvetinin gizlendiği yer işte! Dinyeperden başlayarak yolda o küçük müfrezelerin saldırıp saldırıp kaçması, kurnaz Tatar tuzağının sadece yemi imiş!

Böyle bir hata yapmak, kendisine güvenen askerlerini savaşa hazır eğri tatar kılıçlarının altına, kapana getirmek!.. Nerede çare, nerede kurtuluş? Uzayıp giden yolda kaygısızca yayılan bütün Rus müfrezelerini haberdar etmek ve toplamak için nasıl zaman kazanmalı? "Bizim Rus askerlerinin çokluğu, Tatarlardan daha az değil! Fakat onlar niçin aynen böyle korkunç, yenilmez güç halinde toplanamaz?! Her kınyaz niçin kendi askerleri ile kendi başına gidiyor? Dağılmış Rus müfrezelerini birleştirmek için, sadece bir günlük mühletimiz olsa! Tatarlarla güçleri o zaman ölçüştürsek."

Zaman boşa geçirildi! Tatarlar şimdi otuz bin atlının hücumu ile ileri atılacak ve yolu üzerindeki her şeyi silip süpürecek... "Ölüm yüzkarasından kurtuluştur" diye mırıldanır Mastislav ve

atına ilk kamçıyı vurur. Şaha kalkan step atı delirmiş gibi koşmaya başlar ve atını tepeden ovaya doğru doludizgin sürer. Tepelerin arkasından ise Polovts süvarileri sıkışmış kalabalık halinde ona doğru uçar gibi gelirler. Onlar dehşet ve umutsuzluk çığlığı ile atları kamçılamakta, devirmekte, Mastislav'ın Galli askerlerinin saflarını da bozmaktadır. Polovtslar karmakarışık bir yığın halinde, önlerine gcleni devirerek doludizgin koşmaya devam ederler. Göğsünden ağır yaralanan Genç Danila Romanoviç'i de atı, onlarla birlikte alır götürür. Genç savaşçı eyerde, atın boynuna tutunarak ancak durabilmektedir.

Sağ kolları omuzlarına kadar sıvanmış ve eğri kılıçlarını havaya kaldırmış olan Moğollar ovada ilerlemeye devam eder. Onlar hiç gürültü etmeden Kalka kıyılarına doğru dörtnal yaklaşırken, sıkışık süvari kollarının böyle sessizce ilerleyişinin daha da uğursuz olduğu belli.

Tek bir amaçta, tek bir iradede bütünleşmiş korkunç Moğol ordusunun sessizliğini sadece, atların kişnemesi, boğuk ayak sesleri ve silahların tesadüfî şakırtıları bozmaktadır.

Tatarlar nehri geçer, diğer sahile çıkar, boruların tiz sesleri ancak o zaman ötmeye başlar. Onlar vahşi çığlıklarla, doludizgin Rusların kampına saldırır. Kamptakiler, panik halinde ok gibi kaçan Polovts müfrezelerinin farkına varıp, ağır yük arabalarını acele kampın çevresine dizer.

Tatarlar birinci Rus Müfrezesinin etrafında oyalanmadan karşılarına çıkan yayılmış yük arabalarına saldırarak dörtnal gitmeye devam eder. Demir yolu üzerinde yayılmış olan bütün Rus müfrezeleri, atlarını dörtnala süren Polovt süvarilerini ve onların atasındaki Kınyaz Mistislav Udatnıy'ı görürler. Kınyaz uzun bacaklı kır aygırının üzerinde, rüzgârda dalgalanan kırmızı cüppesinin içinde asık suratla dörtnala gitmektedir.

Pek çok Rus, arabalarını atıp atlarına binerek acele ile Dinyeper'e doğru kaçmaya başlar. Bir kısmı ise arabalarını çember halinde yerleştirip, Tatar müfrezelerini savaşla ve savaş balataları ile karşılar.

Tatar ordusunun bir kısmı Kiev kınyazı Mistislav Romanoviç'in kampını kuşatır. Kınyaz diğer müfrezelerle bağlantı kurmadan, Misstislav Udatnıy'ın ne yapmaya çalıştığından habersiz, atlı ve yaya on bin kişilik savaşçı müfreze ile gelmişti. Ve kendisinin hiç kimsenin yardımı olmadan tek başına "uğursuz rüzgârların alıp getirdiği Cengiz-han Tatarlarını" yok edeceğini öğünerek söylemekte idi.

Kievliler bu kara günün ortasında Kalka'nın yüksek sahilinde kamplarını kurmuşlardı. Polovts süvarileri yanlarından çıldırmış gibi geçmye başlayınca, her zaman yaptıkları gibi arabalarını çember şeklinde yerleştirirler.

Kiev ordusunda bulunan on bir kınyaz şöyle der:

— Bizim ölümümüz burada! Sağlam duralım!

Onlar birbirleri ile öpüşür ve son soluklarına dek dövüşmeye karar verir.

Kievliler arabaları daha sıkışık olarak yerleştirerek, kırmızı kalkanlarını önlerine çekip araba tekerlerinin arkasına yatarlar. Saldıran Tatarları ok, kılıç ve baltalarla karşılarlar.

***

XIV
"KANLI BOĞAZLAŞMA"

Kuruyan geniş ovanın üzerinde toz bulutları kümelenmekte. Tozlar özellikle de insanların kılıçlandığı, süvarisiz atların ok gibi fırlayıp gittiği, çığlıkların, öfkenin, yaralı inlemelerinin çoğaldığı, davulların gümbürdediği, boruların tiz seslerinin olduğu yerlerde buram buram yükselmektedir.

Seçkin muhafız yüzlüğü ile çevrili Subuday-Bagatur bir tepeliğin üzerindedir. O "Bagaturların durumunun nasıl olduğunu? Yeni Rus askerlerinin görünüp görünmediğini? Herhangi bir yerde felaket belirtisi olup olmadığını?" öğrenmeleri için süvariler gönderir. Ve dönen ulaklar Moğolların her yerde üstün olduğunu, Urusların Dinyeper'e doğru geri çekildiğini, dövüşerek düştüklerini, yaralıların kendilerini savunmaya devam ettiklerini, fakat hiç birinin merhamet dilenmediğini, esir düşmediğini anlatır.

— Kurt soyu! Kurtlar gibi ölsünler! Der Subuday.

Kiev ordusunun kendilerini arabalarla çevrelediğini, oklar atarak ve dövüşerek savunmaya devam ettiklerini öğrenen Subuday o kampa müfreze üstüne müfreze göndererek emir verir: "Arabaları devirin! Müdafaa hattını yarın! Çevrelerindeki stepi yakın!"

Moğollar mızraklar fırlatarak, büyük yaylarını gererek, uçları sertleştirilmiş keskin uçlar takılı okları tam hedefe atarak, tutuşturdukları kuru kamış demetlerini yaklaştırıp Rusların savunma hattını sıkıştırır, fakat Ruslar yakından saldıran süvarileri oklarla, taşlarla devirerek sebatla savunmaya sürdürür ve Moğollar Rus direncini kıramaz.

Subuday'ın emri ile Moğollara yollarda katılan çeşitli kabilelerden seçilenler atlardan indirilerek Rus kampına sevk edilir. Onlar topuzlarını ve eğri kılıçlarını sallayarak, vahşi çığlıklar atarak ve birbirlerini destekleyerek arabalara tırmanır. Ruslar saldıranları uzun saplı balta, kılıç ve meşe sopalarının vuruşu ile kafalarını parçalayıp yerlere devirerek karşılar...

Üçüncü gün Subuday avare başı Ploskinya'yı çağırtır. O açlıktan kararmış, zayıflamış olarak gelir. Uzun boylu, güçlü Ploskinya şimdi güçlükle yürümektedir. İki Moğol onun arkasında durmakta ve onun yürümeye devam etmesi için bıçaklarla dürtmektedir. Subuday ona:

— Kendi Urus kardeşlerine git ve baltalarını kılıçlarını bırakmaya ikna et. Evlerine dönsünler... Biz onlara dokunmayacağız. Buna karşılık seni serbest bırakırım.

Ploskinya ayaklarındaki pranga zincirini elleri ile tutarak, Rus kampına doğru yönelir. Boynuna takılı kayışın ucundan tutan iki Moğol da peşinden yürür. Rus arabalarına birkaç adım kala durur. Ruslar merakla arabaların üstüne tırmanır ve boynunda ağır kemend takılı olan, bitkin, tuhaf adama şaşkınlıkla bakar. Bazıları onu tanımaktadır: "Bu at bakıcısı Ploskinya, o Plovtslerin at sürülerini Kiev'e sürer getirir ve Polovts hanlarına tercümanlık yapardı!"

Ploskinya Ruslara doğru bağırmaya başlar:

— Tatar Hanı Subuday-bagatur, sizin boşuna daha fazla dövüşmemenizi söylememi bana emretti. Şayet siz onun merhametine boyun eğerseniz istediğiniz yere gitmekte serbest olacaksınız... Fakat bütün zenginliğinizi, gocuklarınızı, arabalarınızı ve baltalarınızı bırakacaksınız, onlara ihtiyaçları varmış.

— Ploskinya sen panayırlarda bize tık nefes atları satarken söylediğin gibi, gene hep yalan söylüyorsun!

— Konuşturmayın onu! Diye bağırır yaşlı savaşçılar, "kılıçlarla çıkıp ve Dinyeper'e doğru bir yol açmak daha iyidir. Böyle belki yarımız kulübelerine kavuşur, baltasız ve kılıçsız ise hepimiz stepe gömülürüz!"

Fakat Ploskinya doğruyu söylediğine dair yemin ederek, koynundaki haçı çıkarıp öper ve ağlayarak konuşur:

— Tatarların bıçakları sırtımda dayalı iken ben başka türlü knuşabilir miyim!

Tatarlar ise kafalarını sallayıp, işaret parmaklarını kaldırarak, tercümanlarının doğru söylediğini tasdik eder.

Yaşlı savaşçıların itirazlarına rağmen, Yüce Kiev Kınyazı Mistislav Romanoviç, silahların Tatarlara teslim edilmesini emreder. O zaman Kiev savaşçıları eğilerek selamlaşmaya, birbirleri ile vedalaşmaya ve silahlarını aynı kümeye bırakarak teker teker çıkmaya başlar. Savaşçıların ilk işi üç gündür su içmediklerinden nehre doğru koşmak olur. Ne zaman ki son savaşçılar kamptan çıkar ve memleketine döneceğine sevinerek, omuzlarını gerip tozlu yola atılır, işte ozaman Moğollar onların peşine düşer ve acımasızca kılıçtan geçirir. Şimdi bomboş, uçsuz bucaksız stepte silahsız olunca ölüm hepsine kaçınılmaz görünür. Rusya uzaktadır, yardım beklenecek bir yer de yoktur!

Moğollar Kiev Kınyazı ile birlikte gelen on bir kınyazı ayırırlar. Onları Subuday-bagaturun vereceği ziyafete davet ederler. Süvariler onları sıkıca çember içine alarak Tatar kampına götürür.

Subuday-bagatur kendi muhafız (turgaut) yüzlüğü ile savaş alanına bakarak, Kiev kampına doğru gelir. Silahsız Ruslar ellerine geçirebildikleri taşlar ve kuru toprak tezeklerini fırlatarak dövüşmeye çabalamakta. Yaralılar Tatarlara yapışıp atlarından düşürmekte ve kılıçlarını kapıp yeniden dövüşmeye başlamaktadır. Uzun boylu Rusun biri kamptan araba okunu almış onu topuz gibi kullanarak dövüşmekte ve yaklaşan süvariye vuruşu atın kafasına gelir. At şaha kalkarak Moğolla birlikte yere yuvarlanır. Urus yerde yatanın üzerine atılarak kılıcını kapar ve onu kılıçlar, ata sıçrayarak kılıçla dövüşmeye devam eder... Toz bulutları her şeyin üzerini örter...

Fakat güçler denk değildir ve Moğollar galip gelir.

Subuday-bagatur tepeye çıkar ve süvarilerin yol üzerindeki hareketlerini oradan gözetlemeye devam eder, onun ilk farkettiği

kuzeyden ilerleyen üç toz bulutudur. Kuzeyi parmağı ile göstererek sorarar:

— Onlar ne?

— Onlar dönmekte olan Tohuçar'ın moğolları! Diye konuşmaya başlar muhafızlar, "ya da Kıpçaklar sığırlarını sürmekte!"

Subuday karşı çıkar:

— Hayır, onlar gelmekte olan yeni bir ordu! Toplanma borusunu çalın! Vakit kaybetmeden bütün savaşçıları çağırın! Ölen Urusların çizmelerini soymak yeter! Savaş yeniden başlayacak!

Boruların keskin sesleri duyulur. Kavganın devam ettiği birkaç yerden diğer Moğol borazancıları karşılık verir. Bazı Moğol süvarileri Rusların yol üstünde, savunmayı sürdürdüğü yerleri terk ederek Subuday'ın beş kuyruklu tuğunun göründüğü tepeye doğru ok gibi gidererler. Başbuğları atın üzerinde kımıldamadan, taştan put gibi durmaktadır.

Stepin kuzeyinden gelen üç toz bulutu ise gittikçe yaklaşmakta. Yerden kalkan toz bulutları önce havada yüzmekte sonra yavaş yavaş dağılmakta. Subuday ses etmeden o tarafa bakar. Muhafızları kısık bir sesle konuşur:

— Üç müfreze geliyor. Kim acaba bunlar? Onlar Kıpçak değillerse Urus süvarileridir. Orada ileride kamışlık var. Toz kesildiğine göre, şimdi bataklığı geçmekteler... Bakın, işte oradalar!

Kamışlığın bu yakasındaki tarlalarda bulunan çalı ve söğütlerin arsından beyaz ve al atlara binmiş ilk süvariler görünmeye başlar. Süvari grupları sanki topraktan fışkırıyormuş gibi her taraftan ortaya çıkarak, gittikçe çoğalır ve çabucak ovayı doldurur.

Süvariler bir müddet sakin sakin oldukları yerede durur, besbelli ki saflarını düzene sokuyorlar. Süvariler yarım daire şeklinde yayılır, biri ortası altın sarısı, ikisi de kenarları kırmızı üçgen şeklinde üç siyah bayrak görünür.

Silahsız Kievlileri kılıçtan geçiren Moğollar, kalkan yoğun tozlar yüzünden yeni ordunun gelişini uzun süre fark edemez ve yavaş yavaş batıya, Dinyeper'e doğru ilerlerken savaş devam eder...

Yeni gelen ordunun orta kısmı birden kulakları sağır eden bağırtılarla ileri atılır ve süratle savaşın en yoğun olduğu yere yönelir. Sağ kanat çarpışanları yandan dolanarak hızla batıya doğru fırlar, sol kanat ise önce yavaş yavaş sonra hızını gittikçe artırarak, Subuday'ın bulunduğu tepeye yönelir.

Yaşlı Başbuğ sadece birkaç saniye tereddüt geçirdikten sonra, "beni takip edin!" diye bağırırarak rahvan atını kamçılar. Tepeden çabucak iner ve doludizgin Tohuçar'ın ordsunun olduğu yere yönelir. Tohuçar savaşa katıldığından orası boştur, Subuday yoluna devam eder. Fakat Ruslar onu takip etmez ve yarım dairelik kavis yapıp, havaya toz bulutları kaldırarak, Dinyeper'e doğru kaçan Kievlilere yardım etmeye koşarlar. Subuday durur ve ulaklar-nukerler göndererek, ana yol üzerinde dağılmış olan Moğolların vakit kaybetmeden Kalka nehrinin kıyılarına dönmelerini emreder. Ve etrafındakilere şöyle der:

— Şimdilik zafer bizden yana. Uruslar çok üreyen inatçı bir kabile! Stepte daha başka Urus orduları da ortaya çıkabilir ve memlekete dönüş yolunu kesebilir... Atları döndürmenin zamanı geldi!

Cebe-noyan üç yüz süvarinin başında, bindiği atı değiştirerek, hiç soluk almadan rüzgâr gibi Dinyeper'e varır. Terccüman olarak ona eşlik eden avare Ploskinya yolda karşılaştıkları yaralı Ruslardan Mistislav Udatnıy'ın nerede olduğunu soruşturur.

Birkaç kişi Onu, bir kır atın üstünde fırtına gibi giderken gördüklerini söyler.

Cebe Dinyeper sahilini terk eden siyah bir kayığın içindeki pembe cüppeli Mistislav'ı ayırd eder. Kınyaz kayığın kıç tarafına oturmuş, peşlerinden yüzen atının dizginini tutmakta. Mistislav'ın altın tolgası da akşam güneşinin ışınları altında ışıldayarak parıldamakta, fakat o geride bıraktığı "kötülük dolu" sahilden tarafa bakmaz bile.

Cebe sert yayını gererek en iyi okunu fırlatır. Kayığa ualaşamayan ok suya saplanınca Cebe atından atlar, başını elleri arasına alarak yere kapaklanır ve öfkesinden kurumuş otları dişlemeye

başlar. Sonra kalkar ve uzaklaşan kayıktaki pembe cüppeliye bir kez daha bakar, kuduran öfkesini kimden çıkaracağını bilemeden eğri kılıcını sıyırır ve artık ihtiyaç duymadığı prangalı avare Ploskinya'yı birkaç parçaya böler.

Cebe petek rengi atına atlar, yönünü stepten yana çevirir ve birbirine giren binlerce insanın son çarpışmalarını sürdürdükleri tozlar içindeki yoldan saparak rüzgâr gibi geri döner.

Kalka kıylarındaki ve uzun Demir Yolu üzerindeki çarpışmalarda pek çok ünlü Rus bahadırı ve yiğit sıra neferleri ölür. Onlar teslim olan Ruslara kötülük etmeyeceğine yemin eden Moğolların kıyımından Kievlileri kurtarmak için de ölür. Rus insanı bu savaşta can veren, Rostovlu, Suzdallı, Murmonsklu, Rıyazanlı, Pronslu ve kuzeyin başka yerlerinden yiğit askerlerini unutmayacak[147]

Silahlarını bırakmayarak, başarı ile yarıp geçen Rus müfrezeleri Dinyeper'de kayıkların beklediği yere ulaşır ve karşı sahile geçer. Tatarların sözlerine inananarak baltalarını, kılıçlarını

---

147. 1223 yılı kışında Suzdal topraklarındaki "ünlü kızıl kent Rostov'da", çeşitli kınyazlıklarda hizmet veren savaşçıların danışma toplantısı –kurultay– yapılır. Herkes, kınyazların birbirleri ile geçimsizlikleri ve aralarındaki iç savaşlarda askerlerini birbirlerini kırmaya zorlamaları yüzünden, Polovtslere, Lyahlara ve diğer yabancılara sevinç veren, Rusyada'ki "büyük kargaşalık" hakkıknada konuşur.

Bu kurultayda savaşçılar birtakım kararlar alır: eski Rus kentlerinin anasına -Kiev'e- gidecekler ve orada sadece bir tek, Kievli büyük kınyaza hizmet edeceklerdir. Savaşçılar kurultaydan sonra Suzdal topraklarından güneye, Kiev'e doğru yola çıkarlar.

Yolda Kiev kınyazı ile birlikte bütün güneyli kınyazların "Tatar hanı Cengize" karşı sefere çıktıklarını öğrenince, savaşçıların bütün müfrezeleri ana yoldan güney stepine doğru sapar ve az kullanılan yollardan geçerek ilerdeki Rus ordusu ile birleşmeye yönelirler.

Kuzeyli savaşçılar patikalardan geçerek, Tatarların şeref sözü vererek Kievli savaşçılardan silahlarını toplayıpta onaları kırmaya başladıkları o kanlı günde Demir yoluna çıkarlar.

Kuzeyli bahadırlar Tatarlara karşı girdikleri çarpışmada ölürler; fakat ana yol üzerinde dağılmş olan rus savaşçılarına yeniden düzene girmelerine ve tatarların hücumlarını başarı ile püskürtüp, Dinyeper'e ulaşmalarına imkan sağlarlar.

bırakanların hemen hemen tamamı kılıçtan geçirilir. Onlardan kalan eski bir türküdür:

Bozkurtlar parçalasın diye,
Karakargalar yesin diye...

Kısır görüşlü, kıskanç ve aralarında düşmanlık güden, kuvvetlerini sağlam kaynaşık bir Rus ordusunda birleştirmek istemeyen, kınyazların suçundan dolayı, Demir Yolu büyük zaferin yolu olacak yerde, "gözyaşı yolu" olur. Yiğit Rus savaşçıları beyaz kemiklerini oraya ekip, al kanları ile sularlar.

***

XV
KEMİK YIĞINLARI ÜZERİNDEKİ MOĞOL ZİYAFETİ

.....
.....
.....

(Türk yazıtlarından)

Subuday-bagatur savaş tanrısı Sulde'ye törensel dua için bütün binlik ve yüzlükbaşlarını Kalka sahilindeki yüksek kurgana çağırır. Bu çağırıyı asık suratlı, saçları tarak yüzü görmeyen Şaman Beki'nin isteği üzerine yapar. İhtiyar sihirbaz sivri külahını giymiş, omuzlarındaki ayı postuna da bıçaklar, kuklalar ve ziller takmış büyük bir tefe tokmakla vurarark, yüce Kiev Kınyazı Mistislav Romanoviç ve Moğollara güvenmiş olan diğer onbir kınyazın bağlı olarak durdukları yerin çevresinde hoplayıp zıplayarak dolanır. Başlarını sallayarak ve cık cık çekerek onlara bakan Moğollara, esirlerin arsındaki "konyaz Mastisliyab" yetmemektedir. Onlar orada "Rus Cebesi" diye ünleneni de görmeyi çok isterdi...

Şaman Beki dualarını haykırır ve saçı sakalı birbirine karışan yüzünü tefe dayayarak kâh ardıç kuşu gibi öter, kâh puhu kuşu gibi kuk çeker, kâh ayı gibi böğürür ya da kurt gibi ulur. Böylece O Moğollara zafer hediye eden güçlü savaş tanrısı Sulde ile "sohbet eder."

— Tanrı Sulde'nin nasıl öfkelendiğini duyuyor musunuz? Diyerek bağırıp çağırmaya devam eder. Sulde gene acıkmış, insanlardan yeni kurbanlar istiyor!..

Binlerce Tatar savaşçısı tepenin etrafındaki ovaya yayılır. Ateşler yakıp genç kısrakları bogazlarlar.

Tatarlar Rus arabalarından söküp getirdikleri tahta ve okları bağlı kınyazların üzerine yığarlar. Üç yüz Tatar başbuğu bu

tahtaların üzerine oturur. İçi kımız dolu kupalarını kaldırarak Moğolların koruyucu savaş tanrısı tehditkâr Sulde'ye methiyeler düzerler. Ve cihan fatihi kızıl sakallı diyerek Cengiz-han'ı yüceltirler. Tatarlar, ünlü Rus kınyazlarının kurtulmak için teklif ettikleri fidye parasını reddeder ve "göğün gönderdiği" Cengiz-han ordusuna karşı savaşa girmeye cüret eden esirleri Sulde'ye kurban olarak sunar. Tahtaların altından kınyazların inleyişleri, lanet edişleri duyulmaya başladığında, bagaturlar kahkahalarla gülerler. İnlemeler, bağırtılar yavaş yavaş diner ve Moğol savaşçılarının coşkun türkülerinden duyulmaz olur.

Hatırlayalım
Moğol steplerini hatırlayalım
Gök mavisi Kerulen'i
Altın sarısı Onon'u
Nicedir,
Nicedir Moğol ordusu.
Üç kez otuz,
Boyun eğmeyen kabile,
Moğol askeri ile toza döner.
Biz halklara salarız,
Korku ve ateş,
Ölüm getiren
Cengiz-han oğulları.
Kırk kumlu çöller,
Ölenlerin sıcakkanları,
Ardımızda.

Ziyafet esnasında başbuğ Tohuçar-noyan ayağa kalkar ve sürek avında iken okçuları biraraya toplanmaya çağıran ıslığı çalar. Tanıdık çağırı sesini duyunca herkes susar. Tohuçar yüksekçe bir yere çıkar ve yüksek sesle konuşmaya başlar:

— Yüce Kağan Cengiz-han insanların en bilgesidir! O her şeyi, yüz gün sonra da, bin yıl sonra da ne olacağını önceden

görür... O beni bir tümen yiğitle birlikte sizin ardınızdan, yenilmez kaplan Cebe-noyan ve Subuday-bagatur'u bulmam için gönderdi. Kağan bana ondan size verilebilecek en iyi hediyenin çarpışma günü için askeri yardım olduğunu söyledi...

— Doğru! Çok doğru! Diye haykırır Moğollar.

Hiçbir yerde duraklamadan biz çeşitli memeleketlerden geçtik. Her yerde yenilmez Moğol kılıcının izlerini gördük. "Ünlü bahadır Cebe ve Subuday nerede?" diye sorduğumuz zaman, ahali diz çöküp korku içinde elleri ile batıyı gösteriyorlardı. Biz buraya çarpışma başlamadan önce yetiştik, benim on bin süvarim de ona coşku ile katıldı... Sizinle birleşince, uzun sakallı Urusları bozguna uğrattık...

— Şan olsun sana Tohuçar! Tam zamanında yetiştin!

Tohuçar devam eder:

— Sizleri düşünmekte olan dünyanın yüce hükümdarı Cengiz-han, kendi iradesini benim arcılığımla size gönderdi... Onun kutsal mektubunu özel bir ulak getirdi. Benim on bin süvarim onu kıymetli bir elmas gibi korudu ve hiçbir zarar görmeden buraya gelmesini sğladı. Bakın işte o burada!

Şapkasında şahin tüyleri, üzerinde ziller takılı, eğri bacaklı bir Moğol Subuday'a yaklaşır. Koynundan çıkardığı meşin boruyu ona uzatır. Onun içinde rule halinde mühürlenmiş bir mektup vardır. Subuday bükük parmakları ile balmumundan mührü kopartır. Kafasında müslüman sarığı, aksakallı bir kâtip yazılanları sessizce okuyup, Subuday'ın kulağına fısıldar. Bunun üzerine Subuday birden ayağa kalkıp bağırır:

— Yüce Kağan emrediyor! İhtiramla, cankulağı ile dinleyin!

Başbuğların hepsi bir anda ayağa kalkar! Onları gören diğer Tatarlar da yerlerinden sıçrar. Başbuğlar ve onların ardından da bütün kamp yüz üstü yere kapanır. Başlarını kaldırdıklarında da bağırmaya başlarlar:

— Büyük Kağan emrediyor! Emri baş üstüne!

Subuday-bagatur devam eder:

— Biricik ve Yenilmez Kağan'ın bize yazdığı şu:

"Mektubu aldığınız zaman, atlarınızın başını gerisin geri dönderin! Bütün cihanın fethini tartışmak için kurultaya[148] gelin.

Kökyüzündeki tanrının, yeryüzündeki kuvveti kağandır. Kağan gökyüzündeki yıldızların efendisinin, bütün insanların sahibinin mühürüdür".

Subuday yere eğilen Moğolların sırtları üstünde göz gezdirerek elini kaldırır.

— Şimdi ben konuşacağım!.. Beni dinleyin!

Herkes doğrulur ve diz çöküp, nefesini tutarak "Pençesinin Biri Çolak Pars"a gözlerini diker.

— Bu gün eğlenmeye devam edelim, yarın güneş doğar doğmaz hep birlikte, efendimizin altın yurduna doğru, geri yola çıkarız. Geciken ezilecek!

Bütün savaşçılar sevinç çığlıkları atar ve naralar, türküler eşliğinde yeniden oturup ziyafete devam ederler.

Ertesi günü sabahleyin Moğollar güneşe dualar eder ve kımızları kafalarına dikip atlarına biner, hayvanlarını ve perişan esir sürülerini önlerine katıp sürerler. Ağır yaralı Moğollarla, talan ettikleri malların yüklendiği, öküzlere koşulu arabalar bütün step boyunca dayanılmaz gıcırtı sesleri ile toz bulutları içinde kaybolur. Moğol ordusunun önünde Subuday-bagatur gider. O Kiev Kınyazı Mistislav Romanoviç'in kafasını, altın kakmlı çelik miğferini ve zincire takılı altın haçını da heybesinde götürür. Subuday'ın aklından cihan fatihi, yenilmez Cengiz-han'ın altın tahtı önüne kıymetli torbayı koyuşunu geçirirken yara ile kaplı, kir pas içindeki yüzü garip bir gülümseme ile yamulur.

Ordunun arkasından kendi yüzlük keşif kolu ile birlikte asık suratlı Cebe-noyan gelmektedir. O hiçbir ganimet taşımamakta ve mavi Kerulen'e, altın sarısı Onon'a ve geniş Moğol steplerine dair hüzünlü türküleri, rüzgâr uğuldaması gibi uzata uzata söylemektedir...

---

148. Kurultay: Başbuğların da katıldığı, yönetici soydan en ileri gelen feodallerin danışma organı. Kurultay'a sıradan Moğolların katılmasına izin verilmezdi.

Moğollar kuzeydoğuya, İtil Nehri'ne doğru yönelir ve oradan da Ural dağlarının güney kolları üzerinden Harzem ovalarına doğru yürürler. Kıpçak stepleri tehditkâr Moğol ve Tatar ordusundan böylece kurtulmuş olur. Onlar tıpkı gelişlerinde olduğu gibi aniden ve anlaşılmaz bir şekilde kaybolur. Onların ayrılmasından sonra bazı Kıpçak kabileleri yakılıp yıkılmış eski obalarına döner, bazıları ise Ugor steplerine ve Tuna Nehrin'in aşağılarına doğru göçer. O zaman Kıpçak ve Rus kınyazları Moğolların artık bir daha dönmeyeceğini sanır ve yeni savaşa hazırlanmaksızın, eski kavgaları ile günlerini geçirirler. Tataraların batıya yeni ve daha korkunç bir hücuma hazırlandıkalrı akıllarına bile gelmez...

***

Dördüncü Kısım

Cengiz Han'ın Sonu

I
CENGİZ HAN ATLARIN YÖNÜNÜN ÇEVRİLMESİNİ EMREDER

Celaleddin'in cüretkâr bir şekilde kaçışından sonra Cengiz-han tecrübeli komutanları Bala-noyan ve Durbay-bagatur'u sultanı izlemeleri için Hindistan tarafına yollar. Onlar sultanı her tarafta arar, fakat hiçbir yerde Onun en ufak bir izini bile bulamazlar. Moğollar yolları üzerindeki Celaleddin'le birlik kuran Agrak-han ve Azam-Melik'in hüküm sürdüğü kentleri yakar ahalisini kılıçtan geçirirler.

Moğollar sallar yaptırıp, onlara mancınıklar ve fırlatılmaya uygun yuvarlak taşlar yükleyip Sind nehrinin aşağısındaki Multan kentine kadar inerler. Bu zengin kenti kuşatıp, taş yağmuruna tutarlar. Fakat kentin aşılması güç duvarları, sürekli yeni Hint ordularının gelmesi, havanın çok sıcak olması koyun postundan giysiler içindeki Moğolları kuşatmayı kaldırmak ve dağlara, Cegiz-han'a dönmek zorunda bırakır.

Yüce kağan havanın hararetinden, yüksek dağ silsileleri arasındaki bulutları bol bir köye çekilerek kurtulur ve orada sanki savaş meselelerini unutmuş gibidir. Cengiz-han akşam ziyafetlerinde masal anlatıcılarını ve Fars, Çin türküleri söyleyen şarkıcıları dinler. İki yıllık yolculuktan sonra Çin başkentinden henüz gelmiş olan, altın renkli ipek elbiseler içindeki yeni rakkaslar koyu leylak rengi Afgan halıları üzerinde koşuşur. Onlar geniş kanatlı kuşların uçuşunu taklit ederek kollarındaki uzun yenlerini sallayarak dans eder ya da hepsi birden halka olup kâh yılan gibi

topak haline gelir, kâh kıvrılır, kâh fır fır dönerler. Cengiz-hanın küçük oğlu Kulkan ve onun genç annesi Kulan-Hatun burada hastalanır ve her ikisi de ipek kaplamalı kürk minderler üzerinde bazen üşümekten, bazen hararetten şikâyet ederek yatar. Cengiz-han her gün hastaların yanına gelir, ağızlarına şekerler koyar ve nasıl olduklarını sorar.

Kulan-Hatun ağlayarak bütün vücudundaki ağrılardan şikâyet ederek konuşur:

— Buranın dağlarındaki cinler bu lanetli yerde kalanları çarpıyor. Vadilerin derinliklerinden nasıl sis yükseldiğini görüyor musun? Bunlar senin ordunun öldürdüğü çocukların ruhlarıdır. Ben ve küçük Kulkan burada öleceğiz. Bizi ancak mavi Kerulen'in suyu kurtarır. Bırak bizi doğduğumuz Moğol steplerine dönelim.

Cengiz-han sinirlenir:

— Bensiz, yalnız hiçbir yere gidemezsin. Benim ise cihanın ikinci yarısını da biran önce fethetmem gerek.

Kulan-Hatun daha da şiddetle ağlamaya başlar. Cengiz-han Çinli baş danışmanı Elya Çu-tse'yi çağırtır. O elinde büyük bir kitapla gecikmeden gelir. Kulan-Hatun onu görünce yerinden sıçrayarak, kitabı kapar ve halının üzerine atar, kendiside onun üzerine yatar.

Cengiz-han: "Gökyüzünün ne söylediğini şimdi öğreniriz!" Der.

— Bana ne olacağını bilmek istemiyorum, diyerek karşı çıkar Kulan-Hatun, "benim istediğim yapılsın. Ben ise Kerulen'in kıyılarına dönmek istiyorum, ordudaki herkes de bunu istiyor..."

Cengiz-han kaşlarını bir kaldırır, bir indirir, homurdanır ve sonunda konuşur:

— Bugüne dek alt edemediğim herhangi bir hasımla karşılaşmadım. Ben şimdi ölüme boyun eğdirmek istiyorum. Gamsız ve asi Kulan-Hatun benim yanımda olursan ölüm sana dokunamaz. Şayet benden uzaklaşacak olursan ikram edilen gizli bir zehir ya da karanlıktan atılan bir ok seni bulutlara alır götürür...

Bundan sonrasında Cengiz-han en bilge danışmanı olan Elya Çu-tse'ye dönerek konuşur, "Sen bana ölümsüzlük veren iksiri hazırlayacak olan şamanları, sihirbazları, eczacı-hekimleri ve bilge kişileri bulup getireceğine söz vermedin mi? Bu güne dek ben onları niçin görmedim?"

— Onların peşine güvenilir adamlar gönderildi ve hepsinin çok geçmeden buraya dönmeleri gerek. Fakat sen ordu ile o kadar hızlı ve uzaklara gidiyorsun ki bütün bu bilge kişiler ardından yetişemiyor...

Cengiz-han Kulan-Hatun'un hastalığının artmaya başladığını ve taze güzelliğinin hızla yok olduğunu görür. Küçük oğlu Kulkan da zayıflamış ve beti benzi solmuş olarak eskisi gibi annesinin yanında yatmaktadır. O zaman kağan Bir türlü teselli bulamadığı huzursuzluğunu açığa vurmaya başlar. O sık sık ölüme dair konuşmakta ve eczacı hekimlerden ömür uzatan ilaçlar sormaktadır. Pek çok kişi mucizevî iksirler önerir. Cengiz-han onlara iksirleri önce kendilerinin almasını emreder ve sonra da yaşayıp yaşamayacaklarını gözlemek için kafalarını kestirir?

Moğolların Baltan kalesi çarpışmaları esnasında hasımlarının mancınıkla attığı mızrak gibi bir okun Cagatay'ın oğlu sevgili torunu Mutugan'a isabet edip öldürmesi kağanın kasvetini açığa vurmasına özellikle neden olur. Tesadüfî bir okla ölen Mutugan, Müslüman ülkelerindeki hanların başı olacaktı.

O zaman Cengiz-han ölümün vuruşunun da, tıpkı kör devenin tekmesinin birine isabet etiğinde kişinin ruhunu teslim edişi gibi geldiğine ve tekmeyi savuşturan bir başkasının ise ihtiyarlayıncaya dek yaşayacağına kanaat getirir.

Torununun ölümünden deliye dönen Cengiz-han Baltan'ın derhal alınmasını emreder. Ordu duvarı çökertip kente dalar ve herkesi kılıçtan geçirir. Cengiz-han savaşçıların hiç kimseyi esir almamasını ve hiçbir canlının orada yaşamaması için arazinin çöle döndürülmesini emreder. Buraya "Mau-Kurgan" yani "Keder-Tepesi" adı verilir. O zamandan bu yana artık oraya hiç kimse yerleşmez ve topraklar işlenmez olur.

Cengiz-han bir uçurumun tepesine kurulan sarı otağının etrafında günlerce sabahtan akşama kadar oturur. Ayaklarının altında kararan vadi dibi olmayan bir kuyu gibi görünmektedir. O uzaklıklara doğru uzanıp giden sisli ve kasvetli dağ sırtarına ve karlı tepeliklerc bakar durur. Arada sırada yanına tecrübeli kılavuzlar çağırtarak onlara, Hindistan ve Tibet üzerinden Moğol steplerine en kısa yollar hakkında sorular sorar.

Zengin ganimetler yüklenmiş olan savaşçılar sadece öz obalarına dönüş hakkında konuşmaktadır. Fakat bunu tehditkâr Kağan'a açıkça söylemeye hiçbiri cesaret edemez. Hiç kimse onun gerçek düşüncesinin ne olduğunu bilmez, yarın da nasıl bir emir vereceğini tahmin edemez. Orduyu dönüş yoluna mı çevirir, yoksa yeniden sefere çıkar da karşılarına çıkan halkları yangın dumanları içinde yok ederek, yıllarca bir ülkeden diğerine daha uzun yıllar dolanır durur mu?

Otlakları az olan, sıkışık Afgan dağlarında uzun süren moladan dolayı, artık orduda mırıltılar duyulmaya başlanır. O zaman Çinli büyük danışman Elya Çu-tse fısıldaşan Kulan-Hatun, kağanı memlekete dönme vaktinin geldiğine ikna etmek için bir masal uydurur. Elya Çu-tse o masalı Cengiz-han'a anlatacak cesur iki nuker bulur. Bu iki Moğol ordugâha gelerek Cengiz-han'a söyleyecekleri çok önemli ve mucizevî bir haberleri olduğunu ve Onula görüşmek istediklerini söyler. Elya Çu-tse onları Cengiz-han'a götürür, onlar da masallarını anlatır:

— Dağlarda yolumuzu kaybetmiştik. Başında tek bir boynuzu ve at gibi kuyruğu olan, Geyiğe benzeyen vahşi bir yaratık gördük. Bu vahşi hayvan bize Moğolca bağırarak: "Hanınız vaktini geçirmeden anayurda dönmeli" dedi.

Masalı sakin sakin dinleyen Cengiz-han kaşlarından birini kaldırarak, karşısında dizleri üstünde duran bagaturlara sabit bir bakışla bakar.

— Mucizevî vahşi yaratığın size göründüğü gün siz çok mu kımız içmiştiniz?

Bagaturlar içmiş olmaktan memnun olacaklarını, fakat bu çıplak kayalıklarda sadece kısrak sütüne değil, keçi sütü bile bul-

manın çok zor olduğuna dair yemin ederler. Sözlerinin doğruluğuna kanıt olarak da başparmaklarını yukarı kaldırırlar.

Cengiz-han Elya Çu-tse'den yana döner:

— Yerin, denizin ve göğün bütün sırlarını keşfetmiş olan bilge kitaplarını sen bilirsin. Bu vahşi yaratık hakkında da anlatılan bir şey okudun mu?

Elya Çu-tse çeşitli vahşi hayvanların, balıkların, kuşların resimleri bulunan kocaman bir kitap getirerek sayfalarını çevirir ve konuşur:

— Bu nadir hayvanın adı bütün halkların dilinden anlayan, "Bilge Go-Duan" dır. Bu iki askerimize söyledikleri dünyada olağanüstü çok kan döküldüğünü anlatmakta. Senin büyük ordun dört yıldır batı ülkelerine boyun eğdirmekte. Her şeyin sahibi, sonsuz yüce gök tanrı sürekli adam öldürülmesini hoş görmediğini ve kendi iradesini sana bildirmek için vahşi Go-Duan'ı gönderdi. Göğe itaat edeceğini ve o ülkelerin sakinlerine merhametli olacağını kanıtla. Bu senin için sonsuz mutluluk olacak, aksi halde gökyüzü sana öfkelenecek ve yıldırımlara çarptıracaktır. Çinli bilgelerin bu eski kitabı bunları anlatmakta.

Elya Çu-tse tıpkı dua okuyan bir rahip gibi, törensel ve çalımlı bir eda ile konuşur, Cengiz-han ise gözlerinden birini kısarak danışmanına bakar. Sonra bakışını karşısında dizleri üstünde uysalca duran bagaturlara kaydırır ve önce birini sonra diğerini yanına çağırır. Eğilerek her birinin kulağına bir şey söyler onlar da aynı şekilde ona fısıldayarak cevap verir.

Aldığı cevaplardan memnun kalan Kağan bagaturların çadırdan çıkmalarına müsaade eder ve her birine içebileceği kadar kımız verilmesini emreder. Sonra yeniden danışmanına dönerek konuşur:

— Bu bagaturlar cesur ve zeki kişiler, onları mükâfatlandırmak gerek. Ben onların her birine sırası ile vahşinin yürüyüşünün nasıl olduğunu sordum. Birisi rahvan koştuğunu diğeri dörtnal koştuğunu söyledi. Hiçbir Moğol hatta tamamen sarhoş olanı bile koşan vahşiye baktığı zaman böylesi yanılgıya düşmez.

Fakat ben bugün ordunun savaşmaktan yorulduğunu, anayurt özleminin büyüdüğünü anladım. Bu nedenle kendinin seçtiği mucizevî vahşi Go-Duan'ı bana gönderen gök tanrının iradesine uygun olarak, ordunun yönünü dönüş yoluna çevireceğimi ve öz Korennoy Ulusa[149] doğru yola çıkacağımı bildiriyorum.

Ertesi gün Cengiz-han'ın kararını öğrenince bütün Moğol savaşçıları sevinçle türküler söyler ve yola hazırlanmaya başlar.

Cengiz-han başlangıçta Hindistan ve Tibet üzerinden geçmeyi düşünür ve bu amaçla Delhi Kenti'ndeki Hint Hükümdarı İltutmış'a elçi heyeti gönderir. Fakat yollar hala karlarla örtülüdür, hükümdar ise cevap vermede acele etmez ve başına Celaleddin'i koymuş olduğu ordusunu toplamaktadır.

Bu arada daima isyankâr olan Tangutların yeniden ayaklanışlarına dair Moğolistan'dan haberler gelir. Danışmanı Elya Çu-tse'in yıldızlara göre yaptığı hesaplar ve Şamanların falları Kağan'a Hindistan üzerinden gitmeyi tavsiye etmez.

Cengiz-han bunun üzerine gelmiş olduğu uzun yoldan geri dönmeye karar verir. Verdiği emirle de yerel ahali dağ geçitlerindeki karları temizler ve Moğol ordusu İlkbahar başlangıcında yola çıkar.

***

149. Korennoy ulus: Bölgelere ayrılan Cengiz Han imparatorluğun en başta gelen bölgesi. Bu bölgeye sadece Moğol göçebeleri girmektedir.

II
CENGİZ HAN'IN YOKSUL BİR BİLGE İLE MEKTUPLAŞMASI

Henüz, Kara İrtiş Nehri'nin yukarılarına vardıkları zaman verilen mola esnasında Cengiz-han sağlığı ve ömrünü uzatma endişesi ile tecrübeli doktorlar aramaya başlar. Ona güya yeryüzünün ve göğün bütün sırlarını keşfetmiş olan, ölümsüz olmanın ilacını dahi bilen bilge Çan-Çun'dan bahsederler. Onun hakkında bildiklerini, baş danışman ve müneccim Elya Çu-tse de anlatır:

Çan Çun-tse kemale ermiş bir kişidir. Bu ihtiyar kişi uzun zamandan beri turnaların üzerinde göğe uçarak bulutlar toplumunda bulunma yeteneğine haizdir ve diğer bir varlığa dönüşmesini de bilmektedir. O bütün yeryüzü nimetlerini reddederek diğer bilge kişilerle birlikte dağlarda yaşamakta ve insana uzun ömür ve ölümsüzlük veren "Dan" denilen filozof taşını aramaktadır. Çan-Çun düşüncelerine dalmış olarak, kâh bir ölü gibi oturmakta, kâh günlerce sabahtan akşama dek bir ağaç gibi kımıltısız dikilmekte, kâh gök gürültüsü gibi konuşmakta, kâh rüzgâr gibi kolayca esmektedir. O çok görmüş, çok duymuş bir insandır ve okumadığı hiçbir kitap yoktur.

Bu olağanüstü ihtiyarın aranıp bulunması için Cengiz-han maiyetindeki tecrübeli kişilerden Çinli Liu Çjun-liu'ya yola çıkmasını emreder. Ona üzerinde kızgın kaplan resmi ve "tıpkı bizim emirlerimiz gibi tam yetkili olarak emir verebilir" yazısı kabartılmış altın bir plaka verir.

Okuma yazma bilmeyen yüce kağanın bilge Çan-Çun'a söylediği sözleri danışmanı yazar. Cengiz-han adına yazılan bu mektup Liu Çjun-liu'nun eline çok kıymetli bir hazine imiş gibi teslim edilir. Mektupta anlatılmaktadır ki:

"Gök tanrı Çin'i insanlarının zevke, sefaya, lükse olağanüstü düşkünlükleri ve kibirli oluşları nedeni ile cezalandırdı. Kuzey steplerinin bir sakini olarak bende sefihçe temayüller yok. Ben sadeliği ve karakter temizliğini sever, zevki, sefayı, lüksü reddeder, ölçülü olmayı izlerim. Bende daima bir tane çuhadan elbise ve aynı yemek bulunur. Giydiğim elbise seyislerinki gibi yırtık pırtık ve yediğim de ineklerinki gibi basittir.

Yedi senede büyük işler başardım ve dünyanın bütün ülkeleri iktidarımı onaylıyor. Bizim atalarımız olan göçebe Hun[150] kabilelerinin büyük fetihler yaptıkları, o en eski günlerden beri dünyada benimki gibi bir hükümdarlık olmadı.

Benim unvanım ve yüce görevim önemlidir. Korkarım ki bazı şeyler iktidarıma dâhil değil. Bir gemi yaptıkları zaman onun nehirlerde yüzmesine yardım edecek kürekleri de hazırlarlar. Tıpkı bunun gibi cihanın yönetimi ve itaat altında tutulması için de yardımcılar seçiliyor ve bilge kişiler çağrılıyor.

Ben, senin gerçekle içli dışlı bir öğretmen olduğunu ve yüce amaçlar için hareket ettiğini öğrendim. Pek çok şey öğrenmiş, tecrübe sahibi olmuşsun ve kanunları iyi biliyormuşsun. Uzun zamandan beri kayalıklı vadilerde yaşamakta olup, dünyadan elini eteğini çekmişsin.

Fakat ben ne yapabilirim? Bizi ayıran dağların ve vadilerin uçsuz bucaksızlığı yüzünden ben seninle karşılaşamıyorum. Bu nedenle, benim yakınım ve unvan sahibi bir kişi olan Liu Çjunliu'yu seçtim, hızlı, çevik süvariler ve posta arabası hazırladım. Öğretmen! pek çok li'den[151] çekinmeden bana gelmenizi rica ediyorum. Kumlu steplerin büyüklüğünü, uzunluğunu düşünme, benim halkıma merhamet et. Şayet yanıma gelemeyeceksen lütfet, bana hayatı uzatmak için bir ilaç söyle.

Büyük "Dao" [152]nun özünü kavramış biri olarak senin bütün hayırları hissedeceğini ve benim isteğime karşı çıkmayacağını

150. Hun: Orta Asya'da yaşamış olan, sonra batıya giden ve v.yy. da Atilla'nın komutası altında istilalar yapan savaşçı bir halk.

151. Li: Çin'in uzunluk ölçüsü yaklaşık ½ km.

152. Dao: yüksek gerçeklik.

umut ediyorum. Bu nedenle bizim şimdiki emrimizin, senin tarafından tamamen anlaşılmış olması gerekir.

Liu Çjun-liu bu mektubu aldıktan sonra steplerden ve dağlardan geçen uzak bir yolculuğa çıkar. O Kağan'ın iradesini gecikmeden yerine getirmek için posta noktalarında[153] at değiştirerek büyük bir hızla hareket eder. Nihayet Çin'e gelir, dağlara ulaşır ve ıssız bir vadide aşırı ihtiyarlamış, bitkinleşmiş vücudunu güçlükle örten pılı pırtı içindeki bilgeyi arayıp bulur. Bu ünlü bilge Çan-Çun'dur. Cengiz-han'ın mektubunu okuduğunda O, Onun yanına gitmeyi ilkin kesin olarak reddeder ve Ona sadece bir mektup yazar.

Çan-Çun'un yazdığı mektubu özel bir ulakla Yüce Kağan'a gönderen Liu Çjun-liu'nun kendisi ise Onun öfkesinden korktuğu için ve Çan-Çun'u ikna edebileceğini düşünerek dünyadan eli-etek çeken bilgenin yanında kalır. Çinli bilgenin yazdıkları ise:

"Gönlünü "Dao" ya kaptıran, dağların uysal sakini Çan-Çun uzaklarda olan en yüce kişinin emrini az önce aldı. Evet, Çinlilerin tamamen yeteneksiz ve deniz insanı olan halkı, kibirlilikleri yüzünden gayrı makuldür. Dünya işlerinde beceriksiz olduğum gibi, bütün yolları denememe rağmen "Dao" yu öğrenme konusunda da hiçbir başarı gösteremedim. Ölmedimse de çok yaşlandım. Benim ünüm pek çok devlette yayılmış da olsa, ben azizlik bakımından sıradan insanlardan hiçbir farkım yok. Bütün bunların utancı ile ben sadece ıstırap duyuyorum. Ölümsüzlük sırrını kim bilebilir?

Olağan dışı mektubunu aldığımda ben ilkin dağlarda saklanmak ya da denizlere açılmak istedim, fakat sonra senin emrine karşı çıkmamaya karar verdim. Ve Gök tan-

153. Cengiz Han imparatorluğunun bütün ana yolları üzerinde atlar bulunduran istasyonlar kurulmuştu. Bu istasyonlara "Yam" adı veriliyordu. Rusçadaki Yamşik –Arabacı-- kelimesi buradandır.

rının ezelden beri var olan herkesin üstünde cesaret ve bilgelik bağışladığı herksin, hem Çin bilginlerinin, hem vahşi barbarların boyun eğdiği hükümdarın huzuruna çıkmak için karlarla mücadele etmeye ve yola çıkmaya karar verdim.

Yolculuk boyunca rüzgâr ve toz eksik olmayacak, gökyüzü bulutlarla gölgelenecek bense zayıf ve yaşlı olduğumdan büyük zahmetlere katlanamam. Yol çok uzun olduğu için senin yanına kadar varamamaktan korkuyorum.

Senin, halkların efendisinin yanına kadar varsam bile, acaba askeri ve hükümet işlerini çözmeye gücüm yetecek mi? Bu nedenle gelmeme gerek olup olmadığına lütfedip işaret buyurmanızı rica ediyorum. Görünüşüm ve kupkuru bedenim bitkin.

Kararınızı bekliyorum.

Ejderha yılı, üçüncü ay"

Cengiz-han bu mektubu aldığı zaman çok memnun olur ve ulağı cömertçe mükâfatlandırarak, yeni bir mektupla cevap verir:

"Elimin altına gelen herkes benimledir. Benden uzaklaşan bana karşıdır. Büyük güçlüklerden sonra zaman içinde sürekli barışa kavuşmak için ben askeri kuvvet kullanıyorum. Ben ancak cihandaki bütün yürekler bana boyun eğdiği zaman duracağım. Bu amaçla, yenilmez savaşçılar arasında daima seferde bulunarak, dehşet saçan büyüklüğümü gösteriyorum. Senin kolayca yola çıkabileceğini ve bir turna kanadında bana uçabileceğini biliyorum. Ovalar uçsuz bucaksız da olsa, senin asanı görmek için artık uzun süre beklemem olmaz. Benim düşüncelerimi anlaman için mektubuna cevap veriyorum. Başka konulara değinmiyorum."

***

III
BENİ ÖLÜMSÜZ KIL

Çinli bilge, Yüce Kağan'dan ikinci mektubu alınca uzun bir yola çıkmaya razı olur. Fakat O Çin'den o sırada Cengiz-han'a gönderilen sarayın güzel şarkıcı ve dansçıları ile birlikte aynı kervanda gitmeyi kesinlikle reddeder. Bu nedenle Ona bin kişilik piyade ve üç yüz süvari özel koruma olarak verilir. Çan Çun on iki öğrencisini yanına alır ve onlardan biri öğretmenin deyişlerini ve şiirlerini kaydettiği ayrıntılı bir günlük tutar.[154]

Çan Çun acele etmeden gider ve bütün kentlerde durur. Kentlerin Moğol valileri onun için törensel kabul düzenler ve sadece pirinç lapası ve meyve ile karnını doyuran bilge ise onların bol yemekli ikramlarını reddeder.

Çan Çun yolda sürekli şiirler yazar, Moğol steplerinden geçerken de kendi düşüncelerini satırlara döker:

I
Nereye göz atarsan at,
Göremezsin dağların sonunu...
Sel dağdan akar da gelir,
Rüzgâra göre hava her yerde hoş!

Aklım kendi türküsünü söyler:
Dünya kurulalı beri
Burada niçin dolaşır
Göçer kabile sürüleri?

---

154. Çan Çun'un bu günlükleri, "Batıya Yolculuk" adıyla günümüze kadar korunmuştur.

Evel zamandakiler gibi,
Kutsal hayvanları yerler.
Onların sihirli elbiseleri bizim değil,
Adetler o adet değil, bizim değil!

Onlar yazı nedir bilmezler,
Çocuk gibidir ruhları, sadedir...
Günleri gelir geçer gamsızca,
Şikâyet nedir bilmezler!"

II
Yol ovadan çölden geçer,
Her adımın emeği var.
Göller cam gibi göverir,
Tuzlalar kar gibi ağarır.

Burada bir günde bir yolcu görünmez,
Bu sağır tümseklerin arasında...
Senede bir gölge, yel gibi geçer,
Yaban ellerin atlısıdır o da.

Ne dağ, ne de ağaç yakalar bakışın,
Tepeleri kaplar otlar...
Göçebe giyer kürk,
Kışın günüde, yazın günüde.

Burada pirinç doğmaz ve bütün halk,
Doyar sütle[155],
Herkes neşe ile yanında taşır,
Keçeden yepelek bir ev.

Yola çıkışından iki yıl sonra Çan-Çun Ceyhun Nehri kıyılarına gelir ve karşı tarafta Termez'e yakın bir yerde sahile çıkar.

155. Çinliler ineği kutsal hayvan saydıkları için ineğin etini yemez sütünü içmezlerdi. Bu nedenle Moğolların beslenme tarzı onlara tuhaf gelmekte idi.

Onu orada Cengiz-han'ın özel eczacı-hekimi karşılar. Bilge uzun yolun sona ermesi nedeni ile yazdığı şiiri ona hediye ederken şöyle der:

— Ben vahşi bir dağ adamıyım, yüce kağanın askeri kampına sırf ona önemli şeyler söylemek için geldim. Söyleneceklerin uygulanmasından cihan mutlu olacaktır.

Çan-Çun şair dili ile anlatır:

Ezelden beri ışıktır ünlendiren,
Sekizinci ayı![156]
Rüzgârı dingin
Gecesi aydınlık ve berrak.
Bütün gök kubbeden
Gümüş bir köprü geçer,
Güneyde
Ejderhalar
Yıldızların ışığında oynaşır!
Ve yüksek kulelerden
Sevinç zilleri duyulur:
Herkes bayram etsin diye,
Yasadan emir var!
Ve şaraplar dökülür,
Ve türküler söylenir...
Sakin sahilde de biri dolanır,
O biri de yorgun argın bilgedir...
Kudretli hana doğru
Korkusuzca doğrultur o yolu,
Kanlı ejderha
Yatışsın diye
Ve herkes soluk alsın diye!

Çan-Çun sakinleri kaçıp gittiği için sadece aç köpek havlamalarının duyulduğu, boşalıp ıssızlaşan Balah kentinden geçe-

156. Sekizinci ay: Çin takvimine göre eylül ayı, tarla işlerinin sona ermesi nedeni ile neşeli bayramların düzenlendiği zaman.

rek, dağ yollarındaki dört günlük yolculuktan sonra Cengiz-hanın kampına, sarp bir uçurumun üzerinde kurulan sarı otağa varır.

Çin ve Moğol dillerini bilen, Semerkent'in genel valisi Akay-Tayşi eşliğinde Çan-Çun tehditkâr hükümdarın huzuruna çıkar. "Daocular" Çin hükümdarının huzuruna çıktıklarında önünde hiçbir zaman diz çökmediklerinden ve yerlere kadar eğilmediklerinden, Çun-Çan da kağanın çadırına girerken hürmet anlamında sadece eğilerek avuçlarını birleştirir. Ensesinde beyaz tüyler, çıkıntılı bir alın ve teni güneş rüzgârla yanarak bronzlaşmış kupkuru bir ihtiyar yüce kağanın önünde dikilir. Çıplak ayaklarında ipten sandaletler, sırtında eski püskü bir cüppe ile dilenci gibi görünmektedir, fakat O Cihan hükümdarına sakin sakin ve çekinmeden bakar, sonra kendini halının üstüne bırakır.

Koyu esmer yüzlü kızıl sakalı kırlaşmış Cengiz-han altın tahtta bağdaş kurmuş oturmaktadır. Büyük bir zümrüt takılı olan başındaki yuvarlak şapkadan omuzlarına dek üç tilkikuyruğu sarkmaktadır. O şimdi bütün umutlarını bağlamış olduğu, yoksul, zayıf, yaşlı bilgeye kedigözü gibi kırpılmayan yeşilimsi gözleri ile bakar. Tıpkı misafiri gibi Cengiz-han'ın da elbisesi basit, siyah keten bezinden ve sakalları da onun ki gibi ihtiyarlığın beyaz kırağısı ile kaplıdır, fakat her birinin yolu farklı farklıdır. İnsanlardan uzaklaşarak ıssız yerlere çekilen Çinli bilge, insanları hastalıktan, ıstıraptan, yaşlılıktan ve ölümden kurtarmanın sırrını araştırarak hayatını bilimleri öğrenmeye adar. Yakarıp kendisine başvuran herkesin yardımına gider. Kağan ise daima muazzam ordulara kumanda eder ve savaşçılarını diğer halkları öldürmeye, yok etmeye gönderir, onun bütün zaferleri on binlerce insanın ölümü ile kazanılır. Cengiz-han şimdi hayatının son yıllarına yaklaştığında, yeniden genç ve kuvvetli olması karşısındaki bir deri bir kemik kalmış münzeviye bağlıdır. Ve gene peşinden gelen onu, yeryüzünün en güçlü insanını toza, olmamışa döndürmeye hazırlanan ölümün güçlü ellerinden temelli kurtulması da karşısındaki Çinliye bağlıdır.

Her iki ihtiyar da konuşmadan uzun süre durur. Sonra Cengiz-han sorar:

— Yolculuğun iyi geçti mi? Durduğun kentlerde ihtiyaç duyduğun bir şeyler oldu mu?

Çun-Çan cevap verir:

— Başlangıçta bana her çeşit yiyeceği bol bol sağlıyorlardı, fakat yolculuğumun son zamanlarında, senin ordunun istila ettiği yerlerden geçerken her yerde hala savaşın ve yangınların izleri görünüyordu. Oralarda yiyecek bulmak zor oldu.

— Şimdi sen istediğin her şeye sahip olabilirsin. Her gün bana akşam yemeğine gel.

— Hayır, bana böyle lütuf göstermene gerek yok! İnsanlığa kendini adayarak yaşayan, dağın vahşisi yalnızlığı sever.

Hizmetçilerin getirdiği kımızı bilge reddeder, kağan sözünü sürdürür:

— Benim yanımda kendi iradene göre, istediğin gibi yaşa. Seni özel bir sohbet için ayrıca çağıracağım. Gidebilirsin.

Çan-Çun ayağa kalkar, birleştirdiği avuçlarını hürmet işareti olarak sallar ve çadırdan dışarı çıkar.

Çok geçmeden Moğol ordusu geri dönerek Maveraünnehir topraklarından kuzeye hareket eder. Cengiz-han bilgeye defalarca üzüm şarabı, kavun ve çeşitli yiyecekler gönderir. Ordu, Ceyhun Nehri üzerinde kayıklarla ustaca kurulan köprüden geçerek, Semekent yönünde yoluna devam eder.

Mola verdikleri bir zaman Cengiz-han önemli bir sohbet için gece geç vakitte kendisini beklediği haberini Çan-Çu'ya gönderir.

Kampın gürültüsü dinmeye ve kurbağa sesleri gittikçe daha güçlü duyulmaya başladığı zaman Akay-Tayşi, Çan-Çun'u kımıldamadan dikilen nöbetçilerin yanından Yüce Kağan'ın sarı otağına götürür.

Altın tahtın her iki tarafındaki yüksek gümüş şamdanlıklarda kalın mumlar yanmaktadır. Siyah tilkikuyrukları sallanan kolalı yuvarlak şapkanın gölgesi yüzüne düşen Cengiz-han keçe bir teğelti (eyer örtüsü) üzerinde bağdaş kurmuş oturmakta, sadece gözleri kaplanınkiler gibi parıldamakta. Çin ve Moğol dillerini bilen iki kâtip, halının üzerinde yanında oturmaktadır.

Çan-Çun tahtın karşısında kendini halının üzerine bırakarak konuşur:

— Ben dağların bir vahşisiyim ve uzun yıllardan beri en mükemmel ve en ulvi konu üzerinde, "Dao" öğretisi ile meşgulüm. Ben yalnızca çok sapa ve sessiz yerlerde kalmaktan ve ıssız yerlerde dolaşmaktan ya da düşünerek dikilmekten hoşlanırım. Burada ise hükümdar otağının yanında çok sayıda savaşçının, atlarının ve arabalarının sürekli gürültüsü olduğu için ruhum huzurlu değil. Bu yüzde kendi isteğime göre, senin alayının bazen önünde bazen gerisinde gitmeme müsaade edilir mi? Bir dağ vahşisi için bu büyük lütuf olacak.

Kağan, "istediğin gibi olsun" diye cevap verir ve sorar:

— Gök gürültüsünün ne olduğunu bana anlatır mısın? Sihirbazların ve Şaman başı Beki'nin bana söylediğine göre gök gürültüsü, gökte bulutların arkasında yaşayan tanrıların insanlara öfkelendikleri zamanlarda çıkardığı böğürmeleri imiş, doğru mu bu? İnsanlar siyah değil de, başka renkte hayvanları onlara kurban sunduklarında öfkeleniyorlarmış, gerçek mi bu?

Çan-Çun yanıtlar:

— Gök tanrı sunulan kurbanın azlığından ya da çokluğundan öfkelenmez. Ona kurban olarak sunduğun koyun yahut atın siyah değil de beyaz ya da al renkli olmasından öfkelenmez. Ben de, senin Şamanlarından, insanların yazın nehirlerde yıkanmaları veya çamaşır yıkamaları, keçeleri yuvarlamaları, mantar toplamaları olmaz diye yanlış şeyler söylediklerini ve güya bütün bunlar yüzünden gök tanrının çok öfkelenerek yeryüzünü, gök gürültüleri ve yıldırımlarla korkuttuğunu duydum... Bunlar hiç de insanların gök tanrıya saygısızlığını göstermez, insanların işledikleri pek çok suç var... Ben bir dağ vahşisi olarak eski kitaplarda üç bin çeşit insan suçundan en rezilinin, kişinin kendi anası babasına hürmetsizliğidir diye okudum. Ben yolda senin tebaanın analarına babalarına yeterince saygı göstermediklerini fark ettim. Kendileri ziyafetlerde tıka basa yiyorlar, yaşlı babaları anneleri ve dedelerini ise aç bırakıyorlar. İşte merhametsiz oğullar ve kızların ebeveynlerine kaba davranmaları yüzünden

adil gökyüzü insanlara yıldırım ve gök gürültüsü yağdırarak cezalandırmaktadır. Hükümdar! Halkının yanlışını düzeltmesi ve akıl fikir sahibi olması için gayret sarf et.

"Bilge akıllıca konuşuyor!" diyerek dikkat çeken Cengiz-han ebeveynlere karşı hürmetkâr olmaya dair[157] ayrıca özel kanun yayınlamak için, kâtiplere Çan-Çun'un sözlerini Moğolca, Çince ve Türkçe olarak kaydetmelerini emreder.

Altın kaplar içinde çeşitli yemekler sunulduğunda, Çan-Çun sadece bir avuç haşlanmış pirinç ve biraz da kuru üzüm alınca Kağan sorar:

— Aziz bilge! Ben uzun zamandır sende yaşlıyı gençleştirmek için, zayıfa taze güçler vermek için bir ilaç olup olmadığını öğrenmek istiyorum? Sen büyük nehirde suyun kesintisiz aktığı gibi benim ömrümün de durmak bilmeksizin sürekli akmasını sağlayamaz mısın? İnsanı ölümsüz yapacak bir ilaç yok mu sende?

Çan-Çun gözlerini indirir ve susarak parmak uçlarını birleştirir. Cengiz-han devam eder:

— Sende şimdi böyle bir ilaç yoksa da, nasıl hazırlandığını belki biliyorsundur? Veya sen insanları ölümsüz yapacak olan sırrı keşfetmiş olan, başka bir bilge kişi ya da sihirbazı tanıyorsundur? Şayet sen benim için, benim sonsuzca yaşayabilmem için, böyle bir ilaç hazırlarsan, ben sana olağanüstü eşi benzeri olmayan mükâfat veririm. Sana noyan unvanı verir seni büyük bir bölgenin hükümdarı yaparım... Sana bir at torbası dolu altın veririm... Sana çeşitli ülkelerden en güzel yüzlerce kız hediye ederim!

Çan-Çun cevap vermeden ve gözlerini kaldırmadan sanki soğuktan donuyormuş gibi titremeye başlar. Kağan ise onu baştan çıkarmaya çalışır gibi konuşmaktadır:

— Ben senin dağında, öylesini sadece Çin imparatorlarının gördüğü eşsiz güzellikte bir saray yaptırırım ve sen bu muhteşem sarayda yücelişe dair düşüncelerine dalarsın... Hatta benim gençliğe dönmeye ihtiyacım yok, ben şimdiki gibi böyle yaşlı, ak

157. Cengiz-han "Yasası" nda bu emirler yazılıdır.

saçlı kalsam da olur. Kendi ellerimle kurduğum, büyük Moğol Devleti'ni sonu gelmeyecek şekilde omuzlarımda taşımak için uzun yıllar yaşamak isterim...

Kağan susar ve hararetli, keskin bakışını bilgenin yorgun yüzüne diker. O tehditkâr Kağan'a yan gözle bakarak toparlanır ve hafif bir sesle konuşmaya başlar:

— Ben dağları, sessizliği ve düşünmeyi sevdiğim zaman altını ne yapayım? Ben kendimi nasıl yöneteceğimi bilmezken kocaman bir bölgeyi yönetebilir miyim? Güzel esir kızların hepsini, iffetli gençlerle evlendir. Benim saraya ihtiyacım yok. Ben çıplak bir kayanın üzerinde ayakta durarak düşünmesini bilirim... Ben en ünlü Çin bilginlerince yazılan en bilge kitapların hepsini okudum ve artık benim için sır olan bir şey yok. Ben sana kesin gerçekliği söyleyebilirim. İnsanın gücünü artırmak hastalığını iyileştirmek ve sağlığını korumak için pek çok ilaç var, fakat insanı ölümsüz kılmak için ilaç yoktu ve şimdi de yok...

— Cengiz-han derin düşüncelere dalar ve başını eğerek uzun süre susar. Konuşulan bütün sözleri defterlere yazmakta olan kâtiplerin kalem cızırtıları kesilir. Sadece yanmakta olan mumların çıtırtısı duyulmaktadır. Kağan nihayet konuşur:

— Bizim Moğol yaşlıları derler ki: "Gerçeği konuşan hastalıktan ölmez." Gerçeği söyleyeni, birileri erkenden öldürüyor... Bu nedenledir ki bütün insanlar yalanları dağlar gibi yığıyor... Beni görmek için on bin "li" yolu gelmiş olan sen yaşlı bilge, sadece sen korkmadın bana ölümsüz olmanın ilacı yok demekten! Sen samimi ve dürüst bir insansın... Şayet bir isteğin varsa söyle! Yerine getirmeye söz veriyorum.

Çan-Çu avuçlarını birleştirerek kağanın önünde eğilir.

— Senden sadece bir ricam var. Ben karlı dağlardan ve çöllerden sana onu söylemek için geldim: Acımasız savaşlarına son ver ve halklar arasında her yerde hayırsever barış tesis et!..

Cengiz-han'ın kalkan kaşları çatılır. Yüzü buruşur. Kesik kesik bağırarak konuşmaya başladığında, kâtiplerin kamış uçları da kâğıtların üzerinde sıçramaya başlar:

— Her yerde barışı tesis etmek için savaşa gerek var!.. Stepteki bizim yaşlılar, "ancak, sen uzlaşmaz hasmını öldürdüğün zaman yakındakiler de uzaktakiler de sükûnete kavuşur" diye boşuna konuşmuyorlar. Bense eski düşmanım Tangut hükümdarı Burhan'ı hala tepelemedim! Cihanın ikinci yarısı da henüz bana tabi değil... Ben bunlara tahammül edebilir miyim? Sen bilge bir kişi de olsan senin rican akla uygun değil! Böylesi ricalarla bize daha fazla ağırlık yapma!

Cengiz-han kalkar ve hiddetten titreyen elleri ile tahta yapışarak fısıldar:

— Çıkıp gitmenize izin veriyoruz!

Cengiz-han o yılın kışını Semerkent civarında geçirir ve kentlerin sıkışıklığını sevmediğinden, Moğol kampında kalır.

Fazla yağmur yağdığından ilkin her taraf çamur içinde kalır ve yolculuk zorlaşır. Sonra sık sık kar yağar ve öyle bir soğuk bastırır ki, pek çok at ve sığır donarak ölür, leşleri yollarda kalır.

Bilge Çan-Çun, bahçelerle çevrili Harzem-şah'ın kent dışındaki eski sarayında (Keksaray) kalır. İhtiyar orada şiirler yazar. Moğol askerlerinin bütün mallarını, sürülerini, karılarını, çocuklarını ellerinden aldığı aç köylü kalabalıkları Ona gelmektedir. O Cengiz-han'ın verdiği erzakı onlara dağıtır ve ricacılar için kendi eli ile pirinç lapası pişirir.

***

IV
MOĞOLLARIN ANAYURDA DÖNÜŞÜ

Ordunun kamp yerini değiştirmek isteyen Cengiz-han, Semerkent'ten Seyhun Nehri'ne doğru yola çıkılması için emir verir. Ordu yürüyüş halinde iken Harzem'in ihtiyar Valide Sultanı Türkan-Hatun, Şah'ın eski hareminin tamamı ve diğer ünlü kadın esiler de onun talimatınca Moğolların izleyeceği yol boyunda dizilir ve bütün savaşçılar önlerinden geçene kadar, Harzem-şah Devleti'nin ölümüne yüksek sesle ağlayarak yas türküleri söylerler.

Cengiz-han'ın kampı, Koyun senesinin (1223) ilk günlerinde Seyhun Nehri'nin sağ tarafındadır. Onun çağırısı üzerine buradaki kurultaya itaatsız, mağrur büyük oğlu Cuci hariç diğer üçü Çağatay, Ugeday ve Tuli gelir. Cengiz-han, oğulları, hanları ve başbuğları ile gelecekteki on üç yıl içinde dünyayı çevreleyen sonuncu denizin kıyılarına kadar bütün batı ülkelerinin fethi planını tartışır.

Cengiz-han'ın kampı ahalinin bırakıp kaçtığı bahçelerin ortasında kuruludur. Yakınlardaki dağlardan pek çok yaban domuzu buralara kadar iner. Cengiz-han da onları at üzerinden mızrak ya da okla avlamayı çok sevmektedir.

Onun yaban domuzlarını kovaladığı bir gün atı tökezler. Kağan düşer, atı da ürkerek kaçar. Kocaman yaban domuzu durarak, önünde hareketsizce yatan Cengiz-han'ı bir süre gözetler. Sonra yavaş yavaş kamışlığa doğru çeker gider. Diğer avcılar acele ile atı yakalayıp Kağan'a getirir. O ava son vererek kampa döner ve yaban domuzunun önünde attan düşmesinde sonsuz göğün müdahil olup olmadığını sormak için Çinli bilge Çan-Çun'u getirmelerini emreder. Çan-Çun Kağan'ın sorusunu yanıtlar:

— Biz hepimiz hayatımızı korumalıyız, Yüce Kağan artık ileri yaşlarda ve onun daha az ava çıkması gerekir. Pis yaban domuzunun bataklıkta yatan cihan fatihine saldırmaya kalkışmaması Gök tanrının koruyuculuğuna alamettir.

— Benim avı bırakmam mı? Hayır, bu uygulanamaz bir tavsiye! Diye cevaplar Cengiz han, "biz Moğollar küçük yaşlardan itibaren at üzerinden atış yapmaya ve avlanmaya alışmaktayız, bu alışkanlığı yaşlılar bile bırakamaz. Ben gene de senin sözlerini kalbimde tutacağım."

Çan-Çun'a mükâfat vermek isteyen Cengiz-han genç inek sürüsü ve seçme at yılkısı sürüp getirmelerini emreder, fakat Bilge Çin'deki dağlarına basit posta arabası ile de geri dönebileceğini söyleyerek, gelen hediyeleri kabul etmez. Bilge daha sonra Kağan'la vedalaşarak kendi on iki öğrencisinin ve bir müfreze askerin eşliğinde ülkesine dönmek üzere yola çıkar. Cengiz-han'ın pek çok yakını yaşlı daocu'ya testilerle şaraplar ve sepetler dolusu ender meyveler hediye ederek uğurlar. Ayrılış esnasında pek çok kişi gözyaşlarını kurular.

Maymun senesinde (1224) Cengiz-han ordusunu Moğol steplerine gerisin geri götürür.

Bir ineği parçalayarak kıtır kıtır yiyen ihtiyar kaplanın sarkan karnını yerde sürükleyerek, sık kamışlar arasındaki inine ağır ağır dönüşü gibi, büyük ganimetler ele geçirmiş olan Cengiz-han ordusu da ağır ağır ilerler. Her savaşçının birkaç yük atı, yük devesi ve öküzü vardır. Askerlerin arkasından ise koyun sürüleri, elbiseler, halılar, silahlar, bakır kaplar, Müslümanların elinden alınmış diğer malların yüklü olduğu iki tekerlekli kağnılar gelir. Hemen onların peşinden atlara, develere, yük arabalarına binmiş Moğol ve çeşit, çeşit kabilelerden kadınlar, çocuklar gelir. Bitkin, paçavralar içinde, yalınayak uzun sonu gelmeyen esir kafileleri de onları takip eder.

Bu yürüyüşün tamamında ordu acele etmeksizin, uygun otlakların olduğu yerlerde molalar vererek, yazı da, kışı da yolda geçirir. Yollarda yıpranmış at, öküz ölüleri ve Orta Asya'nın su-

suz, taşlı ovalarının zorluklarına dayanamayan esirlerin cesetleri bırakıla bırakıla yürünür.

İlkbaharda Cengiz-han Kerulen Nehri kıyısındaki kendi obalarının olduğu yere varır ve sarı kağan otağının Buki-Suçek Obası'nda kurulmasını emreder. Burada O bütün ünlü hanları ve önde gelen başbuğları danışma toplantısına çağırır ve o güne dek stepte hiçbir zaman görülmemiş zenginlikte bir ziyafet düzenler. Bu ziyafetten üç gün sonra Cengiz-han'ın genç karısı Kulan-Hatun ölür. Rivayet olarak bu ölümün suçlularının kağan'ın kardeşleri olduğu fısıltı halinde söylenir... Hakikati ise kim bilebilir?

Tavuk senesi (1225) olan ertesi yılda Cengiz-han kendi öz obalarında kalır ve Moğol halkına "Akıl ve refah yolu"nu gösterecek olan "Yasak" adı verilen öğretisini yayınlar.

***

V
CENGİZ HAN SEFERDE ÖLMEYE KARAR VERİR

Cengiz-han boyun eğmez Tangut Hükümdarlığı'nın tekrar baş kaldırdığını duyduğu zaman yerinde duramaz. Yüce Kağan onların hükümdarı Burhan'ı cezalandıracağına dair sözünü unutmaz. Sefer hazırlıklarına başlar ve orduyu kendisinin yürüteceğini bildirerek oğullarını yanına çağırır.

Genc inatçı büyük Cuci hariç üç oğlu gelir. Ağabeyi Cuci ile sürekli ihtilaf halinde olan, Maveraünnehir Hükümdarı, Kağan'ın ikinci oğlu Çağatay aile toplantısında:

— Cuci Kıpçakların ülkesini kendi doğduğu topraklardan daha çok seviyor. O Harzem'de Kıpçaklardan herhangi birine Moğolların dokunmasına dahi izin vermiyor. O utanmadan açık açık "Yaşlı Cengiz aklını yitirdiğinden bu kadar yeri yakıp yıkıyor, bunca halkı acımasıca eziyor," diye konuşmakta. Cuci av esnasında babamızı öldürmek ve Moğol ordusundaki kökünden koparak, Müslümanlarla dostluk anlaşması yapmak istiyor.

Bu sözleri duyan Cengiz-han öfke ile tutuşur ve Cuci'nin gecikmeden babasının yanına gelmesi emri ile kardeşi Uçigin'i ve güvendiği adamlarını Harzem'e gönderir. Bu arda Uçigin'in kulağına eğilerek "Şayet gelmek istemez de Harzem'de kalacak olursa sitem etmeden sessizce öldür!" diye fısıldar.

Cuci babasına hastalığı nedeni ile gelemeyeceğini bildirerek, Kıpçakların stepinde kalır. Güvendiği adamlar Cuci'nin sağlığının yerinde olduğunu, sık sık sürek avına çıktığını ve Yüce Kağan'ın gizli emrini yerine getirmek için Cuci'nin yanında kaldıklarını Cengiz-han'a bildirirler.

Çağatay kendi ulusunu yönetmek için Semerkent'e döner, Cengiz-han ise köpek senesinin (1226) başlarında sevgili iki kü-

çük oğlu Ugeday ve Tuli'yi yanına alarak ordusunu Tangutlara karşı harekete geçirir ve Ongan-Talan-Hudun'a ulaşır. O burada korkunç bir rüya görür ve ölümünün yaklaştığını konuşmaya başlar. Diğer müfrezelerde olan oğullarını yanına çağırır.

Uguday ve Tuli ertesi günü şafak vaktinde gelir. Sofrada karınlarını doyurduktan sonra Cengiz-han çadırda bulunan diğer şahıslara hitaben konuşur:

— Benim oğullarımla gizli bir danışma sohbetim olacak, endişelerimiz hakkında yalnız onlarla baş başa konuşmak istiyorum. Hepiniz çadırdan çıkın.

Hanların hepsi ve diğer kişiler çıktıkları zaman, iki oğlunu yanı başına oturtur, önce hayata ve devlet idaresine ilişkin öğütler verir, sonra onlara şunları söyler:

— Size söyleyeceklerimi daima, özenle aklınızda tutun! Benim beklentimin aksine son sefere çıkma zamanımın geldiğini bilin. Evlatlarım, Moğolların koruyucu savaş tanrısı Sulde'nin yardımı ile ben sizin için görülmemiş genişlikte bir hükümdarlık fethettim. Onun orta yerinden her bir ucuna gidiş bir yıl sürer. Şimdi son nasihatimi söyleyeceğim: "Düşmanlarınızı daima yok edin, dostlarınızı yüceltin," bunun için sizin fikrinizin bir olması ve hep birlikte hareket etmeniz gerek. O zaman hükümdarlığınızdan zevk alarak rahatça ve huzur içinde yaşarsınız. Bundan önce de emrettiğim gibi tahtın varisi olarak Ugeday'ı bırakıyorum. Benden sonra onun yüce kağan olarak ilan edilmesi ve ihtiramla beyaz keçeye oturtulması gerekir. Moğol halkının ve bütün devletin başında sağlam ve tehditkâr durun ve ölümümden sonra "Yasak'ı" bozmaya ya da uygulamamaya kalkışmayın. Yazık ki şimdi oğullarım Cuci ve Çağatay burada yok. Çok yazık! Benim yokluğumda irademi bozmasınlar, aralarında düşmanlık gütmesinler ve hükümdarlığı mahveden kargaşaya sürüklemesinler! Bunlar olmasın! Herkes evinde ölmek isterse de ben büyük savaşçı adıma sonuna kadar layık olmak için, son seferime çıkıyorum. Şimdi çekilebilirsiniz.

Bundan sonra Cengiz-han ilerlemeye devam eder. Yolda önlerine gelen kabilelerin ve kentlerin hâkimleri birbiri ardına ge-

lip, kendisine itaat edeceklerini bildirir. Hanlardan birisi bir tepsi dolusu iri incilerle huzuruna çıkar ve "Size boyun eğiyoruz!" Der. Fakat ölümünün yaklaştığını hisseden Yüce Kağan incilere dikkat etmez ve askerlerin önünde onu stepe serpmelerini emreder. Serpilen incileri askerler toplar, pek çoğu kumlarda kayıp da olsa, insanlar onları sonra arayıp teker teker bulurlar.

"Her bir gün, benim için şimdi bir tepsi dolusu inciden daha kıymetli" diye konuşan Cengiz-han kaygı ve endişe doludur.

Bu sırada Tangut hükümdarı Cengiz-han'a haberciler gönderir. Onun tarafından kabul edilmeyen elçiler dileklerini Kağan'ın büyük danışmanı Elya Çu-tse'ya anlatır:

— Hükümdarımız, Yüce Kağan'a karşı birkaç defa isyan etti ve her seferinde de Moğollar bizden tarafı işgal etti, halkı kılıçtan geçirdi, kentleri yağmaladı. Karşı koymanın bir yararı yok. Biz Cengiz-han'ın hizmetine girmeye geldik ve barış anlaşması yapmak, karşılıklı yemin etmek istiyoruz.

Elya Çu-tse elçileri yanıtlar:

— Yüce kağan hasta. Tangut Hükümdarı Cengiz-han'ın iyileşmesini beklesin.

O günden sonra Cengiz-han'ın hastalığı daha da artar, O sonunun geldiğini açıkça görür ve emreder:

— Öldüğüm zaman ölümümü açığa vurmayın, düşmanların duyup da sevinmemesi ve coşkunluk duymaması için, yüksek sesle ağlayıp, çığlıklar atmayın. Tangut hükümdarı ve ahalisi hediyelerle kale kapılarından çıktıklarında üzerlerine atılın ve yok edin!

Yüce Kağan üst üste konmuş dokuz beyaz keçenin üzerinde yatmaktadır. Başının altında süet deriden bir eyer yastık bulunmakta, ayaklarında ise koyu renk samur kürkü örtülüdür.

Uzun ve zayıf vücudu Ona, Cihan Fatihi'ne inanılmaz derecede ağır gelmekte ve kımıldamakta ya da ağırlaşmış kafasını kaldırmakta güçlük çekmektedir.

O bir yanına yatar ve her nefes alışında tıpkı fare cıvıltısı gibi yayılan bir ses duyar, fakat uzun süre bu farenin nerede olduğunu

anlayamaz. Nihayet o farenin göğsünde cıvıldamakta olduğunu ve nefes almadığı zaman farenin de sesini kestiğini, farenin aslında hastalığın kendisi olduğunu fark eder.

Kağan sırt üstü döndüğü zaman çadırın tepesindeki tekerleğe benzeyen duman deliğini görür. Oradan bulutlar yavaş yavaş süzülerek geçmektedir. Hatta O bir kez çok yükseklerde uçan, güçlükle görünen turna sürüsünü fark eder. Onların uzaklara, görünmeyen yeni topraklara çağıran seslerini duyar.

Kağan sonuncu denize kadar varmayı nasıl da istediğini, fakat Hindistan sınırına vardığında oradaki sıcaklığa tahammül edemeyişini, bütün vücudunu kaşıntılı kırmızı lekelerin kaplayışını ve o zaman orduyu gerisin geri serin Moğol steplerine döndürüşünü hatırlar.

Şimdi O zayıf ve dermansız bir halde mor dağlar arasında, sabahları kupalardaki suların buz tuttuğu, soğuk Tangut vadisinde ölmektedir. Her geçen saniye gücü azalmakta... Eczacı-hekimler ya Onu kandırıyorlardı, ya da yeniden ata binebileceği ve uzun boynuzlu geyiklerin yahut sarı renkli inatçı kulanların[158] arkasından stepte doludizgin gitmesine yardım edecek olan otu gerçekten arayıp bulamıyorlardı... Kulanlar mı?.. İnatçı güzel, Kulan-Hatun acaba nerededir şimdi?.. O artık yok!.. Ölümsüzlük verecek ilaç yok! Diyen Çinli bilge, demek ki haklı...

Kuruyan dudaklarını güçlükle kımıldatan kağan fısıldar:

— Mavi Moğol steplerinin çok sayıdaki halkını avucuma toplarken, böylesi ıstıraplar görmemiştim... O zaman da çok ağırdı, o kadar ağırdı ki eyer kayışları geriliyor, demir üzengiler kopuyordu... Fakat bugünkü ıstıraplar haddinden fazla... Bizim ihtiyarlar, "taşın derisi yok, insanın da sonsuzu yok!" [159] Derken doğru söylüyorlar...

Cengiz-han huzursuz bir uyku ile kendinden geçer, fare ise gittikçe daha kuvvetli cıvıldar, böğrü sancır, soluğu kesikleşir.

---

158. Kulan: atgillerden yaban eşeğine akraba bir hayvan

159. Moğol vakayinamesinden

Kağan gözlerini açtığı zaman ayakucunda Çinli Elya Çu-tse diz çökmüş oturuyordu. Cengiz-han gibi uzun boylu ve zayıf olan bu bilge danışman sabit bakışını hastadan ayırmaz. Kağan:

— İyi olarak... ne... ve kötü olarak... ne?

— Senin tercüman Mahmut-Yalvaç Buhara'dan gelmiş. Diyor ki...

Kağan sinirli sinirli avucunu sallar ve mırıldanır gibi konuşur:

— Ben hayatta... iyi olarak ne... kötü olarak ne... yaptığımı?.. Soruyorum...

Elya Çu-tse düşünmeye başlar. Hayattan ayrılmakta olan adama nasıl cevap verilebilirdi ki? Sıralanan yüzlerce örnek, birden gözünün önünden akar... O Asya'nın mavi ovaları ve dağlarından geçen nehirlerin kan ve gözyaşına bulanışını görmüştü... İsli duvarlarında parçalanmış ve şişmiş, yaşlı çoluk çocuk ve çiçeği burnunda genç vücutların yığılıp kaldığı kent yıkıntılarını hatırlar. Her şeyi talan eden Moğolların uzaktan duyulan boğuk gürültülerini, gözyaşları içindeki ahaliyi kırıp geçirirken, "Yasa böyle emrediyor! Cengiz-han böyle emrediyor!.." Diye uluyuşlarını hatırlar.

Nihayet sağ kalmış olanlar da çürüyen cesetlerin korkunç pis kokularından kaçarak, bataklıklara sığınır. Oralarda Moğolların her an geri dönüp, boğazlarına geçirecekleri kementlerle eziyetli esarete alıp götüreceği korkusu içinde derme çatma kulübelerde barınırlar... Tanık olduğu bir tablo gözleri kör edici parlaklığı ile kafasında canlanır. Semerkent'in yıkılan duvarlarının dibinde, dehşet dolu gözlerindeki hayat ışığı hala sönmemiş iri, zayıf bir deve, kurumuş uzun bacaklarını kıvırmış sırt üstü yatmaktadır. Açlıktan gözleri kararan bir kakaç kişi birbirlerini iteklcyerek, dirseklerine kadar kana bulanmış elleri ile karnı yarılmış olan devenin iç organlarını koparmakta ve hemen oracıkta acele ile atıştırmakta idiler... Uzun kemikli ayakları ve kurumuş elleri ile sessizce yatan Cihan Fatihi de, tıpkı o deveye benzemekte ve yarı açık gözlerinde ölümün dehşeti görünmektedir... Büyük

kanlı mirastan parça koparmaya çalışan varisler, benzer şekilde birbirlerini itekleyerek onun etrafında toplaşmaktadır...

— Yoksa sen... hiçbir şey hatırlayamıyor musun?.. Konuş-sana!

Elya Çu-tse mırıldanır:

— Sen hayatında pek çok büyük işler de, acıklı ve korkunç işler de yaptın. Senin seferlerin, teşebbüslerin, sözlerin hakkında kim kitap yazarsa, onları ancak adil olarak o sıralayabilir...

— Söylediklerimi... benim seferlerimi... teşebbüslerimi... sözlerimi... yazmaları için... bilen insanları... çağırmalarını... emrediyoruz...

— Söylediklerin yapılacak![160]

Çadırın içi sessizdir. Zaman zaman ateş çatırdamakta yahut damdaki delikten giren rüzgâr kuru pelin dalları ve süpürge otlarının ateşi üzerindeki mavi dumanı savurmaktadır. Hırıltılı sözcükler yeniden duyulur:

— Benim... yaptıklarımdan... en iyisi... hangisi?

Ölmekte olanı teselli etmek isteyen Elya Çu-tse cevap verir:

— Senin yaptığın en iyi iş, koyduğun kanunlar, "Yasa" dır. Bu kanunları hürmetle izleyerek senin gelecek kuşakların cihanı on bin yıl yönetecekler.[161]

— Doğru! O zaman... huzur... gelir... mezarıma... boş çöllerinde... verimli otlar... biter... mezar tümsekleri... arasında... yalnız Moğol atları... yayılacak...

Kağan bir süre sustuktan sonra ilave eder:

— Ve özgür iradeli... kulanlar...

Sivrilmiş burnu ve çökmüş avurdu ile Cengiz-han gözlerini kapatıp kımıldamadan yatar.

160. Cengiz Hanın ölümünden sonra tanıklık edenlerin sözlerine göre, onun hayatı ve seferlerine dair resmi vakayinameler, Moğol, Çin ve Fars dillerinde yazılır. Onların hepsi olayların gerçek seyrini değiştirerek, Cengiz Hanın ve Moğol katliamlarının methi niteliğindedir. Gerçeği yazanlar sadece İranlı saray vakayinamecisi Raşid ad-Din Arap vakayinamecisi İbn el-Asir'dir

161. Cengiz Hanın ölümünden (1227) sonra, Moğollar işgal ettikleri Çin'den 141 sene sonra (1368) kovulur ve 153 yıl sonra da Kulikova'da bozguna uğrarlar.

Mahmut-Yalvaç, Çinli eczacı-hekim, şaman başı girer. Onlar kağanın ayaklarının ucuna diz çöküp, gözlerini açıp konuşacağı zamanı kımıldamadan bekler. Kağan gözlerini açar ve bakışları Mahmut-Yalvaç'ın üzerine dikilir.

— Benim oğlum... Çağatay... batı bölgesini... nasıl yönetiyor?

Hoş görünüşlü ve zarif, kırmızı cüppeli, başındaki sarığı kar beyaz Mahmut-Yalvaç ellerini şiş göbeğinin üzerinde birleştirerek yerlere kadar eğilir.

— Senin gözü pek oğlun Çağatay-han da, bütün Moğol-bagaturları da, Seyhun ve Zeravşan kıyılarındaki bölgenin bütün itaatkâr halkı da senin sağlığın için Allah'a dua etmekte ve uzun yıllar hüküm sürmeni dilemektedir.

— Kuzey halklarının hâkimi... benim büyük oğlan... Cuci-han... nasıl yönetiyor?

Mahmut-Yalvaç yüzünü elleri ile kapatır. Moğol adetlerine göre, yakınlardan herhangi bir insanın ölümü hakkında konuşurken, artık "kutsal gölge" olan merhumun adı anılmamakta onun adını, hürmet ifade eden başka sözlerle değiştirmek ve mecazi olarak konuşmak gerekmekteydi. Bu nedenle Mahmut-Yalvaç, sözünü dolandırır:

— Kuzey halklarını yönetmek için senin emrini alınca, beylere büyük bir sefere hazır olmalarını emreder...

— Bana karşı mı?

— Hayır, Yüce Hükümdarım! Sivri mızraklar batıya, Bulgar, Kıpçak, Saksin, Urus'tan yana dönüktü. Fakat sefer gerçekleşmedi ve bütün savaşçılar kendi obalarına dağıldı. Güpe gündüz yıldırım çarpması gibi, herkesin üzerine bir acı çöktü!

— İzah et... anlat!

— Han ailesi için stepte büyük bir av düzenlenir. Beş bin nuker sürek avı için ovaya dağılır ve kamışlıklardan yaban domuzlarını, kurtları, birkaç kaplanı sürer çıkarır. Diğer beş bin süvari ise stepten, uzaklardan antilopları, ceylanları, vahşi atları sürer. Akşamleyin avdan sonra ateşler yanmaya başladığı ve ziyafete

başlanacağı zaman, nukerler en korkunç savaşlardan yara almadan çıkanı bulamaz. Onu uzun süre arar ve bulurlar; fakat nasıl! O hiçbir kan bulaşığı olmaksızın, hala canlı, stepin bir köşesinde tek başına yatmakta fakat bir tek kelime konuşamamakta, ancak olup biteni anlayamayan, öfke dolu gözlerle bakmaktadır...

— Yoksa öldü mü... O...

— Senin en yakının, kıymetli bagaturun, zaferlerin şanı ile örtülü olan öldü, meçhul caniler onun omurgalarını kırmış.

Cengiz-han'ın yüzü buruşur. Elleri ile samur örtüyü kırıştırarak mırıldanır:

— Utçigin acele etmiş... Büyük bagatur ve tecrübeli başbuğ artık yok... Onun yerini tutacak kimse yok! Şimdi Harzem'in hâkimi kim?

— Bilge annesinin vesayeti altında senin genç torunun Batu. Annesi nukerleri çağırdı ve oğlu ile beraber mezarın olduğu tepeliğe çıktılar. Batu-han babasının doru savaş atına binmişti. Hararetli çocuk, nukerlere yüksek sesle bağıra bağıra konuştu ve onlara: "Dinleyin dünyanın dört bir bucağında zafer kazananlar! Kılıçlarınız paslanmaya başladı! Onları kara taşla bileyin! Sizi batıya büyük İtil nehrinden ötelere götüreceğim. Korkak halkların topraklarında fırtına gibi eseceğiz ve ben dedem Cengiz-han'ın hükümdarlığını cihanın sonuncu denizine kadar yayacağım!"

Mosmor kesilen ve korkunç bir halde olan Cengiz-han bulanık bakışlarla doğrularak dirseklerine dayanır ve kesik kesik güçlükle konuşur:

— Genç olmak iyi bir şey... boynunda esaret halkası olsa bile... geleceğin zaferleri ışıldadığı zaman... Fakat Batu henüz çocuk... hatalar yapar... Onu da öldürürler!.. Batu'nun yanında... daima bir danışmanın... benim en güvenilir... bir pençesi dişlenmiş parsımın... ihtiyatlı Subuday-bagatur'un... olmasını... emrediyoruz...O, Onu hem korur hem de savaşmasını öğretir... Batu benim zaferlerimi sürdürür... ve cihanın üzerinde ... Moğolların eli her tarafa uzanır...

Cengiz-han biryanı üzerine devrilir. Sol gözü kısılır, uğursuzca ışıldayan sağ gözü ile oturanları gözetler.

Onların hepsi gözlerini yere dikerek uzun süre susar. Ve hepsinin aklına şairin söyledikleri gelir:

Dört çaresiz adam oturur;
Zaferler kazanmaya alışkın güçlü başbuğ yanına.
Hekim, Şaman, Derviş ve Falcıdır onlar.
Yanlarındadır, ilaçları ve eski zaman büyüleri
Bütün tılsımlar, bütün muskalar
Lakin hiçbirinde derde bir damla çare yok.

Sessizlik içinde otağın yanında duran bir at kişner. Herkes irkilerek Kağan'a bakar, onun sağ gözü de parlaklığını kaybetmiş, fersiz ve soluk bir hal almıştı.

Cengiz-han uzun zamandan beri bütün bir meşe kütüğünden oyulma, içi altın kaplama bir tabut taşımaktadır. Oğulları onu geceleyin gizlice getirip sarı otağın ortasına koyarlar. Cengiz-han'ı savaş zırhları içinde o tabuta yerleştirirler. Göğsünde birleşik elleri keskin bir kılıcın sapını tutmaktadır. Başındaki parlatılmış çelikten siyah miğferin gölgesi, yılların buruşturduğu sert yüzüne düşmektedir. Cesedin her iki tarafına okları ile birlikte bir yay, bir hançer, bir çakmak ve altın kupa koyarlar.

Başbuğlar kağanın emrine uygun olarak, onun ölümünü gizler ve Tangut başkentini kuşatmaya devam ederler. Tangutlar barış teklifi ile ve ellerinde hürmet ifadesi, hediyelerle kent kapılarından çıktıkları zaman Moğollar onların üzerine atılır ve hepsini kılıçtan geçirdikten sonra kente dalarak harabeye döndürürler.

Cengiz-han'ın tabutunu keçeye sarıp, on iki öküzün çektiği iki tekerli arabaya yükleyen Moğollar dönüş yolunu tutar. Hiç kimse, halkların efendisinin ölümünü erkenden, bagaturlar ana yurda varmadan önce haber vermesin diye karşılarına çıkan bütün yaratıkları öldürürler. Dönüş yolu üzerinde öldürdükleri insanlara ve hayvanlara:

— Bulutlar ötesindeki hükümdarlığa siz de gidin! Orada mübarek hükümdarımıza özenle hizmet edin!

Cengiz-han'ın ünlü bagaturu, Merkitlileri, Çinlileri, Kıpçakları, İranlıları, Gürcüleri, Alanları, Urusları yenen başbuğ Cebe-noyan gözyaşları içindeki halka duyurur:

— "Bizim Hükümdarlığımızı Kuran" bir gün Burhan-Haldun dağında avlanıyordu. Dağın ıssızız bir yamacındaki yaşlı bir ağacın altıda dinlendi. O vahşi yer ve bulutlara değen, düzgün, görülmemiş yükseklikteki o sedir ağacı "artık aramızda bulunmayanın" çok hoşuna gitti. O zaman ondan şunları duymuştum:

— Vahşi geyiklere pek yakışan bu yer, benim son istirahat yerim olsun. Bu ağacı aklınızda tutun.

Kağanın emri uyarınca başbuğları, görülmemiş yükseklikte sedir ağacının yetiştiği yeri arayıp bulur. Cengiz-han'ın tabutunu o ağacın altına gömerler.

Mezarı çevresinde yavaş yavaş öyle kesif ve vahşi bir orman oluşur ki, içinden geçilmez, mezarın bulunduğu yer bulunmaz olur. Yasak yerin yaşlı bekçiler bile oranın yolunu gösteremezler.

***

SON SÖZ

I
BURADAN MOĞOLLAR GEÇTİ

Hey siz, karla kaplı dağlar!
Tanıksınız kâfirlerin nasıl kölesi olduğuma,
Eller bağlı nasıl yürüdüğüme,
Başıma inen kamçı vuruşlarına!
Benim gözyaşlarımı kimse duymaz.
Onlardan ürperen yalnız o dağlardır.
(Hivin esirlerinin türküsünden)

Büyük Ceyhun Nehri kıyılarından doğuya uzanan geniş yolda yüzyıllardır gidip gelen zengin kervan seferleri Moğol katliamlarından sonra durur. Kimsesiz kalan, askerlerin yakmak için kapısını, penceresini parçaladığı hanlar, dükkânlar yol boylarında hüzün verici enkazlar halindedir. Arıkları temizleyecek ve su salacak hiç kimse kalmadığından, sulanmayan bahçeler kurur.

Artık çakalların insan kemiklerini şuraya buraya sürüyüp durduğu yerler olan, tozlu yoldan, bir süvari tek başına geçmektedir. Yabancılara has cüppe giyen genç atlı buralar için tuhaf ve alışılmadık biridir. Arap kanı, ince yapılı kara yağız atın ayak sesleri düzgün aralıklarla tıkırdamakta, süvari de ara sıra ıslıkla onu teşvik etmekte. Yolcu kendi kendine mırıldanır:

— Nasıl da ölü bir çöl! Ne bir insan, ne bir deve, ne de bir köpek var! Bütün gün boyunca yoldan sadece iki kurt geçti. Hem de hiç acele etmeden, hudutsuz bir mezarlığa benzeyen bu dilsiz ovanın sahipleri gibi... Şayet hep böyle gidersek, yorulmak bilmeyen benim at, sahibi ile birlikte korkunç Moğol kılıçlarının izlerini taşıyan, şu beyaz kafataslarının yanında serilip kalacak.

İlerde kıpırdayan kümenin alışılmadık bir görüntüsü var. At burnundan soluyarak kulaklarını diker. Süvari oraya doğru yaklaşır. Asık suratlı birkaç kartal, göz kamaştıran güneş ışınları altıda yol ortasında yatan ganimetlerinin üzerine çullanmaktadır.

Süvari ıslık çalar. Kartallar kocaman kanatlarını ağır ağır çırparak havalanır ve yakınlardaki bir tümseğin üzerine konar. Lime lime olmuş Türkmen elbisesi içinde bir kız, hummalı çırpınışlarla yoldaki taze tekerlek izleri arasında yatmaktadır. Zarif hatlarını hala koruyan yüzün bir kısmını kartallar didiklemiştir.

— Gene Moğolların işi! Onlar çocukları yakalıyor, esirgemeden ala koyuyor, biraz eğlendikten sonra da öldürüp atıyorlar...

Kamçıyı şaklatır, at dörtnala kalkar. Yüksek tekerlekleri gıcırdayan, üstü savaş ganimetleri ile dolu iki kağnı ilerde yavaş yavaş gitmektedir. Başlarında tilki derisinden kulaklıklı erkek şapkası, sırtlarında koyun postu arabalardaki eşyaların üzerinde oturan iki kadın, toz bulutu içinde hiçbir şeye aldırmadan adımlayan koşumdaki öküzlere monoton bir sesle bağırmaktadır.

Elleri arkalarından bağlı bir deri, bir kemik üç esir ve zayıflıktan sallanan bir kadın kağnının ardından düşe kalka yürümektedir. Onların peşinde de dili sarkmış büyük, tüylü bir köpek. Saçının örgüleri kulaklarının üzerine düşen yedi yaşlarında bir Moğol çocuk tıpkı ağır ağır giden inekleri dürtükleyen çoban gibi esirleri sıkıştırmaktadır. Sıra ile her birine elindeki değneği vurarak bağırmaktadır:

— Yürü, yürü aptal!

Sırtına astarı pamukla beslenmiş, beline kadar sıvalı ve yetişkin birinin elinden alındığı belli olan bir cüppe giymiş, ayağındaki geniş çizmeler sıyrılıp düşmesin diye küçük Moğol onları dizlerinin altından sıkıca bağlamış. Kendisine verilen önemli işin bilinci ile çocuk özellikle kendisini kağnıya bağlayan ipin zoru ile sürüklenen kadını sıkıştırmaktadır. Sarı entarisinin yırtıklarından morarmış kırbaç izleri ile dolu kemikli sırtı görünen kadın yalvarmaktadır:

— Bırakın beni! Ben geri dönerim! Kızım Hatice orada kaldı... Onu ben kucağımda taşırım!..

Toz bulutu arasından ortaya çıkan kır at üzerindeki ihtiyar bir Moğol kadının sözünü keser:

— Sen kızı ne yapacaksın? İpin ucunda kendini güçlükle sürüyorsun ve başka bir haspayı da taşırım diye öğünüyorsun!..

İhtiyar, kadına kamçıyı şaklatır. O can havli ile ileri atılır ve düşer. Onun bağlı olduğu ip gerginleşir ve esir kadın sürüklenmeye başlar. Arabadaki ihtiyar Moğol kadını bağırır:

— Moruk niye cimrilik ediyorsun? Topal bir koyun olsa idi ben onu kucağıma alırdım, onun hiç değilse eti ve postu olur. Bu hayvandan bize ne fayda gelir? Kızı zaten geberdi, kendisi de yere devrildi. Kerule kıyılarındaki evimize varıncaya kadar yolumuz daha çok uzak!.. Bırak onu!

İhtiyar hırsla hırlar gibi konuşur:

— Gebermez! Dokuz canlıdır O! Bu hayvan ölüsü de, şu üç genç de bende olanların hepsi bizim yurda kadar gelecek. Diğer komşularımız yirmişer köleyi evlerine kadar sürüp götürüyor, biz ise dört kişiyi süremez miyiz? Hey hayvan oğlu hayvanlar... yürüyün!

Yerde sürüklenen kadına ihtiyar kamçı ile vurur, fakat ip kopar ve köle kadın yolda kalır. Kağnılar yoluna devam eder. İhtiyar kır atını durdurur, diliyle cıkcıklar ve yaklaşan genç süvariye sorar:

— Bu yaşar mı, yaşamaz mı? Satın al onu benden, ucuza hepsi iki altın dinara veririm...

— O artık akşama kadar yaşamaz! İki bakır dirheme razı mısın?

— Tamam! Gerçekten belki akşama kadar da yaşamaz! O zaman bunu da alamayız...

Moğol, süvariden aldığı iki bakır mangırı çizmesinin koncuna sokar ve arabasına yetişmek için atını tırısa kaldırır.

Süvari atının yönünü değiştirir ve arkasına bakmadan çorak tarlalardan doludizgin çeker gider...

İlerdeki beyaz yıkıntılar, alacalı bulacalı enkaz yığınları, delik deşik eski duvarlar ve birkaç azametli kale kapısı göze çarpmaya başlar. Onlardaki çeşit çeşit renkte Arapça yazılar hala okunabilmektedir. Bütün bu güzel saraylar, heybetli medreseler ve dimdik minareler büyük kare tuğlalarla yapılmıştı. Ve o güzel binaların yapımına, pek çok mimarın ustalığı, düşüncesi ve ondan daha da çok, meçhul işçilerin emekleri katılmıştı. Moğollar bütün bunları islerle kaplı enkaz haline getirmiş.

Atlı mırıldanır:

— Bir demet kuru yonca ve birkaç da çörek olsa, biz bir gün daha gider ve ateşin etrafında, insanların dostça sohbetlerin bulunduğu yeşil dağlara ulaşırız.

Artık atlı taş yığınlarının arsındadır. İşte ardına kadar açılmış, kocaman kemerin altındaki ağır kapılar. Kapılar başları kabartılı çiviler ve tabak gibi büyük demirlerle kaplanmış.

"Bunlar tanış kapılar! Bir zamanlar derviş Hacı Rahim, köylü Kurban-Kızık ve çocuk Tugan buradan geçmişlerdi. Tugan artık büyüdü, usta bir asker oldu, fakat daha önceleri müreffeh ve kalabalık bir kent olan asil Buhara'da yersiz yurtsuz bir yolcu gibi kendine ne ekmek, ne de barınacak yer bulamaz."

Kasvetli kemerlerin altında atın boğuk nal sesi yayılır. Az ilerde aniden ortaya çıkan bal rengi bir tilki, ok gibi moloz yığınlarına doğru fırlar ve gözden kaybolur.

Ölü sessizliğindeki kentte yıkıntılar arsından geçerken adımlarını ihtiyatla atmaktadır. İşte ana meydan... Gürültülü halk kalabalıklarının toplaştığı bu yeri daha öce muazzam binalar kuşatıyordu. Meydana şimdi molozlar saçılmış ve ortasında bir at iskeleti ağarmakta. Firuze mavisi gökyüzünde boz çaylaklar açık kanatlarını kımıldatmadan süzülmekte.

At caminin taş merdivenlerinin yanı başında durur ve kulaklarını dikip, burnundan soluyarak geri çekilir. Az ötedeki taş rahlede açık duran büyük bir Kuran-ı Kerim'in yağmurdan buruşmuş sayfaları rüzgârla kımıldamaktadır.

"Moğolların asık suratlı efendisi, kızıl sakallı Cengiz-han yelesi ve kuyruğu siyah doru aygırında bu taş merdivenlerden camiye girmişti. O, Buharalı ihtiyarlara ablak suratlı savaşçılarını tıka basa doyurmalarını burada emretmişti. O zaman meydanda ateşler yakılmış, koyun gövdeleri kızartılmıştı... Ve taş döşemeler üzerindeki ateşlerin izi hala görülmekte..."

Tugan attan iner, kaftanını yere yayar ve kuru ekmeğini ufalar. Sonra atın gemini çıkarır ve dizginin ucundan tutarak merdivenin basamağına oturur.

Taş yığının arkasında bir şeyler kımıldanır. Tuğla enkazının arkasından bitkin bir kadın doğrulur. Lime lime olmuş entarisine bürünerek ve elini uzatarak yaklaşır, O aç ve ateşli gözlerini ekmek parçasından ayıramaz.

Tugan ona bir avuç ekmek kurusu verir. O, ekmek parçalarını sanki çok kıymetli şeylermiş gibi, azametli ve yavaş bir jestle alarak geri çekilir ve diz çöker. Bir parçasını kurumuş dudaklarına doğru götürür fakat onu keskin bir hareketle geri çekerek taş döşemenin üzerinde eşit parçalara bölmeye başlar. Elindeki kırıntıları ihtiyatla yaladıktan sonra bağırır:

— Ey, tilki yavruları, ey, şiş göbekliler, buraya gelin! Korkmayın! O bizimkilerden, O iyi bir insan!

Döşeme taşları arsındaki bir delikten saçları karmakarışık önce bir, sonra üç çocuk kafası görünür. Birbirlerine tutunan çocuklar enkazlar arsından geçerek yavaşça kadına doğru yaklaşırlar. Çıplak ve güneşten yanmış çocuklar bir iskelet gibi zayıftır. Yalnız karınları davul gibi şişkindir. Kara delikten iki çocuk daha sürünerek çıkar. Onlar ayağa kalkmaya bile yeltenmeden dört ayak üzerinde sürünerek gelir ve şişmiş karınlarını elleri ile kucaklayarak otururlar.

Kadın elini kırıntılara kim uzatırsa ona vurur ve her birinin ağzına sırası ile bir parça ekmek kurusu koyar. Kadın bu arada başlarından geçeni anlatır:

— Koyun postuna bürünmüş o adamlar... onlar... o korkunç adamlar aniden baskın verdiler. Her yerde, ufak atlarının

üzerinde doludizgin koşturdular ve fark ettikleri her şeyi zorla aldılar... Kocamı yakaladılar, O ailesine siper olmak istemişti... Benim bütün çocuklarımı da yakalayıp götürdüler. Bilmiyorum onlar sağ mıdır acaba?.. Süvariler beni kementle sürüklediler ve herkese eğlence olsun diye köle olarak tuttular. Bir gün gece yarısı saklanmayı başardım ve buraya, bu enkaz yığınlarına kadar geldim... Buradaki kendi evimi bulamadım. Yalnız moloz yığınları kalmış. Gündüzleri kertenkeleler koşuşuyor, geceleri çakallar sinsi sinsi yaklaşıp uluyor... Kent civarında Moğolların fırlatıp attığı bu çocuklarla karşılaştım. Yiyeceğimizi birlikte arıyoruz ve yaban soğan kökleri söküyoruz... Bu çocuklar artık benim oldu, hep birlikte öleceğiz, fakat belki de yaşarız...

Tugan elinde kalan kuru ekmekleri kadına verir ve atı dizginden çekerek kentten çıkar.

Tugan Semerkent'e doğru yola devam eder. Yolda hiçbir kervanla karşılaşmaz. Yer yer tarlalarda çalışan bazı köylüler görünür. İki kez Moğol süvarileri doludizgin geçip gittiler. O zaman tarlada çalışan köylüler biçilen otlar gibi yere kapanmakta sürünerek arıklarda saklanmakta. Korku içindeki köylüler, Moğollara eşlik eden toz bulutları dağların arkasında kaybolduğu zaman tarlalarında yeniden dikilmeye ve topraklarını bellemeye başlarlar.

***

II
GÜRÜLTÜLÜ SEMERKAND KENTİ NEREDE?

Birkaç gün sonra Tugan üzeri mezar tümsekleri ile dolu bir tepelikte durdu. Önünde büyük bir nehrin suladığı yeşil bir vadi ve yakın zamanlara kadar canlı olan, ünlü Semerkent'in harabeleri uzanmaktadır. Birbirine yapışık, düz damlı evler, yan yana durmakta, fakat bir zamanlar on binlerce usta işçinin çalıştığı Maveraünnhr'in bu eski başkentinde hiçbir hareket göze çarpmamakta.

Yıkılmış ve yağmurlarla aşınmış kale duvarları kentin orta kısmını kuşatmakta. Orada son Harzem-şah Muhammed'in yaptırdığı yüksek caminin isten kararmış kısmı ve iki yuvarlak kule yıkılmadan kalmış.

Topal bir dilenci Tugan'a yaklaşır ve paçavralar arsından sıska elini uzatır.

— Yoksula bir sadaka ver bey-yiğit! Allah seni savaşlarda korusun! Düşman okunu senin cesur yüreğinden uzak tutsun!

— Kent nerede? Sultanların ve şahların parlak başkenti nerede? Kibirli tüccarlar, alacalı bulacalı pazarlar nerede, nerde atölyelerde ki o neşeli çekiç gürültüleri?

Tugan'ın biriyle konuşmaktan daha çok kendi kendine konuşur gibi söylediklerine dilenci yanıt verir:

— Onların hiçbiri artık yok! Çünkü buradan Moğollar geçti! Onlar arkalarında bir şey bırakır mı? Kentin nereye kaybolduğunu soruyorsun? Merhametsiz süvariler insanların bir kısmını kılıçtan geçirdi, diğer bir kısmını da uzaklardaki steplerine sürüp götürdü. Kentin geri kalan sakinleri de pek çoğunun ölüp kaldığı sarp dağlara kaçtı...

— Kaçanlar oralarda uzun süre dolaşıp duracak mı?

— Orada, kentin dışında, nehrin daha yüksek yerlerinde azar azar bir arya geliyor ve kendilerine çalı çırpı ve kilden kulübeler yapıyorlar. Fakat sürekli korku içindeler: Moğollar her gün geri gelebilir ve istediklerini alıp, kement takıp yanlarında götürebilir... Allah kesene bereket versin!

— Kentin ortasındaki o kule neyin nesi?

— Atını o kulelerden uzak tut! Orası zindan! Moğol hanları ölü kentte hapishaneyi kurdular bile. Orada Moğol cellâtları oturmakta ve mahkûmların kafalarını demir çubuklarla parçalamakta. Onların bunu nasıl yaptıklarını anlatayım sana...

Tugan, sözün sonunu dinlemeden yamaç aşağı iner. Ölü kentin yıkıntıları arasından geçerek, kasvetli ve suskun iki eski kulenin yükseldiği kaleye yaklaşır. Mahkûmların kederli akrabaları duvar boyunca yerde oturmakta, mızraklı nöbetçiler de kapıda beklemektedir. Kazıklara bağlanmış eyerli atlar ayakta uyuklamaktadır. Nöbetçilerden biri bağırır:

— Nere gidiyorsun? Uzaklaş buradan!

— Hapishanenin gardiyanı ile işim var, diye cevaplar Tugan.

— Sen orayı mı özledin?

— Kardeşim kulede ise, belki öyledir.

— Bizim hapishanede pek çok eşkıya var. Fakat onlar burada uzun süre oturup kalmıyor. Onları meydandaki hendeğin önüne götürüp, karanlıkta demir topuzu kafalarına vuruyorlar. Oradaki çukurda ara, kardeşinin vücudunu belki bulursun. Adı ne idi?

— O derviştir ve kitap yazar, adı Hacı Rahim Bağdadi.

— Uzun saçlı deli derviş mi? Öyle biri hala sağ! Biz ona "Divane" diyoruz. O uzun süreli hapis...

— "Sürekli ve ölünceye dek" mi?

— Ben seninle fazla gevezelik ettim... Atını bağla da avluya gir. Orada gardiyan başını sorarsın. Onun evi de oradadır. Kapının yanındaki çengelde bir kupa asılı, oraya en azından altı dirhem atmayı sakın unutma. Gardiyan başı o zaman seni dinler...

Tugan atı bağlar ve avluya girer. Kırmızı pamuklu bir kaftan giyen başgardiyan çıplak ayaklarında yeşil ayakkabılar evin terasında dikilmektedir. Yarı çıplak zayıf bir aşçı ayaklarındaki demir zinciri şıkırdatarak tahta teknedeki koyun etini kebap hazırlamak için satırla parçalamaktadır. Başgardiyanın kır sakalının ucu, tırnakları ve avuçlarına kırmızı kına yakılıdır. O aşçının omzuna kamış sopayı vurarak söylenip durmaktadır:

— Biber de ilave et! Tembellik etme! İşte böyle! Üzerlerine nar suyu dök!

Tugan kapıda asılı kil kupayı fark eder ve onun içine on bakır dirhem bırakır. Başgardiyan somurtkan bakışını Tugan'a diker.

— Ben Subuday-bagatur'un müfrezesinde Müslüman bir savaşçıyım. Akrabalarımı arayıp bulmak için onun verdiği izinle dolaşıyorum. İşte benim levham!

Tugan üzerine kuş resmi ile bazı yazılar oyulmuş ufak levhayı boynundaki asılı ipten çıkarır. Başgardiyan levhayı elinde evirir çevirir ve Tugan'a geri verir.

— Bu lanetliler evine seni getiren nedir?

— Ben akrabamı arıyorum, derviş Hacı Rahim-el Bağdadi'yi. Burada öyle biri yok mu?

— Allah Onun belasını versin ve seni de, beni de tanış olma şüphesinden korusun!

— Onu buraya niçin attılar? Ben onu mümin bir insan olarak bilirim.

— Ne mümini? Onu buraya kutsal kitaplara karşı boş vermişliği yüzünden, en aziz Şeyhülislam'ın ve en şerefli imamların istekleri üzerine attılar. Konuşurken her şeyden daha yüce Allah'ın adını hiçbir zaman anmıyormuş. Onun sonu mahvolmaktır!.. Onun yurdu ateş olacak!.. Onun yolu dosdoğru oraya, ateşe!

Tugan biraz düşünür ve sonra:

— Ona yapılan suçlamalar ağır, fakat sen gene de Onun kaderini biraz kolaylaştırmama izin verir misin?

— Boşuna uğraşma! Onun canına sırf ülkemizin kudretli efendisi Çağatay Han'ın büyük veziri Mahmut-yalvaç'ın iste-

ğinden dolayı dokunmadılar. Cihan fatihi Cengiz-han'ın hayatı ve seferleri hakkında yazmakta olduğu kitabı bitirmeden önce dervişi bırakmazlar.

— Peki, Hacı Rahim yazısını bitirdiği zaman Onu bırakırlar mı?

— Ne diyorsun sen? O bütün günahlarına tövbe etse bile Onu hapishaneden ancak meydandaki kalabalığın önünde dilini ve ellerini kesmek için çıkarırlar. İşte bu nedenle "Divane" iki yıldır kitap yazıyor, ölüm gününü geciktirmek için belki, daha otuz yıl yazar.

— Hacı Rahim benim velinimetim idi, bana Arapça okuma yazmayı öğretti ve açlıktan ölürken karnımı O doyurdu. Elimdeki yegâne altın dinarı hayırlı işler için harcamaya hazırım... Tugan bu ara altın parayı gösterir. Yüce gardiyan başı sen de ölüme mahkum kişiye karşı merhamet et ve Hacı Rahim'i görmeme izin ver.

— Bana o altın dinarı ver ve bitişikteki avluya geç, orada sen O deli "divane"ni istediğin kadar hayranlıkla seyredebilirsin.

— Tugan altın mangırı başgardiyanın kırmızı kına yakılı eline koyar ve taş eşikten geçer.

***

III
DEMİR KAFESTE

Dar avlunun derinliğindeki, duvarda demir parmaklıklı, dikdörtgen biçimli bir delik göze çarpmakta. Orada paçavra yığınları içindeki bir karaltı durmadan kıpırdamaktadır.

Gezgin Luli kabilesinin kadınları gibi, yerlere kadar uzayan şala bürünmüş olan ince bir figür, kafesin yanındaki duvara yaslanmış durmaktadır.

Tugan ihtiyatlıca yaklaşır. Kadın başını çevirir. Tanıdık yüz hatları genç adamı şaşırtır. Güneş yanığı aynı esmer yüz, eski kaygısızlığını kaybetmiş fakat merak dolu aynı kahverengi gözler. Bir an meraklı bakışını yönelten kadın tekrar arkasını döner. Hiçbir şüphe yok ki, O Bent-Zankica...

Tugan kafesin içini gözetleyerek, yaklaşmaya devam eder. Eğilmiş haldeki tutuklu orada güçlükle oturabilmekte. Karanlıkta siyah kıvırcık saçı karmakarışık bir baş ve dik dik bakan gözleri görünür. Zayıflayan yüzündeki korkunç değişikliğe rağmen Tugan Hacı Rahim'i tanımakta güçlük çekmez. Derviş yaklaşarak saç sakal birbirine karışan yüzünü kafesin demir çubuklarına dayar ve hırıldayarak konuşur:

— Kardeşim benim, sen tam zamanında geldin! Biraz daha yaklaş Tugan ve benim son isteklerimi dinle. Kin dolu imamlar beni kafeste çürütmek ya da kalabalıkları dehşete düşürmek için kulaklarımı kesmek ve parça parça etmek istiyorlar... Ama onlar, acaba özgür düşünceyi öldürebilir ve alev alev yanan öfkemi boğabilirler mi?.. Ben şimdi onların istedikleri her şeyi yazmış bulunuyorum, fakat yazdıklarımı okudukları zaman notlarımı da, beni de ateşte yakarlar... Ben onlar gibi kızıl sakallı Cengiz'i methetmedim ve Harzem'i esir alan Tatarlara, Kadınların ve

çocukların kalın derili katillerine cicili bicili methiyeler düzmedim... Gözlerimin gördüğü gerçeği cesurca yazdım... Ben yapabileceğim her şeyi yaptım ve benim son ayrılık günüm geldi. Beni Salar nehri kıyılarındaki yaşlı bir çınarın altına gömün. Dar kafalı ve hınç dolu imamların zulmüne uğrayan, benim öğretmenim Abu-Ali İbn-Sina zindanda çürümüş samanın üzerinde can vermişti. O ölümden kurtuluş hariç, cihanın bütün sırlarını çözmüştü.

Tugan yavaş bir sesle konuşmaya başlar:

— Dağ başında ellerimizi sicimlerle bağlı iken ve tehditkâr "kara süvari" Kara-Konçar'ın kılıcı başımızın üzerinde sallanırken bana ne öğrettiğini hatırlıyor musun? O zaman "Cesaretini kaybetme, gece uzundur ve henüz sona ermedi!" diye sen söylemedin mi? Şimdi aynı şeyi ben sana söyleyeceğim: "Cesaretini kaybetme gece daha başlamadı bile!"

Hacı Rahim hızla toparlanır sanki bütün gücü geri gelmiş gibidir. Tugan yavaşça, kısık bir sesle ikna etmeye çalışarak konuşmaya devam eder:

— Ağabey iyi dinle ve sana ne söylersem onu yap. Sana üç tane siyah hap vereceğim, sen onları yutarsın. O zaman sen ölmüş gibi kımıldayamaz olacak, ağrı sızı duymayacak, sanki dağdan serin esintilerin ve güzel kokulu çiçeklerin olduğu vadiye uçuyormuş gibi, rüya göreceksin... Orada kar beyazı atlar otlamakta ve güzel sesli, altın renkli kuşlar ötmektedir... Rüyanda, gene orada on altı yaşında iken sevdiğin kızı göreceksin...

— Sonra uyanacak ve demir parmaklıkları yeniden kemirmeyecek miyim? Benim böyle bir rüya görmeye ihtiyacım yok!

— Bekle, ondan sonrasını dinle! Sen daldığın rüya âleminde dağ vadilerinin keyfini sürerken, ben senin zindancılarına ölmüş olduğunu, bedeninin toprağa verilmesi gerektiğini anlatacağım. O zaman zindancılar kafesi açıp, senin vücuduna kanca takarak, idam ettikleri çukura sürüklerler. Bu sana ne kadar acı verirse versin bağırıp çağırma, ağlama, dişini sık ve sabret... Aksi takdirde demir topuzla kafanı parçalarlar... Sen çukurda cesetlerin arasında yatarken ayaklarını kemirmek için gece yarısı çakallar

sürünmeye başlar, ben üç askerle orada bekleyeceğim. Biz seni bir kaftana sarıp hızla kent dışına tenha bir yere götüreceğiz... Orada kendine geldiğinde seni ata bindiririm. Sen de ister doğuya, ister batıya yeni bir hayata başlayacağın istediğin yere gidersin...

— Söylediğin doğru: Gece henüz sona ermedi!.. Ben Beyaz atların olduğu vadiye doğru yola çıkmaya hazırım! Tedavi edici hapları çabuk ver, diyerek Hacı Rahim Kartal pençesini andıran sert ve siyah elini uzatır. Tugan renkli bir keseden yuvarlak, siyah üç hap çıkartıp Hacı Rahim'e verir, O da hiç tereddüt etmeden onları yutar, bir şeyler mırıldanmaya başlar, söyledikleri gittikçe anlaşılmaz ve duyulmaz olur, sarsılır ve yan üstü düşer...

Mızraklı bir nöbetçi kafese yaklaşır.

— Başgardiyan aforozlu suçlunun yanında daha fazla kalmamanı emrediyor!

— Tutuklu senin merhametsiz şefinin merhametine artık ihtiyaç duymuyor, o öldü!

Nöbetçi şüphe ile mızrağı kafese doğru sokar ve yerde yatan dervişe dürter.

— Sesi çıkmıyor mu? Kımıldamıyor mu? Gerçekten öldüğü belli!... Akılsız "divane"nin vücudu artık çukura atılır... Onu şayet gömmek istiyorsanız, bu gece acele etmelisiniz. Çakallar ve köpekler sabaha kadar onu öyle bir kemirirler ki kemiklerini bile bulamazsınız... Cömertliğinden dolayı sana teşekkür ediyoruz! Bizim hepimiz bir gün öleceğiz!..

***

IV
KİTABIN SON SAYFASI

İnatçı ve sabırlı olan başladığı işin,
Hayırla neticelendiğini görür.
(Hacı Rahim)

Tugan ve Bent-Zankica harabeye çevrilen kentin sessiz ve boş sokaklarında yan yana yürür. Tugan atını dizginlerinden çekmektedir. Terk edilmiş binaların duvarlarında atın nal sesleri yankılanmakta. Nehir taştığı zaman ölen Mirza Yusuf'un gürültülü Gurganca kentinde ki evinde geçirdikleri gençliklerinin uzak günlerini ikisi de hatırlamaktadır.

— Gurbet ellerde dolaşarak geçen bütün o uzun yıllar boyunca ben seni daima düşündüm Bent-Zankica!

— Senin çocukluktaki kız arkadaşın işte yeniden karşında... Yıldırımların çakışını ben de gördüm ve memleketimizi sarsan gök gürültülerini ben de işittim... Fakat şiddetli fırtınanın güçlü meşeleri ve çınarları devirdiği yerde bazen küçük bir fare sağ kalmaktadır, işte benim kurtuluşum da onun gibi!

— O korkunç yıllar boyunca başından neler gelip geçtiğini anlat bana!

— Başımdan neler gelip geçtiğini dinle. Moğollar beni Buhara'da yakaladıkları zaman, gaddar efendilerinin huzurunda, Harzem'in ölümü üzerine hüzünlü türküler söylemeye zorladılar. O beni övdü ve onun seferlerinde bulunan Çinli şarkıcıların arasında beni de tutmalarını emretti... İstilacıların gittikleri her yere ben de onlarla beraber gittim. Cengiz-han bir gün karşısında bir tanc değil iki tane ay gördüğünü, stepte gördüğü bir ceylanın Ona üç tane imiş gibi geldiğini söyleyerek gözündeki ağrının derdine

düştü. O kötü ruhların kendisi ile dalga geçtiğini düşünüyordu. Cengiz-han'ın önünde dans ederek dua eden, Moğol şamanlar da, kötü ruhları kovmayı başaramıyor ve eczacı hekimler de Ona dokunmaya ve dehşet saçan gözlerine bakmaya korkuyordu. Fakat Cengiz-han'ın kampına gelen Zin-Zan adındaki bir Arap kaddah[162] Cihan Fatihini korkusuzca tedavi etmeye başladı. Onu gerçekten hızla iyileştirdi. Bunun üzerine memnun kalan gaddar efendi nasıl bir mükâfat istediğini sordu? İhtiyar eczacı hekim hiçbir zenginlik istemeyip, sadece parmağı ile kadın şarkıcılar korosundan beni işaret etti! Cengiz-han da beni eczacı-hekime vermelerini emretti. İhtiyar beni kapattığı enderunda[163] delikanlıların kıvırcık siyah saçları ve yanaklarındaki benlere dair türküler söylüyordum. Bunu işiten eczacı-hekim beni nakışlı kayışı ile dövdü. Ben de gülümsemeyi unutan askere dair türkü söylemeye başladım. Kayışla beni tekrar dövdü. O zaman ben ondan kaçtım ve beni, bizim gezgin kabile diye küçümsediğimiz, ateşe tapan Luli kabilesinden bir kadın seferi çadırında barındırdı. Ben de onlar gibi siyah örtüye bürünerek yürüyordum, kimse de beni bilemiyordu... Fakat kederlenen ihtiyar kaddah Zin-Zan beni şikâyet etmek için tehditkâr Cengiz-han'a gitmiş ve askerlerinin beni arayıp bulması için yalvarmış... Moğolların Hükümdarı öyle bir hiddetlenmiş ki, etrafındaki herkes yüz üstü yere kapanmış... " Benim verdiğim hediyeyi elinden kaçırtmaya nasıl cesaret ettin? Sen nasıl olur da karını kendine bağlayamazsın! Karısının dinlemediği erkek benim hükümdarlığımda yaşayamaz! Götürün onu!" diye bağırmış. Zavallı ihtiyar eczacı-hekimin kırlaşmış akıllı kafasını hemen oracıkta koparmışlar. "Ne korkunç bir ibret!" O zamandan beri ben Luli kabilesinde yaşıyorum. Hacı Rahim'i kafeste tuttuklarını öğrenince ona ekmek, ceviz, üzüm götürmeye ve yazmasına yardım etmeye başladım...

— Oradan oraya sürünürken sen demek ona da yardım ediyordun?

---

162. Kaddah: göz doktoru anlamında Arapça kelime.

163. Enderun: Konutlarda kadınlara ayrılan kısım.

— Her üç günde bir hapishaneye gidiyor ve ona yiyecek veriyordum. Ekmekle birlikte ben Hacı Rahim'e birkaç tane de temiz kâğıt sayfası götürmeye başladım. O üç gün içinde onlara anılarını yazarak gizlice bana geri veriyor, ben de kaldığım çadırda o sayfaları yeniden yazdıktan sonra onları Hacı Rahim'e geri götürüyordum. Ve üç gün sonra Moğolların Harzem'i istilalarına dair hikâyelerini yazdığı kâğıtları yeniden alıyordum... Hacı Rahim'in kafeste yazdığı kitabı evde ben tekrar aynen yazıyordum, böylece o kitabın sayfaları bende de birikmiş oldu. Bana yazmayı öğretmiş olan Mirza Yusuf'un ruhu şad olsun!..

Tugan:

— Sen çok büyük bir iş yapmışsın. Şayet kin dolu imamlar, Hacı Rahim'in notlarını yakarlarsa, onun ikinci nüshası bizde korunmuş olacak! Ve torunlarımız da, torunlarımızın torunları da Cengiz-han'ın cürümlerine dair Hacı Rahim'in hikâyesini okuyacak.

Onlar akıntısı hızlı ve bulanık nehrin kıyısına yaklaşırlar. Luli kabilesinin isli yün çadırları burada kuruludur.

Bent-Zankica bir tomar kâğıt sayfayı, eski çınarın dibinde halı parçasının üzerine koyar. Semerkent'in yıkıntıları üzerinde yükselen parlak ay, gurbet ellerinde dolaşıp duran ve oradan oraya sürülen dervişin hikâyesinin düzgün satırlarla yazılan sarı sayfalarını aydınlatır.

Bent-Zankica kendini halıya bırakır ve kâğıtları karıştırarak konuşmaya başlar:

— Hiçbir zaman ısı yüzü görmeyen, soğuk kafese hapsedilen Hacı Rahim çok zayıfladı, fakat cesaretini hiç kaybetmedi, O sanki alevli düşünceleri ile içten içe yanıp erimektedir... O artık güçlükle yazıyordu... Şu satırlardaki harflerin ne kadar titrek ve sıçramalı olduklarına bak! Hacı Rahim'in son sayfaya yazdıklarını dinle...

— Bent-Zankica Arap harfleri ile yazılı bir kâğıt yaprağını alarak okumaya başlar:

"...Çileli kalemim merhametsiz Moğolların ülkemizin en çiçekli vadilerine saldırışlarını anlatan son satırları da yazdı... Barışçı kabileleri merhametsizce mahveden gaddar Cengiz-han'a karşı fedakârca savaşa girişmeyen, Harzem'in ruhsuz insanları hakkında, çabaları sise boğulmuş olan bu kitabın yazarı daha pek çok şey söylemek isterdi...

...Şayet bütün Harzemliler birlik halinde hiddet kılıcını kaldırsalar da kendilerine acımadan, memleket düşmanlarının üzerine şiddetle atılsalardı, kibirli Moğollar ve onların kızıl sakallı efendisi, Harzem'de altı ay bile kalamaz ve dönmemek üzere kendi uzaklardaki steplerine çekilip giderlerdi...

...Moğollar kendi eğri kılıçlarının gücünden daha çok hasımlarının uzlaşamamaları, tavizkar ve köle ruhlu olmaları yüzünden galibiyetler kazandı... Cesur, gözü pek Celaleddin atılgan küçük bir müfreze ile Moğol sürüsünü bozguna uğratmanın mümkün olduğunu gösterdi...

...Fakat kalem artık üşüyen parmaklarımdan kayıyor... Gurbet serserisi-dervişin gücü tükeniyor, günler uçup giderken hesap verme günü yaklaşıyor... Ben ancak şairden birkaç satır aktarabileceğim:[164]

Sanki ilkbahar yağmuru,
Sanki sonbahar rüzgârı,
Gençliğim çekip gitti!
Ben bu hayatta takıldım da kaldım.
Kervanbaşı ise develerini yüklemiş,
Artık yola düzülmeye acelesi var.

Meçhul okurumla vedalaşırken şunu da söylemeliyim: "Küstah imamlar ve kibirlerinden şişmiş ulema beni, inançsız diyerek ayıplıyorlar! Onların körlükleri kötülük ve aptallık dolu! Bendeki inançsızlık basit ve kof bir şey değil!"[165] Benim inancımdan

164. Hürevani. (X.yy.)
165. Abu-Ali İbn-Sina. (XI. yy.)

daha sağlam ve hararetlisi yok. Prangaya vurulan düşünürün aptal gardiyan üzerindeki zaferine, ezilen çilekeşin gaddar zorba üzerindeki zaferine, bilimin yalan üzerindeki zaferine inanıyorum!.. Gerçeklik, insana özen gösterme ve özgürlük ülkemizi ortak mutluluğa ve aydınlığa götürdüğü zaman, güzel günlerin geleceğini biliyorum! Bütün bunlar gerçekten olacak!"

Bent-Zenkica üç gümüş yüzük olan ince esmer parmağını dudaklarına dayayarak ve yay gibi kaşlarını çatarak düşünür. Sonra yazılı kâğıt yapraklarını toparlar ve onları renkli bir bez parçasına sararken, ışıldayan siyah gözlerini Tugan'a doğrultarak fısıldar:

— Ben şimdi Luli kabilesinden cesur üç genç çağırırım... Sen onlarla idam edilenlerin atıldığı çukurdan Hacı Rahim'i kurtarmaya gidersin. Gece uzun ve henüz sona ermedi! Biz onu kurtarırız!

-SON-